

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Младен С. Стојадиновић

**КОСМОПОЛИТСКИ МОДЕЛ
СПРЕЧАВАЊА СУКОБА
ГЛОБАЛНИХ РАЗМЕРА**

докторска дисертација

Београд, 2020. године

UNIVERSITY OF BELGRADE
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Mladen S. Stojadinović

**COSMOPOLITAN MODEL OF
GLOBAL PROPORTIONS CONFLICTS,
PREVENTION**

Doctoral Dissertation

Belgrade, 2020

Ментор: проф. др Радмила Накарада – Универзитет у Београду, Факултет политичких наука

Чланови комисије:

1. проф. др Радмила Накарада, редовни професор Факултета политичких наука

2. _____

3. _____

Датум одбране: _____

ИЗЈАВА ЗАХВАЛНОСТИ

Посебну захвалност дугујем проф. др Радмили Накаради без чије помоћи и подршке током целокупних студија сигурно не бих успео да пронађем адекватно место својим ставовима и надањима. Такође се захваљујем проф. др Мирјани Васовић, проф. др Немањи Џуверовићу, проф. др Марку Симендићу, др Јелени Васиљевић и свим осталим колегама које су помогле у различитим фазама настанка овог рада. Многбројне колеге са ФПН (поготово са генерације 2015/2016 на докторским студијама) такође су дале допринос у промишљању и раду на дисертацији, а притом су студентске године учиниле знатно лепшим.

Захваљујем се и свим знаним (нарочито Марку Аурелију и Епиктету) и незнаним космополитама који су ми годинама давали инспирацију.

Рад посвећујем својим родитељима и сестрама, који су ми најдражи и без којих не би био оно што јесам.

Наслов дисертације: **Космополитски модел спречавања сукоба глобалних размера**

Сажетак

Дисертација се бави односом између космополитизма у мировним студијама и спречавања сукоба глобалних размера у постхладноратовском добу. Аутор излаже основне претпоставке и кључне одреднице космополитизма базираног на идеји људских потреба и заступа гледиште да је то незаобилазна идеја за проналажење адекватних начина превенције сукоба и оживљавања мировних студија као научне дисциплине. Доказује се да је организована акција појединаца и група који врше притисак на државе да креирају космополитски модел поретка кадра да спречи сукобе на глобалном нивоу.

Истраживање је усмерено на “сукобе глобалних размера” (како постојеће сукобе у којима би евентуално оружаном насиље попримило глобалне размере, тако и потенцијално замисливе глобалне сукобе који тек могу настати). У њему се пројектују институционалне, нормативне и вредносне основе космополитског модела који би по мишљењу аутора био погодан за онемогућавање оружаног сукоба на глобалном нивоу, као и за отклањање узрока који до њега могу довести. Дакле, објашњавају се како вредносни темељи космополитског модела спречавања сукоба глобалних размера, тако и “мировна инфраструктура” (односно, институције које се баве сукобима) коју он треба да обухвата, као и космополитско право по коме би те институције функционисале. Такође, значајан део рада посвећен је самој космополитској идеји.

Кроз истраживање се осликава веза између насиља у сукобима глобалних размера и (одсуства) институција које би њима требало да се баве. Поред описа компоненти космополитског приступа у решавању сукоба глобалних размера и представљања конкретног космополитског модела спречавања тих сукоба, даје се и објашњење његове примене у циљу успостављања праведнијег међународног политичког поретка. Сходно томе, предложени космополитски модел решавања сукоба глобалних размера изложен је на три нивоа: вредносном (указивањем на идејне и етичке изворе модела), нормативном (кроз објашњење космополитског права) и институционалном (увођењем “мировне инфраструктуре”).

На примерима Другог светског рата (употребом контрафактуалне анализе) и Трећег светског рата (употребом хипотетичког модела ситуације) аргументује се да ризик од ескалације насиља на глобалном нивоу не може бити избегнут уколико се као одговор на насиље не употребљавају космополитски ресурси мировних студија и с њима повезана акција транснационалних друштвених покрета и организација. У закључку се даје оцена употребне вредности космополитизма у мировним студијама и превазилажењу кризе у којој се дисциплина налази. Уједно, упућују се и препоруке за мировни рад који треба да отпочне како би се дубински узроци сукоба трансформисали и како би се успоставио правичнији поредак који би одговарао миру и развоју на глобалном плану.

Оригинални допринос истраживања огледа се у јасном предочавању применљивости космополитског приступа кад је у питању спречавање насилних сукоба глобалних размера, са намером да се понуди модел решења за актуелни политички поредак (који није у стању да се бави дубинским узроцима сукоба). Закључци нису корисни само за науку о сукобима и миру, већ и за међународне односе, међународну безбедност и сродне научне области. Решавање сукоба уз помоћ и надзор глобалних демократских органа који би имали специјализоване мировне механизме и тела (нпр. мировне комисије) тиме постаје детаљније размотрено и мање апстрактно, што се и демонстрира на хипотетичкој ситуацији избијања Трећег светског рата.

Кључне речи: космополитизам, мировне студије, глобални сукоби, људске потребе, глобализација, мировна инфраструктура, светска држава, Трећи светски рат

Научна област: политичке науке

Ужа научна област: међународне студије

Број уписа: 1143

УДК број: 172.16:327.36:316.32(043.3)

Title of dissertation: **Cosmopolitan model of global proportions conflicts' prevention**

Summary

The dissertation deals with relation between cosmopolitanism in peace studies and prevention of global proportion's conflicts in post-Cold War era. The author states basic assumptions and key determinants of the idea of human needs-based cosmopolitanism and pleads for the standpoint that this idea is unavoidable for finding adequate ways of conflict prevention and revival of peace studies as a scientific discipline. It is argued that organized action of individuals and groups which exert pressure on states to create cosmopolitan model of political order is able to prevent conflicts on a global level.

The research is towards "global proportions conflicts" (both existing conflicts in which potential armed violence would include global proportions and imaginable global conflicts that could yet arise). In the research, institutional, normative and value bases of cosmopolitan model (that would be, in author's opinion, appropriate to disenable violent conflict on a global level, as well as to eliminate the causes that could lead to such conflict) are designed. Therefore, both value foundations of cosmopolitan model of global proportions' conflicts prevention, and the "peace infrastructure" (institutions that deal with conflicts in the model) which it should encompass are explained, as well as cosmopolitan law these institutions will operate on. Also, an important part of dissertation is devoted to the cosmopolitan idea itself.

Through the research, a connection between violence in global proportions conflicts and lack of institutions that should deal with these conflicts is portrayed. Apart from the description of components of cosmopolitan approach to conflicts of global proportions' resolution, and presentation of one concrete model of such conflicts' prevention, an explanation of its use is given, in order for more just international political order to be established. Accordingly, the proposed cosmopolitan model of global proportions' conflicts resolution is presented on three layers: value (by indicating notional and ethical sources of the model), normative (through explanation of cosmopolitan law) and institutional (by introducing "peace infrastructure").

On examples of the Second World War (by using contrafactual analysis) and the Third World War (by using hypothetical model of the situation), it is argued the risk of violence escalation on a global level could not be avoided unless cosmopolitan resources of peace studies are used as an answer to this

violence, along with actions of transnational social movements and organizations which is related to those resources. In conclusion, an assessment of practical usefulness of cosmopolitanism in peace studies is made, and of its utility in transcending the crisis in which the discipline is situated. At the same time, some recommendations are given for peace work that needs to begin in order for deep sources of conflicts to be transformed and for more just order to be established (that would correspond to peace and development on a global scale).

Original contribution of the research is reflected in clear act of envisaging of cosmopolitan approach' applicability when it comes to prevention of violent conflicts of global proportions, with the intention to offer a model of solution for actual political order (which is not capable to address root causes of conflicts). Conclusions are not useful only for science on conflicts and peace, but also for international relations, international security and similar academic fields. Resolving conflict with assistance and supervision of global democratic institutions that would possess specialized peace mechanisms and bodies (for instance, peace commissions) thereby becomes considered in detail and made less abstract, which is demonstrated on a hypothetical situation of outbreak of the Third World War.

Keywords: cosmopolitanism, peace studies, global conflicts, human needs, globalization, peace infrastructure, world state, Third World War

Scientific Field: Political Sciences

Scientific Subfield: International Studies

Enrollment number: 1143

UDK number: 172.16:327.36:316.32(043.3)

САДРЖАЈ

УВОД	1
Предмет истраживања	2
Циљеви истраживања	6
Основне хипотезе истраживања	7
Методе истраживања	10
Очекивани резултати и научни допринос	11
1. ИЗАЗОВИ МИРУ ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА	13
1.1. Контрасти глобализације – обиље и беда, рат и мир	13
1.2. Државоцентричност и (нео)либерални профил међународне политике	19
1.3. Појам „национализма суверенитета“ и одсуство глобалне солидарности	23
2. МИРОВНЕ СТУДИЈЕ – ВРЕДНОСТИ И СТАЊЕ ДИСЦИПЛИНЕ	30
2.1. Вредности и нормативни темељи дисциплине	30
2.2. Проблеми дисциплине и социолошке базе мировних студија	35
3. ИСТОРИЈА ИДЕЈЕ КОСМОПОЛИТИЗМА И ЊЕНИ САВРЕМЕНИ ЗАСТУПНИЦИ	41
3.1. Антички космополитизам и филозофски узор	42
3.2. Модерни космополитизам	46
3.3. Савремени заступници космополитске идеје	50
3.4. Пета генерација теоретичара мировних студија	57
4. ОСНОВНА НОРМАТИВНА НАЧЕЛА КОСМОПОЛИТСКОГ ПРИСТУПА У СПРЕЧАВАЊУ СУКОБА И ЊЕГОВЕ КРИТИКЕ	63
4.1. Компоненте космополитског приступа у спречавању сукоба ..	63
4.2. Расправа о људским потребама и космополитској теорији правде	67
4.3. Врсте и модели космополитског приступа у спречавању сукоба	78

4.4.	Приговори критичара – космополитизам као утопизам и империјализам	82
4.5.	Изазови светске државе и однос космополитизма и насиља	85
5.	ДРУШТВЕНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ И АКТЕРИ УСПОСТАВЉАЊА КОСМОПОЛИТСКОГ МОДЕЛА СПРЕЧАВАЊА СУКОБА	89
5.1.	Глобална мировна инфраструктура и космополитско право	93
5.2.	Глобално цивилно друштво и транснационални друштвени покрети	106
5.3.	Питање идентитета и културних разлика	117
6.	ПРЕДСТАВЉАЊЕ КОСМОПОЛИТСКОГ МОДЕЛА СПРЕЧАВАЊА СУКОБА ГЛОБАЛНИХ РАЗМЕРА И ПРИМЕРИ ЊЕГОВЕ УПОТРЕБЕ	127
6.1.	Конструкција космополитског модела спречавања сукоба	131
6.2.	Фазни развој космополитског модела и његови изазови	158
6.3.	Актуелни сукоби и смернице за мировни рад	165
7.	ТЕСТИРАЊЕ КОСМОПОЛИТСКОГ МОДЕЛА – <i>A PRIORI</i> И <i>A POSTERIORI</i>	171
7.1.	Други светски рат – како се глобални сукоб могао спречити?	171
7.2.	Хипотетички случај Трећег светског рата	176
8.	ЗАКЉУЧАК	185
	ЛИТЕРАТУРА	194
	Штампани извори	194
	Интернет извори	207

“Иде човек мајко моја најстарија држава”

Бранислав Петровић, српски песник

УВОД

Свет се почетком 21. века суочава са многобројним изазовима миру, а механизми којима располаже да на њих одговори нису одговарајући. Иако статистика показује да има мање оружаних сукоба и мање жртава у оружаним сукобима него раније, могућности за избијање сукоба глобалних размера расту у односу на крај 20. века и период после завршетка Хладног рата. У ситуацији експоненцијалног повећања разорне моћи оружја, као и све мање способности држава да се изборе са насилним појединцима и групама, уочава се потреба за ефикаснијом методом решавања текућих сукоба који могу да прерасту у глобални сукоб, као и спречавања будућих сукоба.

Потенцијални глобални сукоб може настати по више оса: политичкој, економској, социјалној, културној. За сваку од поменутих оса могу се навести одређени стварни или хипотетички примери њихових заметака. Што се тиче политичке осе, на пример, трансформација НАТО након 2014. године и ситуације на Криму узроковала је потпуну обуставу сарадње са Руском Федерацијом, а “истурено присуство” Алијансе на истоку Европе обнавља распоред конвенционалних снага сличан оном који је био за време Хладног рата. Такозвани “*proxy wars*”, односно ратови преко посредника (чији пример може бити и рат у Сирији) односе хиљаде живота, претња нуклеарним обрачуном се повећава (посматрајући ситуацију у Ирану, Северној Кореји, присуство нуклеарних подморница у Средоземљу), напетост на Блиском истоку доноси нове жртве. Потези Трампове администрације попут пресељења амбасаде у Јерусалим, повлачења из нуклеарног споразума са Ираном или тензије са Кином доносе реалну бојазан да ће најмоћнија држава света изазвати велике поремећаје у међународном поретку и то у лошем правцу. Нове бригаде се гомилају на источним границама ЕУ, а сајбер напади између западних држава, Руске Федерације и Кине дешавају се свакодневно.

Кад је економска оса у питању, милиони људи живе у тешком сиромаштву које узрокује фрустрацију основних потреба и води у агресију и криминал. Неолиберални модел глобализације допринео је да свега 8,6% људске популације поседује 85,6% укупног богатства. Глобална неједнакост се повећава (видети, на пример, Светски извештај о неједнакости – World Inequality Report), а огроман број људи живи испод границе сиромаштва, умире од глади или излечивих болести. Тренд осиромашења великог дела светске популације је толико видљив да поједини аутори говоре да је на прагу “глобални грађански рат” између богатог Севера и сиромашног Југа. Поред свих набројаних проблема, мировни покрети су слаби, разједињени а у многим државама практично и не постоје. Нема готово никаквих сигурносних мера које би отежавале да сталне размирице не прерасту у сукоб великих размера, а ситуације попут недавног америчког бомбардовања Сирије узроковале су нове страхове од Трећег светског рата. Није јасно због чега би опстанак човечанства требало да зависи од добре воље појединих лидера (иначе, врло упитног знања, искуства и психолошке стабилности), уместо да створи систем који би онемогућавао унилатералне акције и свесно или несвесно подизање тензија међу нуклеарним силама.

Полазећи од претпоставке да је ослањање на људске потребе неопходан елемент мировног процеса (са чиме се слажу готово сви важнији теоретичари

мировних студија), ненасилна трансформација сукоба требало би да се темељи на задовољењу фундаменталних људских потреба, најпре опстанка и безбедности, а затим идентитета и благостања. Истраживања Јохана Галтунга и Џона Бартона показују да у дуготрајним сукобима одрживо решење није одвојиво од дубоког емоционалног и структуралног окружења унутар друштва и међу сукобљеним странама. Зато и кључни појмови дисциплине, као што су позитивни мир и структурално насиље, у одлучујућој мери зависе од задовољења људских потреба, будући да људска бића не могу природно и нормално функционисати уколико им основне потребе нису задовољене, поготово у дужем периоду. Уврштавањем теорије људских потреба у наше истраживање јасније ћемо сагледати због чега редовни механизми одговора на сукоб (преговарање, судови, арбитраже, посредовање) не могу дати повољне резултате у спречавању сукоба уколико велики делови светског становништва још увек немају услова да се ослободе егзистенцијалних страхова нити им се гарантује задовољење базичних идентитетских и безбедносних потреба.

Потребна трансформација подразумева деловање на више нивоа – политичком, економском, војном, културном, а захтева и ангажованост науке. Дакле, да би се спречило насиље у сукобима који потенцијално могу добити глобалне размере потребан је практични друштвени ангажман великог броја појединаца и група. Читав процес мора бити подржан а у извесној мери и усмеравањем из академских оквира. Мировне студије, међутим, и саме су у кризи, а активизам друштвених покрета све је слабији, те мировних покрета релевантније снаге готово и да нема. Критичка оштрица дисциплине (присутна код њених утемељивача) иступила се кроз доминацију либералног дискурса и превелику специјализацију истраживача на појединачне сукобе. Нормативни замањ, креативност, усмереност на будућност и чврсто залагање за радикалном друштвеном променом уступиле су место “класичној” научној дисциплини која се више бави техникама посредовања и обуздавања постојећих сукоба него дубљим узроцима њиховог јављања. Због тога уместо да буду радикални критичари и научници који нуде алтернативу дубоко неправичном и насилном свету, аутори из поменуте дисциплине постају свесни или несвесни саучесници па и апологете неолибералног поретка.

Уколико се приступ одговору на сукобе на глобалном нивоу не промени (са „равнотеже страха“ на релативно обухватан, а притом флексибилан и уходан систем), читав научни, технички и сваки други напредак показате се не само као недовољан да спасе народе и државе од уништења, већ ће и директно потпомоћи супротне процесе. Према томе, проблем којим ћемо се бавити захтева да буде не само истраживан, већ заиста и решен, до чега ће тешко доћи уколико се његов значај не освести довољно и не буду понуђена одређена креативна решења.

Предмет истраживања

Предмет истраживања је однос између космополитизма (заснованог на задовољењу људских потреба) у мировним студијама и спречавања сукоба глобалних размера у постхладноратовском добу. Изложиће се основне претпоставке и кључне одреднице космополитизма базираног на идеји људских потреба и заступати гледиште да је то незаобилазна идеја за проналажење адекватних начина спречавања сукоба и оживљавање поменуте научне дисциплине. Доказиваћемо да је организована акција појединаца и група који врше притисак изнутра на демократски изабране власти и подупирање институција и пракси које чине

космополитски модел кадра да спречи сукобе на глобалном нивоу. Дела савремених заступника космополитизма у социологији, политичкој науци, етици и другим дисциплинама морају у већој мери да буду коришћени у обзир у мировним студијама како би оне заиста могле да направе практичан помак у трансформацији узрока сукоба (који, по нашем мишљењу, леже примарно у незадовољеним потребама).

Истраживање ће се ограничити на “сукобе глобалних размера” (како постојеће сукобе у којима би евентуално оружаном насиље попримило глобалне размере, тако и потенцијално замисливе глобалне сукобе који тек могу настати). Под сукобима глобалних размера ће се подразумевати сукоби чији прелазак у насилну фазу има значајне политичко-економске последице по цело човечанство. За разлику од унутрашњих, регионалних па чак и међународних сукоба, сукоби глобалних размера могу довести до таквих последица у политичком, економском али и војном смислу на различитим крајевима планете, да се преуреди читав глобални поредак и да представљају планетарну историјску прекретницу. Може се успоставити и конкретан квантитативни критеријум за одређивање сукоба глобалних размера, нпр. да је реч о сукобу у коме су директни актери државе или организоване групе са најмање три континента, од којих су најмање два актера регуларне безбедносне снаге држава чија укупна популација није мања од 100 милиона људи. Такође, пошто нас пре свега интересују оружани сукоби, подразумеваћемо да су сукоби глобалних размера они који притом носе број жртава који није мањи од 100.000 на годишњем нивоу.

Сходно наведеном, постојећи сукоби (попут израелско-палестинског, косовског или сиријског сукоба) нису сукоби глобалних размера чак ни у ширем смислу, јер не обухватају географски и демографски довољно значајну област да би се тако дефинисали. Међутим, лако је замисливо да наведени сукоби садрже потенцијал да се око њих започне сукоб глобалних размера или да сачињавају његово језгро, уколико ескалирају и прошире се на друге територије и становништва. С друге стране, сукоб НАТО и ОДКБ (који на срећу није ушао у насилну, оружану фазу и тренутно не доноси жртве) по себи јесте сукоб глобалних размера у ширем смислу, и једино актуелне жртве недостају како би он био схваћен као сукоб глобалних размера у ужем, овде дефинисаном квантитативном смислу. Слична ситуација је и са сукобом Запада и радикалног Ислама (америчко-европске коалиције наспрам екстремистичких група подржаних од стране одређених исламских држава). Уједно, увиди нашег истраживања ће се односити и на сукобе глобалних размера који би тек могли настати, тј. сукоба који као освешћена конфликтна формација још увек не постоје, као што је сукоб држава богатог Севера против држава сиромашног Југа, сукоб Кине са неком од нуклеарних сила или, на пример, транснационални сукоб обесправљених класа са владајућим класама (уколико би он попримио глобалне размере).

Питање којим ћемо се бавити тиче се елемената и практичних претпоставки спречавања сукоба глобалних размера. Кроз одговор на поменуто питање биле би пројектоване институционалне, нормативне и вредносне основе космополитског модела који би по нашем мишљењу био погодан за онемогућавање оружаног сукоба на глобалном нивоу, као и за отклањање узрока који до њега могу довести. Дакле, објаснићемо како вредносне темеље космополитског модела спречавања сукоба глобалних размера, тако и “мировну инфраструктуру” (односно, институције које

би се бавиле сукобима) коју он треба да обухвата, али и космополитско право по коме би те институције функционисале и на кога би повратно деловале. Под спречавањем сукоба (а да би се избегле дуге термилошке расправе) подразумеваће се више од онога што се колоквијално назива решавањем сукоба, односно, овде ће се оно схватати слично као што се у мировним студијама схвата трансформација сукоба. То значи да ће спречавање сукоба морати да се бави и њиховим дубоким узроцима, променом ставова и друштвене структуре генерално, а не само превенцијом насиља или обуздавањем сукоба кад су они већ прерасли у оружану фазу. Стога, у најкраћем, а у складу са начелима дисциплине, у пракси ће се успешност процеса мерити његовом способношћу да сукобе трансформише на ненасиљан начин. Према томе, као успешан начин одговора на сукобе (који су редован чинилац друштвене стварности) сматраћемо изостанак насиља, али и смањење или елиминацију потребе и намере да се оно користи као средство борбе.

С обзиром на то да ће предмет истраживања, поред сукоба глобалних размера, доминатно одредити космополитизам у мировним студијама, значајан део рада биће посвећен самој космополитској идеји. Та идеја је присутна је у људској историји и филозофији стотинама, ако не и хиљадама година и периодично се обнавља. У раду ће се доказивати да њено време заправо тек долази и да дисциплина мировних студија мора да јој обезбеди више простора уколико жели да остане доследна себи и успешна у имплементацији сопствених начела. Начела мировних студија како их ми разумемо обухватају, пре свега, ненасиљно решавање сукоба, остварење људских потенцијала и омогућење развоја заснованог на вредностима слободе и правде. Снажнија афирмација космополитске идеје смањује моћ држава да ометају задовољење људских потреба како својих, тако и становника других држава.

Под космополитским приступом у решавању сукоба овде ће се подразумевати скуп ненасилних претпоставки, механизма и циљева решавања сукоба, базиран на људским потребама, који подразумева глобалне и релативно једнаке обавезе према свим људским бићима (без обзира на држављанство). Његова пуна примена (тренутно још увек далеко од реалног озбиљења) значила би да ниједна држава, на пример, не сме да врши агресију на било коју другу државу или да покуша да врши организовано насиље над било којом групом, укључујући оне унутар њене територије. Компоненте космополитског приступа издвојићемо у четвртом поглављу. Поменути приступ је транснационалан (у погледу начина успостављања и контроле) и наднационалан (у погледу начина функционисања), али његова основна карактеристика је директни субјективитет појединца у поретку и његов непосредан однос према глобалним институцијама које би требало да буду формиране. Сходно томе, под кључним космополитским одликама подразумеваћемо индивидуалност и једнакост, а не наднационалност и транснационалност који су изведени из наведених елемената. Космополитски модели су мање или више поједностављене слике реалности, са конкретним институционалним и практичним предлозима за обликовање поретка. У једном приступу може се осмислити више модела као записа структуре и понашања неког система. Стога је модел који ће бити предложен само један од могућих модела у космополитском приступу који ћемо заступати.

Космополитизам је сам по себи контроверзан појам, а постоји и више врста космополитизма. Ту треба издвојити најпре морални и институционални космополитизам, поред космополитизма којег можемо назвати културни или

идентитетски. Морални космополитизам означава осећање да свака особа треба да буде субјект моралног обзира у једнакој мери (Beitz, 1994: 120). Институционални космополитизам, с друге стране, обично је заснован на моралном, али подразумева идеју политичког поретка који обухвата наддржавне институције са субјективитетом појединца (Beitz, 1994: 120). Иако чињеница да је неко морални космополита не значи да је аутоматски и заступник институционалног космополитизма, ми ћемо заступати становиште и једне и друге врсте космополитизма у нашем моделу. Такође, космополитизам културног типа (или идентитетски космополитизам) се односи на црту карактера или психолошку особину отворености за друге народе, традиције и уопште за стране утицаје, и пре је карактеристика коју можемо пронаћи код извесног броја људи него утемељено учење. Овакав космополитизам није онај о коме ће бити речи, будући да се ради пре о колоквијалном него о академском појму, као и да је његов садржај много мање радикалан од оног ког ми подржавамо.

У вези са наведеним, бављење сукобима коришћењем космополитског приступа дозвољава и значајне разлике у правној и институционалној матрици, па стога не морају сви заступници космополитског приступа подржавати исте моделе кроз које би се приступ имплементирао. У том смислу, осим општих карактеристика космополитског приступа, наше истраживање обухватиће и стварање једног конкретног космополитског модела спречавања сукоба. Размотрићемо како може бити успостављен космополитски модел спречавања сукоба, који се темељи на политичкој и правној повезаности појединаца, поред, мимо а некад и упркос државама чији су они држављани, као и како он може пружити заштиту од опасности којима су појединци изложени због активности своје и туђих држава или организација. У моделу који ћемо ми предложити, космополитски демократски органи који одговарају појединцима (у последњој инстанци) надређени су државама и стога се о суверенитету може говорити једино као о условној категорији. Реч је о пројекту који тек треба да буде успостављен и примењен, тј. у питању је модел који би тек требало спровести у дело. Наше истраживање полази од отворено прокламоване премисе реалног (материјалног, али не само материјалног) задовољења потреба свих људских бића, без обзира на њихово држављанство. Поменути приступ кроз различите космополитске моделе треба да утемељи тзв. пета генерација теоретичара решавања сукоба (по класификацији из дела “Савремено решавање сукоба” Миала, Рамсботама и Вудхауса), која се тек образује и стасави. Та пета генерација ће моћи да инкорпорира знања свих претходних генерација и делује у свету различитом од хладноратовског, пошто се из индустријске предвидиве биполарности крећемо ка нестабилној мултиполарности дигиталног доба, уз значајно више појединачних аката насиља и већи број актера који могу да покрену његову спиралу.

Кад је у питању операционо одређење предмета истраживања, треба поменути да превасходно говоримо о периоду после Хладног рата, дакле, после 1989. године, који се одликује како узнапредовањем међуповезаношћу и технолошким изумима без преседана, тако и растућом неједнакошћу, асиметричним сукобима и глобалним еколошким проблемима. Чак и појединци и мање групе могу употребом савременог наоружања или својим технолошким знањима начинити огромну штету хиљадама па и милионима људи. У многим државама нема довољног демократског надзора ни контроле над војним капацитетима или радом тајних служби, живи се у сталној егзистенцијалној несигурности, а друштвени покрети су фрагментирани.

Наше истраживање је претежно усмерено на глобалне односе и превенцију насиља у глобалним сукобима, па у том смислу није просторно одређено, али јесте детерминисано процесима који надилазе појединачне територије чак и највећих држава. Стога оно јесте просторно ограничено, делом искључујући из главног тока разматрања дешавања у различитим територијалним оквирима суверених држава, и концентришући се на појаве које се дешавају у глобализационим процесима који нису нужно територијално омеђени. Логично је претпоставити да државе неће својевољно потпомоћи оснивање космополитских институција и норми, превасходно зато што оне тиме ограничавају сопствену моћ пристајући на доминацију сила изнад државног нивоа. Посебан отпор се може очекивати од институција силе, као и националног индустријског, академског и медијског комплекса. Према томе, само организована акција појединаца и група које би захтевале (па и натерале – протестима, иницијативама, преговарањем, штрајковима, удруживањем, образовањем итд.) од изабраних власти да подупиру космополитске институције и праксе у стању је да изврши превенцију насиља на глобалном нивоу.

Како би се предмету истраживања приступило на оптималан начин, дотаћи ћемо се и питања да ли је неопходно стварање светске државе или космополитски приступ може бити подржан неком другом врстом глобалне управе уколико она не буде створена. У вези са наведеним, треба поменути аргументацију Томаса Погеа, који је сматрао да космополитизам треба да носи са собом вишеслојну власт и да не подразумева само централизацију већ и децентрализацију, односно својеврсно “разводњавање” власти. Следствено томе, замисао јесте да се на свеобухватан начин изложи космополитски модел спречавања сукоба (чија је најважнија карактеристика да потиче од појединца и односи се на ниво појединца), а не само да се опише шта подразумева космополитски политички и правни поредак. Наиме, космополитски приступ може бити примењиван чак и уколико се не успостави глобална управа нити светска држава, већ се на нивоима власти (локалној, државној, регионалној) следе одређена начела усмерена на заштиту и активизам појединца, а да притом суверенитет буде релативизован (Pogge, 1992: 58-61). Међутим, из разлога који ћемо навести током истраживања, наш предложени модел ће ипак подразумевати успостављање светске државе.

Циљеви истраживања

Најопштији циљ истраживања је снажнија интеграција филозофије космополитизма у област мировних студија, како се не би остало само на нивоу разматрања институција сагласно либерално-космополитском принципу. Један од циљева истраживања јесте и представљање космополитског модела спречавања сукоба глобалних размера и објашњење могућности његове примене. На примерима Другог светског рата (употребом контрафактуалне анализе) и Трећег светског рата (употребом хипотетичког модела ситуације) доказиваће се да ризик од ескалације насиља на глобалном нивоу не може бити избегнут уколико се као одговор на то не употребљавају космополитски ресурси мировних студија и с њима повезана акција транснационалних друштвених покрета и организација. Древне и савремене космополитске идеје биће уврштене у дисциплину са којом их повезују заједничке вредности, а све у циљу охрабрења, подршке и позитивног утицаја на агенду социјалних снага које делују у корист мира и промене политика у смеру задовољења људских потреба и смањења неједнакости.

Већ је речено да космополитски приступ подразумева гаранцију задовољења потреба појединаца и група (укључујући минимални материјални ниво благостања) од стране глобалних демократских органа. Он обухвата представничке елементе наднационалности и усмерен је на заштиту човека као појединца, праносиоца сваког права, од директног и структуралног насиља које државе не могу или не желе да спрече. Укорењени сукоби се решавају деловањем на њихове узроке, тј. отклањањем фрустрације потреба. Овакав приступ се, узимајући у обзир тренутне одлике међународног поретка и доминацију приступа заснованим на (државној) моћи и присили, не може успоставити уколико не дође до радикалних промена у вредностима и институцијама које је међународна заједница устројила. Међутим, управо ће приложена аргументација настојати да покаже да се такве радикалне промене морају догодити како ризик од сталних насилних сукоба и неизvestан развој глобалних односа не би водили у сталне разорне кризе. Један од основних предуслова за те промене јесте и опис и промоција алтернативних модела решавања сукоба и политичког организовања.

У раду ће бити упоређени космополитски, међудржавни и национални приступи спречавања сукоба, што ће допринети укупном корпусу знања о ненасилном решавању сукоба глобалних размера и указати на преимућства космополитског приступа у односу на међудржавне и националне. Такође, јасније ће се осликати веза између насиља у сукобима глобалних размера и (одсуства) институција које би њима требало да се баве. Једноставно речено, сврха истраживања биће и опис компоненти космополитског приступа у решавању сукоба глобалних размера и представљање конкретног космополитског модела спречавања тих сукоба, као и објашњење његове примене у циљу успостављања праведнијег међународног политичког поретка. Сходно томе, космополитски модел спречавања сукоба глобалних размера који ћемо ми изложити (као један могући модел који следи начела космополитског приступа) биће детаљно рашчлањен, и то на три нивоа: вредносном (указивањем на идејно порекло модела), нормативном (кроз дефинисање и опис космополитског права) и институционалном (расправом о “мировој инфраструктури”).

Основне хипотезе истраживања

Општа хипотеза

ОХ1: Усвајањем космополитског приступа мировне студије би биле у стању да допринесу спречавању сукоба глобалних размера.

Посебне и појединачне хипотезе

ПХ1: Космополитски приступ у мировним студијама није практично применљив без задовољења људских потреба и одговарајуће мировне инфраструктуре која те потребе штити.

У потврђивању хипотезе, кренуло би се од тога да би космополитски приступ морао да почива на универзалним начелима достојанства људи као појединаца који ступају у непосредне политичке и правне односе са другим појединцима. Те односе регулише право које се може назвати космополитским правом (у различитим облицима присутно код класичних аутора, нпр. Канта и савремених аутора, нпр. Фелдман). Космополитско право пре личи на међународно уставно право него на

међународно јавно право, чак и кад се међународно право примењује над појединцима. Кључну спону између два поменута теоријска тока који се желе сјединити (космополитска теорија и спречавање сукоба) треба да чини теорија људских потреба, која је не само критеријум и инструмент решавања сукоба, већ и незаобилазан чинилац космополитске мисли, јер је једина кадра да одговори претпоставкама универзализма и једнакости људских бића као базичним начелима космополитске идеје.

Задовољење људских потреба као предуслов за изостанак насиља представљало би обавезу глобалних демократских органа који чине космополитску мировну инфраструктуру. У случају да превенција није успела, тј. ако сукоб дође у насилну фазу или непосредно пре преласка у њу, поменути органи су у обавези да решавају наведени сукоб у складу са начелима непристрасности и уз минимум употребе насиља. Према томе, одговарајућа мировна инфраструктура мора бити ненасилна и надржавна, односно, она не зависи од воље појединачних, па и најснажнијих држава. Из овога следи да примена космополитског приступа мора обухватати корените промене у институционалном и вредносном систему међународног друштвеног поретка (на начин да он не буде заснован ни на сили, ни на концепту људских права).

Из наведене посебне хипотезе следе појединачне хипотезе:

- Фрустрација потреба је основни узрок дуготрајних сукоба и стога се на њу мора адекватно одговорити;
- Теорија људских права не може бити довољна за утемељење космополитског приступа у решавању сукоба;
- Ниједна теорија, па ни она о људским потребама, није успешна у заснивању космополитског приступа решавању сукоба уколико се уједно не изгради и одговарајућа “мировна инфраструктура”;
- Одговарајућа “мировна инфраструктура” мора бити ненасилна и надржавна;
- Глобални демократски органи морају преузети обавезу задовољења људских потреба.

ПХ2: Тренутно доминантни, државоцентрични приступ није успешан у спречавању насиља на глобалном нивоу нити је у складу са вредностима мировних студија и практично је нефункционалан.

Наиме, доказиваће се да су институционални механизми који данас постоје за превенцију насиља у глобалним сукобима слаби и недовољни. Осим тога, не постоји довољан ниво свести о потреби за променама, јер велики број стручњака, а да не говоримо о јавном мњењу генерално, не размишља у категоријама које би могле довести у питање тзв. “реалполитичку” димензију светског поретка. Доминантни државоцентрични приступ неизоставно садржи конзервативне елементе који отежавају или чак онемогућавају значајнију промену у расподели моћи и у погледу политичког ангажовања на међународном нивоу, што захтева улагање напора у образовање за мир усмерено на изградњу капацитета за превенцију насиља и

спречавање сукоба. Као вредности на којима почивају мировне студије могу се издвојити једнакост, солидарност, плурализам, слобода, правда итд., али актуелни приступи спречавању сукоба њих не баштине у довољној мери.

Из наведене посебне хипотезе следи и извешан број појединачних хипотеза:

- Спречавање сукоба ослањањем на суверене државне институције и праксе често је у несагласју са начелима мировних студија (постизање мира мирним средствима);
- Етичка доследност захтева промене у политичком поретку које би подразумевале веће обавезе према људима који нису држављани одређене државе;
- Што је нека држава снажнија и боље позиционирана у тренутном светском поретку, то ће бити већи њен отпор промени тог поретка;
- Без обзира на морална разматрања, решавање сукоба без космополитске перспективе веома је ризичан подухват у ери глобализације.

ПХЗ: Спречавање сукоба глобалних размера могуће је постићи притиском друштвених покрета и организација на државе као главне полуге моћи.

Као што је јасно из већ реченог, најмоћније државе немају интерес да модификују систем у коме све битне одлуке зависе од њих. Стога притисак на државе мора доћи од недржавних актера, чијим деловањем ће бити омогућено успостављање космополитског модела решавања сукоба. Само кад недржавни субјекти приморају најснажније државе да се сагласе са променама међународног поретка он може бити промењен. Међутим, поменути притисак мора бити ненасиљан, уколико се жели одбрани нормативна предност космополитског приступа у односу на алтернативе и сам смисао наведеног пројекта. У раду ће бити дат и предлог неких начина за остварење тог притиска, који (између осталог) може обухватати формирање транснационалних лобистичких група, протесте, бојкоте, оснивање партија или организација, академске и медијске кампање, петиције и активизам различитих врста. Треба имати у виду да недржавни субјекти којима се овде даје у задатак да изврше притисак на власти да делују у корист космополитског поретка, нипошто нису само они који делују кроз невладине организације, већ се ради о широком корпусу покрета и организација, формалних и неформалних, сталних и *ad hoc*, које повезује једино интерес и жеља да се превладају противречности савременог света у облику практичног (политичког) деловања. Дакле, ради се о различитим цивилним организацијама, друштвеним покретима, појединцима, политичким партијама, елитама и слично, односно о концепту глобалног цивилног друштва у најширем смислу речи. Та хетерогена скупина обухвата све покрете и организације транснационалног карактера које не припадају породичним или тржишним круговима.

Овде се могу поставити следеће појединачне хипотезе:

- Недржавни субјекти морају бити транснационални и имати транснационалне намере како би постигли успех у захтевима за променом поретка;

- Државе са развијенијим и слободнијим цивилним друштвом ће раније одговорити, па чак и подржати овакве напоре;
- Глобално цивилно друштво мора успоставити а затим и стално надзирати коалицију са тим државама.

Тај надзор и стална легитимизација врши се анализом донетих одлука у вези са спречавањем сукоба глобалних размера, на демократски и транспарентан начин, користећи расправе и редовне консултације, анкете, мисије утврђивања чињеница и друге механизме које глобално цивилно друштво може предузимати.

Методе истраживања

Основна метода прикупљања података која може бити коришћена у истраживању на наведеној тему је *критичка анализа релевантне литературе* из неколико научних дисциплина, са нагласком на ауторе из области мировних студија. Ова метода не служи само за прикупљање података, већ и као самостална оперативна метода. Ради се углавном о делима аутора попут Јохана Галтунга, Џона Бартона, Дејвида Хелда, Данијела Аркибуђија, али и дела из области политичке филозофије космополитизма (стоици, Кант, Хабермас, Улрих Бек, Томас Поге, Нусбаум, Кваме Апија) и други. Дакле, основни извори ће бити радови горе поменутих аутора, уз истраживања која потичу како из социологије и психологије (радови о транснационалним покретима, људским потребама и вредностима), тако и из саме дисциплине решавања сукоба. Уједно, налази аутора из области теорија међународних односа представљају корисну грађу, поред искуственог и интуитивног сазнања које је такође незаобилазно кад је предметна област у питању. Истраживању се приступа нормативно, уз доминацију интерпретативистичке и критичке теорије као њених подваријанти, а остаје се при фундаменталистичкој онтологији.

Остала сазнања која се могу употребити у истраживању потичу како из психологије (нпр. радови о људским потребама – Маслов, вредностима - Инглхарт), тако и из области међународне безбедности. Она се могу користити као проверена сазнања која, ипак, нису била примењена на контекст на који се овде желе применити. Важан извор представљаће и радови аутора попут Џилијен Брок у теоријама правде као поддисциплини политичке филозофије, као и Костаса Дузинаса у филозофији права. У делу рада који се тиче глобалних институција које треба да буде створене како би оваплотиле космополитске идеје значајно је осврнути се и на литературу о глобалном управљању, светској власти, али и демократском дефициту на наднационалним нивоима политичке моћи, о чему пишу, поред осталих, Вент, Хелд, Колеман и Портер.

С обзиром на теоријски карактер теме, коришћење медијских и наративних извора није могуће ни сврсисходно. Истраживање је претежно квалитативно, и хипотезе се могу проверавати углавном теоријски, а не емпиријски и експериментално. Заправо, имајући у виду карактер истраживања, саме хипотезе су пре истраживачка питања него јасно оповргљиве претпоставке. У том смислу, истраживање може бити ослоњено на абдуктивни процес проверавања хипотеза, пошто емпиријско тестирање обично није могуће када се истражују различити приступи спречавању сукоба. Наравно, истраживање је уклопљено у општи

методолошки контекст друштвених наука. Оно је по врсти неекспериментално, једнократно и претежно експликативно и дескриптивно. Разумљиво, основне методе које се користе су: хипотетичко-дедуктивна, индуктивна метода, апстракција, анализа и синтеза. Затим, истраживање је мултидисциплинарно и интердисциплинарно, а категоријално-појмовни систем који ће се користити припада широј породици друштвених наука, са посебном улогом апарата из дисциплине мировних студија и решавања сукоба.

Истраживање полази од експлицитних вредносних полазишта. С обзиром на то да не постоје стабилни механизми за спречавање сукоба глобалних размера, а њихово прерастање у оружане сукобе представљало би опасност по опстанак човечанства, пројекат космополитског решавања сукоба није бајковита идеја удаљена од реалности, већ социјална неминовност уколико се жели успоставити систем егистенцијалне извесности кад је људска цивилизација у питању. Истраживање припада теоријској парадигми мировних студија као дисциплини темељеној на ненасиљу и једнакости достојанстава (без обзира на порекло, расу, класу, пол, нацију, веру), и, посебно, трансформативној и радикалној парадигми унутар дисциплине, а која се заснива на примату задовољења људских потреба. Институције, према томе, морају бити прилагођене њиховом задовољењу, и то како на локалном, државном, регионалном, тако и на глобалном плану. У том смислу, постојеће неправде и неједнакости захтевају одлучну акцију како би се позитивна дужност изградње праведних институција испоштовала, а и како би се дошло до ситуације да што већи број људи има реалну моћ да утиче на одлуке које их се тичу.

Поред критичке анализе релевантне литературе, као помоћна метода биће коришћена *метода моделовања*. Наведена општенаучна метода ће нам послужити приликом обликовања предложеног модела спречавања сукоба као могуће будуће стварности (замисли будућег реалитета). Наиме, том методом се представљају битне одредбе постојеће или идеалне стварности, што ћемо и учинити приликом излагања космополитског поретка са идеалним и реалним елементима. Такође, биће коришћене и *студије случаја* појединих сукоба глобалних размера и приступа у њиховом решавању, као допунски метод објашњења надмоћи космополитског приступа заснованог на потребама над алтернативним методама решавања сукоба. Ту се превасходно мисли на раније глобалне сукобе, као и потенцијални Трећи светски рат, као сукобе који су представљали или представљају највећи ризик по међународни мир и безбедност. Планира се и употреба *контрафактуалне анализе*, у смислу теоријског разматрања праваца развоја који би уследио да се космополитски приступ употребљавао у претходним историјским периодима (нпр. у Другом светском рату), ради постављања хипотеза о његовој употребној вредности у наредном периоду.

Очекивани резултати и научни допринос

Значај истраживања је у јаснијем сагледавању могућности примене космополитског модела спречавања сукоба глобалних размера, као и у стварању снажнијег упоришта у мировним студијама за теорије и идеје политичке филозофије космополитизма. Према томе, новину представља веће коришћење идеје космополитизма у области мировних студија, са детаљном разрадом претпоставки и компоненти космополитског приступа у решавању сукоба. Друштвени значај истраживања, могло би се тврдити, још је већи од научног. Наиме,

објасниће се могућности решавања сукоба глобалних размера путем космополитског модела, чиме би се повећале шансе за његову имплементацију и допринело афирмацији ненасилних метода спречавања сукоба. Истраживање би могло представити практичну ефикасност космополитског приступа и његову нормативну надмоћ над алтернативама, што би утицало на мотивацију грађана да се на другачији начин односе према глобалним проблемима и другачије разумевају међународну конфликтну динамику. Такође, конкретни предлози институционалних реформи које би могле подржати или формирати језгро космополитског модела у решавању сукоба представљале би независан теоријски допринос, јер космополитски приступ садржи како вредносну, тако и институционалну димензију. Дакле, идеја је да се заснује теорија спречавања сукоба на космополитским начелима, али и да се у завршном делу рада понуди једна замисао конкретног начина бављења сукобима заснована на тим начелима. Мотив у позадини читавог подухвата јесте враћање теоријске и практичне делотворности мировних студија у ситуацији великих изазова који се постављају пред светски мир у 21. веку. У том смислу, видљивији ослонац на космополитске идеје представља својеврсно „враћање“ дисциплине сопственим вредностима, које треба да узрокује и бољу сарадњу и синергију са реалним друштвеним снагама које раде у корист мира.

Рад ће полемисати са реалистичком и либералном школом међународних односа аргументовањем да њихове дескриптивне и прескриптивне анализе не могу гарантовати успех у решавању кључних сукоба глобалних размера. Такође, биће направљена разлика и издвојен космополитски приступ у односу на бројне приступе из дисциплине решавања сукоба које стварају теорије „средњег или нижег нивоа“ и не задиру у срж политичког и друштвеног поретка. Према томе, поред јаснијег одвајања од приступа ван дисциплине мировних студија, космополитски приступ издвојио би се и у односу на бројне приступе унутар дисциплине (нпр. различити налази у сфери посредовања, дипломатије, судских пракси, комуникологије) који не могу дати задовољавајуће резултате кад се примењују на узроке насилних сукоба или створити предуслове њиховог надилажења који произлазе из самог поретка. Притом би се ослонац потражио у обухватним теоријама Јохана Галтунга и Џона Бартона, које би могле да дају одговоре на глобална питања уколико би биле допуњене или концентрисане на космополитизам базиран на људским потребама.

Оригинални допринос истраживања огледа се у јасном предочавању применљивости космополитског приступа кад је у питању спречавање насилних сукоба глобалних размера, са намером да се понуди модел решења за актуелни политички поредак (који није у стању да се бави дубинским узроцима сукоба). Закључци не би били корисни само за науку о сукобима и миру, већ и за међународне односе, међународну безбедност и сличне научне области. Решавање сукоба уз помоћ и надзор глобалних демократских органа који би имали специјализоване мировне механизме и тела постало би тиме боље објашњено и мање апстрактно, што ће бити и демонстрирано на хипотетичкој ситуацији избијања Трећег светског рата. Увећао би се корпус знања о “мировој инфраструктури” за космополитско решавање сукоба, уз одређене оригиналне предлоге који би могли бити корисни у будућим теоријским расправама.

1. ИЗАЗОВИ МИРУ ПОСЛЕ ХЛАДНОГ РАТА

У првом поглављу биће речи о парадоксима глобализације, укључујући обим и тренд глобалних неједнакости и технолошки напредак којим се човечанство може похвалити у 21. веку. Уз опис тзв. неолибералног модела као доминантног, биће дат осврт на противречности и проблеме који онемогућавају великом броју људи да задовоље своје основне потребе, у столећу које се одликује материјалним богатством без преседана и незабележеним научним и техничким достигнућима. Такође, говориће се о томе како државе, поготово велике силе, својим заокретом са глобалних питања на сопствене себичне интересе, подривањем међународног права, протекционизмом и унилатерализмом, неиспуњењем обавеза према људима ван сопствених граница, урушавају неопходну солидарност и смањују међународни капацитет за решавање криза.

1.1. Контрасти глобализације – обиље и беда, рат и мир

Живимо у свету у коме (према конзервативним прорачунима) више од три милиона деце годишње умре од глади или излечивих болести и у коме у коме 2/3 будућег животног дохотка новорођеног детета одређује место рођења (Mercy Corps, 2017, приступ 04.01.2020. године). Поред очигледних друштвених неправди, свакодневне природне катастрофе, болести попут рака, сиде, маларије угрожавају здравље и имовину хиљада људи. Криминалне групе сарађују тешње него икада, а политички и религијски екстремизам буја. У таквим околностима које вапе за организованом међународном акцијом и солидарношћу, државе и народи дозвољавају да буду увучени у оружане сукобе који постају даљи генератор и мултипликатор свих осталих зала. Дакле, не само да се не посвећује довољно пажње и ресурса огромном броју егзистенцијалних проблема које муче највећи део човечанства, већ знатан део времена државни апарати и даље посвећују припремама за употребу и употреби силе. Број нуклеарних проба непрекидно расте (Broomfield, 2016, приступ 04.01.2020. године), истовремено води неколико крвавих ратова, ризик од новог насиља глобалних размера расте, све чешће се дешавају терористички напади а милијарде долара се троше на трку у наоружању (SIPRI, 2019, приступ 04.01.2020. године), надзор од стране тајних служби или снаге за разбијање демонстрација. Чак и сама дисциплина решавања сукоба није одмакла од посматрања могућности за ненасилну трансформацију сукоба у постојећим политичким оквирима, односно, узимала је надмоћ државе и политичку мапу света као факт, као датост, покушавајући да у тим ограничавајућим оквирима пронађе најбоље механизме решавања сукоба. Међутим, неопходно је поново размотрити могућности промене тих оквира.

Глобализација је једна од највише коришћених речи у друштвеним наукама последњих година. Кад говоримо о глобализацији, мислимо на готово свеобухватан процес смањивања временских и просторних дистанци. У питању је процес свеобухватног развоја међузависности светских економија, култура и становништва, који је узрокован прекограничним протоком робе, услуга и идеја. Сложена међузависност између далеких и некада сасвим одвојених друштава довела је до тога да поједини аутори планету већ називају "глобалним селом". Саобраћајне и технолошке иновације су преобразиле међуљудске односе унутар и преко државних граница, омогућавајући раније неслућене способности превазилажења даљина за

информације, идеје, људе, робу, капитал итд. Иако нас првенствено занима њена политичка и економска димензија, глобализација има и своју културолошку, еколошку и друге компоненте.

Као што се повећава међузависност у економији, политици и другим друштвеним областима, повећава се и ризик да међусобно повезана друштва страдају од различитих врста заједничких претњи. Услед глобализације, државама је постало све сложеније да контролишу процесе међусобно зависних ризика (Orlović, 2007: 103–104). Ипак, државе су и даље незаобилазни актери у међународној политици и могу знатно да утичу на карактер и облик конкретних исхода глобализације. Државе су показале да не само да не могу да превазиђу изазове који су у основи потенцијалне глобалне заједнице (којој могу приступити само невољно), већ и да су неефикасне и врло пристрасне када је у питању испуњење задатака који им традиционално припадају. Теза која ће се преиспитати у овом раду јесте да државе, делом на срећу а више нажалост, још увек јесу кључни актери међународне политике, односно да оне ту улогу још увек не препуштају глобалним демократским, космополитским телима. Основни парадокси о којима ћемо говорити су истовремени раст богатства и раст неједнакости (у сфери економије), у комбинацији са паралелним снажењем транснационалних елита и ресуверенизацијом (у сфери политике). Затим, биће речи и о противречностима у области културе, демографије као и екологије, који све више утичу на актуелне трендове у феномену насилних сукоба у постхладноратовском добу.

Најпре, једна од кључних детерминанти глобализације јесте неједнакост. Повезивањем у глобализовано тржиште, једне групе људи бивају награђене а друге оштећене. У данашњем свету, осим традиционалних дихотомија на капиталисте и раднике, богате и сиромашне и запослене и незапослене, актуелизују се дихотомије које такође исказују однос укључених и искључених из користи од глобализованог политичко-економског система, а то су: мушкарци/жене, трајно запослени/запослени на одређено, млади/стари, те обучени (искусни, високо образовани)/необучени (радно неискусни, без факултетске дипломе). Поред наведеног, бар на европском континенту све су актуелније поделе на староседеоце и мигранте, те на хришћане и остале. И поред оптимистичких прогноза последње деценије 20. века, јаз између наведених група се повећава.

Глобална неједнакост по себи има огромне размере, а неједнакост дохотка је у порасту (видети, нпр. Milanović, 2018). Иако у начелу светска економија расте и људска популација генерално постаје богатија, тај раст (а још мање постојећа добра) је далеко од било какве правичне дистрибуције. Само у 2017. години светски милијардери увећали су своје укупно богатство за 762 милијарди долара, што је износ који би седам пута могао да искорени светско сиромаштво (Oxfam, 2018 приступ 23.12.2018. године). Најбогатијих 1% светског становништва постали су знатно богатији у периоду од 1988. до 2008. године (Milanović, 2016: 118), али радује да је у том периоду и просечан становник увећао своје богатство, додуше, по значајно мањој стопи. Међутим, иако се у просеку општа глобална неједнакост смањује (због фантастичног раста земаља попут Индије и Кине), и даље милиони људи (пре свега у Африци) нису у могућности ни да се изборе са глађу. Веома велики број људи живи испод границе сиромаштва, умире од глади или (у смислу могућности излечења) релативно безазлених болести (нпр. око 1,6 милиона људи од дијареје, видети: World Economic Forum, 2019, приступ 04.01.2020).

Тренд даљег осиромашења великих сегмената светске популације је толико снажан да поједини аутори (Ишћенко, Берарди) говоре о долазећем “глобалном грађанском рату” између богатог Севера и сиромашног Југа, док други аутори попут Мишре (посебно у књизи “Доба гнева”) аргументују да је он увелико у току. Тај још увек претежно тихи грађански рат води се и унутар држава између оних малобројних владајућих и привилегованих и великих група губитника глобализације. Веома општар диспаритет у примањима и уопште, могућностима, допринео је да се за велике делове популације у многим земљама живот претвори у социјалдарвинистички пакао (Mishra, 2017: 321-346). Дигиталне технологије само су погоршале ситуацију, јер се поређење са другима може врло лако вршити, па је преовлађујуће осећање у свету завист (Mishra, 2017). Своју беспомоћност младе генерације лако уклопе у активности екстремистичких организација, или свој бес једноставно усмере на себе и тиме буду склоњени на друштвене маргине. Општа несигурност изазвана финансијским шпекулацијама, како су показале Азијска криза из 1997. године и Светска економска криза из 2008. године, може узроковати масовну патњу и урушити социјално ткиво још више него рат (интервју Панкаја Мишре дат Џеку Селфу: Mishra, 2019, приступ 08.01.2019. године).

Теоретичари решавања сукоба попут Џона Бартона доказују да се готово сви сукоби могу свести на незадовољене људске потребе (Burton, 1990). С тим у вези, покушаћемо показати да и поменути “тихи” ратови воде до незадовољених основних људских потреба, што ће представљати једно од основних тежишта нашег истраживања. Чак и остављајући по страни чисто економска питања, пораст броја гласача екстремне деснице у Европи (BBC News, 2019) обећава нове тензије хришћанства и ислама. Јавља се велики интергенерацијски јаз, који се продубљује развојем најновијих технологија које често старије генерације не могу да прате, догађају се велике миграције које производе етничке и културне анимозитете¹ итд.

Основне људске потребе задовољавају се у условима на које пресудно утиче држава. Један од начина на који се потребе задовољавају директно или индиректно јесте и социјална политика. Земље као Јапан и “азијски тигрови” су током друге половине 20. века за релативно кратко време постале богате, па су могле да увећају своје трошкове на пољу квалитета бриге о свим сегментима популације. У том периоду, модели социјалне политике и развоја богатијих земаља Европе, Америке и Азије све су више конвергирали. Међутим, након идеолошких заокрета ка неолибералном економском моделу и великих економских криза, чак и у најразвијенијим државама попут САД и Велике Британије увиђа се тренд слабљења социјалних политика (чак и смањења просечне дужине живота). Дакле, бројни емпиријски подаци из последњих деценија (преузети из: Kapstein & Milanović, 2002) углавном показују тенденцију смањења екстензивности социјалне политике чак и у традиционално социјално-оријентисаним државама (нпр. скандинавске земље). С друге стране, код транзиционих држава источне Европе увиђа се тренд слабљења социјалне компоненте скоро до изједначавања са земљама у развоју. У такмичењу за страни капитал, и ове државе се међусобно приближавају, али не бољима од себе. Закључак је да се стварају два клуба – богати и сиромашни; први са средње

¹ На пример, број избеглица у 2018. години је највећи икад забележен, око 25,9 милиона, погледати: Amnesty International, The World's Refugees in Numbers, 2018, доступно на Интернету, <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/refugees-asylum-seekers-and-migrants/global-refugee-crisis-statistics-and-facts/>, датум приступа 05.01.2020. године

развијеном социјалном заштитом (нижом него што је била раније), а други практично без ње. Саме државе не могу изаћи из овакве спирале пошто су притиснуте и супранационалним и субнационалним факторима, те је неопходна међународна помоћ. Директне донације развијених земаља не прелазе 0,25% њиховог БДП-а, што је, узгред, вишеструко мање од њихових издатака за наоружање. А питање је колико институције попут Светске банке и Међународног монетарног фонда заиста структурално могу помоћи.

Контрасти глобализованог света више су него видљиви и кад се погледају подаци о здрављу и образовању деце. Према истраживањима UNICEF-а, да око 124 милиона деце у свету још увек не похађа ни основну школу. Тај број деце која се не образују се од 2011. године увећао, а не смањио (Malo, 2018, приступ 24.12.2018. године). Уколико се одређене мере не предузму, процењује се да ће близу 70 милиона деце умрети до 2030. године пре своје пете године, од сасвим решивих проблема. Светски економски форум израчунао је да 51% светских држава у последњих пет година назадује у индексу инклузивног развоја (Elliot, 2017, датум приступа 24.12.2018), што сведочи о томе да велики делови популације унутар држава не уживају предности економског напретка, а свакако да их не уживају у макар приближно једнакој мери.

Још једна противречност коју морамо поменути, као истраживачи у области мировних студија, јесу трендови у погледу рата и ратовања. Мери Калдор је предложила да се ратови у доба глобализације назову “новим ратовима”, зато што се разликују од „стarih ратова“ по више основа – актерима, циљевима, методама и финансирању (Kaldor, 2013: 2). У њима учествују како државни, тако и недржавни актери, воде се у име идентитета, а не геополитичких интереса, и финансирају се из различитих извора, а не из државних буџета. Иако је број класичних ратова (конвенционалних оружаних сукоба између држава и унутар држава) у паду, нове, хибридне врсте претњи у великој мери замагљују границу између рата и мира (Hofmann, 2007: 7). Број жртава у насилним сукобима после 1989. године износи у просеку испод 100.000 по години и знатно је мањи него у доба светских ратова, или чак седамдесетих (Вијетнам) или осамдесетих година 20. века (Ирачко-ирански рат, видети: Roser, 2018, приступ 25.12.2018). Али, број жртава после 2010. године знатно је порастао у односу на прву деценију 21. века. Ту се као највеће крвопролиће може издвојити рат у Сирији. Само тај рат је однео за седам година више од 465.000 живота, а број избеглица и расељених је готово несхватљив – близу 12 милиона људи је морало да напусти своје домове и да присилно мигрира (Chugtai, 2018, приступ 25.12.2018. године). Посебно драматичан је случај Јемена, где је од почетка рата више од 400.000 деце хронично неухрањено, око 15 милиона људи нема приступ здравој пијаћој води, а 965.000 има колеру (Mohamed, Elayah, Schuplen, 2017: 2). У тренутку док се спроводе напредна истраживања у области вештачке интелигенције, роботике, генетике, биотехнологије, космонаутике и других дисциплина, догађају се и ствари попут поменутих а људска врста није створила механизме којима би то спречила. Напротив, у највеће сукобе данашњице (Сирија, Авганистан, Јемен, Ирак) непосредно су укључене готово све светске силе, сопственим трупима или кроз подршку некој од страна у сукобу, тиме доприносећи да се оружани сукоб продужи. Истовремено, постојећа “мировна инфраструктура” остаје блокирана.

Колико је заправо глобализација, најпре економска глобализација, унапредовала и међусобно повезала државе и против њихове воље (Faulconbridge,

Beaverstock, 2009: 333-335), јасно се види на и примеру климе. Готово је општеприхваћено да ће, уколико се не ограничи коришћење фосилних горива, последице по промену климе и раст нивоа светског океана бити драматичне (Shiva, 2002: 39-50). Размотримо ситуацију у којој се сада налазимо, и претпоставимо да САД, или Кина, једноставно не желе да склопе било какав договор у вези са ограничењима у погледу заштите животне средине. На који начин ће Малдиви (као најугроженија држава) бити спасени, ако је истина да ће та острвска држава нестати уколико ниво мора порасте и за пар метара? Сваки покушај да се нека од поменутих сила натера споља да ограничи своје интересе у економији или енергетици може бити креатор ризика од оружаног сукоба светских размера. Државе које промовишу оно што ћемо назвати „национализам суверенитета“, као две поменуте силе, једноставно не желе да се подвргну одговарајућим прописима а не постоји систем који ће их на то натерати, па недужни могу страдати без икаквих властитих грешака. Није јасно које би етички релевантно становиште дозвољавало овакво схизофрено стање у којем је потпуно могућ нестанак читаве државе, без икакве њене одговорности за то, а да притом нико не одговара за њен нестанак. У оваквој међуповезаности, можемо се запитати шта спречава, по сличном сценарију, избијање III светског рата – па, управо ништа до страха и рачунице великих сила да им се не исплати започињање већег крвопролића.

Говорећи о клими, поред ратова за идентитет о којима говори Калдор, у посебне врсте постхладноратовских сукоба засигурно треба додати и оружане сукобе изазване климатским променама (нпр. сукоби у Чаду, Судану, источној Африци) или природним ресурсима. Наиме, сукоби изазвани променом климе и климом генерално задобијају све већу академску пажњу (погледати у: Nordås, Gleditch, 2007: 628-633), што не изненађује с обзиром на динамику еколошких проблема, често изазваних људским фактором. Готово да постоји консензус међу истраживачима мира и сукоба да се климатске промене могу сматрати једним од значајнијих мултипликатора претњи по мир (Kloos, Gebert, Rosenfeld and Renaud, 2013: 7), пре свега у областима Сахела, али и Блиског истока и Медитерана. Мада су, за сада, ти тзв. климатски сукоби претежно везани за уске географске области и нису већих размера, никако се не може искључити могућност да се они прошире, првенствено укључивањем државних апарата силе у ситуацијама драстичних претњи попут несташице пијаће воде. Иако не постоји директна узрочна веза између климатских промена и насилних сукоба (тј. да те промене директно узрокују насилни сукоб), постоје јасни показатељи да климатске промене повећавају ризик од избијања насиља, посебно у економијама које су у значајној мери зависне од природних ресурса (Schaar, 2018: 6). Неки од начина на који климатске промене утичу на повећање тог ризика су следећи: подизање нивоа мора, угрожавање производње хране и доступности воде, раст миграција, повећање вероватноће за елементарне непогоде попут поплава и земљотреса, опадање квалитета земљишта и слично (Schaar, 2018: 7-8).

Постоје парадокси глобализације у 21. веку и у сфери културе, односно цивилизације. Класична теза Семјуела Хантингтона о “сукобу цивилизација”, иако у почетку много критикована (на пример, Bell, 2002: 4-7), по многим добија на значају у светлу догађаја од 11. септембра, ратова у Ираку, Сирији и Авганистану, а поготово након настанка Исламске Државе (енг. ISIS). Генерално говорећи, његова теорија је бар до извесне мере релевантна у постхладноратовском добу (Duerr, 2018:

82-85), а може се препознати и у догађајима као што су најновија миграторна кретања. То препознавање се понекад врши на начин да се хришћанска Европа види као објекат најезде миграната из исламских земаља, што чини радикална десница. Али, и мимо оваквог поједностављеног начина посматрања, ситуација на Блиском истоку, па и у односима Запада са Русијом или Кином, све више наликује одређеним Хантингтоновим постулатима о поделама и сукобима на цивилизацијским линијама (западнохришћанска-источнохришћанска-исламска-конфуцијанска итд.).

Не сме се изгубити из вида да је рат и сам по себи значајан демографски догађај (Cincotta, Engelman, Anastasion, 2003: 17), па његове последице неретко воде у даље сукобљавање јер доносе дисбаланс у бројним категоријама становништва и слабе социјално ткиво. Кад говоримо о савременим демографским трендовима, они такође доприносе забринутости кад су насилни сукоби у питању. У том смислу, три фактора која се издвајају као кључна за увећање вероватноће избијања насилног сукоба унутар држава су: висок проценат младе незапослене популације, раст градског становништва и оскудица обрадиве земље и воде (Cincotta, Engelman, Anastasion, 2003: 13). Стога, чак и унутрашњи сукоби у којима су демографске карактеристике од посебног значаја (број становника, густина насељености, проценат младе популације и слично) могу све чешће постати препрека међународном миру и безбедности. У опсежној емпиријској студији, Урдал је показао да раст броја становника и густине насељености, поготово у комбинацији са оскудним ресурсима, *на локалном нивоу* повећава ризик од насилног сукоба (Urdal, 2011: 5-6). Голдстон такође наводи да постоје већ бројни емпиријски налази који потврђују да су одређене демографске промене снажан индикатор политичког насиља (Goldstone, 2002: 14), посебно велики раст младе популације у политички и економски нестабилним друштвима. Имајући у виду да укупан број становника на земљи непрекидно расте, као и проценат урбане популације, док се површина обрадиве земље и многих других ресурса смањује, јасно је да, уопштено посматрано, постоје разлози за бригу уколико се не предузму одговарајуће мере за превенцију насилних сукоба. Те мере морају обухватати како образовне, здравствене и социјалне аспекте, али такође подразумевати и снажнији административни и интелектуални фокус на демографска и економско-социјална питања. Ипак, треба бити опрезан кад се говори о односу демографских трендова и сукоба, пошто директна веза између раста популације и ескалације сукоба не постоји, већ је то сложен однос са много интерферирајућих варијабли (Krebs, Levy, 2001: 63). С тим у вези, само на појединим подручјима и у одређеним социјалним контекстима демографски раст повећава ризик од насилног сукоба. Али, шансе да се тај ризик повећа стално расту, јер је демографски раст и иначе најснажнији у сиромашним и „слабим“ државама.

Поменути парадокси нису једини који одликују глобализацију. Харви говори о тзв. „централном парадоксу“ – што географија постаје мања препрека сарадњи и повезивању, то су веће културне разлике које се јављају између различитих делова света (Harvey, 1990: 296, наведено према: Oza, 2012: 4). Разлог је тај што глобални капитал профитира на локалним разликама. Није ни чудо да се онда говори о „глокализацији“, односно глобализацији и локализацији у исто време. Дакле, с једне стране свет постаје „глобално село“ у коме се све може сазнати у делићу секунде путем Интернета и сателитских комуникација, а, с друге стране, све је јачи фокус на разликама и промоцији локалних обичаја, пракси и производа. Све бројне

противречности које смо навели и које смо пропустили да наведемо, истовремено су и узрок и последица неолибералних политика и државоцентричности као сталне одлике међународних односа.

1.2. Државоцентричност и (нео)либерални профил међународне политике

Држава је, и поред глобализационих процеса и великих промена које је свет претрпео у 20. и на почетку 21. века, за већину теоретичара и даље дефинитивно најмоћнији модел политичке и сваке друге организације, иако је њена моћ у опадању. И реалисти и либерали, па и готово сви други теоретичари међународних односа признају примат држави и поред свих транснационалних и наднационалних повезаности и збивања и чињенице да многе њене традиционалне функције слабе. Дакле, иако се мора признати да се власт и управљање уопште “селе” на различите друге више и ниже нивое (локалне, регионалне, континенталне, глобалне) у различитим областима (видети, нпр. Scholte, 2004: 42), државоцентричност као карактеристику међународне политике још увек мали број теоретичара спори. Државоцентричности у моћи одговарала је и државоцентричност у науци. Стога су све друштвене науке и друштвена теорија још од седамдесетих година 19. века биле обојене државоцентричношћу као одликом (Lacher, 2003: 523) и државоцентризмом као идеологијом. Међутим, не само да државоцентричност у науци више не одговара реалним друштвеним процесима, а питање је да ли је и раније одговарала (погледати, Lacher, 2003: 533-534), већ она отежава и разумевање суштине модерности и савременог капитализма. Глобализација није подрила моћ државе али ју је свакако репозиционирала (Scholte, 2004: 5-10). Друштвене науке су и даље претежно усмерене на државе, што им онемогућава да исправно дефинишу и објасне кључне појаве и процесе савременог света. Иако државе и даље, у последњој инстанци војном моћи, држе полуге светског система, он им у одређеној мери почиње да се измиче, а мејнстрим друштвена наука и теорија то недовољно примећују. За сада, национална држава остаје доминантан субјект економског, па и сваког другог развоја.

У оваквом државоцентричном свету након распада Источног блока и тријумфа либералног учења ослањање на тржиште постаје све обухватније, а чини се и да LIEO (*Liberal International Economic Order* – тј. Међународни либерални економски поредак, Кегли & Виткоф, 2004: 104) све више ограничава појединачне државе да саме формулишу и спроводе економску и социјалну политику. Реформе које државе спроводе стално захтевају другачије изворе финансирања, долажење до равнотеже између јавне и приватне одговорности, повећање продуктивности, строже критеријуме за редистрибуцију из буџета итд. Мења се однос укључености централне и локалних нивоа власти, реорганизују системи социјалне сигурности и гради се нови модел друштвеног консензуса, који је заснован на много нижим социјалним очекивањима од оних који су раније били карактеристични за развијене земље.

Носилац међународног либералног економског поретка јесте оно што се може именовати као либерална (или неолиберална) транснационална коалиција. Можемо рећи да њу чине транснационални капитал, транснационална политичка елита и идеологија конзумеризма (по угледу на модел “транснационалних пракси” Леслија Склера, видети, нпр. Robinson, 2012: 61). Дакле, она обухвата и економску и политичку и културну димензију. Ваља нагласити да транснационална политичка

елита, како исправно утврђује Робинсон, није у потпуности подударна са управљачком бирократијом, тј. са појединцима и групама које одређују и спроводе политику држава (Robinson, 2012: 92). Ово је стога што се често најмоћнији делови елита не налазе у сфери политике већ бизниса. Суштина деловања либералне транснационалне коалиције јесте да олакшава „трку према дну“ у погледу социјалних програма, водећи рачуна једино о економском расту. У најмању руку је та коалиција равнодушна према социјалној компоненти већине друштава, њиховој традицији и историји. Мултинационалне компаније (МНК), на пример, поседују ванредно велику моћ; њихова воља може натерати многе владе да се понашају на начин који може бити подривајући за иоле екстензивније системе социјалне заштите. Класа власника и класа управљача тих компанија чини сам врх транснационалне елите, и они су често знатно утицајнији него председници држава или влада.

Веома је сложено питање да ли државе пресудно обликују глобализацију или она одлучујуће обликује њих. Или, постављајући питање другачије, да ли су, рецимо, државе и даље глобално важније од фирми или различитих организација и заиста могу да ограничавају и регулишу њихово пословање, или је пак реч о томе да је реална моћ у тим фирмама или организацијама које узрокују јачање или слабљење држава? Постоје, разуме се, веома сложене анализе дијалектичког односа по наведеном питању (тзв. „проблем агент или структура“). Становиште које ми заступамо ослања се на Џона Хобсона, аутора који признаје структурални утицај поретка глобализације на државе, али им и даље придаје одлучујући, односно „конститутивни“ значај (Hobson, 2003: 229-235). Наиме, државе (преко транснационалних елита) су те које формирају правила по којима се понашају и саме, а по којима се понашају и сви недржавни актери, укључујући највеће компаније. Државе имају ексклузиван положај, јер могу без проблема да играју улогу (што непрестано и чине) и у домаћој и у међународној/глобалној арени (Hobson, 2000: 230). Та домаћа арена постоји и физички, дакле просторно. Специфични просторни положај државе, који је и унутрашњи и спољни, даје им предност у односу на недржавне актере утолико што могу да буду, како се изразио Хобсон „територијално промискуитетне“. Оне могу да мењају фокус свог делања са једног на други ниво (домаћи-међународни) што недржавни актери не могу. Једна од најважнијих полуга моћи државе је управо та да је њихов простор и унутрашњи и спољни, односно и домаћи и међународни и глобални. Оне своје проблеме у једном од тих домена „извозе“ у други и тако успешно балансирају, притом у свима од њих имају глас у успостављању разлике између исправног и неисправног, могућег и немогућег. Осим тога, ниједна компанија нема свој ексклузивни простор, своје суверено „тело“ над којима сви остали актери морају да поштују правила која она поставља. Сходно томе, свака компанија, па и најмоћнија, увек се физички налази на простору неке државе (у најмању руку њено седиште мора бити негде регистровано), која (макар у теорији) може да је принуди да се понаша на одређени начин. Све речено, међутим, не умањује могућност међународних или глобалних трендова да повратно утичу на државе. У том смислу, управо је неолиберална глобализација (односно њени носиоци, а то су у првом реду неолибералне транснационалне елите) извршиле притисак на државе да спроводе реформе у правцу смањења социјалних давања. Ипак, „глобализација прави од држава оно што оне направе од ње“ (Hobson, 2000: 234), па је почетни импулс обично на страни држава као делатника промене.

Када је реч о положају државе у међународном поретку, као једно од основних питања које се тиче и међународних односа и међународног права јавља се питање интервенције у унутрашње послове државе. Наиме, у начелу вео суверенитета штити сваку државу од спољног мешања. Но, свакако би свеобухватан космополитски приступ решавању сукоба подразумевао и обавезу тзв. хуманитарне интервенције (више о појму видети у: Wheeler, Bellamy, 2008: 522-539) у случајевима када држава масовно крши људска права на сопственој територији. Овде је неопходно поменути концепт “одговорности за заштиту”. Наиме, Међународна комисија за интервенцију и суверенитет државе (ICISS – International Commission for Intervention and State Sovereignty) је тело састављено од групе експерата из целог света, окупљених од стране канадских власти, које је у свом извештају из 2001. године увело у академску дебату појам “одговорности за заштиту” (responsibility to protect, R2P). На самиту шефова држава и влада чланица УН је 2005. године усвојена декларација која потврђује наведену доктрину, чиме је она добила пунији међународни легитимитет, иако није уврштена у обавезујуће правне норме. Суштина наведеног схватања R2P је у томе да се суверенитет не подразумева већ држава треба да заслужи да буде сматрана сувереном. Дакле, она мора, пре свега, успешно штитити безбедност својих грађана, да би могла да се позива на своја суверена права. Овде се заправо ради о промени поимања смисла суверенитета, о померању тежишта са „контроле” на “одговорност”. Ова промена је прокосмополитска јер се међународно друштво (или заједница, мада то нису синоними) сматра позваним да заштити појединце у случајевима да то држава пропусти да уради. Начело “одговорности за заштиту” није исто што и космополитски модел спречавања сукоба, који ћемо тек изложити, али јесте један од његових елемената уколико се спроводи у складу са свим препорукама УН. Због тога и излажемо њене кључне одреднице још у уводном делу рада. И поред тога што готово ниједна досадашња интервенција није испуњавала услове² који се постављају како би се одређена интервенција заиста могла звати хуманитарном (de Wal, Omar, 1994), стварање космополитског поретка би морало донети промену у наведеном смислу. То би било због тога што актер који врши интервенцију мора (по теорији о праведним интервенцијама) да буде сама међународна заједница, односно, не појединачна држава која то чини из властитих геополитичких интереса, већ би то била војна сила (ако се ради о војној интервенцији, што је само мали део могућег спектра случајева) делегирана од свих или што већег броја чланова међународног друштва држава која би деловала у корист одређених угрожених група унутар неке државе. Према томе, да би била космополитска, а уједно и заобилазила проблеме легитимности, интервенција мора да буде и са другима (идеално свима), а не само за друге. Међутим, досадашња пракса интервенција никако није одговарала овом идеалном случају.

Ако се узме само неколико примера сукоба који могу ескалирати насиљем на глобалној скали, као што су, на пример, сукоб Запада и исламског фундаментализма, сукоб НАТО и Русије, сукоби унутар Кине или Кине са суседима, евидентно је да не постоји никаква гаранција да се то насиље заиста неће и

² Ти услови се код различитих аутора разликују, али обично подразумевају елементе из традиционалне доктрине “праведног рата” која обухвата: исправну намеру, последње прибежиште, разумне изгледе и пропорционална средства (видети: ICISS, 2001: IX). Међутим, ниједна од интервенција последњих деценија, попут оних у Сомалији, Ираку, СР Југославији, Либији, Судану није испуњавала те услове, погледати: De Waal, 2007, pristup 11.01.2020. године.

реализовати, просто зато што не постоје механизми који би то спречавали, јер не постоји инстанца изнад поменутих јаких држава која би их натерала да сукобе решавају ненасилно. Овде се може упутити противаргумент да оваква ситуација траје већ дуже време, практично одувек, те да је и током Хладног рата постојала реална опасност од нуклеарног уништења, па се оно није десило. На ово се може одговорити, пре свега, да би живот са одговарајућим „кочницама“ на планетарном нивоу свакако био бољи него живот у сталној неизвесности, без обзира што та неизвесност не представља новину. Друго, напредовањем глобализације постаје функционално неопходно, односно неопходно из разлога самоодржања (економског, еколошког, културног) читаве људске врсте, да се успостави систем који би превазишао анархију. У противном ће појединачни интереси узроковати сталну тензију која веома брзо може изазвати насиље на свим меридијанима, имајући у виду ниво успостављене међузависности по принципу „спојених судова“. Поред тога, етички је неодрживо остати по страни и дозволити несметано умирање великог броја људских бића како на директан, тако и на структуралан начин.

У тренутку спровођења нашег истраживања, САД су најпре озбиљно претиле да ће се повући (видети на: Reif, 2018, приступ 23.12.2018. године), а затим су се заиста и повукле из Споразума о нуклеарним ракетама средњег домета (тзв. INF споразум) што представља свакако најопаснији развој догађаја по глобалну безбедност у протеклих неколико деценија. Поменути споразум, потписан 1987. године, један је од темеља структуре нуклеарне безбедности између САД и Руске Федерације, и престанак његовог дејства значи повратак у напетост хладноратовско стање. Вашингтон правда претњу изласком из Споразума производњом нове руске балистичке ракете, која наводно драстично мења стратешки баланс нуклеарног наоружања у Европи. Без обзира да ли је ово тачно или не, такав ризик указује на веома осетљиву стазу којом је човечанство кренуло.

Чести инциденти међу војним силама (рецимо, обарање руског ловачког авиона од стране Турске новембра 2015. године или америчко бомбардовање Сирије без упозорења Москви априла 2018. године) подсећају на тренутке пре почетка Првог светског рата, за који су многи савременици прогнозирали да ће трајати свега неколико недеља, а потрајао је четири године. Убиство иранског генерала Сулејманија ваздушним ударима на територији Ирака од стране САД изазвало је велике тензије на почетку 2020. године. По нашем мишљењу, данашње генерације имају обавезу према будућим да не дозволе да се овако опасне игре остављају ненадгледанима од свих људи којих се то тиче, а то подразумева не само право, већ и дужност. Али, објективни економски показатељи доказују да се та дужност не спроводи. Према подацима Стокхолмског института за истраживање мира (SIPRI), војни буџети свих земаља света износили су 2017. године око 1,7 билиона долара (друкчије речено 1.700 милијарди долара, погледати: SIPRI, 2018, датум приступа 23.12.2018 године). Од наведене цифре, само буџет оружаних снага САД захвата између 35 и 40 процената. Од 1999. до 2012. године, издвајања су непрекидно расла, док су у периоду од 2012. до 2017. године била одржавана на истом нивоу, да би од 2017. године поново кренуо узлазни тренд. То показује да се најмоћније државе увелико наоружавају готово све време у 21. веку. Само уколико би се издвајања смањила за 10 процената, било би довољно средстава да се планетарна глад практично искорени, и да преостане још довољно новца за најкрупније инфраструктурне пројекте у већини афричких и азијских држава у развоју.

1.3. Појам „национализма суверенитета“ и одсуство глобалне солидарности

Рудолф Румел је израчунао да су само у 20. веку владе држава одговорне за смрт око 262 милиона људи (наведено према: Nestmann, 2017, датум приступа 04.01.2019. године). Могло би се рећи да су државе једне од највећих, ако не највеће, убице у историји људског рода, које стоје раме уз раме са болешћу, епидемијама, земљотресима и другим пошастима. У књизи „Смрт од владе“ (у оригиналу “Death by Government”), Румел је записао да само владе имају способности да спроводе тзв. демоцид, односно да својим мерама убијају систематски и дуготрајно (Nestmann, 2017). Изузимајући природне катастрофе, тешко је у историји човечанства пронаћи пример великог страдања у коме нека државна структура није учествовала, просто зато јер је држава та чији је настанак и функционисање нераскидиво везан са изградњом, употребом и одржањем организованог апарата силе.³

Концептуално посматрано, највећи противник космополитског поретка, дакле, јесу државе, и то превасходно оне које не желе да учествују у процесима глобалне солидарности нити у успостављању праведних глобалних институција. То значи да су државе⁴ које инсистирају на сопственом суверенитету (на доношењу властитих одлука да ли ће или у којој мери уопште учествовати у успостављању и примени међународних норми) препрека успостављању космополитског поретка. И не само да су препрека успостављању поретка, већ и космополитској идеји генерално, па и космополитском приступу у решавању сукоба.

С тим у вези, државе које гаје „национализам суверенитета“, показале се, јесу противници (или, уколико се жели избећи оваква квалификација, онда свакако ривали) мировним студијама као дисциплини и мировном раду као пракси. Разуме се, од моћи конкретне државе ће зависити колико је њен „национализам суверенитета“ супротстављен и штетан космополитској идеји. Уколико се ради о малој и слабој држави, која својим изолационизмом брани (мање или више успешно) властити суверенитет, јасно је да оваква држава неће много допринети неуспеху космополитске идеје. Међутим, уколико се ради о великој сили, која своју моћ пројектује на глобални план а задржава право да одлучује о свему што утиче на њене сопствене грађане (настојаћемо објаснити зашто је ово немогуће, поред тога што је етички неприхватљиво) притом ускраћујући исто право другима, онда се јављају истински проблеми у могућности примене космополитског приступа.

Појам „национализам суверенитета“ употребљавамо да означимо идеју, покрет и идеологију која тежи да очува суверенитет државе (у његовом изворном, апсолутном облику)⁵, и то превасходно у смислу самосталног одлучивања о свим питањима. Могли бисмо користити и термин суверенизам, али смо се одлучили за синтагму „национализам суверенитета“ јер се под суверенизмом обично

³ О овоме је најубедљивије писао Чарлс Тили, видети, на пример: Tilly, 1985: 172-186. Основни аргументи Тилија могу се сажети у следећу тврдњу: ратовање је неопходан елемент државног развоја, зато што државе изграђују своје институције (пре свих, војску и полицију) кроз сукобљавање са спољним и унутршњим непријатељима. У припремама за то сукобљавање оне врше екстракцију ресурса од становништва на својој територији коме заузврат обезбеђују одређена права.

⁴ У пракси, начин на који се понашају државе зависи од тога како се понашају њихове елите, а већ је речено да су најмоћнији актери светске политике неолибералне транснационалне елите.

⁵ Класична дефиниција коју је дао Жан Боден јесте да је суверенитет „стална, неутуђива, недељива и правно неограничена власт“ (наведено према: Јованов, 2015: 151).

подразумева покрет за ресуверенизацију европских држава у односу на надлежности пренесене на Европску унију (према Душану Ковачеву, видети: Ковачев, 2018, датум приступа 05.01.2019. године). Сврха и једног и другог појма, међутим, слична је, и подразумева инсистирање на повратку на изворно правно значење појма суверенитета, али и на његово *практиковање*.

Национализам суверенитета се супротставља мондијализму и/или глобализму (у чему га космополити могу подржати), али се супротставља и наднационалности било које врсте и учешћу у било ком транснационалном или наднационалном режиму (што чини космополитски подухват немогућим). Национализам суверенитета није исто што и статизам, јер статизам се у термилолошким расправама често користи као појам усмерен на унутрашње прилике – дакле, показује идеологију да држава треба да контролише све или бар значајне сегменте унутар једног друштва. Међутим, национализам суверенитета како је овде дефинисан односи се само на домен међународног и глобалног, па се може рећи да је “национализам суверенитета” заправо статизам пројектован споља. То је уверење да држава (онаква каква је, дакле у постојећим признатим границама) треба да остане господар свих одлука које се на њу примењују и да не сме бити обавезана било чиме на шта није сама изричито пристала.

Можемо препознати национализам суверенитета како у Трамповом произолационистичком заокрету, тако и у Путиновом улагању вета у Савету безбедности. Он је једнако видљив када САД не жели да потпише Кјото протокол, или кад Кина не жели да постане чланица Међународног кривичног суда. Било која држава која није вољна да подреди сопствене интересе интересима изнад њених сопствених, макар у најмањој мери, постаје баштиник ове врсте национализма. Наравно, може се одговорити да свака држава тежи да свој суверенитет очува и да ради искључиво у сопственом интересу, што је и дефиниција државе, и са тим се макар једним делом морамо сложити. Међутим, треба имати у виду да се идеологија и пракса *истрајавања* или искључивог *наглашавања* ове „организоване хипокризије” (Краснер) може изворно сматрати национализмом суверенитета. Одређени ниво овог национализма требало би сматрати здравим и постојаће док буду постојале државе, али је његова доминација над космополитским, интернационалистичким и солидаристичким идејама и друштвеним снагама најмоћнији непријатељ праведног политичког поретка на глобалном нивоу. Свака држава може бити протагонист ове идеологије у већој или мањој мери, али је логично да најмоћније државе, тзв. велике силе, јесу кључни актери који одржавају и афирмишу национализам суверенитета. Национализам (претежно етнички или културни) *за стицање* суверенитета, какав је онај у Квебеку или на Косову и Метохији није национализам суверенитета и не треба га мешати с њим, јер се не ради о друштвеној снази којој је циљ очување политичке моћи у постојећим границама. Наравно, у тренутку кад стекне међународно признање, новонастала држава може а и не мора практиковати национализам суверенитета.

Мање или слабије државе, чак и када у њима овакав облик национализма буја (а такви случајеви нису ретки, нпр. кавкаске државе, државе нашег региона, поједине афричке државе попут Гане, Марока) никада не могу бити сматрани кључним космополитским противницима, просто зато јер нису довољно моћне да се одупру тенденцији наднационализације. А, чак и кад би то успеле, пројекат космополитског поретка или бар поретка који је њему близак не би био у основи

угрожен чак и када би се овакве државе изоловале, тј. остале изван њега. Сходно томе, није исто уколико у прокосмополитским процесима (свим оним мерама, споразумима и обичајима који на међународном или глобалном нивоу доводе до веће правне и политичке повезаности преко државних граница а засноване су на субјективитету појединаца) не учествују САД, Индија, Бразил, или ван њих остану Србија, Јордан или Тунис. Ове државе које су прве набројане имају много већу одговорност да се космополитски систем успостави, тиме што имају много већу моћ да утичу на светска збивања и много већи број становника на чије задовољење потреба или заштиту права могу утицати и имају обавезу да утичу.

Суверенитет је основна одредница државе. У свим класичним тумачењима, управо то да је држава суверена чини је државом у правом смислу речи (чувена је аргументација Ханса Келзена у том смислу, видети, Cohen, 2012: 30-31). По овом виђењу, држава није држава у правом смислу речи ако нема врховну власт унутар својих граница нити спољну аутономију. Међутим, и лаицима је јасно да је традиционални (вестфалијански) концепт суверенитета неспојив са наднационалним правилима која теже супремацији над унутрашњим правом. Друго је питање да ли би, у случају успостављања таквог наднационалног поретка, суверенитет био потпуно напуштен, или, како сугерише Џин Кoen, био задржан у модификованом облику као централна идеја (Cohen, 2012: 10). Суверенитет је, међутим, у великим неприликама као одржив концепт у глобализованом, поствестфалском свету, до те мере да се говори да га у изворном облику више и нема (Chayes, Handler Chayes, 1995: 26-27). Држава управо мора да се подреди међународним уговорима и читавој мрежи норми и обичаја да би уопште била члан међународног друштва држава, односно, она мора да подреди свој суверенитет различитим ограничењима да би га иоле сачувала (Chayes, Handler Chayes, 1995: 27).

Обично се национализам посматра као покрет и идеологија супротстављена суверенитету. Говори се о националистичким покретима као претежно сепаратистичким, дакле, о оним друштвеним снагама које теже да мењају границе и угрожавају суверенитет и интегритет постојећих држава. То је тачна констатација кад је реч о етничком национализму. Но, национализам заправо уопште није супротстављен концепту суверенитета, напротив. Националисти се не супротстављају суверенитету, већ само теже да га стекну или сачувају за себе (Mayall, 1999: 474). Национализам не намерава да уништи (суверену) државу, већ само ону државу која није хомогена у етнокултурном смислу, тј. ону која није етнички национална. Стога, суверена једнакост националних држава јесте веома примамљив концепт, ако не и врхунски задатак за већину националиста. Управо у појму "национализма суверенитета" на видљив начин бива сублимирана снажна веза која постоји између две поменуте идеје и идеологије. Важно је још једном нагласити да термин национализам у конкретној синтагми коју смо предложили не би требало да има етнички призив, већ управо грађански (у смислу држављанства).

Након што смо објаснили појам „национализма суверенитета“, прелазимо на објашњење разлога због којих њега посматрамо као препреку глобалном миру, безбедности и правди. Наиме, у околностима које вапе за организованом међународном акцијом и солидарношћу, државе и народи воде оружане сукобе који даље генеришу и увећавају сва остала зла. Као што је већ речено, постоји огромна диспропорција између пажње и ресурса који се посвећују бројним драматичним проблемима са којима се највећи део човечанства суочава, и припремама за

употребу и употреби силе. Неке државе (велике силе) не могу бити приморане да поштују међународне правне или било које друге норме, што оне обилато користе за спровођење својих империјалистичких, неоколонијалистичких и других интереса. У окружењу кога одликује глобална економска, политичка и еколошка међуповезаност одсуство делотворних наднационалних механизма узрокује да поједине државе, које су довољно снажне да и даље одржавају „национализам суверенитета“, обликују судбину народа на потпуно различитим крајевима света. На пример, оне (сем што неретко директно, војним путем, интервенишу и намећу своју вољу) усмеравају међународне организације, финансијске токове, трговину и дугове, чињењем или нечињењем мењају режиме у појединим економским или политичким сферама, а пресудно утичу и на квалитет животне средине. Било да је у питању Србија, Јемен, Лаос, Венецуела, о животу грађана у овим земљама у знатној мери одлучују САД, Кина, Русија, тиме што воде ратове, олакшавају или отежавају економску и војну сарадњу, користе инструменте ММФ-а, УН, условљавају енергетском зависношћу, мењају климу употребом фосилних горива, као и на небројено много других начина. Тиме се отвара питање како да се у постхладноратовском периоду, у одсуству глобалних демократских органа, најпре спречи насиље великих размера, а затим како да се успостави поредак са другачијим схватањем вредности и приоритета. Институционални аранжмани су такви да државе и даље обликују међународне односе првенствено на темељу војне и економске моћи, а често се неодговарајућа перцепција међусобних претњи показује као велика препрека спречавању сукоба глобалних размера. Сходно томе, уколико се не конституише наддржавни поредак који би могао ограничити (ако не потпуно спречити) склоност сила ка „самоизузимању“ (о чему је писао Карл Шмит) спречавање сукоба као пракса неће достићи ни минимум предуслова да буде дугорочно успешан подухват.

О коликом степену „самоизузимања“ великих сила у односу на међународно право говоримо може се илустровати и чињеницом да су САД, као „самозвани светионик демократије“ и држава-заштитник људских права, ратификовале само 5 од 18 међународних уговора из области права људских права (UNOHCHR, 2018, датум приступа 25.12.2018. године). Има веома мали број држава које су потписале и ратификовале мањи број ових уговора од САД, а ниједна од њих не спада у групу развијених земаља. Кина је потписала само 8 од поменутих 18 уговора, Руска Федерација 11, док су готово све европске земље прихватиле најмање 13. Кина је једина стална чланица Савета безбедности УН која није ратификовала Међународни пакт о грађанским и политичким правима (Human Rights Watch, 2013, датум приступа 25.12.2018. године). Такође, САД нису ратификовале Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима из 1966. године, а Кина га није ни потписала. Римски статут Међународног кривичног суда (важан због тога што има надлежност да суди појединцима за злочине у рату и стога представља важно космополитско језгро неког будућег поретка) није ни упућен Сенату САД на ратификацију. Напомињемо да су, нпр. САД и Кина истовремено државе које највише од свих држава у свету издвајају за оружане снаге. Из наведеног се закључује да управо оне не желе да се подреде правилима која би требало да важе за све. Дакле, механизми за контролу на међународном плану постоје, али не вреде пуно пошто велике силе могу да одлуче да их просто не поштују.

Моника Хакими наводи бар три начина на које америчка администрација подрива међународно право – кршењем норми, неподржавањем норми и простим повлачењем из правних режима (Hakimi, 2017, датум приступа 05.01.2019. године). Према томе, чак и међународно право, које је врло ограничено у погледу захтева које поставља пред државе и далеко мање амбициозно од замишљеног космополитског права, не може бити очувано ни поштовано уколико најмоћније државе подривају његове темеље. Унилатерализам управо произлази из национализма суверенитета. Полак је у емпиријском истраживању доказао да не стоји тзв. Икенберијева теза, која (упрошћено) гласи да велике силе теже да поштују међународно право јер могу да доминантно утичу на њега. Напротив, Полак показује да САД далеко заостају за државама ЕУ кад је подршка међународним нормама у питању,⁶ поготово у погледу пристајања на те норме и њихове интернализације (Pollack, 2015: 873-900). Ради се о недостатку мотива да се силе подвргну било којим правилима сем сопствених. Државе ЕУ, с друге стране, иако економски снажне, у начелу демонстрирају снажну посвећеност међународно-правним режимима у готово свим областима (људска права, кривично право, екологија, право мора итд.) сем одређених изузетака у области трговинског права. Зарад правичности, треба рећи да нове велике силе (првенствено чланице неформалне групе БРИКС) такође доприносе фрагментацији међународног права на сличан начин као и старе силе (Cai, 2013: 771-772). Наиме, оне стварају регионалне аранжмане и инсистирају на билатералним уговорима, јер на тај начин могу лакше спровести своје интересе и бити доминантне у властитој сфери утицаја. На тај начин се мултилатерализам слаби, право се разводњава уместо да се унификује, а глобални режими који су били блиски универзалним претварају се у групице посебних структура са различитим правилима.

Иако је већ довољан доказ мањка солидарности на глобалном нивоу то што милиони људи не могу да задовоље ни своје основне потребе неопходне за опстанак, што је већ поменуто, ти ће докази постати још чвршћи кад се погледају подаци о страниј помоћи. Укупна страна помоћ на међународном нивоу, за 2016. годину, према подацима Светске банке износила је нешто више од 157 милијарди долара (World Bank, 2016, датум приступа 26.12.2018. године). За већину развијених земаља, суме које издвајају у те сврхе не прелазе 0,5, ретко до 1% бруто друштвеног производа. Разуме се, солидарност се не показује само страном помоћи, а још мање само финансијском помоћи, али чак и други механизми којима се она може показати (рецимо, одржавањем и развојем агенција УН) су у озбиљним тешкоћама.⁷ Али, може се упитати, зашто уопште дугујемо помоћ људима које не познајемо? Шта је то глобална или космополитска солидарност и зашто би требало да постоји? Питање је, осим тога, како мотивисати људе да буду глобално солидарни, а ту се јављају два главна правца мишљења – прва заснована на осећању, на моралном сентименту (чији филозофски узор у модерној филозофији сежу до Хјума) и друга базирана на

⁶ Полак указује на пет емпиријских студија које листом потврђују да САД (уз одређене изузетке у ужим областима) генерално исказују мању приврженост међународном праву од држава чланица ЕУ, где се под приврженошћу подразумева како ступање у уговорне односе, поштовање уговора, али и обим и број резервација које се на њих улажу (Pollack, 2015, 883-899). Студије су се односиле на право људских права, међународно кривично право, међународно право у области заштите животне средине, међународно трговинско право и поступање пред међународним судовима.

⁷ Многе специјализоване агенције УН имају проблема са финансирањем, а државе чланице дугују УН више од 1,3 милијарде долара, од чега САД око милијарду (Kamprark, 2019, датум приступа: 01.02.2020. године). Већина тих агенција се баве хуманитарним или другим радом на подршци мање развијеним чланицама.

разлозима, на аргументима којима се правда солидарност (кантовци). Постоје најмање две групе разлога зашто, наиме, човек треба да буде солидаран са људским бићима и ван сопственог народа и државе – разлози морала и разлози разума. Солидарност заснована на моралном сентименту, најједноставније говорећи, своди се на емпатију, тј. на саосећање са онима који су имали мање среће од нас, а притом су бића која су свесна и рањива попут нас (Lenard, Straehle, Ypi, 2010: 103-105). Кантовска солидарност, пак, произлази из претпостављене обавезе коју имамо према другима, с обзиром на универзалистичке принципе правде. Међу савременим мислиоцима, Томас Поге је највише допринео развоју ове школе мишљења, својим радовима о космополитским обавезама које се изводе из подржавања институција које производе штету другима. Дакле, с обзиром на то да већина светског становништва подржава или се бар не противи постојећим институцијама и поретку који су очигледно неправедни, та већина не може тврдити да поштује принципе правде. Односно, уколико рационално размишљају, а знају какве последице производе актуелни политички и правни поредак (против кога се они не боре), људи морају прихватити да поступају неправедно. Они, наиме, својим пристанком на такав поредак који онемогућава милионима људи да задовоље своје основне потребе постају саучесници у стварању очигледне штете. Стога они морају да, уколико су разумни, промене тај поредак и да буду рационално солидарни са другима кроз реформу или потпуно укидање постојећих институција. Аутори Ленард, Стреле и Ипи аргументују због чега је неопходно разговарати у категоријама редистрибуције на глобалном нивоу, аналогно ситуацији редистрибуције унутар једног друштва (Lenard, Straehle, Ypi, 2010: 99-100). Штреле тврди да изван најужег круга породице и пријатеља, дакле, не постоји мотивација да се помогне другима која потиче из моралног сентимента, већ пре само из разума. Али, ако се мотивација за солидарност црпи само из разума, не постоји рационалан разлог зашто постоји разлика у солидарности између мене и мојих сународника и мене и људи из других држава (Lenard, Straehle, Ypi, 2010: 115). Или, додали бисмо, чак и да постоји разлика у обиму те солидарности, не постоји суштинска разлика у њеном постојању. Тачније, разлози разума не дозвољавају да себи правдам да будем солидаран са неким ко није у ситуацији драстичне нужде а држављанин је моје земље (нпр. на начин да издвајам део новца за његово високо образовање кроз порезе), а у исто време нисам солидаран са неким ко је држављанин неке друге државе а умире од глади, тј. нема задовољене ни основне потребе. Ако се сложимо да не могу имати морални сентимент према странцима, онда постоји проблем оправдања издвајања и у оквиру државе (јер велика већина људи у свакој држави за појединца су странци). Међутим, ако се то оправдава разлозима разума, као што се обично чини (јер заједничке политичке институције у којима као појединац са сународницима учествујем производе одређене обавезе), онда суштински не постоји разлика у солидарности у односу на статус држављанства, сем што појединца са сународницима вежу заједничке институције. Уколико би, пак, институције биле успостављене и на нивоу вишем од државног, што заговарају космополити, разум би захтевао да се солидарност прошири и на наддржавне нивое, све до глобалног. Тек онда би космополитска правда заснована на разуму била постигнута. Више о појму космополитске правде и начинима њеног успостављања говорићемо у III поглављу. За сада смо само настојали показати да је солидарност на међународном и глобалном нивоу прилично мала (у погледу средстава које богатији издвајају за сиромашне), а да се то тешко може рационално правдати. И не само то, већ је помоћ

као вид солидарности отворено стављена у службу политичких и економских интереса, што поједини лидери и признају (премијерка Тереза Меј је августа 2018. године издала јавно саопштење да ће буџет за помоћ страним државама бити у функцији промовисања британских интереса, видети: Malik, 2018, датум приступа 05.01.2019. године). Такође, међу највећим примаоцима помоћи су државе које нису на листи најугроженијих (нпр. Авганистан, Ирак, али и Израел, Јордан и Етиопија), а према проценама земље које донирају помоћ и саме имају економске бенефите од тога.⁸ Након изнетих података о изазовима миру и одступањима од начела правде, у другом поглављу ћемо говорити о стању дисциплине мировних студија и начинима путем којих ова дисциплина и мировна пракса делују да се ти изазови превазиђу.

⁸ Истраживања показују да на сваки долар дат у хуманитарну помоћ држава заради више од два долара кроз извоз и на друге начине (Martinez-Zarzoso, Nowak-Lehmann, Klasen, 2010: 3), а одређени део помоћи се на један или други начин врати у земљу порекла (тзв. хуманитарни бизнис).

2. МИРОВНЕ СТУДИЈЕ - ВРЕДНОСТИ И СТАЊЕ ДИСЦИПЛИНЕ

У овом поглављу биће изложено стање дисциплине мировних студија, са становишта практичне релевантности њиховог учења за решавање глобалних сукоба данашњице. Кренуће се од вредности на којима дисциплина почива, а затим ће бити анализирана имплементација сазнања које дисциплина даје, уз приказ кључних фигура и „школа“ које се данас у њој могу идентификовати. Настојаћемо да приступ заснован на људским потребама артикулишемо у оквирима дисциплине како би она служила својој изворној намени, а то је академски допринос изградњи мира ненасилним средствима.

2.1. Вредности и нормативни темељи дисциплине

Као вредности на којима почивају мировне студије могу се издвојити једнакост (људских достојанстава), солидарност, плурализам, слобода, правда и многе друге. Мировне студије нису вредносно неутралне што је њихова снага и корен активизма који узрокују, али је такође и њихова слаба тачка и место политичке осетљивости (Attack, 2009: 46-47). Уколико се заступа позитивистичко становиште да науке морају да буду вредносно неутралне, мировне студије би се тешко уврстиле у научну дисциплину. Међутим, Галтунгов аргумент (да су вредности експлицитно идентификоване у студијама мира, па због тога нема никакве скривене агенде у њиховом академском подухвату) омогућава превладавање позитивистичке бојазни. Не улазећи у расправе које задиру у филозофију науке, можемо рећи само да је мир у мировним студијама недвосмислено схваћен као „добар“, док је насиље готово увек лоше. Од насиља се људи штите људи просто из обзира према њиховом животу и аутономији. Атак објашњава, парафразирајући МекСвинија, да поента бављења мировним студијама није само разумевање или објашњавање света, већ и његова промена (Attack, 2009: 48). Ту се и крије научни радикализам поменуте дисциплине. Осим тога, отвара се простор за ненасилну друштвену промену и делотворније повезивање теорије и праксе.

Да ли је пацифизам мировних студија апсолутан, односно, да ли се ради о једном деонтолошком или консеквенцијалистичком, па и утилитаристичком отпору насиљу није сасвим јасно. Постоје различити корени и врсте пацифизма као етичког одговора на насиље (погледати, нпр. Peulić, 2017). Као што је пацифизам етички одговор, тако су мировне студије академски одговор на проблем насиља. Мир је, како смо навели, у мировним студијама недвосмислено добар, али да ли тај мир мора бити апсолутан или је само инструментална вредност зависи од конкретног мислиоца, конкретног контекста и околности. Мировне студије, разумљиво, кореспондирају пацифистичкој етици (ма које подврсте она била) али није нужно да свако ко се њима бави прихвата пацифистичке принципе, поготово не њихову „тврду“ варијанту. Било како било, слободније схваћен, пацифизам јесте одлика мировних студија као научне области.

Мировне студије су супротстављене агресивном национализму, као и свим теоријским и практичним концептима заснованим на насиљу, као што су расизам, колонијализам, империјализам, сексизам, хегемонизам. Такође, у суштини хуманистичке, мировне студије ипак не дозвољавају да тај хуманизам прерасте у антропоцентризам, тј. да буде на штету природне средине. Штавише, и историјски и концептуално, мировни покрет је био повезан са еколошким покретом и еколошка

свест представља саставни део мисли о миру (ту се издваја и покушај утемељења тзв. „мировне екологије“, видети: Kyrou, 2007). То и није зачуђујуће, будући да је мир са природом значајна врста мира. Говорећи даље о вредностима мировних студија, уколико науци приступате из њихове парадигме а желите остати доследни изворним етичким начелима, морате настојати да избегнете замку методолошког национализма, што је најбоље показао Улрих Бек.⁹ С тим у вези, одређени етички универзализам и усмереност на глобалне феномене су у мировним студијама неопходни јер се не можете бавити њиховим предметом истраживања само ослањањем на националне капацитете, традицију и ставове, а поготово не уколико сматрате да су државе (постојеће, али и државе уопште) природан оквир политичке организације које увек треба суштински да обликује и ваше истраживање. У овом поглављу ћемо образложити да космополитизам, такође, подразумева универзализам у етици (Lachapelle, 2007: 366-368), што је још један показатељ сличности мировних студија са космополитском традицијом. Затим, као и мировне студије, космополитизам је у својој сржи учење усмерено на будућност,¹⁰ па је зато често и критикован као утопијска мисао и пракса. Самом чињеницом да вредности на којима почивају нису у довољној мери примењене у пракси, а технолошки развој и глобализација убрзавају и „згушњавају“ историјске токове, само синхронизована акција свих истраживача усмерених на мир може допринети да се њихови предлози за будућност узму за озбиљно од стране држава и академских кругова.

Мировне студије не подржавају ни једну идеологију, посебно не политичку идеологију попут либерализма, марксизма, конзервативизма и других. Мада, с друге стране, може делити вредности које поједине или готово свака од њих у одређеној мери баштини, или тврди да баштини. С тим у вези, оне су холистичке и синтетичке, јер покушавају да вредности солидарности, слободе, једнакости, традиције и породице, независности и друге уврсте у своју једначину деловања. Оне подразумевају веру у могућност прилагођавања институција људској природи, односно у могућност макар делимичне конструкције социјалне сфере на начин да она одговара људским биолошким, психолошким и антрополошким карактеристикама.¹¹ Стога би истраживачи мира требало да задрже дистанцу и према „конзервативном персонализму“ и „либералном ситуационизму“, како их разумева Рубенштајн (Rubenstein, 2001). То значи да не смеју да прихвате конзервативну мисао да је људска природа непоправљиво деструктивна и егоистична, без обзира на услове, окружење и институције које се успостављају. У исто време, не може се прихватити ни мантра да се само наградама и казнама, искуством или силом, људска бића могу обликовати по жељи и стати у било који калуп. Људска природа, по схватању Рубинштајна коме смо и ми наклоњени, старија је од друштвено изведених образаца понашања и политичких установа, које се не могу измишљати *ex nihilo*. За истраживаче мира, дакле, човек није „празна

⁹ Видети чланак: Beck, Ulrich, *The Cosmopolitan Condition: Why Methodological Nationalism Fails*, Theory, Culture and Society, Vol. 24, No 7-8, pp. 286-290. Основни аргумент Бека је да друштвене науке не могу разумети глобализацију јер су фокусиране на националне државе, и губе из вида глобалне ризике и глобалне процесе који надиласе појединачно друштво.

¹⁰ Томе сведочи и честа повезаност истраживача мира и истраживача будућности, као у случају Транснационалне фондације за истраживање мира и будућности – Transnational Foundation for Peace and Future Research, TFF, која је једна од водећих европских think-tank организација.

¹¹ Које су то тачно карактеристике може бити предмет спорења, али дискусије у вези са тим нису предмет овог рада.

таблица“ кога искључиво обликује окружење, једнако као што његова природа није дата, тј. као што није „човек човеку вук“.

Када је реч о вредностима мировних студија, не може се заобићи ни питање религије и односа мировних студија према вредностима које оне пропaгирају. Етичке вредности у највећим светским религијама скоро без изузетка значајну пажњу посвећују питању мира, па се може уочити одређени степен сагласности тих вредности са вредностима дисциплине мировних студија. Међутим, веома сложен однос између различитих религијских традиција и мира заслужује томоу академског рада. Овде ћемо само рећи да (слично као што се могу користити и као подстрекачи насиља) све значајније светске религијске традиције обухватају учење о миру као свој саставни део. Култура мира и ненасиља је, на један или други начин, присутна како у главним западњачким религијама (хришћанство, јудаизам, ислам) тако и у источњачким (хиндуизам, будизам).¹² Штавише, мир кроз ненасиље може се пратити кроз четири најважније религије (Gentry, 2016). Тако, у хришћанству и исламу мир произлази из односа са Богом, односно Алахом (јер мира нема без мира са божанским), док се у хиндуизму мир везује за појам дарме (*dharma*) као принципа спокојног уређења света, а у будизму кроз појам ахимсе (*ahimsa*) као ненасиља. Будући да су у многим религијама садржане и основне етичке поставке, као и да милиони људи (чак и кад нису религиозни) у великој мери следе обичајне и моралне смернице својих традиција, долази се до закључка да је учење о миру готово универзално присутно. Иако овакво етичко и религијско тумачење није научно тумачење, односно, не представља део мировних студија као научне дисциплине, говори у прилог тези да на свим крајевима земљине кугле људи промишљају мир и схватају га као једну од кључних вредности. Међународни, ако и не увек космополитски карактер (ово зависи од конкретне религије, негде је та веза са појединцем наглашена, као у протестантизму, док је другде слабија, као у исламу или јудаизму) главних светских традиција даје наду да се може пронаћи плодно тло за један универзални однос према миру и, следствено, према другим људима. Оно би засигурно подразумевало, поред разлика у бројним детаљима, потребу за неком врстом помирења са божанским или светим (било оно у виду личности или безлично), као и уздржавање од повређивања других људи (који и сами успостављају однос са божанским или светим). Учење о миру није карактеристика једног народа, једне вере или једног региона, већ одликује људска бића без обзира на порекло и држављанство.

Имајући у виду да је теорија људских потреба један од кључних елемената мировних студија (више о овоме видети у: Džuverović, Stojadinović, Teršić, 2014: 349-353), односно да незадовољене потребе представљају основни узрок сукоба, јасно је да мировне студије имају амбивалентан однос према држави. С једне стране, све док је гарант задовољења људских потреба (што је чест случај у развијеним државама), држава се посматра као моћан савезник и основни инструмент за спречавање ескалације насиља. Поред тога, за мале и слабе државе, покривач суверенитета једина је брана страном мешању и заштита интереса њених грађана. Међутим, с друге стране, кад држава постане препрека да се базичне потребе појединаца или

¹² Више о овоме у: Groff, Linda, Smoker, Paul, *Spirituality, Religion, Culture and Peace: Exploring the Foundations for Inner/Outer Peace in the Twenty-First Century*, The International Journal of Peace Studies, Vol 1, No 1, January 1996. Наравно, постоје и разлике у схватању мира у источњачким и западњачким религијама, а Гроф и Смокер тврде да је кључна разлика та што је у првима нагласак на унутрашњем миру, а у другима на спољашњем.

група остваре, тј. кад она чињењем или нечињењем онемогућава опстанак, безбедност, поштовање идентитета и аутономије, она постаје препрека мировним напорима и ентитет чије поступање треба осудити чврстим аргументима дисциплине. Показатељ квалитета поретка нису само права која су прокламована, већ практични показатељи могућности да се она уживају. Поред наведеног, само утемељење теорије права је готово неоствариво без теорије потреба. Држава јесте главни инструмент и гарант њиховог задовољења, али понекад постаје и супарник.

Данашња ситуација, коју смо описали у првом поглављу, свакако представља тренутак у коме апологија поретка и државе као институције више не може бити оправдана. У свету насиља које државе не могу или не желе да спрече, а неретко га и саме користе, међународни политички поредак (за свакога ко искрено баштини приступ мировних студија) треба да буде радикално промењен. У том тренутку постаје јасно да су мировне студије не само супротстављене национализму (који отежава међународну сарадњу, оснажује војне капацитете, подиже баријере у идентитету између народа и држава), већ и интернационализму, када он подразумева доминацију државоцентричног система у коме није могуће гарантовати задовољење потреба многим појединцама и групама унутар различитих држава. Доводећи закључак до краја, по нашем мишљењу, развој мировних студија се може посматрати и као ненасилно, теоријско али и практично друштвено супротстављање национализму, па затим државоцентричном интернационализму, све до достизања космополитизма као озбиљења универзалистичке идеје људске једнакости. Овде се може повући паралела да три поменута „изма“ заправо одговарају трима периодима светске историје – оном анархичном, затим оном које је засновано на „међународном друштву“ (системи Лиге народа, Уједињених нација) и, коначно, периоду истинске међународне заједнице коју одликује глобално демократско управљање.

2.1.1. Решавање сукоба, студије мира и космополитизам

У уводном делу поглавља поменули смо неке од вредности на којима почивају мировне студије, а овде ћемо понудити аргументацију да су студије мира неоправдано удаљене од традиције космополитизма (коју ћемо изложити у овом поглављу). Наиме, показаћемо да се студије мира могу посматрати као космополитска област, и то најмање у два смисла: 1) по циљу и 2) по средствима. Дакле, оне могу бити космополитске јер је један од кључних циљева мировних студија појединац као основни и универзални субјект слободе (без обзира на његово порекло и било које одлике), а по средствима јер нису усмерене на проучавање државе и државног апарата, поготово не апарата силе. Оне могу бити ослоњене на државу, заједнице, групе, регионе и остале територијалне, институционалне или функционалне оквире различитог нивоа општости, али је суштинска замисао читавог подухвата да се умањи или елиминише насиље према људима као појединцима и члановима неке групе и да се задовоље њихове потребе. С обзиром на то да је (у извесној мери, али не претежно) задовољење потреба колективни подухват, мировне студије су усмерене и на групе. Чак и тада њихов циљ јесте задовољење потреба појединаца као носиоца људског достојанства, а инструмент јесу заштита права заједница или група (нпр. да би се задовољила потреба за идентитетом индивидуе).

Космополитизам мировних студија има више повезаних аспеката. По Стејду, он обухвата: просторни, социјални, политички, структурални, морални и есенцијалистички аспект (Stade, 2007: слајдови 35-37). Што се тиче просторног аспекта, мировне студије морају да буду глобалне пошто је простор њиховог интересовања глобалан, будући да највеће насиље може бити спровођено управо на глобалном нивоу. Истраживач мира који се концентрише искључиво на конкретне сукобе или локални карактер било ког сукоба и насиља превиђа везу са светским политичким поретком и узроке који могу бити далеко од места догађаја. Социјални аспект космополитизма мировних студија важан је јер се тиче односа домаћег становништва и странаца, тиме отварајући простор за питање расних, верских и етничких односа, миграција и других сличних предмета истраживања која морају имати место у мировним студијама. Политички аспект космополитског погледа на свет у мировним студијама односи се на права које људска бића треба да имају самом својом природом – то треба да буду људска права која им следују (енг. *cosmopolitan entitlements*, Stade, 2007: 35) било где у свету да се налазе. Та права, већ је речено, треба да буду изведена из људских потреба, односно да омогућавају њихово задовољење. Кад је у питању структурални аспект, мировне студије садрже на високом месту на својој агенди истраживање класних питања и питања глобалне правде, што ће бити посебно разматрано у делу дисертације који се тиче космополитске теорије правде. Сходно томе, класна и социјална питања повезују космополитску мисао са сваким истраживањем мира у односу на актуелне економске процесе и социјалну стратификацију. Морални аспект космополитизма мировних студија превасходно се тиче солидарности са другошћу, односно са људским бићима која не припадају нашем идентитетском кругу. Овај космополитски морални набој савршено се уклапа у вредносни и практични етос мировних студија. Коначно, кад говори о есенцијалистичком аспект, Стејд мисли на бригу о заједничкој људскости и људској различитости, које морају да остану темељ свих хуманистичких дисциплина (Stade, 2007: 37).

Приступ који би се заснивао на космополитизму у мировним студијама још увек није развијен. Дакле, традиција космополитизма није у довољној мери заступљена у овој научној области, иако су мировне студије, што ћемо настојати да докажемо, по свом карактеру космополитска област. Разлози могу бити висока апстрактност, либерално наслеђе које може сметати појединим теоретичарима, али и природа данашње науке, односно превелика специјализација и удаљење појединачних дисциплина од властитих нормативних претпоставки. Осим тога, развој мировних студија и сродних дисциплина је тек отпочео, те је стога сасвим могуће да многе везе, укључујући оне са космополитском традицијом, теоријама глобалне правде и сличним концепцијама, није на прави начин успостављена. Нека врста везивног ткива између два поменута теоријска тока може и треба да буде теорија људских потреба, која је неодвојиви чинилац и инструмент решавања сукоба, а у исто време важан фактор космополитске мисли. Поред тога, релативно засебан развој космополитске мисли (која се у историји филозофије афирмисала и бивала маргинализована у зависности од конкретног историјског периода) од међународних односа генерално, а затим и од мировних студија узроковао је да се аутори просто нису бавили њеним изучавањем. Зато не чуди што космополитизам као идеја није посебно присутна у мировним студијама, и поред тога што би требало да буде логично.

2.2. Проблеми дисциплине и социолошке базе мировних студија

Иако су се мировне студије етаблирале као научна дисциплина (Boulding, 1990: 35-36), пошто имају сопствене часописе, студијске програме, пројекте и истраживачке групе који се тако самоидентификују, проблеми са којима се оне суочавају у академској заједници нису мали. По Куну, ако је парадигма способна да обликује истраживање целе једне групе истраживача, онда област којом се парадигма бави може бити проглашена за науку (Kun, 1974: 64). Сматрамо да се може недвосмислено утврдити да је настанак парадигме мировних студија коју су покренули аутори попут Бартона и Галтунга послужили као предуслов за оформљење једне засебне научне заједнице. Но, с обзиром на то да бартоновско-галтунговска парадигма (заснована на ненасиљу и задовољењу људских потреба) није прихваћена ван те новоформиране дисциплине (у међународним односима и даље доминирају реалистички приступи у великој мери супротстављени вредностима на којима она почива), наведена промена парадигме није направила већа померања у осталим друштвеним наукама. Размена и самерљивост између парадигми унутар дисциплина и између самих дисциплина (међународних односа, мировних студија, студија безбедности) стога је остала ограничена и недовољна. Неопходно је имати у виду да овакви изоловани светови специјалиста у појединачним дисциплинама смањују шансу да се увиди шири контекст социјалних, економских и културних глобализационих промена и уоче опасности које угрожавају опстанак цивилизације.

У мировним студијама, што је и кључна одредница носеће парадигме, допустива решења су само ненасилна решења. Зато су сва истраживања која подразумевају насиље *недопустива* и излазе из оквира дисциплине. Теорије решавања сукоба које се најбоље могу уклопити у мировне студије јесу оне засноване на људским потребама, за разлику од теорија базираних на моћи или правима.¹³ У мировним студијама сукоб се не посматра само кроз негативну призму и статично, него као динамички процес који је уједно и могућност, шанса за развој и квалитетније решавање проблема који су настали у односима међу појединцима, групама, народима. Овај приступ не тежи да манипулише сукобом, да га потискује, нити да одуговлачи са решавањем, а није ни укорењен у статус *quo*. Циљ је задовољење људских потреба које представља препреку за коришћење насиља и његову ескалацију. Заступници овог приступа темеље своје напоре на разумевању људске природе у свим врстама сукоба, без обзира да ли су ти сукоби на микро, мезо или макро нивоу. Сврха приступа заснованог на потребама јесте стварање услова да људи буду способни да живе достојанствено (у погледу културног и социјалног контекста сопственог друштва) и да поседују реалне предуслове да развијају своје таленте и предиспозиције. С друге стране, на сукоб се не гледа као на прилику да се нешто добије на силу, лукавством или претњом, нити на шансу да се у тренутним околностима оствари одређено право. Сукоб се трансформише и дуготрајно решава, по мишљењу аутора који заступају овакво становиште, тако што се непрестано у виду имају потребе актера (које по дефиницији нису међусобно искључиве), а друштвена структура се прилагођава тако да буде што повољнија за њихово задовољење.

¹³ Више о овоме у мастер раду аутора, Стојадиновић, Младен, *Теорије решавања сукоба Џона Бартона и Едварда Азара: Људске потребе и мир*, Факултет политичких наука, Београд, 2011, стр. 16-25. Текст на овој и наредној страни, са одређеним изменама, преузет је из наведеног рада, Стојадиновић, 2011: 23-24.

У међународним односима приступ заснован на потребама није шире заступљен; користе га углавном аутори критичке провенијенције, космополитски подтип нормативне теорије, постмарксистички, постколонијалисти, неки конструктивисти итд. Цену ослањања на налазе психологије, антропологије, културологије па и филозофије (посебно етике), теоретичари потреба у решавању сукоба плаћају тиме што бивају грубо критиковани управо из табора ових наука, односно најчешће од релативиста у њиховим редовима. Могло би се сматрати разумљивим да у међународним односима нема много заступника приступа заснованог на људским потребама (будући да је само утемељење наведеног приступа одвојило мировне студије од међународних односа и учинило их засебном дисциплином). Међутим, ни унутар самих мировних студија није више јасно да ли је приступ заснован на људским потребама остао доминантан.

Наиме, има више аутора који су сукобу приступали из перспективе потреба. Вероватно најпознатији су Џон Бартон и Јохан Галтунг. Поменути аутори људске потребе сматрају неодвојим елементом бављења сукобима. Зато већина њихових поштовалаца и ученика прихвата да у свој мисаони систем укључи и потребе. Галтунг сматра да је ослањање на потребе неопходан чинилац мировног процеса, поред изучавања друштвених структура и процеса. За Бартонa је оно и више од тога – оно је сам основ његове опште теорије сукоба, као и путоказ за превенцију насиља и криминала разних врста. Сукоби не могу бити решени уколико се не задовоље људске потребе које им леже у основи. Поред Галтунга и Бартонa, Едвард Азар, Денис Сендол, Кетрин Ледерер, Херберт Келман, Пол Сајтс, Ђин Шарп, Вамик Волкан и други су користили у мањој или већој мери овакав приступ сукобима. Већина ових научника се бави специфичним питањима мира и сукоба, али неки су и социолози или психолози. Рад Роџера Фишера такође личи на рад ове групе теоретичара, међутим, он говори о преговарању заснованом на интересима, а не на потребама.¹⁴

Сви набројани аутори, међутим, су или мртви или на самом крају каријере и могу се назвати класицима мировних студија или сродних дисциплина. С друге стране, кључна имена данашњице у наведеној области ретко говоре о потребама. Тако, на пример, Оливер Ричмонд, иако критикује „либерални мир” (Richmond, 2011) велики део свог опуса посвећује дијалогу са теоретичарима међународних односа (нпр. теоретичарима демократског мира или либералним институционалистима), те стога тешко може бити посматран као „мејнстрим” истраживач мира у парадигми галтунговске или бартоновске провенијенције. Он се бави концептима изградње мира и изградње државе чиме улази у поље теорија политичког система, доброг управљања и владавине права. Роџер МакГинти се, такође, удаљио од нормативне општрице дисциплине, кроз свој рад о “хибридном миру” (MacGinty, 2010), као и својим нагласком на локалне праксе. На тај начин је истраживање глобалних узрока сукоба и ширих тенденција оставио по страни, у корист бављења сукобима на нивоима који не могу бити истински критични према неправедном статусу *quo*. Штавише, хибридни мир (који подразумева сложену интеракцију између глобалне изградње мира и локалног отпора) и сам репродукује логику “либералног мира” (Nadarajah, Rampton, 2015: 50) која је у основи искључујућа. Концепт “свакодневног мира”, такође, користан је као један додатни

¹⁴ Потребе су само један, премда најважнији, интерес у његовом тумачењу. Поред потреба, у интересе страна у сукобу спадају и страхови, наде, жеље и сви други покретачи који утичу на њихову позицију.

аналитички инструмент у разумевању дубоко укорених сукоба, али не одговара на потребу за глобалним усмерењем мировних студија. Један од најактивнијих аутора у мировним студијама, Јан Оберг, представник скандинавске, трансформационистичке школе данас се углавном бави друштвеним активизмом, а не академским радом. Највећи део његовог опуса у последњој деценији, свакако вредног сваке похвале, обухватају краћи аналитички текстови и коментари на блогу,¹⁵ док је теоријски рад о људским потребама и о дисциплини генерално у другом плану. Аутори попут Хјуа Миала или Роланда Периса, с друге стране, могу бити посматрани као класични научници у области међународних односа. Све речено показује да значајна имена мировних студија, ако као таква и могу бити препозната, својим предметима истраживања нису у значајној мери посвећена основним питањима дисциплине, док су се нека од њих поприлично удаљила од радикалне и критичке перспективе коју је дисциплина изворно поседовала. Стога, по нашем мишљењу, тврдо нормативно језгро мировних студија и даље чине радови Јохана Галтунга или Џона Бартона, људи чија је и лична генијалност у многоступинелу да се једна посебна научна област систематизује и утемељи. Наравно, аутори попут Ричмонда и МакГинтија преузимају базичне концепте попут позитивног и негативног мира (Галтунг) или а сукоба као решавања проблема (Бартон), али је њихово истраживање концентрисано на уже области и на либералну „мировну архитектуру“ пре него на опште истраживање сукоба и мира и критику постојећег поретка.

Поред извесне промене у погледу предмета истраживања код најпознатијих аутора, потребно је рећи нешто и о стању мировног образовања, како би се јасније увидело где се дисциплина тренутно налази. Мировно образовање јесте један од важних елемената мировних студија. Осим тога, космополитске вредности морају бити интернализоване да би се било који поредак који их обухвата одржавао. Сходно томе, неопходно је радити и на образовању за мир, што су и Уједињене нације препознале као један од својих приоритета (Popović, Šarengaća, 2013: 10). Није тешко погодити да мировно образовање нужно мора имати универзалистичку црту, па се стога и сам документ генералног секретара УН зове „Глобално образовање на првом месту“ (Popović, Šarengaća, 2013: 10-11). Мало је, међутим, актера који су вољни да се оваквим пословима посвете, што се може променити само активнијим промовисањем предности космополитског приступа, а ослањајући се на етички потенцијал који идеја садржи и који може бити разумљив и близак великом броју људи. У даљој будућности, по нашем мишљењу, образовање на свим нивоима садржаће космополитске елементе ради стварања предуслова за истинско уживљавање у суштину мировне идеје.

Најновија литература доказује да је мировно образовање, као незаобилазни механизам за опстанак и развој дисциплине, у кризи по три равни: по легитимности, репрезентацији и пракси (Cremin, 2015: 6-9). Традиционално мировно образовање, које се везује за школе и друге институције укореније у друштвени систем, по Хилари Кремин, не постиже довољно добре резултате јер није трауматично и искуствено снажно, па се предлаже измена начина на који се оно обично предаје. Осим тога, оно одваја студенте по годинама, успеху, способности, религији итд, чиме управо умањује могућност да буде инклузивно (Cremin, 2015: 7). Наставно особље

¹⁵ Велики број квалитетних текстова доступан је на страници већ поменуте Транснационалне фондације за истраживање мира и будућности: <http://www.transnational.org/>.

често није свесно који је циљ подухвата подучавања миру, већ свесно или несвесно прихвата улогу преносиоца неког знања и приступа у име водеће елите, класе, нације. Поред мировног образовања у школама, недостаци се уочавају и у активностима невладиних организација кроз тзв. мировне пројекте, јер у њима учествују обично само особе које то занима и на то су спремне, док велики проценат популација у друштвима погођеним сукобом остају изван тог процеса. На тај начин, не само образовање, већ и пракса мировног рада остварује мањи успех.

Надаље, дисциплина мировних студија је на универзитетима у проблему из више разлога, најпре због недостатка ресурса (Botes, 2004: 2). Иако је углавном интересовање студената довољно, и број програма на свим нивоима студија јесте порастао након 2000. године, често се програми мировних студија комбинују са студијама безбедности, демократизације или хуманитарног рада, што донекле мења њихов фокус. Осим тога, свршени студенти мировних студија се тешко сналазе на тржишту рада, сем ако немају другу професионалну базу, као што су психологија, социјални рад, право, социологија (Botes, 2004: 3). Интердисциплинарни програми први страдају у буџетски рестриктивним условима, који постају готово стална одлика академског живота, нарочито после светске економске кризе из 2008. године. Такође, хронични недостатак наставног кадра све више долази до изражаја, посебно из разлога што многи од професора изворно нису образовани у самој дисциплини. То је још један разлог за бојазан у вези са будућношћу мировних студија, а поготово онаквих које би почивале на концепту потреба као што је био случај у истраживањима зачетника дисциплине.

Када се говори о космополитизму и вредностима мировних студија, важно је размотрити колико је реално остварење нормативног идеала о ненасилном систему заснованом на задовољењу људских потреба и у грађанском друштву, а не само у сфери образовања. Пре свега, мора се приметити да не постоји ниједна суштински космополитска институција са завидном политичком моћи а која је настала договором држава. Неке које су најближе том идеалу јесу Међународни кривични суд (ИСС, види, нпр. Schabas, 2004), затим неке техничке међународне организације попут Светске поштанске уније, комисија међународних река и слично. Али и сам ИСС је устројен тако да не може засновати надлежност уколико се држава са тим не сложи. Дакле, и овде је суверенитет препрека ситуацији у којој ће појединци за које постоји основана сумња да су починили одређена кривична дела бити заиста и процесуирани. Европска унија (у појединим областима сарадње) јесте наднационална творевина, али је географски и вредносно ограничена на само један део света. Стога једине космополитске институције (у свету у коме доминирају државе и међудржавне организације) јесу поједине транснационалне организације цивилног друштва, и то углавном оне које су својом природом окренуте космополитском циљу (нпр. Светски космополитски покрет). Из наведеног се јасно може закључити да је моћ космополитских организација мала и да постоји изражен недостатак актера који би могли да делују у озбиљнијим размерама у корист космополитских циљева.

Поред наведеног слабо израженог активизма, забрињава недостатак праве дебате о решавању глобалних сукоба (нпр. између НАТО и ОДКБ, између класе глобално потлачених и добитника глобализације и слично), с обзиром на то да ова питања нису на дневном реду значајнијих међународних организација. У Уједињеним нацијама су та питања улагањем вета и лобирањем великих сила, или

појединачним кризама које су у фокусу у одређеном моменту. Покрет несврстаних је изгубио на значају, а у појединим тренуцима имао је важну улогу у координирању активности блиских вредностима мировних студија. Дакле, од држава и њихових савеза се може мало очекивати у том смислу. Постоје одређене невладине организације које промовишу вредности светског мира (као што су Светски савез за мир, *World Peace Council* или Светски покрет федералиста, *World Federalist Movement*), али је њихов утицај маргиналан. Што се тиче статуса ових тема у академским круговима, ситуација такође није задовољавајућа – нема довољно конференција, часописа, скупова и аутора који се озбиљно баве предлозима за унапређење капацитета за решавање глобалних сукоба. Идеје о светској влади или држави и светском миру више спадају у домен књижевности него што имају места у истраживањима. Ретко се промовише прикупљање идеја и предлога за обликовање мировне инфраструктуре која би одговорила на изазове у глобализованом свету. Изузетак који треба поменути као позитиван пример је конкурс за награду Фондације за глобалне изазове (*Global Challenges Foundation*), која је фондом од пет милиона долара наградила најбоље радове за нови облик глобалног поретка.¹⁶ Но, све ово је недовољно да бисмо могли закључити да се заиста води рачуна о потреби замишљања и успостављања другачијег поретка. То нам говори да, и поред добрих нормативних аргумената, не постоји воља да се сазнања из мировних студија заиста и практично употребе.

Логично је да, у доба кад се започињу нови ратови, савладава нова војна технологија или постоји велика забринутост око праваца спољне политике, јачају мировни покрети (Marullo, Meyer, 2004: 642). Међутим, иако смо у поглављу о изазовима након Хладног рата појаснили да ситуација у најновије време управо личи на један такав период, за мировне покрете друге деценије 21. века се не може рећи да представљају друштвене снаге које су у успону. Коментари у озбиљним часописима већ упозоравају на “Други хладни рат” који се води између САД с једне и Русије и Кине с друге стране (Lind, 2018), али, протести и притисак друштвених покрета није такав као што је био током Хладног рата. На пример, у поређењу са улогом друштвених покрета (од којих је мировни покрет био један од најзначајнијих) током седамдесетих и осамдесетих година 20. века, постхладноратовски потенцијал за овакву врсту политичке партиципације изгледа скроман. Наравно, кад говоримо о мировним покретима након Хладног рата, треба поменути велике протесте против рата у Ираку (Giugni, 2015: 645). С друге стране, само неколико година раније, рат на КиМ није изнедрио снажнију реакцију мировних покрета, бар на Западу (сем донекле у Италији).

Генерално, деведесете године 20. века су биле врхунац опадања мировног покрета (видети, нпр. Giugni, 2004: графикони 3.1.с, 3.2.с и 3.3.с, односно примери САД, Италије и Швајцарске). Прва деценија 21. века је донела благи раст деловања мировних покрета, поготово са ратом у Ираку (мада и то је било знатно слабије него претходних деценија). Но, након 2010. године, иако је глобална ситуација обиловала догађањима које прете или директно крше међународни мир и безбедност (Сирија, Крим, Јемен, ДР Конго, Северна Кореја, Сомалија), веома је мали број обимнијих активности мировног покрета. Може се, чак, као што то чини немачки историчар

¹⁶ Више о овој иницијативи на Интернет страници: <https://globalchallenges.org/>, приступљено 09.03.2019. године.

Гасерт, рећи да поново живимо „у сенци атомске бомбе“,¹⁷ а масовних протеста због тога нема (Baur, 2010: 113). Бројни су узроци овог феномена, и овде нема услова да се они шире разматрају. Наиме, поред старења генерација рођених непосредно после рата (тзв. *baby boom* генерација) које су бројношћу доминирале у покретима друге половине 20. века, поједини аутори наводе да се разлог опадања друштвених покрета може тражити и у структурним променама у капитализму, али и у губљењу кредибилитета радикалних политичких идеја након пада комунизма (Uitermark, Nichols, 2014: 972). Поред тога, можемо додати да је управо изостанак транснационализације и интернационализације нових друштвених покрета допринео њиховом слабљењу (Glassman, Park, Choi, 2008). Мировни покрет у великој мери дели судбину других друштвених покрета, те је и он погођен својеврсном дубинском променом у мобилизационим механизмима чији је узрок развој информационих технологија. Наиме, могућност повезаности у реалном времену путем Интернета повећава могућност да се пронађу истомишљеници, али у исто време може смањити шансу да се покрет физички окупи, већ се активисти пре одлучују да организују петиције и протесте на мрежи. Мировни покрет је данас у великој мери уклопљен у еколошки покрет, или су просто сви они део једног покрета који се координира путем Интернета и средстава масовних комуникација. Друштвени покрети генерално постају транснационални, али суштински мењају своју природу и функционисање, с обзиром на глобализационе процесе и технолошки и информациони напредак. Више о транснационалним друштвеним покретима говорићемо у четвртом поглављу, када будемо разматрали појам „глобалног цивилног друштва“ и иницијативе попут „Авааза“.

¹⁷ Антинуклеарни покрет овде разумевамо као део мировног покрета.

3. ИСТОРИЈА ИДЕЈЕ КОСМОПОЛИТИЗМА И ЊЕНИ САВРЕМЕНИ ЗАСТУПНИЦИ¹⁸

Након представљања вредности мировних студија и неких показатеља тренутног статуса дисциплине и друштвеног активизма (који је и сам делом детерминисан теоријским домаћајем дисциплине), у овом поглављу ће се разматрати појам космополитизма, његово савремено значење и историјски пут којим се овај појам развијао и мењао у западној филозофији и науци, почев од антике, преко просветитељства, па до модерних тумачења и употребе. Смисао поглавља јесте да у истраживање уведе појам космополитизма, из разлога што сматрамо да је приступ заснован на људским потребама по себи космополитски, као и сама дисциплина мировних студија, али и због тога што је наш циљ да изложимо један космополитски модел спречавања сукоба. Имајући у виду тај циљ, потребно је разумети начин на који начин је појам космополитизма уткан у промишљање политике и човека уопште код различитих мислилаца, и да се аргументује да се његово изворно значење, и поред извесних прилагођавања током векова, није суштински изменило. Осим тога, показаће се да наведени појам никад није изгубљен из делокруга, макар европске, мисли и да представља константно присутну струју друштвене теорије која одговара на многа питања која се у хуманистичким областима постављају. И поред тога, разликују се историјски периоди у којима је интензитет употребе и снага наведеног концепта велика, од оних у којима је космополитски уплив занемарљив.

Поглавље је подељено у неколико делова. Најпре ће се говорити о космополитизму у стоичкој филозофији, која је изворно поље за највећи број каснијих концепција и окружење у којем је сам појам изнедрен у иоле јаснијем значењу. Затим ћемо кратко указати на космополитизам хеленистичког периода и однос са хришћанством. Следи потпоглавље о космополитизму у 18. веку и идејама Анахарсиса Клотса, па потпоглавље о Имануелу Канту као најзначајнијем филозофу космополитизма модерног доба. На крају ћемо изложити и идеје савремених космополитских мислилаца (Хелд, Апија, Поге, Нусбаум и Бек), у циљу разумевања одлика тзв. пете генерације теоретичара решавања сукоба (како су је замислили Миал, Рамсботам и Вудхаус), која може одговорити на изазове глобализације и учврстити космополитски модел спречавања сукоба као глобални модел заснован на људским потребама. Посебно ћемо говорити о идејама савремених космополита које су релевантне за мировне студије.

Космополитизам је у западној мисли присутан више од 2.000 година. Ради се, упрошћено речено, о универзалистичком учењу да су сви људи морално једнаког достојанства, те да због тога треба да живе у истој политичкој заједници, тј. да буду везани истим правом. Чињеница рођења у одређеној држави или народу не треба да има етичке (сходно томе, а зависно од подтипа космополитизма, ни општеполитичке или друге) последице. Почев од стоика у антици, па преко просветитељских аутора и Канта, све до савремених филозофа и социолога космополитизма, суштина овог учења се није променила. Оно што се мењало јесте друштвени контекст, односно политичке, економске, културне и друге претпоставке које су отежавале прихватање

¹⁸ Поглавље 3. је (све до потпоглавља 3.3 - Савремени заступници космополитске идеје) са одређеним изменама објављено као следећи чланак: Стојадиновић, Младен, Појам и историја идеје космополитизма од антике до XX века, *Политичка ревија*, Vol. 49, Број 3/2016, str. 79-98

космополитских идеја или су им, пак, ишле у прилог. Тако су у старом Риму, у западној Европи 18. века или после Хладног рата (из низа разлога – пре свега снаге империја, глобализације, увођења маса у политичке процесе) услови да се наведена мисао “прими” били повољни, те су се тада и јављала највећа достигнућа у развоју наведеног учења. Нас превасходно занима период после Хладног рата, када космополитска мисао бележи успон, највише из разлога успеха интеграционих процеса (Европска унија, Афричка унија) и све чвршће међуповезаности народа и држава. Међутим, тај успон је у значајном обиму допринео и снажнијем одговору националиста. У другим периодима историје, као што су средњовековна столећа, или друга половина 19. века, није било шире рецепције космополитских залагања нити су она била у фокусу друштвених дебата, иако суштински никада у потпуности нису престајала да постоје.

Било да се ради о политичкој, правној, културној или некој другој варијанти космополитизма, као и о његовој тврдој (радикалној) или мекој (тањој) верзији, постоје индиције да ће време пред нама омогућити напредовање у развоју ових учења. Потреба за уском сарадњом у све већем броју области ради решавања еколошких, безбедносних, економских и других проблема захтева да се данашња, државоцентрична, политика прилагоди новом окружењу. Космополитизам може да понуди немерљив допринос у том подухвату, кроз мноштво идеја за институционалне и вредносне промене актуелног поретка. Наравно, критичари могу указати на могуће злоупотребе идеје, на увек приметну везу са империјализмом и претњом светске ауторитарне државе (иако је питање успостављања глобалне државе само једно од могућих решења у ограниченом броју космополитских концепција). Но, управо у потреби да се диференцирају изворно космополитски мотиви у односу на глобалистичке интересе уског круга појединаца и држава увијени у космополитску “амбалажу” отвара се простор за процват космополитске мисли и налажење конструктивних предлога за превазилажење инхерентних опасности. У том смислу, потребно је подсетити се веза између космополитизма и демократије, затим теорије људских потреба и права, као и учења о цивилном друштву, активизму грађанских покрета и других механизмима који се могу користити за осигурање еманципаторског потенцијала једне старе али врло актуелне идеје. Због тога космополитизам мировних студија у значајној мери укључује и налазе политичке социологије, али и теорије демократије и друге политиколошке концепте. По нашем мишљењу, он мора превазићи своју филозофску основу и практично се остварити.

3.1. Антички космополитизам и филозофски узори

Сам термин “космополит”, или сродни термин “космополитски” јесу сложени термини настали од два друга простија. Наиме, “космос” на грчком језику означава свет или ред, док је “полис” име за град, државу или политичку заједницу (Ван Ден Берг, 1998: 308), док “политес” значи грађанин, неко ко је члан полиса. Одмах је јасно да је реч која је сада универзално препознатљива потекла из грчког језика. Ово није зачуђујуће будући да нема доказа да је негде другде пре старе Грчке настао појам оваквог значења које данас има космополитизам. Буквално значење сложенице “космополита” (κοσμοπολίτης, *kosmopolites*) је, дакле, грађанин света. У данашњој употреби појам космополитизма може се дефинисати као идеја и идеологија да сва људска бића припадају истој политичкој заједници, и то

заједници заснованој на универзалној моралној једнакости. Сматра се да је сама реч “космополит” први пут употребљена од стране филозофа Диогена, чувеног припадника циничке (киничке) школе из IV века п.н.е, који је на питање: “Одакле си”, наводно одговорио: “Ја сам грађанин света” (κοσμοπολίτης, kosmopolites, према: Feldman, 2007: 1027). Иако је Диоген рекао за себе да је космополита, многи каснији грчки филозофи то нису говорили, а баштинили су сличне идеје. Дакле, треба нагласити да се сам термин космополитизам почео чешће употребљавати тек у модерно доба, па зато многи мислиоци који јесу били космополити по опредељењу себе тако у антици нису звали, нити су употребљавали тај термин да опишу своје схватање друштва или политике. То је разлог због чега је историјат космополитизма знатно старији од историјата истог термина. Тако је и већина стоика ретко користила термин космополитизам, а данашњи историчари идеја убедљиво показују да је њихова етика била космополитска, иако је они нису тако звали.

3.1.1. Стоички космополитизам

Већ је речено да се у старој Грчкој појам космополитизма појавио и пре оснивања стоичке школе. Међутим, прави израз и значење он добија тек код Зенона (Китијског, са Кипра) који се сматра оснивачем стоицизма. Тако је, према наводима Плутарха, Зенон говорио да: “...*требало би сматрати све људе да су у једној заједници и једном полису, и требало би да имамо заједнички живот и поредак...*” (Xirogianni, 2011: 47). Ово је вероватно први записани космополитизам, чија би кључна одлика била да су сва људска бића самом природом наклоњена ситуацији у којој је један поредак успостављен једнако над свима. Тешко је даље развијати Зенонове идеје по овом питању, будући да има мало извора који могу посведочити о томе на који начин је он тачно подразумевао овако дефинисан космополитизам. Поред Зенона, занимљив је стоик Хијерокле, из 2. века нове ере, који је развио тзв. систем концентричних кругова моралног обзира (Konstantakos, 2015: 54-57). Суштина Хијерокловог модела јесте да људи треба да у своју моралну једначину уврштавају све људе, почев од најближих. Први круг обзира човек има према породици, затим према рођацима, пријатељима, суграђанима, судржављанима и тако до читавог човечанства. Нормално је да човек највише брине о другима који су му у ближем концентричном кругу, али је, по Хијероклу, важно да сви људи уђу у наш круг бриге, толеранције и разумевања. Штавише, врлина се састоји управо у томе да се особе из даљих кругова третирају као да су ближе центру, тј. као да припадају кругу који је ближи човеку који поступа.

Грчки појам који је важан за космополитизам стоика, а на који се наслањала и Зенонова и Хијероклова мисао у овом смислу јесте *oiekeiosis* (οἰκείωσις), што би се могло превести као припадност или приврженост (насупротив отуђености). Латинска реч за *oiekeiosis* била је *conciliatio*, чији је најбољи превод наклоност. Према томе, човек у стоичкој филозофији треба да буде наклоњен, односно да осећа одређену припадност или блискост са свим људима, самим тим што су и они људи као и он. Ово се савршено уклапа у стоичку антропологију и друге делове њихове филозофије, која тврди да су људи друштвена (емпатична) бића, и додатно, разумна бића, па је стога у њиховој природи да људи живе у политичкој заједници – то их чини добрим припадницима своје врсте. Наравно, већу обавезу (што је кључна етичка карактеристика по овој школи мишљења) човек има према својим ближњима, али то ни на који начин не значи да према странцима или непознатима треба бити безобзиран или им на било који начин штетити. Напротив, живети у складу са

врлином (а то за стоике значи, у складу са природом) подразумева да се стално трудимо да их учинимо ближим него што јесу, тј. кад год је могуће, да странце третирамо као сународнике, познанике као пријатеље, пријатеље као рођаке итд.

Космополитизам се код стоика наставио и у римском периоду. Ипак, већина аутора сматра да је он код римских стоика нешто другачије постављен; са изворно политичког прелази се превасходно на правни терен. Осим тога, космополитизам добија “овоземаљски” карактер, а са римском империјом се држављанство и обавезе космополита везују управо за Рим, тј. домовина постаје за многе синоним за космополис (Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2013, приступљено 15.02.2019. године). Овде имамо и заметке једног нешто другачијег космополитизма, који ће постати основа теорија космополитског права, а што ће бити значајно савременим ауторима. Тако је код Цицерона разум, као заједничка карактеристика свих људи, путоказ о томе како треба поступати. Тај заједнички разум је основа права које треба да буде исто за све, и једини начин да се дође до принципа правде. Природа права је већ садржана у природи човека (Rittman, приступљено 15.02.2019. године). Разуме се, овде се ради о праву као начелу, природном праву, дакле *ius*, а не о праву као озбиљењу закона (*lex*). Заједница права базираног на разуму чини да постоји својеврстан савез свих људских бића, тј. једно заједничко грађанство (лат. *una civitas communis*).

Код Марка Аурелија је, чак, космополитски набој толики да он говори о универзалном братству свих људи (Rittman, Ibid). Ипак, генерално посматрано, римски стоицизам је легалистички и покушава се практично утемељити, притом избегавајући старогрчку склоност ка утопизму (Konstantakos, 2015: 59). Поред поменутих стоика, и Епиктет, Сенека и многи други развијали су сопствене варијанте космополитизма, што показује колико је тешко говорити о његовом јединственом поимању. Још једно занимљиво питање је колико је космополита у обавези да помаже другима (тима отварајући простор за развој теорије облигације, као код Епиктета), а колико само да задржи одређену врсту моралног сентимента да његово локално окружење и идентитети нису једини елемент у одређивању врлине. Оно што је константа у свим стоичким, па и у свим каснијим космополитским учењима је, међутим, да се човек роди у одређеној политичкој заједници случајношћу, дакле, да је то морално арбитраран чин, и да стога припадност одређеној држави или нацији нема интристично већу вредност од припадности некој другој, што је јасно већ код Сенеке (Brown, Held, 2010: 5).

3.1.2. Хришћанство, хеленизам и космополитизам

Први историјски период у коме је космополитски поглед на свет постао практично доминантан је хеленистички период. Наиме, са освајањима Александра Великог, грчки свет се проширио скоро до граница Индије, па није чудо да се идеја о савезу народа већ присутна у филозофији појавила као савршен инструмент за јачање кохезије огромне империје у настанку. Погрешно је, међутим, тврдити да се космополитизам развио само као одговор на политичке потребе Александрових освајања, већ, напротив, он је испрва представљао и припрему за њих (Stanford Encyclopedia of Philosophy, Ibid), односно космополитизам је и створио теоријске предуслове да се та освајања реализују. Треба приметити да је замисао била савез Македонаца (Грка) и Персијанаца, односно заједница која би постала основ јединственог света. По многима је, ипак, изворни космополитски идеал ранијих

векова неповратно изгубљен у политичким превирањима и у бруталности империје која се убрзо после Александрове смрти распала. Посебан рад би захтевао одговор на питање да ли и због чега су се периоди “цветања” космополитске идеје поклапали са тамном страном њене моћи и привлачности, односно са наметањем војне и идеолошке превласти државе-хегемона у одређеном историјском периоду.¹⁹ Наиме, универсализам (као реторика моћи, по Волерстину) неизоставно садржи и елементе који су погодни за злоупотребу. Чињеница је, међутим, да су се култура и филозофија старе Грчке и истока измешале; могло се путовати и мењати држављанства (припадност полисима) без икакве муке (што је претходно било тешко замисливо) и људи су се ослободили локалних стега, уских погледа и наметнутих обичаја (Mason, 1999, приступљено 15.02.2019. године). Доминантне религије ускоро су добиле конкуренцију из Египта, Персије, са Блиског истока. Као најважнија идеја у позном хеленизму која ће уздрмати стари Рим који га је наследио јавила се хришћанска идеја.

Како и колико је хришћанство, као и друге монотеистичке религије, једно базично космополитско учење није једноставно објаснити. Чињеница је да је један од основних постулата хришћанства да су људи створени по Божијем обличју, и да је, поред љубави према Богу, најважнија љубав према ближњима. (Van Zanten, 2011, датум приступа 15.02.2019. године). У Јеванђељу по Матеју могу се наћи одговори на питања повезаности љубави према (човекољубивом) Богу и према људима који су створени по његовом обличју (Quinn, 1995, датум приступа 16.02.2019. године). Пред Богом су сви једнаки без обзира на расу, пол, нацију, друштвени статус. Универсализам јесте увек једна од кључних чинилаца појма космополитизма, како кад је хришћанство у питању, тако и генерално; то је непрекинута линија у садржају појма све до данашњих дана и најновијих дефиниција. Хришћанство је светска религија која трансцендира државе и нације. У раном хришћанству, код Светог Августина, идеја је била да се хришћани одбране од напада римске државе у опадању, која их је оптуживала да подривају поредак јер не поштују паганске богове. Међутим, у делу “Држава Божија” Августин је појашњавао да хришћани управо следе старе античке филозофе у њиховом подухвату одвајања партикуларних и универзалних лојалности, дакле, у разлици између универзалних вредности и посвећености Богу (раније, идеалима правде или разума) и поштовања државе и закона који су у том тренутку успостављени, а често могу бити у несагласју са тим вредностима (Trepanier, Habib, 2011: 293-295).

Са хришћанством је моралном, политичком и правном космополитизму придодат и теолошки. Све од раног хришћанства па до рађања модерних држава, дакле, и кроз читав Средњи век, јасно је да Божије царство има другачије законе од царстава у којима хришћани живе, и да је фундаментална једнакост људских бића по себи загарантована. Једина разлика која постоји јесте разлика између верника и неверника, а не између било којих територија или народа. Хришћански Бог је, стога, космополитски Бог (Samardžić, 2009: 98). За разлику од, нпр. јудаизма, који се односи само на “изабрани” народ, овде није било никаквог ограничења у смислу порекла. Апстракција човека као бића изван заједнице била је тешко разумљива пре хришћанства (Samardžić, 2009: 97). Разлика која се јавља између старогрчког и

¹⁹ У поглављу 4.5. говорићемо о приговорима критичара које се односе на однос космополитизма и империјализма. Тада ћемо размотрити и због чега држава-хегемон може подржати космополитску идеју и како то може бити препрека стварном космополитизму.

хришћанског космополитизма је и у томе што се свет (*kosmos*) у првом случају схвата као нешто лепо, природно, добро, док је хришћански свет греха, патње и само пролазна станица ка оновременом животу. Дакле, хришћански космополитизам није политички усмерен, већ пре сакрални и трансцендентални. Читав период Средњег века протекао је на Западу у доминацији Цркве, али је временом расправа по линији локално-космополитско скрајнута, док је преостала само дилема између секуларног и религијског (Stanford Encyclopedia of Philosophy, op. cit. датум приступа 15.02.2019. године). Зато је, све до раног модерног периода, било мало космополитизма и мало приче о њему, уз ретке изузетке (код Дантеа, делимично Томе Аквинског, али опет у служби друге идеје, а не због сопствене вредности).

3.2. Модерни космополитизам

Почев од 15. века, па до поменутог 18. века, замах космополитизма превасходно је употребљаван као основа за империјалистичке, али и цивилизаторске циљеве европских колонијалних сила. То је доба мислилаца попут Франциска де Виторије, Хуга Гроцијуса, Пуфендорфа и других, који се могу сматрати и утемељивачима међународног права. У тренутку кад је међународно право настајало, оно је по себи садржало космополитско језгро (јер је требало да се тиче свих људи и да има универзални домашај), а тек је касније напетост на оси међународно-космополитско постала видљива. Међутим, треба признати да је овакво политичко становиште било веома удаљено од онога што се данас под појмом космополитизма подразумева. Иако је период између краја средњовековља и просветитељства успео да очува извесну космополитску линију мисли, тек је у 18. веку модерни појам космополитизма свечано ступио на историјску сцену. То је и период кад се сам термин почео чешће употребљавати. Године 1753. француски аутор Де Монброн пише аутобиографију под називом „Космополита (Le cosmopolite)“, са циљем да покаже како су све земље за њега исте (Stanford Encyclopedia of Philosophy, op. cit. датум приступа 16.02.2019. године). Готово сви енциклопедисти и највећи француски филозофи тог времена (Дидро, Даламбер, Монтескје, Русо) су на један или други начин говорили о космополитизму. Понајпре се овај период историје идеје може описати као период у коме космополитизам није само морални или политички став, већ добија савремене обресе као особина карактера – то је човек који је отворен за друге културе, народе, онај који се свуда осећа као код куће.

Занимљива личност коју ваља поменути кад се говори о историји идеје космополитизма јесте Анахарсис Клотс,²⁰ због тога што је креирао утопијски пројекат “суверенитета човечанства”. Клотс је себе сматрао за говорника “у име људског рода”. Следећи Декларацију из 1789. године по којој су људи рођени слободни и једнаки, Клотс изводи закључак да ниједан човек нити група не могу имати моћ над другима, односно претендовати на суверену власт на некој територији (Poulsen, 2014: 108). Може постојати само једна политичка заједница која

²⁰ Ради се о пруском мислиоцу холандског порекла, са титулом барона, који је живео од 1755. до 1794. године. Родио се у северозападној Немачкој, близу холандске границе. Био је припадник аристократије и крштено име му је било Жан Баптист де Вал-де-Грас, а писао је на француском језику. Отац му је био саветник пруског краља (Poulsen, 2014: 96). Касније се преселио у Париз, где је декретом добио држављанство и постао члан Парламента током Револуције. Узео је име Анахарсис по скитском филозофу и морепловцу. Завршио је на гиљотини, личном заслугом Робеспјера, који га је у почетку симпатисао (Poulsen, 2014: 99).

би била у складу са људском слободом и једнакошћу, а то је универзална република у којој би живело цело човечанство.

Колико је радикалан Клотс у својим промишљањима показују и следећи ставови. На пример, за њега је свака подела на државе остатак феудализма, неразумно је да постоје ограничења кретања и трговине, подела власти је у супротности са суверенитетом и сâмо постојање више држава неповратно угрожава светски мир појединаца као слободних грађана (Kleingeld, 2012: 40-42). За себе је тврдио, а са чиме се слаже и један број савремених аутора, да је једини конзистентно спровео теорију друштвеног уговора, која се, по овом виђењу, завршава светском државом, тј. светском републиком. Она, уколико је то неопходно, мора бити створена и силом (Kleingeld, 2012: 43). Овде долазимо до још једног важног чвора космополитске идеје, а то је њена потенцијална веза са насиљем. Начелно говорећи, морални космополитизам је веома тешко спојив са било каквом употребом силе, али је политички космополитизам неретко у позицији да са њом “кокетира”, што критичари експлоатишу колико год је могуће. Клотс каже да слобода има само један облик јер се изводи из једне природе и једног врховног принципа, а, будући ватрени атеиста, покушао је да замени ауторитет Бога неподељеним суверенитетом човечанства (Poulsen, 2014: 112). Ако се узме у обзир мање-више непромењени оквир у којем се космополитизам кроз векове кретао, а имајући у виду доба у коме је Клотс стварао (које је погодно размишљању у универзалним категоријама), није зачуђује што је дошао до горе наведених закључака па они можда и неоправдано изгледају екстремни. Штавише, чини се да је Клотс антиципирао многе од каснијих токова мисли.

3.2.1. Космополитизам Имануела Канта

Први велики модерни филозоф који је недвосмислено космополита и који се тако самодекларише је Имануел Кант. И сам изданак просветитељства (сетимо се само чувеног есеја „Шта је просветитељство?“), у тексту „О вечном миру“ из 1795. године он поставља темеље модерног схватања космополитског права (Cavallar, 2012: 95). Може се показати да код Канта налазимо и политичку и моралну, па и теолошку верзију космополитизма. За Канта сваки човек треба да буде другима циљ, а никада средство. Појединац се посматра као морално и политички релевантна јединка, а идеал постаје „универзална држава човечанства“ која почива на једнакости достојанства свих грађана света (Weltbürger). Вечни мир, односно глобални савез мирољубивих држава (у републиканском уређењу) представља највише политичко добро. Он не прихвата да то буде држава са једним владаром, већ пре савез у форми федерације. Кант се, према томе, плаши светске владе, тј. светске извршне власти, у чему га до данас следе бројни космополитски либерали, попут Томаса Погеа (Prelević, 2008: 176). Широко позната три услова за вечни мир су: републиканско уређење свих држава, права народа изведена из федерације слободних држава и космополитско право као право универзалног гостопримства (Archibugi, 1995: 445). Право универзалног гостопримства (hospitality, Hospitalität) обухвата следеће елементе: 1) пристанак на аутономију других, 2) узајамно признавање слободе појединца и 3) поштовање јавног права (Wonicki, 2009: 274). Ради се о праву странаца да буду третирани као људска бића где год се налазили, да не буду третирани као непријатељи и да могу слободно ступати у контакт са становницима државе у којој су се нашли, тј. коју су посетили. Примећује се да космополитско право у форми

гостопримства делује врло ограничено, односно, не ради се о ни о каквом тешњем односу или чвршћој обавези према припадницима других држава, већ само о разумном поступању које се изводи из њихове људске природе.

Различита су тумачења Кантовог космополитизма, поготово што има више радова у којима налазимо његове обресе (Archibugi, 1995: 430). Поред чињенице да он по први пут одређује некакву улогу појединца (у смислу основних неотуђивих права) кад је право које регулише односе међу државама у питању (чиме се ударају темељи онога што се данас назива међународно приватно право), код њега налазимо и објашњење разлике између националног, међународног и космополитског (које је изведено и директно усмерено на појединца, без посредовања државне власти). У односу на антички космополитизам, а с обзиром на историјске околности, ова је идеја поставила човека као грађанина (као субјекта политичког процеса) у жижу интересовања, а не човека као апстрактно људско биће. Према савременим космополитским ауторима, чиниоци и извори Кантовог космополитског права су следећи: 1) доктрина природног права, 2) пројекат вечног мира, 3) Декларација о правима човека и грађанина и Декларација независности, 4) просветитељски идеал космополитизма и 5) критичка филозофија (критика чистог ума) (Archibugi, 1995: 431). Комбинацијом ових елемената он је створио релативно заокружен систем на који су се наслањали готово сви каснији аутори у наведеној области. Тако је Кантов космополитизам (разуме се, прилагођен контексту и идејном окружењу) послужио као инспирација Дејвиду Хелду, Џејмсу Боману и другим утицајним савременим теоретичарима (Wonicki, 2009: 274-277).

Наравно, могу се наћи и оправдане критике космополитског елемента у Кантовој филозофији права и морала. Има аутора који тврде да је Кантов космополитизам у великој мери супротстављен његовом евроцентризму, и да му је то задавало доста мука (Mignolo, 2000: 733). Иако космополита од кога је тешко наћи неког познатијег у то доба, Кант није могао да надиђе предрасуде времена, штавише, ни одређене расистичке идеје, па је тако сматрао да су Индијанци, црнци или Хиндуси мање способни за учење од белаца (Mignolo, 2000: 734). Ово представља крунску препреку универзалистичком и егалитаристичком набоју космополитске идеје. Чак се говори о империјалном космополитизму код Канта (Mendieta, 2009: 241-258). Питање је, међутим, како је сам аутор мирио своје контрадикторне теорије,²¹ и да ли је то зависило од конкретног периода у коме су одређена његова дела настала. Наиме, Кантове идеје које су се тицале визије једног другачијег односа према странцима и према грађанима других држава нису изнете само у делу „О вечном миру“ већ и у другим његовим делима попут: „Идеја за универзалну историју са космополитском сврхом“, „Метафизици морала“ итд.

²¹ Канту се приписују чак и отворено расистичке идеје, посебно из разлога што је сматрао да се „оријентални народи никада неће поправити сами од себе“. Није јасно како је он могао такве идеје да гаји упоредо са својим космополитизмом. По Бернасконију, који је један од главних теоретичара у области историје расизма, Кант је можда био лењ или кукавица (и поред све своје филозофске величине), али је вероватније да једноставно није знао шта да мисли о томе, будући да се његова искуствена убеђења у разлике међу расама нису уклапала у његов готово савршени систем базиран на моралном универзализму (Bernasconi, 2003). Због тога је он у појединачним делима говорио о универзализму, јер је то једино разумно и у потпуности је доследно, док је у неким својим есејима заступао становишта која би се у тај универзализам тешко уклопила.

3.2.2. Космополитизам у XIX и почетком XX века

Ако га упоредимо са претходним, 19. век није био посебно занимљив кад је развој космополитске идеје у питању. Зашто је тако могло би се аргументовати на различите начине. Чини се да 19. век као век национализма, космополитског архинепријатеља, није ни могао да понуди велики допринос у том смислу. Стварање националних држава, ратови и револуције у први план су истакли вредности отаџбине, али и отворили пут ка територијалним сукобима наредног столећа. Такав анархични свет разликовао се од оног Вестфалског, који је могао лакше да се повеже са разматрањима међународног права и вечног мира. Поред осе разликовања космополитско-међународно, јавља се још снажнија оса тензије: космополитско-национално. Но, без обзира на несумњив раст значаја национализма после Француске револуције, космополитизам остаје присутна тема све време током 19. века, можда мање у форми политичког космополитизма, али свакако у свом културном подтипу (Kaufmann, 2003: 365-367). То значи да је било мање захтева за политичким променама и космополитским институцијама које би оне подразумевале, али да се отвореност ка Страном, у погледу путовања, историје, традиције и слично одржала, а међу елитама се понегде и повећала. Дакле, и у државама у којима политички космополитизам није јачао, културни космополитизам, посебно у форми пораста „глобалне савести“, могао је да се развија.

Такође, у једној важној идеолошкој струји космополитске су идеје преживеле овакво друштвено окружење које је карактерисало 19. век. У питању је комунистичка идеологија. Наиме, иако су сами Маркс и Енгелс критиковали (либерални) космополитизам као хипокризију (Achcar, 2013: 104-107), и сматрали космополитизам буржоаском преваром, заправо се пуно космополитског садржаја налази у њиховој филозофији историје и учењима о радничкој класи као универзалном ослободиоцу човечанства. За њих је прави космополитизам онај долазећи, када ће се “пролетери свих земаља ујединити” и укинути експлоатацију која је супротстављена једнакости људских достојанстава. Космополитизам трговине и капиталистичке класе одиграо је важну и прогресивну историјску улогу стварајући предуслове за долазак истински универзалног космополитизма кога треба да изнесе пролетаријат. У “Комунистичком манифесту” из 1848. године чувена је реченица да “радници немају отаџбину” (Achcar, 2013: 109), што јесте својеврсни космополитизам, мада класног карактера. Може се упитати, међутим, да ли и колико комунистички космополитизам одговара на друге елементе овог појма, сем универзалности, као што је на пример општост или индивидуалност, имајући у виду да се само једној (насупротив многима) класи (насупротив појединцима) признаје право и обавеза да ову идеју разумеју и оваплоте. Несумњиво је, међутим, да је идеја о којој говоримо присутна у марксизму и није само резултат либералне традиције, мада би се дало дискутовати у којој мери је она уопште сводива на ту конкретну идеолошку раван. После Маркса, међу комунистичким мислиоцима Друге и Треће интернационале треба издвојити Карла Кауцког и Антонија Грамшија као ауторе који изричито помињу и пишу о космополитском елементу светске револуције (Achcar, 2013: 112-117).

Први светски рат је донео застој у космополитским учењима, али је његов крај подстакао либерални интернационализам, пацифизам и друге теорије и праксе које су баштиниле многе од сличних чинилаца. Ово се поклопило са вилсонизанским

приступом дипломатији, оснивањем Друштва народа, мировним иницијативама и пактовима међуратног периода. У САД је либерални космополитизам чак постао најутицајнији поглед на свет интелектуалаца тридесетих година 20. века (Kaufmann, 2003: 369-370). Ипак, пре се може рећи да се ради о космополитизму као културној пракси код све већег броја људи, док је мање успеха било у филозофском или политичком космополитизму у смислу теоријског доприноса. У Европи је у периоду између два светска рата, због другачије констелације снага и друштвених услова, било нешто теже развијати овакве идеје, мада треба поменути везе са мировним покретом и појединце попут Бертранда Расела који су се бавили питањима глобалног федерализма. Политичке фигуре попут Аристиде Бријана такође се могу повезати са космополитизмом. Занимљиво је поменути, међутим, да су се и поред тешкоћа међуратног периода и јачања фашизма и нацизма прве паневропске идеје појавиле управо двадесетих година – рецимо, план Куденхов-Калергија из 1923. године (Kaufmann, 2003: 373). Именованог европска десница данас обично критикује због наводне жеље да уништи Европу мешањем са другим расама и цивилизацијама. Но, после Другог светског рата ситуација је измењена у корист космополитизма. Са процесом стварања Европских заједница, система УН и ОЕБС, космополитизам улази на велика врата на светску сцену, уз ограду да увек опстаје базична напетост са идејом интернационализма која јој само привидно делује налик.

3.2. Савремени заступници космополитске идеје

Завршетком Хладног рата и све јачим глобализационим процесима отвара се више простора за идеју космополитизма. Стога је крај 20. века и почетак нашег столећа изнедрио значајан број озбиљних теоретичара у наведеној области, од којих су неки потпуно на трагу ранијих мислиоца, док су други додали нове димензије и отворили нова питања, пратећи актуелне социјалне и политичке промене. Читаоца ћемо упутити на савремене космополитске мислиоце, као што су Дејвид Хелд, Кваме Апија, Томас Поге, Марта Нусбаум и Улрих Бек. Наведени аутори представљају носиоце главних праваца развоја ове мисли којих је почетком 21. века све више. Избор је начињен на основу темељног увида у литературу, процене значаја за друштвене науке генерално, и мировне студије посебно, као и општој популарности и присуства радова наведених аутора у савременим дебатама о космополитизму. Ни у ком случају, међутим, ово није потпуна ни једина могућа листа теоретичара чији рад је од значаја за савремени космополитизам, нити постоји коначан и финалан одговор на питање одабира релевантних дела. Стога изостављање аутора попут Хабермаса, Аркибуђија, Чарлса Бајца, Лее Ипи, Сајмона Кејнија и других не треба схватити као непризнавање њихових заслуга.

3.2.1. Дејвид Хелд и глобално управљање

Дејвид Хелд је несумњиво један од најпрепознатљивијих космополитских аутора данашњице. У свом делу “Демократија и глобални поредак: Од модерне државе до космополитског управљања” заступа либерални космополитизам који се наслања на просветитељску формулу друштвеног уговора (Leung, 2009: 372-374). Касније, у делу “Космополитизам: Идеали и реалности” дат је осврт на многа друга друштвена питања и изазове које би покренуло увођење космополитске демократије. Хелд даје веома развијен модел институционалног политичког космополитизма, за који сматра да може бити одговор на изазове међузависности глобализованог света,

поштујући притом начело да на одлуке морају да утичу сви они којих се одлуке тичу. Он оспорава једно од основних начела теорије демократије, а то је да она функционише само у границама националне државе (Virten, 2002: 180). Предност се даје пракси демократије, и то мултикултурној и мултиетничкој, а не суверенитету. Оно што Хелд тежи да постигне јесте ситуација материјалне обезбеђености којом би се, на изванредан начин, увели социјалдемократски принципи на глобалном нивоу. У ту сврху он предлаже 4 промене доминантног економског модела данашњице, а то су: 1) право на основни доходак, 2) право приступа апарату доношења одлука у сфери производне и финансијске својине, 3) повећање друштвене контроле над инвестицијама кроз управљање каматним стопама и 4) контрола краткорочних токова капитала. Колико су ове промене заиста могуће, довољне и у којој мери је космополитизам усаглашен са капиталистичком економијом, а у којој су они супротстављени, представља веома сложено питање. У ту тачку се сливају бројне критике Хелдовог предлога, поготово оне које долазе из неомарксистичке перспективе (нпр. Smith, 2003). Тако, на пример, Смит мисли да је, иако су Хелдови предлози несумњиво представљају велики напредак у односу на неолибералну глобализацију чији смо сведоци, успостављање демократског система на глобалном нивоу у постојећим власничким односима није могуће (Smith, 2003: 9-32). Разлог је тај што ће економске кризе, које су урођене капитализму, произвести претерану акумулацију код носиоца капитала, затим девалвацију и „сељење“ капитала у друге регионе и делатности, што ће онемогућити економску стабилност и стварати сталну противречност и несигурност.

Иако се Хелд бавио питањима политичке економије, најпознатији су његови предлози у области политичког космополитизма.²² У основи, предмет његовог истраживања су моделе демократије и ограничења демократије на глобалном нивоу. По Хелду аутономија и суверенитет државе (два сродна али различита концепта која заузимају значајно место у књизи) наилазе на проблеме у ери глобализације - све већи значај међународног права, интернационализација, хегемонизација безбедности, глобализација културе, светска економија. Међутим, он говори и о историјату настанка модерне државе, концепту суверенитета, као и почецима интернационализације права, доношења одлука и напетостима између националне државе (у којој је модерна демократија и настала) и глобалног поретка у настајању. За наше потребе важно је указати на повезаност рата и модерне државе (Held, 1995: 52-59), у оквиру које Хелд даје бројне назнаке о историјској и емпиријској повезаности насиља са државним апаратом силе. Наиме, није зачуђујуће да државе као институције и даље имају хендикеп кад је решавање сукоба у питању, с обзиром на то да су оне историјски настале не да очувају мир, него да воде рат, и то у корист процентуално малог дела становништва које поседује богатство и власт.

Прави квалитет Хелдовог космополитског опуса тиче се објашњења облика, предности и ограничења новог демократског пројекта који би одговарао савременим друштвеним токовима. Хелд дефинише институционалне миљее кроз које се моћ манифестује (назива их *sites of power* – седишта моћи). Наводи се седам таквих седишта моћи - тело, благостање, култура, грађанска удружења, економија, организација насиља и принуде, правне и регулаторне институције (Held, 1995: 176-185). Треба приметити да многи закључци о недостатку аутономије у појединим од

²² Хелдово дело “Демократија и глобални поредак: Од модерне државе до космополитског управљања” представља незаобилазну литературу за било коју тему у вези са космополитизмом.

поменутих седишта моћи у великој мери одговарају постулатима теорије људских потреба и обезбеђењу онога што потребе задовољава (*satisfiers*). На пример, недостатак аутономије по питању тела веома је слично немогућности задовољења физиолошких и биолошких потреба у теорији потреба. Затим, недостатак аутономије у сфери благостања одговара незадовољењу потреба за припадањем или самоактуелизацијом итд. У демократском мисаоном експерименту који Хелд спроводи, уз претпоставку рационалности, сви појединци и групе изабрали би да имају реалне шансе да им се омогући да следе своје интересе у било којој од наведених сфера. Стога седам категорија права морају да произађу из седам локација пројекције моћи. Овде, међутим, Хелд остаје у границама размишљања у категорији права, па се сви аргументи критичке правне школе (Дузинас, Лоренс Хамилтон) могу употребити да буде критикован. То значи да његови аргументи не излазе из категорија политичког либерализма, а да се остајањем у тим категоријама (заснованим на индивидуалним правима и жељама, тј. преференцијама појединца који на нешто има или нема право) заправо подржава садашње стање и не одговара на питање извора неједнакости и незадовољених потреба великог броја људи (Hamilton, 2003: 2-5).²³ Хелд показује да космополитска демократија представља проширење демократског јавног права на наднационални ниво. Стога *суверенитет постаје само атрибут глобалног демократског (космополитског) права*. Затим се аутор кратко посветио и односу капитализма и демократије (Held, 1995: 244-266), аргументујући да није сваки капитализам исти, и сугеришући као плаузибилну опцију својеврсни социјалдемократски систем који би исправљао тржишне дисторзије. Већ смо рекли да је само мали део трошкова које државе издвајају за одбрану довољан за спасавање милиона људи од неухраћености или излечивих болести.

За заступнике космополитизма у било ком институционалном контексту, од изузетне важности је Хелдов табеларни преглед краткорочних и дугорочних циљева космополитске демократије и институција које би те фазе пратиле (Held, 1995: 278-283). Разлог је тај што је у њему на најјаснији начин дат један институционални модел космополитског поретка, који је (с обзиром на утицајност Хелда као аутора) постао својеврстан еталон за велики број других космополитских модела. Ипак, оно што можемо утврдити као недостатак јесте значајнија расправа о конкретној улози појединца у замишљеном систему, односно, о томе шта је тачно космополитско у успостављању глобалног демократског управљања. Јер, без тога, читав подухват који Хелд започиње би се лако могао и назвати глобална, а не космополитска демократија. Зато је веома важно у расправу увести космополитске идеје у етици, социологији, антропологији које потврђују примат човека као појединца у процесу прилагођавања политичког поретка. Хелдово дело, међутим, и даље говори више о држави него о људима, инсистира на правима и институцијама и често не надилази либералну и легалистичку парадигму. Због тога смо ми у нашем истраживању одлучили да важан део посветимо етичким, социолошким и осталим претпоставкама космополитског поретка, а не само да понудимо један његов институционални модел.

Аутор о коме говоримо залаже се за институционалну надградњу постојећег система темељеног на Уједињеним нацијама, те би, према томе, прва фаза

²³ Више о недостацима концепта права и предностима које има размишљање у категоријама потреба говорићемо у четвртм поглављу.

успостављања космополитске демократије морала би да обухвата реформу УН. Та би реформа подразумевала увођење обавезне надлежности међународних судова, укидање вета у Савету безбедности, јачање Генералне скупштине, наметање одредби конвенција о људским правима свим државама итд. (Held, 1995: 269-270). Суштина подухвата је онемогућити државама да злоупотребљавају свој положај и штете појединцима на својој територији или их спречавају да утичу на доношење одлука које их погађају. Дугорочне реформе, међутим, не могу остати само на модификацији система УН, већ би морале подразумевати нову повељу о правима и обавезама које би могли да гарантују глобални органи сопственим војним снагама, затим, светски парламент, јасну поделу политичких и економских интереса и слично (Held, 1995: 279). С друге стране, све ово не би значило пуну политичку и културну интеграцију већ задржавање и поштовање разлика уз коначан раскид са онтолошким привилегијама које имају постојеће државе у односу на сопствене и туђе грађане.

Уколико се усвоји разлика између “танког” и “пуног” космополитизма (енг. *thin or thick cosmopolitanism*), Хелд заговара својеврсну мешавину кроз појам “слојевитог космополитизма”. Наиме, он прихвата одређене основне егалитарне идеје о моралној једнакости свих људи, у исто време прихватајући задршку заговорника “танког” космополитизма да обавезе и наклоности према свим људима не могу бити једнаке као према блиским особама, и да институционализација права и обавеза зависи од политичке партиципације на нижим нивоима (локалном, државном, регионалном, континенталном) а не на глобалном (Held, 2010: 80). Дакле, прихвата се диверзитет концепција доброг живота, али не одступајући од основних принципа моралне једнакости и егалитарног права свих појединаца, односно од става да свака индивидуа мора да има једнак политички третман у избору своје концепције доброг живота (Held, 2010: 80). Тиме Хелд задржава основне космополитске постулате.

3.2.2. Укореењени космополитизам Квамеа Апије

Кваме Ентони Апија је амерички филозоф пореклом из Гане, школован у Великој Британији. Један је од најпознатијих познавалаца афричке културе и историје, али и веома утицајан принстонски професор. Његова најзначајнија књига “Космополитизам: Етика у свету странаца” лансирала га је у сам врх космополитских мислилаца данашњице. У наведеном делу, Апија, човек који је и сопственим животом доказао предности космополитизма, износи два водећа принципа за које сматра да треба да руководе људским понашањем у ситуацији када свакодневно срећемо људска бића из сасвим другачијих окружења и непосредно утичемо на њихове животе чак иако су далеко од нас. Прво начело је да постоји наша одговорност за свако људско биће, док друго предвиђа универзалну бригу и поштовање легитимних разлика (Botros, 2006). Границе наше државе никако нису границе наше моралне одговорности. Као што се из приложеног види, основно питање на које он одговара тиче се космополитске обавезе, односно, начина и мере до које би требало да постоји позитивна дужност да се бринемо за друге (дакле, не само негативна дужност избегавања штете) и да ли постоје разлике у тој обавези уколико су нам ти људи блискији. Апија сматра да су моралне разлике међу друштвима прецењене, и да његов космополитизам може да одговори на опасни етички релативизам који произлази из оштрог подвајања чињеница и вредности

(Botros, 2006). Он тврди да свака разлика међу људима која је легитимна треба да буде предмет бриге и пажње свих. Међутим, као либерал, сматра да има разлика које нису легитимне; то су оне које крше основна права појединца и онемогућавају му да изрази своје људско достојанство.

Како не би упао у замку да превише захтева од појединца кад су интереси других у питању, Апија поставља рационална ограничења космополитских обавеза. Он диференцира, нпр. обавезу да некога не убијемо од обавезе да га спасемо; само прва обавеза је неупитна и јасна. Осим тога, по Апији, нормално је да према људима из нашег окружења имамо веће обавезе него према осталима, али никада не треба изгубити из вида обавезе према човечанству генерално. На стари задатак односа према ближњима и према незнанцима овај аутор одговара тзв. укоренењем космополитизмом (*rooted cosmopolitanism*) који уважава културне обрасце усвојене од сваког појединца као нужну допуну универзалног космополитског набоја. Његов идеал је свет у коме је свако веран својим културним специфичностима, али уједно ужива у присуству других и другачијих људи и пракси. Стога космополитизам и патриотизам јесу сасвим усклађиви (Appiah, 1997: 622). Космополитизам је, по Апији, супротстављен национализму (посебно у смислу специфичних емоција према територији и етничкој групи), али није супротстављен патриотизму; нације стога јесу морално арбитраран концепт, али државе нису (Appiah, 1997: 624). Оне то нису јер регулишу животе људи и неопходне су за многе праксе и сврхе, и управо се кроз њихове институције показује аутономија појединца. Зато је овај аутор скептичан према светској држави или глобалном управљању генерално, већ Апија пре наглашава да циљ космополитизма није унификација, већ слављење разлика. Поштовање културне разноликости је оно што разликује космополитизам од простог универзалног хуманизма (који такође води порекло из просветитељства). Ипак, увек је аутономија појединца та која је старија од љубави и подршке према разликама. У најновијим делима, Апија се више бави питањима идентитета и жели да помири оне две идејне концепције које се обично називају морални и културни космополитизам (Appiah, 2005: 222). У сваком случају, значај његовог рада је у повезивању питања идентитета са проблемима универзалности и општости у космополитизму.

3.2.3. Обнова античких и кантовских идеја – морални космополитизам Марте Нусбаум и Томаса Погеа

На трагу стоика и Аристотела, Марта Нусбаум²⁴ следи универзалистичку етику, засновану не на концепту људских права, већ људских способности (*human capabilities*) (Nussbaum, 1997: 273-300). Отуда и полуга њеног космополитизма, који тежи да се утемељи на једнаким правима свих појединаца да развијају своје људске способности. У многome је исправила кантовске предрасуде и понудила једну заокружену савремену верзију грађанског космополитизма, који није само теоријски поглед на свет, већ веома практичан животни став. Бавила се и питањем образовања, па тако у тексту “Патриотизам и космополитизам” појашњава потребу за космополитским образовањем, које (по њеном мишљењу) недостаје поготово студентима у САД (Nussbaum, 1996: 9-15). Марта Нусбаум нуди једну снажну

²⁴ Нусбаумова је веома цењени стручњак, посебно у области старогрчке и римске филозофије. Поред професуре на Универзитету у Чикагу, успела је да допринесе и областима попут права животиња, теорији феминизма, чак и психологији.

артикулацију етике која се заснива на универзалним начелима, а не на симболима националне припадности. Њени радови, иако су привукли и немали број критика, учинили су космополитску идеју веома присутном у савременим теоријским дебатама. Полазећи од прилично захтевне космополитске позиције сличне стоичкој, Нусбаумова жели да промовише хуманистичко образовање из три разлога: 1) да ослободи ум уских традиција, обичаја и навика; 2) да омогући идентификацију са глобалном моралном заједницом људских бића; 3) да подстакне креативну имагинацију и разумевање другачије културе (Naseem and Hyslop-Margison, 2006: 53). Ипак, поједини критичари²⁵ мисле да би овакав космополитизам и релативно хомогено образовање само створило тензије, а не би помогло решавање сукоба између култура и цивилизација. Ми се не можемо сложити са критичарима, будући да сматрамо да је одређени степен космополитског универзализма у образовању неопходан услов за мировно образовање.

Као кантовац, политички филозоф Томас Поге наставља традицију космополитске мисли. Он се посебно бавио космополитизмом у етици, доказујући да људи имају моралне обавезе према свим другим људским бићима. Он обавезу формулише на начин да се другима не сме наудити, односно да им се не сме чинити штета (енг. *harm*), али ту штету дефинише на занимљив начин. Наиме, штета је непосредно повезана са појмом правде, и све оно што произлази из одржања неправедних институција може се сматрати повредом права и интереса других, па је самим тим и супротстављено космополитској етици (Pogge, 2005: 4-5). Поге хоће да каже да кршења права људи из других држава која разумно могу бити избегнута променом постојећих неправедних институција нису у складу са моралом. Човек је тада неправедан иако није ништа конкретно нажао учинио било коме, али, самим тим што се не труди да промени глобалне институције које су неправедне постаје саучесник у погрешном решавању моралне једначине човечанства. Овај аутор се посебно занима за питања сиромаштва и глобалне здравствене заштите, покушавајући да предложи реформе Светске трговинске организације и да лобира за успостављање тзв. Фонда за утицај на здравље (Health Impact Fund)²⁶. Иако је академској јавности познат превасходно као мислилац у области теорија правде, највећи број његових предлога потиче из политичке филозофије космополитизма. Сва кршења људских права, тврди Поге, морају да буду брига свих, уколико се не може избећи да људи утичу једни на друге (што је у глобализованом свету просто судбина). Ова идеја да људи, уколико су једни са другима повезани на било који начин морају да буду повезани институцијама и заједничким правом, јесте недвосмислено кантовска (Pogge, 1992: 51, посебно фуснота 8). Морални космополитизам Погеа није компатибилан са традиционалним схватањем суверенитета као недељивог, него подразумева вертикалну дисперзију суверених права у којој ниједан ниво власти (од локалног до светског) неће бити доминантан извор политичке лојалности (Pogge, 1992: 58).

²⁵ На пример, Ејми Гатман мисли да је космополитизам Марте Нусбаум сувише апстрактан и да представља само глобализовану верзију америчке елитне културе (Gutmann, 1996: 67-68), док Насим и Хислоп-Маргисон аргументују да је он прихватљив само међу одређеним културама и класама са либералним образовним системима (Naseem and Hyslop-Margison, 2006: 58).

²⁶ Више о иницијативи чија је сврха што шира доступност лекова и медицинских средстава (углавном на основу њиховог очекиваног бенефита у неразвијеним деловима света) може се пронаћи на званичној Интернет страници, <http://healthimpactfund.org>.

3.2.4. Улрих Бек и космополитизам ризичног друштва

Један од најчувенијих социолога последњих деценија, Улрих Бек, такође је познат по космополитским ставовима, мада он воли да говори пре о космополитизацији, него о космополитизму (Battiston, 2015). Његова основна теоријска поставка о ризичном друштву савршено се уклапа у космополитски контекст. Наиме, с обзиром на међузависност у доба глобализације, као и ризике различитих врста који потврђују тешкоће у контролисању друштвених процеса нашег доба, космополитизам (по Беку) није тек лепа идеја која би могла да допринесе благостању већег броја људи, већ је то путања којом се мора ићи да би се уопште опстало и да би се човечнство сачувало од глобалних ужаса. Најважнија расподела постаје расподела ризика, а тзв. рефлексивна модернизација постаје трајно стање. Глобални ризици у своја три подтипа (економски, еколошки, терористички) захтевају глобалне одговоре. Они диктирају, тј. изнуђују контрамере које бришу разлике између националног и међународног, а не могу се посматрати као спољни фактори претње већ као иманентне последице и несигурности које производи савремена цивилизација (Beck, 2009: 15).

Највећа препрека разумевању савременог друштва, сматра Бек, јесте „методолошки национализам“, односно укоренења тенденција друштвене науке да све појаве и процесе посматра из националне перспективе, и да националну државу схвата као природну форму друштва у модерности. Сматрамо да је наведено од изузетног значаја за област мировних студија - наиме, за одлучујући корак напред у решавању дуготрајних сукоба неопходно је да се тим сукобима прилази као друштвеним а не територијалним феноменима. Кад истраживачи мира говоре о кипарском или суданском или било ком другом сукобу, знања и тензије у вези са границама и национална перспектива проблема морају да буду тек у другом плану. За разлику од опасног и застарелог методолошког национализма, потребан нам је методолошки космополитизам као основа космополитске социологије (о појму космополитске социологије видети у: Beck, 2002: 17-26).²⁷ Овај приступ заснива се на (замишљеној) будућности, а не (измишљеној) прошлости. После комунизма и неолиберализма, космополитизам може постати следећа носећа идеја друштвеног развоја. Детериторијализовани концепт космополитизма обухвата три кључне одлике: 1) глобалност, 2) плуралност и 3) учтивост (цивилитет) (Beck, 2002: 36). Непријатељи ове идеје (која представља једино решење за замке ризичног друштва 21. века) јесу национализам, глобализам и ауторитаризам (Beck, 2002: 38-42). Остављајући по страни методолошке и нормативне предлоге, као и сугестије из домена филозофије науке и потребе за променом социологије, Бек је био и прагматичан. Стога је чак написао и “Космополитски манифест”, кратак ненаучни текст у коме тврди да су људи боље прилагођени друштвеним променама с краја 20. и почетка 21. века него што су то институције (Beck, 1998: 28). Управо у времену дивљег индивидуализма потребна нам је и кохезија и осећај припадности и поверења, а то је оно што може донети једино космополитизам. Дакле, савремено

²⁷ У основи, Бек мисли да космополитска социологија мора да одговара на питања савременог друштва у коме су кључни социолошки појмови постали упитни и флуидни. На пример, појам класе више нема значење као што је некада имао, као ни појам брака, домаћинства, рада, па чак ни рационалности (Beck, 2002: 24). У условима глобализације и индивидуализације, социологија мора да буде креативна и да појмове не узима као статичне, већ променљиве категорије, а поготово у територијалном смислу.

друштво превазилази дијалектику глобалног и локалног само ако превазиђе национални ниво власти.

3.3. Пета генерација теоретичара мировних студија

Ако се мир дефинише као одсуство насиља – физичког, вербалног и структуралног (иако је и оваква дефиниција негативна и тиме склона да буде уска), онда је решавање сукоба неопходан елемент мировних студија које представљају његов шири оквир.²⁸ Наравно, оне могу обухватати и друге предмете истраживања, попут социјалних и економских услова живота, питања правде и неједнакости, односа са природом, родних односа итд. Мировне студије су интердисциплинаран подухват чији је циљ решавање сукоба, али то обично захтева више од познавања теорија решавања сукоба. Треба рећи да је поље решавање сукоба такође врло широко, и бави се чак и неким предметима истраживања које мировне студије не морају обухватати у уобичајеном смислу речи (нпр. методама посредовања, арбитраже, односима са трећом страном, техничким и судским процедурама повезаним са споровима). Приступ и предмет истраживања две дисциплине (или научне области) су, међутим, слични и у значајној мери се преклапају. Не сматрамо нужним да се до детаља појасне сличности и разлике, нити исцртају стриктне границе двеју група студија или дисциплина. За потребе нашег истраживања, међутим, решавање сукоба ћемо означити као основни елемент мировних студија, те ћемо налазе теоретичара решавања сукоба користити за анализу стања у мировним студијама. Поред решавања сукоба, с друге стране, мировне студије обухватају и предмет истраживања који је шири, а тиче се питања економских неједнакости, друштвених покрета, еколошких проблема итд.

У књизи „Савремено решавање сукоба“ Миала, Рамсботама и Вудхауса, теорије решавања сукоба подељене су по критеријуму времена настанка, и то на: теорије прве генерације, друге, треће и четврте генерације (Miall, Ramsbotham, Woodhouse, 2005: 32-56). Наравно, о оваквој подели се говори само у решавању сукоба као релативно засебној академској области. Ми, разуме се, делимо становиште да је решавање сукоба данас релативно засебна научна област (у односу на социологију, међународне односе и друге друштвене науке), али мислимо да притом чини саставни део мировних студија као ширег академског оквира. Међутим, многе теорије које су настале пре утемељења те области (нпр. Зимелова или Козерова теорија сукоба), засигурно представљају теорије сукоба, мада нису део научне области решавања сукоба нити мировних студија. Прва генерација је, оквирно говорећи, деловала између 1918. и 1945. године, а пример теорије из те генерације је теорија Мери Паркер Фолет (Miall, Ramsbotham, Woodhouse, 2005: 35). Другу генерацију чине оснивачи или утемељивачи дисциплине, попут Бартонa и Галтунга (Miall, Ramsbotham, Woodhouse, 2005: 41-47), а основне идеје развијене су између 1945. и 1965. године. За пример теорије треће генерације (активне у периоду између 1965. и 1985. године) може се узети теорија Херберта Келмана (Miall, Ramsbotham, Woodhouse, 2005: 48-50), а за пример теорије четврте генерације (1985-2005. године) можемо узети теорију Вивијен Џабри (Miall, Ramsbotham, Woodhouse, 2005: 295), иако је поменути аутори не помињу експлицитно у том контексту.

²⁸ Овај пасус (који се тиче дефинисања решавања сукоба) у потпуности је преузет из мастер рада аутора, Стојадиновић, 2011: 17.

Теоретичари треће генерације су консолидовали дисциплину решавања сукоба, па тиме и мировне студије генерално, и развили приступ који се оријентисао више ка грађанском друштву, а био је мање усмерен на државу. С друге стране, тзв. реконструкционисти из четврте генерације имали су намеру да конструишу сложену и комплементарну структуру која повезује друштвене нивое од грађанског друштва до државе, па и даље – до регионалног и међународног нивоа, и то из перспективе критичке теорије или анализе дискурса.

Коначно, шта би представљала пета генерација теорија решавања сукоба, па тиме и мировних студија? По поменутиим ауторима, то је генерација која се тек образује и стасава (почев од 2005. године па надаље), а која ће моћи да инкорпорира знања свих претходних генерација и делује у свету значајно различитом од хладноратовског. Она треба да развије пројекат космополитског приступа решавању сукоба (дакле, управо оно чему и наш рад тежи да допринесе), затим, да помогне стварање глобалних надлежности мировних институција, али и да промовише једну врсту еманципаторске етике, засноване на решавању сукоба и одржавању мира искључиво мирним путем. Поменути пројекат се ослања на радикалну теорију решавања сукоба и радикалном дискурсу, као и анти-хегемонистичком погледу на свет, а залаже се за развијање стратегија за решавање сукоба адекватних за одређени контекст. Наглашавамо да је неопходно уочити да је космополитски приступ (и модели који се из њега могу извести) у мировним студијама само део космополитског покрета, те да се много од тога што говоримо уједно односи и на друге аспекте друштвених реформи, а није нужно фокусирано на решавање сукоба. Међутим, ненасилно решавање сукоба управо је кључни елемент читавог космополитског деловања, јер се без ненасилног решавања сукоба космополитизам практично не може имплементирати.

У једанаестом поглављу горе наведеног дела Миала, Рамсботама и Вудхауса, говори се о космополитском решавању сукоба, и његова суштина јесте да опише главне црте глобалног приступа решавању сукоба у међуповезаном свету. То је заправо њихов покушај да исцртају контуре делокруга рада теоретичара сукоба пете генерације. Идеја је да се, на трагу мислилаца попут Канта, Хабермаса, Дејвида Хелда, Данијела Аркибуђија, Марте Нусбаум и других, одговори на питање концептуалног оквира теорије и праксе решавања сукоба из перспективе човечанства као целине, будући да је постало евидентно да приступи који се темеље на националним и регионалним напорима не могу донети квалитетне резултате у ситуацији када се поједини узроци, али и последице сукоба могу идентификовати и пратити на планетарном нивоу. Укратко ћемо навести како Миал, Рамсботам и Вудхаус приступају питању космополитског решавања сукоба, пошто се ради о ауторима који су незаобилазни у дисциплини, а који притом и сами наглашавају значај тог питања и сматрају да је важно да се на њега одговори.

Аутори издвајају три значајна аспекта развоја космополитског приступа: међународне институције, међународно право и космополитску демократију. Они најпре нуде типологију међународних колективитета кроз историју, почев од преддржавних структура, затим међународног система држава, па међународног друштва, преко међународне заједнице до светске заједнице (Miall, Ramsbotham, Woodhouse, 2011: 268). Напредак ка космополитском решавању сукоба може се пратити кроз наведени континуум. На примеру Болдингове типологије моћи (моћ претње, моћ размене и интегративна моћ) такође је приказана еволуција од

преддржавне анархије до светске заједнице која би требало да се темељи на принципима глобалне правде и ненасиља. Што се тиче међународних институција, несумњиво је да Уједињене нације јесу најзначајнији ентитет развоја одговора на сукобе, код којих се, међутим, могу пронаћи елементи и међународног система, међународног друштва али и међународне заједнице. Ради се о државоцентричној организацији која, у исто време, имплементира начела трансформације сукоба кроз поједина специјализована тела и агенције. Дакле, УН подразумевају амалгам приступа и могу се подједнако користити и за обуздавање сукоба, смиривање сукоба, колико и за њихову трансформацију; односно, поред инструмента политике моћи великих сила обухватају и потенцијал за тзв. позитивни мир. Слично међународним институцијама, и међународно право има амбивалентан карактер, јер га у једном смеру вуче међународна политика, а у другом међународна етика (Miall, Ramsbotham, Woodhouse, 2011: 276-280). Поред редовних механизма мирног решавања сукоба које садржи Повеља УН (арбитража, посредовање, судско решавање, истражне комисије), постоје и судови за ратне злочине и Међународни кривични суд који представљају пример наднационалних елемената који воде ка космополитизацији (по дефиницији међудржавног) међународног права. Кад је у питању део посвећен космополитској демократији, аутори превасходно говоре о теорији демократског мира,²⁹ а дотичу се и самог појмовног одређења космополитске демократије (Miall, Ramsbotham, Woodhouse, 2011: 280-283). Њен главни чинилац јесте политичка одговорност за сва питања која надилазе државне границе, па идеал постаје „глобални комонвелт грађана као појединаца“ (Аркибуђи).

Иако сами уводе поделу на генерације теорија решавања сукоба и тиме и категорију њене пете генерације, аутори тренутно најраспрострањенијег уџбеника у дисциплини решавања сукоба не кажу много о тој генерацији. Наиме, као што смо изложили, они превасходно говоре о УН и постепеном успостављању „светске заједнице“, али на прилично рудиментарном нивоу и без образлагања елемената космополитског приступа који би пета генерација теорија требало да баштини. Сходно томе, сматрамо да би управо темељније образлагање корисних достигнућа из других научних области и других рукаваца космополитске идеје олакшало идентификовање и развој космополитског приступа у решавању сукоба. Дакле, савремени теоретичари космополитизма, било да су филозофи, социолози, правници и слично, морали би бити узети у обзир приликом обликовања адекватних космополитских теорија сукоба. Затим, требало би њихове идеје и сугестије уградити у један нови приступ решавању сукоба, са сопственим детерминантама, вредностима и институцијама. Онда би аутори који би у томе успели заправо чинили језгро пете генерације решавања сукоба. У противном, неће бити лако уопште препознати ко ту пету генерацију чини и које су њене одлике, што није сасвим јасно ни код Миала, Рамсботама и Вудхауса.

²⁹ По теорији демократског мира, демократске државе много боље решавају унутрашње, али и сукобе са спољним актерима. У наведеној књизи тројице аутора укратко се износе аргументи главног заступника теорије демократског мира, Мајкла Дојла (Miall, Ramsbotham, Woodhouse, 2011: 280-281). Миал, Рамсботам и Вудхаус сматрају да тзв. *дијадична верзија* теорије демократског мира (која, упрошћено, гласи да демократије не ратују између себе) одговара истини, док су скептични да је то случај и са тзв. *монадичном верзијом* (да демократије генерално мање ратују са другим државама).

3.3.1. Допринос мировним студијама од стране савременог космополитизма

Већ смо доказивали да мировне студије могу кореспондирати са космополитизмом и изнели неке од налаза савремених теоретичара космополитизма. Наша намера је да извршимо повезивање актуелних космополитских идеја са дисциплином са којом деле заједничке вредности. Сматрамо да ће космополитска мисао у социологији, филозофији, међународним односима и другим областима моћи да допринесе квалитетној теоријској дебати у мировним студијама, са крајњим циљем предлагања ефикаснијих и одрживијих решења за дуготрајне сукобе. Превазилажењем методолошког, интелектуалног и практичног национализма и суверенистичког интернационализма (у чему космополитски аргументи треба да имају једну од главних улога) задаци мировних студија биће лакше решиви.

Свако од поменутих савремених теоретичара космополитизма може својим идејама обогатити дисциплину решавања сукоба и у најмању руку подстаћи машту истраживачима мира. О глобалном политичком поретку који би се темељио на ненасиљу тешко може бити речи уколико се не узму у обзир закључци теоретичара космополитске демократије које предводи Дејвид Хелд. Због тога ћемо и ми у свом препорученом моделу изложити елементе „мировне инфраструктуре“ и тиме се прикључити групи теоретичара институционалног космополитизма. Огромне и тешко одбрањиве друштвене неједнакости као полуга структуралног насиља могу се превазићи „принципима минималног дна“, односно, обезбеђењем минималног задовољења људских потреба из оквира космополитских теорија правде. Наше предлоге у вези са наведеним, укључујући идеју универзалног основног дохотка, уврстићемо у космополитски модел кога ћемо изложити у шестом поглављу. Такође, праву етичку расправу о вредностима на којима почивају мировне студије понајбоље могу обогатити мислиоци попут Томаса Погеа и Марте Нусбаум, који ће убедљиво показивати да се без космополитског приступа ове вредности не могу искрено следити. Читав наш модел почиваће, сходно томе, на основним моралним премисама космополитизма, у чијем дефинисању ћемо користити аргументе аутора попут Погеа и Нусбаумове. Питање идентитета, индивидуалних потреба и права наспрам колективних као и проблем културе у универзализму космополитског мишљења (по нашем суду) није нигде боље обрађено него у радовима Квамеа Апије. То се итекако може искористити и као одговор на критике људских потреба из угла културолога и мултикултуралиста које су већ дуго присутне у теоријама решавања сукоба. Зато ћемо током формулисања и представљања модела спречавања сукоба имати на уму предности Апијеиног „укорењеног космополитизма“, и настојати да избегнемо замке чистог универзализма и индивидуализма који не узимају у обзир групне идентитете. То ће резултирати и одређеним институционалним решењима које ће део утицаја у моделу давати и етничким групама, тј. заједницама, иако ће примат (као и увек у космополитизму) задржати појединци. Коначно, социолошке последице примене постулата мировних студија у глобализованом свету много тога могу да преузму од Улриха Бека, који је уједно најбоље објаснио зашто методолошки национализам (а и национализам генерално) нису прави пут у суочавању са ризицима 21. века. Бекове методолошке смернице провлаче се кроз цело наше истраживање, а његова упозорења о ризицима глобализованог друштва један су од његових подстрекача. Та упозорења препознају се већ у првом поглављу, када смо говорили о парадоксима глобализације.

Модел “мировне инфраструктуре” и глобалних институција који ћемо ми изложити се у значајној мери ослања на рад Дејвида Хелда али и Данијела Аркибуђија. Такође, његове етичке основе проистичу из кантовских теорија и дела Томаса Погеа, док се економски механизми који се предлажу лако уклапају у систем загарантованих материјалних потреба (нпр. кроз минимални доходак за све) о којима говори Џилијан Брок. У вези са тим, наш модел представља један мали допринос петој генерацији мировних студија. Неки други (пожељно плоднији или искуснији) аутори у мировним студијама могу базирати своје космополитски приступ и своје моделе на закључцима Апије, Бека, Хабермаса, Лее Ипи и других. Оно што је важно да се идеје наведених мислилаца користе у мировним студијама, и да помажу дијагнозу и терапију најзначајнијих сукоба са којима се човечанство суочава. Мишљења смо да треба кандидовати стотине, хиљаде модела, са предлозима како да се главни сукоби данашњице³⁰ ненасилно реше, како би та питања била стављена на агенду друштвених покрета, академских кругова (научне заједнице) и политике. На тај начин ће мировне студије (код већег броја аутора него што је данас случај) моћи да поврате своју критичку перспективу,³¹ али и глобалну релевантност. Јер, истрајавање на анализи појединачних сукоба, без шире, планетарне перспективе није у складу са основним смислом мировних студија и притом их излаже опасности кооптирања. Тачније, мировне студије ће се просто „утопити“ у студије безбедности или међународне односе, у којима доминирају реалистичка и либерална струја мишљења, које нису најпогодније окружење за критички приступ у решавању сукоба.

Изазови нашег доба захтевају интердисциплинарно и мултидисциплинарно увезивање. Мировне студије, као дисциплина која је настала тек у другој половини 20. века, и још увек не у потпуности афирмисана и промовисана научна област³² морају много тешње сарађивати са другим научним и етичким дисциплинама. У том смислу, сматрамо да је важно знатно више у разматрање укључивати радове теоретичара космополитизма (ма из које појединачне дисциплине они долазе), у циљу ефикаснијег одговора на постојеће сукобе и њихове дубинске узроке. Филозофија космополитизма, па и предлози за његово институционално утемељење у политичком поретку стога итекако имају своје место у мировним студијама. Таква врста повезивања била би тек први корак у широј академској размени која би

³⁰ О томе на које сукобе мислимо када говоримо о главним сукобима данашњице, погледати поглавље 6.3. У најкраћем, можемо издвојити сукоб НАТО и Руске Федерације (односно, ОДКБ), сукоб хришћанског Запада и ислама, сукоб богатог Севера и сиромашног Југа итд.

³¹ О кризи либералног мира, као доминатне форме у којој аутори из области мировних студија данас пишу, погледати: Nadarajah, Rampton, 2015. Такође, наведени аутори показују да, иако се представља као његова критика, приступ „хибридног мира“ је, као и приступ либералног мира, одраз либералног светског поретка који је конзервативан и наклоњен тренутним односима моћи. Хибридни мир, поред тога, садржи једну романтичарску верзију „локалног“, за разлику од „глобалног“ које је наводно проблематичан део дихотомије (Nadarajah, Rampton, 2015: 20-25, приступ 08.03.2020. године). Међутим, није свака локална акција еманципаторска, нити је могуће сукобе решавати хибридизацијом и ослањањем на локалне праксе, када су њихови узроци међународни и тичу се империјализма, класних разлика или неоколонијализма.

³² Кад кажемо „недовољно афирмисана“, мислимо на чињеницу да поједини универзитети још увек не нуде посебне постдипломске програме мировних студија. Осим тога, часописи унутар дисциплине имају значајно мању публику него, на пример, публикације у области међународних односа. Затим, након Хладног рата, мировне студије од стране заједнице друштвених наука обично бивају постављене у посебне „истраживачке нише“ као што су постконфликтна реконструкција, нуклеарно разоружање (видети, нпр. Pureza, Cravo, 2009, приступ 08.03.2020. године), док губе свој шири еманципаторски потенцијал и перспективу *општег* погледа на друштво и међународне односе.

касније могла укључити и велики број других аутора, осим поменутих. Колико ће заступници космополитске идеје бити заиста и коришћени зависи од конкретног питања или аутора, али одсуство веза са поменутом идејном традицијом значило би или њено свесно запостављање (за које не постоје добри аргументи) или мањкаво бављење предметом истраживања дисциплине.

4. ОСНОВНА НОРМАТИВНА НАЧЕЛА КОСМОПОЛИТСКОГ ПРИСТУПА У СПРЕЧАВАЊУ СУКОБА И ЊЕГОВЕ КРИТИКЕ

У четвртом поглављу изложићемо главне компоненте космополитског приступа решавању сукоба како бисмо створили оквир за детаљније осмишљавање сопственог космополитског модела спречавања сукоба глобалних размера. Такође, у овом поглављу ћемо изнети аргументе зашто је неопходно укључити космополитску теорију правде у област решавања и спречавања сукоба, односно, зашто је важно обезбедити задовољење основних социо-економских потреба у складу са начелима правичности да би се деловало на узроке сукоба. Представићемо могуће космополитске моделе решавања сукоба, с обзиром на њихов однос према глобалном управљању и евентуалној светској држави. Уједно, у овом поглављу бавићемо се недостацима и злоупотребама космополитизма, имајући у виду најчешће критике које му се упућују. Указаћемо на домет, оправданост и сврсисходност оних критика космополитизма које виде космополитизам као империјалистичку идеју, као и оних критика које космополитизам виде као утопијску и нереалну идеју. Поред наведеног, биће речи о односу космополитизма и насиља, космополитизма и опасности од скретања у тоталитаризам и другим релевантним критикама, као и могућим одговорима на поменуте критике. Сврха овог поглавља јесте да покаже да већи део аргументације која одбацује космополитизам као практично учење није засновано.

4.1. Компоненте космополитског приступа у спречавању сукоба

Под космополитским приступом у спречавању сукоба подразумевамо скуп претпоставки, механизма и циљева, усмерених на превазилажење узрока сукоба, који се ослањају на ненасиље, базирани су на (условно) универзалним човековим потребама и подразумевају глобалне (не увек, али понекад и једнаке) обавезе према странцима, без обзира на држављанство. Дакле, у питању је приступ који претпоставља да се ниједној држави ни организацији не сме дозволити да суштински онемогућава задовољење људских потреба било коме унутар или ван државних граница, односно граница одређене заједнице. То значи да ниједна држава, нпр. не сме да буде у стању да врши агресију на било коју другу државу или да покуша да врши систематско насиље над било којом групом, укључујући и оне унутар њене територије. Такође, она не сме да буде у стању (макар и уз надзор наддржавних органа) да својим поступцима доводи у питање основно материјално благостање (укључујући исхрану, животну средину, склониште, минимални доходак, здравствену заштиту итд.) нити основно поштовање идентитета било ког појединца или групе. Према томе, на основу промишљања начина путем којих би било могуће ограничити моћ државе у складу са изнетим начелима, као компоненте космополитског приступа издвајамо: 1) глобалне обавезе према свим људским бићима; 2) гаранцију заштите космополитског права од стране наднационалних демократских тела одговорних појединцима; 3) трансцендирање политичких и културолошких граница; 4) примат интереса грађана над државним апаратима силе и 5) политичку доминацију транснационалних друштвених покрета.

Наведене компоненте дефинисане су као чиниоци космополитског приступа најпре на основу кључних нормативних начела самог космополитизма – дакле, индивидуализма, универзалности и општости (видети: Pierik & Werner, 2010: 2). На

тај начин, обавезе према странцима и трансцендирање граница произлазе из општости и универзалности, док примат интереса грађана над интересима држава и њихових апарата силе проистиче из карактеристике индивидуализма. Гаранција заштите права од стране наднационалних тела која бирају појединци јесте, по нашем мишљењу, неопходна компонента космополитског приступа јер представља институционалну надградњу космополитских норми, односно предуслов за „мировну инфраструктуру“ која треба да штити космополитски поредак. С тим у вези, неко може заступати морални космополитизам и слагати се са космополитским начелима, али, уколико притом не заговара космополитски поредак заштићен наднационалним институцијама, не може створити модел политичког космополитизма; спречавање сукоба, међутим, управо претпоставља постојање те врсте космополитизма. Коначно, политичку доминацију транснационалних друштвених покрета дефинисали смо као компоненту космополитског приступа јер сматрамо да начин успостављања космополитског приступа спречавању сукоба (и космополитског поретка генерално) мора да се заснива на ангажовању транснационалног цивилног друштва, чији најпотентнији део чине управо друштвени покрети.

Што се тиче *глобалних обавеза према свим људским бићима*, већ је речено да космополитска етика подразумева у најмању руку и негативну обавезу према свим људима, ма где они живели. Дакле, не учинити зло или нешто нажао другима незаобилазни је део етике било ког космополитског мислиоца и практичара. Међутим, често негативна обавеза није довољна, па се говори и о позитивним обавезама према другим живим бићима, било кроз кроз директну помоћ (великом делу светске популације је она очајнички потребна на дневном нивоу), или кроз предлагање и подржавање изградње праведних институција. Ниједан космополитски модел (био он модел решавања сукоба или модел неке друге друштвене функције) не може се замислити без глобалних обавеза које су повезане са реалном могућношћу да други задовоље своје (макар основне) потребе. Глобалне обавезе према странцима разматрају се кроз космополитску теорију правде.

Гаранција заштите космополитског права од стране наднационалних демократских тела која бирају појединци подразумева да постоје права која су заштићена од инстанце више од државе (тј. од глобалних тела о којима ћемо касније говорити) и да постоји реална моћ да она буду осигурана и уколико се партикуларне (а то су све сем глобалних демократских) институције томе противе. С друге стране, те глобалне институције које гарантују права морају бити демократски конституисане, јер би у супротном то могли бити органи светске империје или тоталитарног поретка заснованог на насиљу. Такође, оне морају бити и макар једним делом одговорне директно појединцима, а не њиховим државама, односно владама. Космополитско право се теоријски темељи на концепту људских потреба и стога његове основе морају бити универзалне, а тичу се како економских и социјалних, тако и политичких и грађанских, али и оних који се обично називају правима треће генерације (нпр. право на мир, право на развој, право на здраву животну средину и друга). У погледу извора права, космополитско право још увек нема формалне изворе, али садржи вредносне изворе и језгро материјалних извора (друштвене чињенице и актери који га стварају).

Трансцендирање политичких и културолошких граница по нама представља неизоставну компоненту космополитског приступа друштвеним процесима уопште,

па и кад је решавање сукоба у питању. Овде се мисли на одбацивање пристрасног посматрања државних и националних оквира у којима се сукоб одвија, односно на одбацивање (у ком год облику) пристрасних “наочара” кроз које се сукоб посматра. Дакле, доминантна перспектива мора бити општељудска, а не етничка, национална, државна, верска или било која друга. Наравно, све наведене перспективе морају имати и имају своје место у анализи сукоба и контекста у коме се он дешава, али је свођење сукоба на једну па и више тих партикуларних димензија редукционистичка грешка која одмаже доследном успостављању космополитског приступа. Тако, на пример, космополитски приступ (а наш циљ је да докажемо да је једино он одговарајући са становишта вредности на којима почивају мировне студије) сукобу Етиопије или Еритреје, или хришћана и муслимана, или комуниста и националиста, или Срба и Албанаца, мора бити посматран најпре као сукоб између појединаца из две друштвене групе или више друштвених група, а не припадника *тих одређених* група (дакле, актери у тим сукобима су најпре људска бића, која се у сукобу понашају по одређеним општим правилима, па тек онда припадници неке етничке, националне, верске групације).³³ Сходно томе, субјект и објект бављења сукобима јесу примарно људска бића са својим потребама, а не колективни актери који су од тих људских бића састављени. Наравно, без разумевања специфичности колективних актера, не могу се ни разумети сукоби нити трансцендирати границе, али оне се третирају као специфичне разлике унутар јединственог корпуса људског понашања. Такође, трансцендирање граница није само предвиђено у анализи или посматрању сукоба, већ и у одговору на њега. Читав процес мировног рада, укључујући мере које се спроводе, треба да буду сагласне са трансцендирајућим оквиром посматрања сукоба, па тако и дијагноза и прогноза и терапија сукоба (да употребимо Галтунгову квазимедицинску терминологију) јесу обликоване поменутом карактеристиком.

Под *приматом интереса грађана над државним апаратом силе* једноставно подразумевамо да ће се, у циљу успешног решавања сукоба, првенство увек давати циљевима који се односе на грађане (становнике одређеног подручја у зони сукоба) уместо на политичке структуре (доминантно државне) које су на том подручју установљене. Успех мировног процеса мери се превасходно, као што налажу вредности дисциплине, изостанком насиља и задовољењем људских потреба актера у сукобу, а не последицама по државе или правни поредак. Посебно смо издвојили апарат силе, као један од основних атрибута државне власти, будући да институције које тај апарат чине представљају најмоћнијег непријатеља ненасилном решавању сукоба (јер су способне за насиље највећег обима). Наравно, исте те институције (војска, полиција, службе безбедности) могу допринети и смањењу насиља, и често то и чине. Врло је лако навести примере сукоба где би, да није војске или полиције, размере насиља биле много веће. Међутим, ту се не ради о сукобима који су заиста решени, већ само о „негативном миру“, који се не може квалификовати као узоран пример мировног рада. Институције које чине апарат силе су првенствено намењене припреми за употребу и употреби силе и као такве суштински нису прилагођене радикалном приступу који се овде предлаже. Поред тога, државни апарат силе тежи самоодржању, из чега следи да ће користити средства којима располаже да сачува

³³ Постоји значајан број критика које се могу упутити предлогу за превазилажење граница, а које се могу пратити још од првих антрополошких и социолошких напада на опште теорије решавања сукоба (превасходно Бартонову). На неке од ових критика ћемо покушати да одговоримо у потпоглављу које се тиче недостатака и опасности космополитизма генерално.

сопствене друштвене и политичке позиције (углед, бројност, новац, опрему, моћ и слично). Та институционална инерција може пре или касније довести до фактичке употребе силе, да би се институције које га спроводе показале неопходним, што би се негативно одразило на решавање сукоба (у смислу који се промовише у космополитизму мировних студија). Према томе, у случајевима супротстављености широко схваћених интереса грађана, односно појединаца и група, у односу на интересе државе и њеног апарата силе, примат мора задржати интерес грађана.³⁴ Ово је посебно важно и у смислу сукоба глобалних размера, где ће интереси војних или безбедносних структура великих сила (које једине и могу утицати на токове таквих сукоба) често представљати највећу опасност. Због тога сви актери мировног процеса настоје да се изборе за сопствене интересе упркос снази тих структура, а тек у мери у којој у томе успеју космополитски приступ бива заиста примењен.

Политичка доминација транснационалних друштвених покрета представља компоненту космополитског приступа која се темељи на увиду да прокламовање неког права не може заменити политичку борбу за задовољење потреба („правих“ интереса грађана, видети: Hamilton, 2003: 88-89). Већ је речено да актери у космополитском решавању сукоба морају бити недржавни, пошто државе немају мотива да мењају начин бављења сукобима уколико на то не буду присиљене. Због тога, изузимајући теоретичаре и практичаре мировног рада, као кључне актере за решавање сукоба у космополитском приступу препознајемо транснационалне друштвене покрете. Они су неопходни више због промене социјалног окружења сукоба, него због директног бављења његовим решавањем, тачније, покрети нису намењени нити су често у стању да примењују механизме решавања сукоба, али могу да укажу и утичу на факторе друштвене средине који погодују настанку или одржању тог сукоба. Дакле, како у конкретном сукобу (када транснационални друштвени покрети наглашено мировног карактера доприносе његовом решавању), тако и у сукобима глобалних размера или глобалног домаћаја (где су од посебног значаја друштвени покрети са агендом промене глобалног поретка), државе не могу бити актер на који би се космополитски приступ могао ослонити. Разлог је тај што државе поседују много развијенији апарат силе него мировни апарат, односно, зато што им недостаје тзв. „мировна инфраструктура“. Стога само покрети који гаје космополитску етику могу бити адекватна потпора космополитског приступа у решавању сукоба, а пре свега сукоба глобалних размера. Због тога ћемо у раду посебно поглавље посветити улози транснационалних друштвених покрета (у данашњој ери, ери Интернета) у обликовању политичке партиципације, у циљу појашњења како би такви покрети функционисали за потребе мировног рада. Тако ће се боље разумети доминантна улога коју смо предвидели за наведене покрете у промени социјалног окружења сукоба, односно њихов допринос смањењу легитимитета и коришћења насиља. Наравно, нису само друштвени покрети ти који треба да изнесу радикалну промену коју би представљало успостављање космополитског поретка. Сви друштвени актери који делују у корист мира, а пружају отпор коришћењу насиља, неолибералној верзији глобализације и различитим врстама „национализма суверенитета“, а који заједно чине својеврсну

³⁴ Наравно, понекад је веома тешко дефинисати шта је заправо интерес грађана, посебно у дубоко подељеним друштвима или у случајевима сецесионистичких покрета. Ми овде под тим интересом подразумевамо пре свега да су грађани заштићени од спровођења насиља које излази из оквира права (унутрашњег и међународног), односно насиља које крши начела пропорционалности и нужности, па и по цену да институције које спроводе силу изгубе део своје моћи или ресурса.

„мировну коалицију“, имају своје место у моделу који ћемо конструисати. У ту коалицију, дакле, морају ући и научници, уметници, невладине и хуманитарне организације, поједини непристрасни медији, независни интелектуалци, студенти, синдикати, струковна удружења, па понекад и одређени делови политичког естаблишмента. Али, носећу улогу, по нашем суду, треба да одиграју друштвени покрети, с обзиром на то да би требало да буду најмасовнији и најспособнији (у погледу притиска на владе) чиниоци поменуте коалиције. Како је већ речено, не само окружење сукоба, него и директан мировни процес (да би се могао називати космополитским) мора позивати на доминантну улогу покрета који надилазе државне или националне границе, односно обухвата појединце и групе унутар свих страна у сукобу. Да ли ће та улога заиста и бити доминантна зависи од много фактора, али космополитски приступ се за њу мора залагати. Уколико таквог усмерења на транснационалне покрете нема, онда тешко можемо говорити о примени космополитског приступа у решавању сукоба.

Након што смо изнели кључне компоненте приступа, прелазимо и на дефинисање равни из којих се он састоји. Наиме, космополитски модел решавања сукоба глобалних размера који ћемо ми изложити (као један могући модел у оквиру космополитског приступа) разматрамо са: 1) вредносног (указивањем на идејне и етичке изворе модела), 2) нормативног (увођењем и објашњењем појма космополитског права) и 3) институционалног становишта (путем “мировне инфраструктуре”). О вредносном нивоу је већ било речи у поглављу које се тиче етике мировних студија и историје космополитске идеје, док ће нормативна и институционална раван бити представљена у овом и наредним поглављима.

4.2. Расправа о људским потребама и космополитској теорији правде

4.2.1. О људским потребама у мировним студијама

Паралелно са дешавањима у науци о међународним односима и у стратешким студијама, развијала се и наука о миру.³⁵ Као што смо већ рекли, фигуре попут Џона Бартона и Јохана Галтунга највише су допринеле овом процесу. Управо наведени аутори, као и снажна струја њихових следбеника и поштовалаца у мировним студијама, људске потребе схватају као неопходан чинилац тумачења сукоба, а њихово задовољење уједно сачињава и обрис препорука за решавање тих сукоба. Иако нису сви аутори из ове области прихватили људске потребе за основу успостављања мира као Бартон, нико од њих не спори да је циљ мировног процеса повезан са задовољењем потреба људи, што је предуслов обустављања, односно спречавања даљег насиља.

Тумачење узрока сукоба које полази од (не)задовољених људских потреба у извесној мери се поклапа са приступом заснованим на правима и они су често компатибилни. Ипак, мишљења смо да приступ утемељен на потребама мање упућује на употребу или оправдање насиља. У име права могу се чинити злочини или се наметати партикуларне вредности као опште. Злоупотреба је могућа и са појмом потреба, али пошто оне већи нагласак стављају на опстанак и безбедност, људски живот је више заштићен и надређен је другим вредностима. Потребе су за

³⁵ Текст на овој и трима наредним странама (до краја првог пасуса на страни 70) је, са одређеним изменама, допунама, скраћењима и премештањима, преузет из мастер рада аутора, Стојадиновић, 2011: 75-79.

мировне студије од подједнаког или већег значаја од права јер истичу сличности међу људима које могу бити као такве препознате у слободном дијалогу различитих култура и цивилизација. По Галтунгу, институционализација потреба кроз права чак може отежати њихово задовољење (наведено према: Gasper, 2005: 271). Потребе се директно тичу налаза о људској природи (више у: Nakarada, 1987; Rubenstein, 2001; Hamilton, 2003) и претпоставка је да би биле лакше прихваћене од стране друштава различитих географских и цивилизацијских положаја, јер не носе видљиву ознаку Запада или једног појединачног дела света, макар кад су потребе опстанка и безбедности у питању (Horne, 2019). Дисциплина решавања сукоба (за разлику од међународног права, дипломатије, политичких наука, које објашњавају норме, улогу институција, преговарања на тзв. “првом колосеку”) бави се и појединцима и групама, а не само државама и није толико ограничена кретањем унутар позитивних прописа. За њу сукоб који се тиче људи и њихових потреба – за безбедношћу, партиципацијом, поштовањем, не представља грешку, споредан чинилац, додатак или нужно зло на које се треба осврнути да би се размотрило нешто друго (право, политика, национални интерес, моћ). Кад говоримо о правима подразумевамо неки оквир који укључује власт и *status quo*, у којем такође често треба победити, убедити (некога у нешто), доказати своје наводе, насупрот партнерског решавања проблема са уважавањем мишљења и легитимних захтева друге стране или страна. Ако се појам потребе сагледава у комбинацији са појмом права (нпр. потреба за безбедношћу се посматра заједно са правом на живот и физички интегритет, потреба за самопоштовањем заједно са правом на рад или правом на слободно мишљење и организовање) може се стећи комплетнији увид у природу и развој појединаца и група, јер се тиме проширује расправа о предусловима доброг поретка. С друге стране, по већини аутора у мировним студијама који прихватају значај људских потреба за решавање сукоба остатак на категоријама избора и жеља (као другим, субјективним странама новчића објективности права) отежао би сазнање да људи понекад нису једнаки у избору, да не желе све оно што им треба, или да не знају шта све могу желети, тј. да је њихов избор у већем степену зависан од контекста и окружења него кад је реч о потребама на које се теже утиче и којима се теже манипулише.

Људске потребе могу бити и злоупотребљене за постављање арбитра људских “истинских” интереса, и тиме отворити простор за ауторитарне структуре и патернализам. Али, та опасност се може предупредити или спречити успостављањем реалних услова за учешће што већег броја људи у задовољавању потреба, као и у избору начина и услова њиховог задовољења. То се може учинити кроз различите политичке, економске и културне механизме које ћемо овде само поменути. На пример, активна демократска партиципација путем анкета, интервјуа, петиција, независни медији, улагање у образовање, снажна социјална политика, посебно према најнижим слојевима, али учешће у организацијама грађанског друштва, политичким партијама и синдикатима итд.³⁶ Све набројано може представљати брану од злоупотреба људских потреба. Дакле, партиципативна демократија свесних појединаца, као и за многа друга питања, представља кључну препреку за свакога ко би свесно или несвесно пожелео да манипулише потребама

³⁶ По Манфред Макс-Нефу, једном од најпознатијих теоретичара потреба, директна, партиципативна демократија чини најпогодније тло за задовољење људских потреба. Он, међутим, мисли на шире схваћену демократију, друштвену демократију, пре него на политичку демократију (видети, Max-Neef, 1992, 198-199).

или намеће пожељан начин живота. Процес дефинисања, намирења, класификације и хијерархизације потреба мора остати отворен како би ширење сфере политичког било оправдано. Управо практично политичко вредновање и ангажовање може спасти потребу од тога да замрзава и конзервира само одређена људска добра у датом тренутку, као што то чине (поготово индивидуална) права. Још треба рећи да је паметно концентрисати се на потребе које људи осећају (енг. *felt needs*, видети у: Онуенемеzu, Olumati, 2013: 156), а не само на оне које су психолози или други научници навели или показали. На тај начин се додатно онемогућава злоупотреба потреба. Међутим, теоретичари потреба и институције које се старају о њиховом задовољењу, по нашем мишљењу, не треба да се задржавају ни само на мишљење и осећања појединаца када препознају акутне потребе, већ је нужно укључити и друге људе у интересубјективну размену. Уосталом, наглашавамо да листа потреба није коначна ни свуда иста, нити би то смела да буде; она управо треба да буде производ пажљиво спровођене политичке, културне, научне и друге праксе. То значи да научници морају имати у виду шта људи сматрају потребом, мора се посматрати њихово понашање и, уопште, приликом разматрања потреба морају се користити *input*-и из свакодневног живота са различитих простора. Слобода избора начина живота се мора заснивати на стварним могућностима одржања живота, школовања, лечења, коришћења свог језика и исповедања своје вере, затим изостанком вербалне и директне агресије државе или припадника других група, подршком у духовном развоју и стваралаштву итд. Последице усвајања одређеног приступа у конфликтологији нису унапред одређене нити јасне, али сматрамо да смо навели довољно разлога за преиспитивање “класичног” виђења сукоба које почива на моћи. Такође, легалистичко инсистирање на правима и институцијама не препознаје креативност постојеће доминације моћних или фактичко онемогућење избора подређених група или држава, а промичу му и метазаконски принципи који могу дати нову свежину животу у заједници. Највећи проблем за теорију потреба у мировним студијама, ипак, јесте њена апстрактност и недовршеност.

Теорије потреба јесу апстрактне, али ипак нису само пуко објашњење, већ дају и предлоге шта и како треба радити да би се сукоби истински решили. Ти предлози нису увек у довољној мери конкретни и одређени, али је сасвим могуће пратити нит која се кроз њих провлачи, а која може усмерити спровођење мировног процеса. На пример, ако се у неком етничком сукобу одлучи да се прате најпре потребе за безбедношћу и идентитетом, многи и даље неће разумети шта то тачно подразумева, а ни мировни радници се неће увек сложити у вези са тим. Али, сигурно је да би листа препорука обухватала обустављање насиља, заштиту имовине, као и признавање етничког идентитета, права на културну, језичку и друге врсте посебности које гарантују органи реда и слично. Дакле, иако није у потпуности одређена, линија којом се мировни рад креће јесте скицирана. Почине се од дијалога међу странама и емпатије, па се преко поновног разматрања суштине сукоба стиже до прихватања туђих захтева (поред својих) као оправданих и нормалних. Затим се поступком инвенције³⁷ тежи да пронађе решење које ће у што већој мери задовољити потребе страна, а не њихове првобитне позиције. Дакле,

³⁷ Наведени поступак се одвија тако што медијатор или мировни радник на креативан начин осмишљава (прикупљањем идеја и од страна и изван њих) могућности задовољења потреба страна у сукобу, с тим да осмишљено решење може обухватити и промену устава, закона, устаљених пракси итд. Претпоставка је да су потребе међусобно усклађиве, иако јавно изнете позиције нису.

постоје одређена генерална упутства за постепен излазак из спирале непријатељстава, док конкретне смернице зависе од појединачног контекста.

Приступ заснован на људским потребама није једнозначан и не може се увек применити (нити се примењује на сукобе који нису укорени, односно дуготрајни), али сматрамо да најбоље одговара сврси и нормативној основи решавања сукоба. Разлог је тај што развој и самоактуелизација личности претпоставља задовољене људске потребе, а релативно изграђене, здраве и задовољне особе немају жељу нити су приморане да повређују друге. Данас је у оквиру мировних студија неопходно разумевање веза између сукоба и људских потреба, што у почецима дисциплине није био случај. Значајан број од преко 80 курсева и програма наставе на постдипломским студијама у области мировних студија³⁸ и сличних области уврстио је елементе теорије људских потреба у корпус знања који се од полазника захтева. Одлика промењене парадигме (која је кренула од Бартона) са моћи и права на потребе је и у томе што се појам кривице мења појмом структуралних деформација, односно, појава насиља не тумачи се као продукт понашања неуравнотеженог појединца, већ као резултат друштвеног окружења. Ма колико данас правни системи омогућавали већу слободу, они не стварају довољне услове да се сукоби реше. Наиме, неопходно је узети у обзир и саму људску природу, тј. идентификовати предуслове њеног нормалног функционисања, како би се могли поставити циљеви деловања у корист мира. Задовољење потреба које произлази из људске природе стога постаје путоказ за напоре у решавању сукоба. А следећи задаци за истраживаче у овој области јесу да се приступи потреба и права приближе, да се извуку емпиријске правилности и инструкције, да се усагласе фазе и карактер интервенције мировних радника (уз коришћење истраживања других научних дисциплина попут социологије и психологије) и на тај начин створе услови за ненасилну друштвену промену. Тиме ће се тек доказати еманципаторски потенцијал појма потребе. Примена парадигме потреба на сукобе који се јављају или јачају у 21. веку (религијски, нови класни, еколошки) употпуниће њен значај у мировним студијама, пошто етнички сукоби и сукоби идентитета неће заувек остати доминантан вид (или доминантан неистражен вид) конфликта међу људима. Осим тога, дубља разрада разлике појма потребе и онога што потребе задовољава неопходна је како бисмо имали изнијансиранији преглед тока будућих мировних процеса, тј. да не бисмо остали у просторима високе апстракције и запоставили рад на дефинисању и спровођењу практичних корака у циљу задовољења људских потреба. Такође, иако је међузависност у доба глобализације с краја 20. и у првим годинама 21. века напредовала, још увек смо далеко од глобалне, космополитске културе, која би могла да схватања и начине задовољења потреба приближи универзалности. То се показало након отварања питања ресуверенизације и ренационализације услед економских криза и, посебно, пандемије вируса корона у 2020. години. Према томе, глобализација се показала као веома сложен и противречан процес, и још увек није извесно у ком правцу ће она тећи и да ли је космополитска алтернатива достижна.

Ако се упита зашто је космополитска морална филозофија, као ослонац космополитског приступа у решавању сукоба, надмоћна у односу на националне,

³⁸ Листа мастер програма у области мировних студија може се пронаћи на Интернет страници: <https://www.masterstudies.com/Masters-Degree/Peace-and-Conflict-Studies/>, приступљено 20.06.2020. године.

комунитарне и остале приступе, може се одговорити да је то стога што једино она може да подупре чињеницу јединства човечанства (макар у биолошком смислу) и једнако достојанство као основ иницијалне равни поља политичког (Pierik, Werner, 2010: 1). Тако основну тезу да су сви људи (најпре као грађани, тј. држављани) морално једнаки, односно да имају једнако достојанство (а која је имплицитно или експлицитно садржана и у најважнијим декларацијама, уставима и филозофским делима које је цивилизација произвела) може истински обухватити једино космополитска етика. Универзална декларација о правима човека Уједињених нација из 1948. године, постулира овај став у члану бр. 1 (UDoLJP: 1).³⁹ Дакле, читав свет се са тим сложио и може се рећи да није било ниједне озбиљније супротстављене струје мишљења из домена било које светске културе која би се овоме могло начелно супротстављати. Међутим, исте те Уједињене нације као државоцентрична организација заснована на неједнакости и злоупотребљена од великих сила суштински онемогућавају да до остварења Декларације дође. Иако начелно свако може подржати идеју о моралној једнакости људских бића (која је и интуитивно примамљива), заправо је мало ко спреман да прихвати њене последице, које обухватају признање да народ, нација, држава, вера, традиција, породица имају само инструментални значај у односу на појединца као „коначну јединицу моралног обзира“.

4.2.2. Теорија правде у космополитском приступу сукобима

Космополитски је приступ не само надмоћан (кад је етички став у питању) већ је и неопходан уколико се жели постићи решавање најважнијих дубоко укорењених сукоба. Најпре, сама међузависност која карактерише међународне односе у 21. веку узрокује потребу за наднационалним, а често и глобалним усмеравањем политичких процеса (о овоме је писао Бајц, видети: Beitz, 1999, посебно pp. 116-123). Уколико се не примени космополитски приступ у спречавању и решавању сукоба, може се очекивати да у значајној мери останемо заробљени у визији света реалполитике, што ће утицати на то да насиље никада не буде минимализовано, и да се често наступа са позиције силе како у војним, економским, тако и у питањима културе, тиме свдећи наводну једнакост достојанстава на празну флоскулу. Узмимо, на пример, необориву чињеницу да деловање унутар граница једне државе (рецимо, коришћење „прљаве“ технологије) доводи до промене климе која може направити егзистенцијалне проблеме људима који су хиљадама километара далеко. На који други начин се ова одговорност може препознати и успоставити, и на који начин се може пронаћи решење и/или договор ако се разговори воде само међу државама, без могућности да неко тело изнад државе у томе посредује или пресуди? Слично томе, неуспех једне државе може проузроковати безбедносне претње на сасвим другом крају света. За просечног Европљанина је од велике важности да Авганистан или Јемен могу да обезбеде мир и ред на својој територији (иако никад није био тамо нити на било који начин верује да је повезан са тим земљама). Наиме, изостанак адекватног функционисања тих држава (које се, опет, процењује на основу могућности да задовољи основне потребе свих својих становника) врло ће се брзо осетити у виду хиљада младих који користе наркотику пореклом са тих неуређених територија, милиона избеглица којима је потребно обезбедити смештај

³⁹ Први став члана 1. Декларације гласи: „Сва људска бића рађају се слободна и једнака у достојанству и правима“ (UDoLJP, str. 1).

или терористичких напада у срцу Њујорка или Париза. С друге стране, неуспех многих држава управо је изазван или потпомогнут акцијама напредних држава Запада, које су себи дозволиле да се непозване мешају у унутрашње послове других држава које би требало да им буду једнаке.

Већ смо говорили о великим друштвеним неједнакостима и егзистенцијалним проблемима са којима се суочавају милиони људи на готово свим континентима. Чак и особама које нису образоване, инстинктивна реакција на овакво стање јесте повика на неправду. Међутим, није тако једноставно овакво осећање или став разложити, проверити и искористити као мотив за деловање. Кристиен ван ден Анкер аргументује да је потребан институционални космополитизам као покрет, пре него индивидуални космополитизам као идеја (Van den Anker, 2006: 273). Са становишта глобалне правде и међународне етике, корисније је (по њеном суду) поставити обавезу да се оснују праведне институције него само обавезу да се лично не чини зло другима. Дакле, с обзиром на то да људи учествују у обликовању и одржавању институција које дозвољавају драстичне негативне последице по људска бића (огроман број људи умире од глади, излечивих болести, у насиљу које се може спречити итд.), мора се поставити питање њихове одговорности, односно дужности за промену тих институција. Ауторка затим износи теорију глобалног демократског грађанства као потпоре институционалног космополитизма заснованој на моралној обавези која проистиче из непристрасности (Van den Anker, 2006: 275-279). Ту се крије већ поменута значајна идеја космополитизма да *границе политичке заједнице нису и границе моралне одговорности*. Стога су обавезе према другима као субјектима и носиоцима достојанства прече од обавеза према актуелним политичким институцијама. Она, такође, потврђује аргументе Дејвида Хелда о ерозији суверенитета у доба глобализације (Van den Anker, 2006: 277-278).

Ван ден Анкер поставља веома важна питања о демократизацији између држава, тј. о демократизацији доношења одлука који се тичу светске заједнице грађана. Бритком правном анализом убедљиво показује да је место демократије у међународном праву веома ниско. Штавише, међународно право и само садржи недемократске елементе, попут правила да шеф државе или владе може да прихвати обавезивање уговором и кад се становништво његове државе томе противи, па и кад не зна да се он на то обавезао (Van den Anker, 2006: 280-281). Поред тога, појединац нема аутономних процедуралних права по међународном праву, а готово сва моћ је у извршној власти која може бити и потпуно недемократска. Такође, ауторка износи не тако оригиналне аргументе о реформи Уједињених нација (Van den Anker, 2006: 281-283), али и занимљиво запажање да услови глобалне делиберације морају бити знатно промењени уколико се жели сачувати начело непристрасности. Значај наведене анализе је у аргументацији која потврђује моралну заснованост потребе за космополитском "мировном инфраструктуром", односно институцијама, а не само слеђењем индивидуалистичке теорије космополитизма која се помало губи у расправама о обавезама и дужностима. Ово је за наше истраживање важно јер утемељеност космополитизма базираног на потребама повезује са предлозима практичних политика које могу довести до етичког побољшања начина решавања сукоба и политичког поретка уопште.

4.2.3. Теорија Џилијан Брок и “принцип минималног нивоа”

Иако су се налази Кристиен ван ден Анкер приближили језгру ове сложене групе питања, највећи допринос космополитској теорији правде дала је Џилијан Брок. У књизи “Глобална правда: Космополитска оцена” ауторка излаже свој, космополитски, модел глобалне правде, покушавајући да побије две основне врсте контрааргумената – нереалистичност наведене идеје и њену супротстављеност националним вредностима (Brock, 2009: 4). Брокова настоји да одбрани космополитизам од национализма и других скептичних критичара. Две кључне идеје јесу да космополитска правда подразумева моралну једнакост свих људи и да људи имају обавезе према другим људским бићима, без обзира на њихов однос, положај и место на коме живе (Brock, 2009: 15). Она показује да глобалне институције морају функционисати по космополитским принципима, уколико желимо да буду легитимне, а то значи да морају да пруже могућност свима да живе пристојан живот, узимајући у обзир њихове потребе и права. Сваки систем који то онемогућава (а, нпр. тренутна ситуација је таква да одређени проценат становника света то свакако није у стању)⁴⁰ јесте неправедан систем. Ово не значи да људи не могу имати посебну наклоност према својим судржављанима или блиским људима, али значи да не могу подржавати систем који је очигледно супротан основним начелима правде а да притом задрже илузију о својој етичности.

Ауторка одбацује ролсовски “принцип разлике” у корист “принципа минималног нивоа” (Brock, 2009: 45-58) заснованог на људским потребама (енг. *needs-based minimum floor principle*). Она сматра да се ради о принципима које би рационалан појединац изабрао да руководе успостављањем глобалне заједнице. Суштина је доћи до нивоа у коме сви имају загарантоване шансе да задовоље своје основне људске потребе у релативно задовољавајућој мери. Ова тврдња је од значаја за мировне студије јер потврђује значај људских потреба у моралним расправама, а што (у комбинацији са теоријама људских потреба у решавању сукоба) наводи на кључни траг у погледу предуслова праведног космополитског поретка који би елиминисао или смањио узроке сукоба. Такође, ово становиште представља основу космополитског права које би требало да буде устројено стварањем одговарајуће “мировне инфраструктуре” на глобалном нивоу. Стога ауторка аргументује да је глобално управљање неопходно да би се спровела замисао глобалне правде (Brock, 2009: 84-89), а то глобално управљање мора да буде ефикасно и одговорно (енг. *accountable*). У том смислу, Хелдова верзија космополитске демократије добија подршку Брокове, насупрот критичарима (поготово комунитаристе Вила Кимлике).⁴¹ Она указује да светско сиромаштво може бити значајно умањено увођењем одговарајућих пореза, што је први корак у јавним политикама који би

⁴⁰ Према подацима сајта “World Poverty”, око 700 милиона људи у свету живи у екстремном сиромаштву, а то значи да најмање 10% светске популације не може да задовољи ни основне материјалне потребе, видети: https://worldpoverty.io/?utm_source=google&utm_medium=search&utm_campaign=WorldpovertyData&campaignid=1695797724&adgroupid=67866496684&adid=329359366977&gclid=EA1aIQobChMI0d2Q4v6S6gIVQ_hRCh21LgUVEAAYASAAEgIHDFd_BwE, датум приступа 21.06.2020. године

⁴¹ Кимлика сматра да грађани могу да створе аутентичну демократију само у националним државама, због тога што је неопходно да постоји заједнички идентитет који омогућава демократску расправу и међусобну солидарност (Brock, 2009: 96-99). Брокова се не слаже са њим, тврдећи да праве препреке космополитској демократији нису у недостатку заједничког идентитета, већ у одговорности и ефикасности космополитских органа. Наиме, заједнички глобални идентитет се, по Броковој, може изградити, а (осим тога), постоји иначе много разлога да се људи понашају одговорно према људима који нису њихови сународници.

сlediо из начела глобалне правде. Затим, ауторка даје детаљнији преглед могућих корака у том смислу (Brock, 2009: 130-139), уз ослањање на идеје Томаса Погеа. За нас је можда најзанимљивији предлог увођења таксе на трговину наоружањем и војном опремом (Brock, 2009: 135). Сматрамо исправним и аргументацију ауторке да мора постојати и институционални капацитет за заштиту основних права (која служе за омогућавање задовољења потреба), и, у том смислу, иницијативе попут оснивања Међународног кривичног суда одлично кореспондирају са космополитским духом. С друге стране, напомињемо да чињеница да велике силе нису приступиле Међународном кривичном суду, као и то што се у њему углавном суди лидерима земаља Југа, много говори о несавршености ове иницијативе. Међутим, слажемо се са Џилијен Брок да то није разлог да се она у начелу критикује, јер пројекат установљења једне такве институције заиста одговара космополитском приступу.

У горе наведеном делу се, такође, углавном понављају космополитски аргументи у корист хуманитарне интервенције (Brock, 2009: 172-186), полазећи од мисаоног експеримента познатог под именом “вео незнања” (енг. *veil of ignorance*). Ради се о хипотетичкој ситуацији у којима људи, не знајући свој класни положај или своје место у друштву, треба да изаберу правила понашања и начела правде која ће се у том друштву примењивати. Из перспективе космополитске идеје, од значаја је и поглавље о имиграцији, у којем ауторка показује да је (са становишта глобалне правде) поменути процес чешће користан и добар него лош, с тим да се мора имати у виду и легитиман интерес земаља које људи напуштају (Brock, 2009: 211-212). Поред тога, Брокова увиђа да веза између слободне трговине и смањења сиромаштва није толико јасна како либерални економисти тврде. Ауторка побија аргументе либералних националиста (Дејвид Милер, Јаел Тамир) да постоје чисти и недвосмислени аргументи због којих много више обавеза дугујемо нашим сународницима (судржављанима) у односу на остале људе (Brock, 2009: 264-270). Национализам је легитиман, по Броковој, али само уколико већ постоји праведан међународни поредак. Ауторка дозвољава одређени легитимни национализам, али искључиво онај који се може бранити пред кључном вредношћу, а то је једнакост достојанстава људских бића (Brock, 2009: 322-333). По нашем мишљењу, њен рад је од значаја за космополитизам јер му јача филозофску основу и нуди одличне аргументе како за даљу афирмацију појма људских потреба, тако и за глобално управљање и јавне политике које би оно подразумевало.

Чињеница је да државе и народи имају и тзв. унутрашње и спољашње обавезе (Brock, 2009: 290). Сходно томе, моралне обавезе нису окренуте само према припадницима исте нације. Из тога произлазе последице које, на пример, захтевају да становници богатих држава не би смели да ангажују здравствено особље сиромашних држава, а да притом не дају никакву компензацију за то.⁴² Овај пример сведочи о снажној одбрани егалитаризма у космополитизму. Слично Броковој, Луис Кабрера убедљиво аргументује зашто постоји велика разлика између наших осећања према ближњима, нпр. према породици, у односу на наша осећања и одговорности према свим становницима исте државе (поготово што постоји велика разлика између сународника - *conationals* и судржављана - *compatriots*). Свака држава је, према томе, једноставно скуп странаца. На пример, човеку је, изван уског круга фамилије и

⁴² Овде ваља упоредити ситуацију у погледу здравства са ситуацијом у спорту (који је прилично боље уклопљен у постојећи капиталистички систем), тј. сагледати принцип по коме сиромашнији клубови приликом продаје играча добијају одређени проценат трансфера, без обзира на договор играча и новог клуба.

пријатеља, било ко други у погледу солидарности „далек“, па и даље постоји систем којим се врши прерасподела између њега и тих „других“ уколико су чланови исте политичке заједнице. Сходно томе, не постоји суштинска разлика у односу на то како би систем изгледао уколико би била створена глобална политичка заједница; дакле, и у том случају, као и сада, највећи број људи би сваком појединцу представљао странце. Идентитет може повезивати неку особу са другима који су припадници исте етничке заједнице или говоре истим језиком, али у многим државама је (из угла политичког система) он данас ближи држављанима своје државе који су друге припадности него што је повезан са својим сународницима у другим државама. Из наведеног следи да аргумент интимности, блискости и лојалности постаје мање убедљив у теоријама које за становнике неке земље (или припадника неке етничке групе) предвиђа већу међусобну обавезу него према људима који нису њени становници (или нису чланови те групе) (Cabrera, 2004: 21-27).

4.2.4. Основни минимални доходак

Ако се запитамо како би се закључци Брокове о „принципу минималног нивоа“ применили у пракси, као примарна се издваја идеја основног дохотка (енг. *basic income*). Обично се под основним дохотком подразумева одређена свота новца коју политичка заједница исплаћује свим својим члановима, на индивидуалној бази, самим тим што су чланови те заједнице (без условљености радом или нечим другим) (погледати, Van Parijs, 2004: 8). Ради се, дакле, о једноставној идеји да сви становници неке политичке заједнице треба да од ње добију одређени прилив финансијских средстава, у једнаком износу, без обзира на то да ли су запослени или незапослени, у каквој породици живе, колики им је иначе доходак итд. Треба нагласити да, по Ван Паријсу, основни доходак није нужно исто што и доходак који покрива основне потребе, јер се износ основног дохотка може разликовати од износа потребног да се задовоље основне потребе. Дакле, у одређеном броју случајева основни доходак може бити и недовољан за задовољење основних потреба, док са друге стране може подразумевати већу и екстензивнију подршку него што је она неопходна за задовољење основних потреба (Van Parijs, 2004: 18). Из разлога јасног појмовног одређења, а зависно од конкретног случаја, дакле, оставља се могућност да понекад основни доходак није једнак дохотку за основне потребе. За потребе нашег аргумента, међутим, сматраћемо да је идеја основног дохотка неопходног за задовољење основних потреба (назовимо га „основни минимални доходак“) корак који би довео до циља који смо поставили. Сходно томе, ми ћемо користити основни минимални доходак као један од елемената у космополитском моделу превенције сукоба који ћемо у раду изложити.

Пошто се ради о појму који је и сам веома сложен, овде нећемо износити детаље дебата који се о основном дохотку воде (нпр. да ли је он уопште могућ, како би био финансиран, постоје ли категорије људи који не могу или не треба да га добијају, да ли доводи до других друштвених проблема и којих и слично).⁴³

⁴³ Знатан број питања која се легитимно постављају и одређени одговори на њих могу се пронаћи у већ цитираном чланку: Van Parijs, Philippe, *Basic Income: A Simple and Powerful Idea for the Twenty-First Century*, *Politics&Society*, Vol. 32, No 1, March 2004, pp. 7-39. Овде ћемо укратко рећи да, што се тиче могућности финансирања основног дохотка, она, разуме се, зависи од тога колики износ основног дохотка је предвиђен и шта је његов циљ. Свакако да није могуће обезбедити основни доходак свим грађанима неке државе, а поготово свим појединцима на свету, којим би они могли да живе у комфору, а посебно ако се притом не изврши потпуна редистрибуција постојећих добара. С друге стране, уколико говоримо о ниским износима који би били довољни

Најважније је разумети да он подразумева инклузивност; дакле, нема разлике у погледу држављанин-недржављанин, већ политичка заједница, у појму основног дохотка, треба да буде једнако издашна према људима који живе на њеној територији. С обзиром на то да говоримо о космополитском поретку и разматрамо један модел кога сматрамо пожељним, разуме се да основни минимални доходак у том случају мора да подразумева универзалност, те да га исплаћују глобална демократска тела свим људским бићима. Он би представљао одговор макар на задовољење основних материјалних потреба светског становништва, које је свакако један од узрока насилних сукоба, а, с друге стране, и одговор на начела космополитске правде како је објаснила Џилијан Брок. Сем тога, Бирнбаум доказује да је теорија правде Џона Ролса (по многим најзначајнији допринос политичке филозофије друге половине 20. века) више него спојива са појмом основног дохотка, штавише, да из ње следи (Birnbau, 2010: 503-506). Поред тога, основни доходак допринео би самопоштовању и сазревању индивидуе, док су етички аргументи против овог концепта махом незасновани и проистичу из идеолошких предубеђења, попут склоности конзервативаца да вредности друштвеног признања и осећаја сврхе увек повезују са зарадом кроз класичну запосленост (Birnbau, 2010: 509-511).

Критике идеје о основном дохотку су бројне. Тако, на пример, Гуревич и Станчук сматрају основни доходак илузијом и покушавају да докажу да он не може бити спроведен у дело у капиталистичком друштву (Gourevitch, Stanczyk, 2018: 2-3). Њихов основни аргумент је да капиталисти никад неће дозволити универзални основни доходак, јер то може да избори само организована снажна радничка класа. У ситуацији кад би радничка класа била у стању да избори ту врсту механизма прерасподеле, онда то друштво не би више ни било капиталистичко, јер би моћна радничка класа већ располагала имовином и правцима развоја економије. Другим речима, капиталисти никад неће дозволити основни доходак (пошто он подразумева да им се значајан део онога што поседују одузме), већ ће он морати да буде „освојен“ упркос њиховом противљењу. Али, у тренутку кад се у томе успе, политички систем ће већ бити социјалистички, пошто ће реална моћ бити у радничкој класи која је ту крупну друштвену промену успела да изнесе. Стога разматрање увођења основног дохотка у суштински капиталистичком друштву, по наведеним ауторима, нема много смисла. И ако узмемо да је наведени аргумент валидан, он ништа не говори о правичности концепта основног дохотка, већ само о могућности за његову имплементацију, или, прецизније, о начину успостављања претпоставки за његову примену. Такође, поред аргумената класичних либерала да би увођење основног дохотка било немогуће и да би стимулисало нерад,⁴⁴ као пример проблематичних последица основног дохотка наводи се и пример Финске. Наиме, ова држава је 2017. године увела експеримент са основном накнадом за незапослене у износу од 560 евра месечно, коју су добијали сви пунолетни становници који немају посао, без икаквих услова. Након увођења мере запосленост се није значајније променила, што су противници идеје здушно дочекали и поздравили као врхунски доказ у корист

само за материјално обезбеђење егзистенције, посебно у сиромашним деловима света, а да то подразумева одређене прерасподеле богатства, онда се већ приближавамо ситуацији која спада у домен могућег.

⁴⁴ На примеру Финске који у наставку помињемо, верујемо да се може лако увидети да ова тврдња не стоји, јер је веома мали број људи спреман да се одрекне активног тражења посла због тако скромне накнаде на коју месечно има право. У неким сиромашнијим друштвима, међутим, постоји могућност да би извесан проценат грађана пристао на незапосленост и пасивност уколико би добијао основни минимални доходак, али у начелу је тешко утврдити да ли би тај проценат био значајан и под којим условима.

укидања ове мере, с обзиром на то да она изискује новчана средства а не носи са собом одређене економске бенефите (нпр. не води самозапошљавању). Резултати експеримента нису једнозначни већ сложени, али ипак сведоче о корисности уведене мере (Santens, 2019). Наиме, квалитет живота становника се јесте повећао, стрес је смањен, а самопоуздање увећано, док су економски ефекти укупно посматрано били амбивалентни.⁴⁵ Треба приметити да се овде ради само о накнади за незапослене, а не о основном дохотку за све грађане, те је веома дискутабилно колико се резултати могу користити као тест у хипотетичким разматрањима последица које би уследиле уколико би накнада постала универзална.

Критичари идеје основног дохотка наводе да, осим што њено спровођење много кошта, она има и сијасет других негативних ефеката. Ту се често наводе следеће нежељене последице: да се смањује мотив за тражење регуларног посла; да су људи склони да потроше добијени новац брзо и непромишљено; да се јавни новац могао паметније употребити, укључујући и у сврхе социјалне политике; да мера оптерећује успешне компаније порезом, чиме стимулише „бежање“ капитала итд. (видети, нпр. Ezrati, 2019). Осим тога, класични либерали су против обавезе помагања другима, поготово *свима*, јер то виде као изнуђено милосрђе. Ипак, без обзира на критике које могу бити упућене идеји основног дохотка, сматрамо да је она незаобилазни вид мера које би космополитска „мировна инфраструктура“ требало да спроводи. Разлог је тај што су начелни аргументи (посебно аргументи из сфере етике) против овакве форме прерасподеле по нама неуверљиви, и што, ако се пође од појма људских потреба и њиховог задовољења као претпоставки мира, не постоји други логичнији начин да се осигура опстанак и базично материјално благостање свих. Ако нам је циљ да се најпре очува живот, а затим и да се побољша његов квалитет, а не да се унапреде привредне или трговинске перформансе, чини нам се да има мало разлога да се одбаци идеја универзалног основног дохотка. Јер, да би многи људи уопште били у стању да обављају нормалне људске функције, они морају бити у стању да буду у минималном смислу материјално обезбеђени, а то се не може оставити само на савест другима као њиховим добротворима. Напомињемо да још увек не постоје поуздани подаци нити се са сигурношћу може предвидети колико би увођење основног минималног дохотка коштало.⁴⁶ Наравно, може се легитимно поставити и супротно питање – колико кошта то што он није уведен, са становишта развоја људског капитала, одржања мира и слично. Сигурно је да би те промене биле толике да би најбогатије државе и појединци морали да одустану од значајног дела свог богатства. Да ли је то реално, и да ли би се узроковањем тих промена читав капиталистички систем урушио, јесте питање од значаја али не претендујемо да овде на њега одговоримо јер се ради о економском питању које захтева знања која не поседујемо, а притом је то питање удаљено од наше теме. Чини се да је на мањој територији и у мањим износима увођење основног дохотка могуће. Досад најпотпунији социјални експеримент где је свим грађанима на некој територији додељиван основни доходак показао се као успешан (градић Дофен у

⁴⁵ Посебно је питање да ли резултате треба посматрати кроз економску призму. Наше мишљење је да је то претежно социјална мера, чија је сврха благостање грађана а не побољшање економских показатеља.

⁴⁶ Неке процене наводе на закључак да би за увођење универзалног дохотка само у САД требало око 2,8 билиона долара, уколико би износ дохотка био довољан за пристојан живот, видети: Clifford, 2020. Тај износ би, међутим, био мањи уколико говоримо о основном минималном дохотку, који би задовољио само ургентне проблеме преживљавања. Напомињемо да је федерални буџет САД око 3,8 билиона долара.

провинцији Манитоба у Канади, у периоду од 1974. до 1978. године – резултати показали социјалну, образовну и здравствену корист мера), али је укинута због промене власти и политике, а не због тога што га је било немогуће или штетно наставити (Copeland, 2018).⁴⁷

4.3. Врсте и модели космополитског приступа у спречавању сукоба

Постоји, разуме се, више начина да се успостави космополитски поредак, као и више начин да се космополитски приступ употреби за спречавање сукоба, првенствено сукоба глобалних размера који су предмет нашег разматрања. Као што смо истакли, у овом раду се под космополитским приступом подразумева скуп претпоставки, циљева и мера усмерених на решавање дубинских узрока сукоба ненасилним путем, базираних на људским потребама и одређеним обавезама према странцима. У оквиру једног космополитског приступа може се изградити *више* модела, под којима разумевамо мање или више поједностављену слику реалности, са конкретним институционалним и практичним предлозима за одговоре на сукоб. Суштина осмишљавања модела јесте да се разматра неки феномен или процес кога није могуће истражити директно. По критеријуму односа са државом, космополитски приступи могу се поделити на: 1) оне који подразумевају постојање светске државе и 2) оне које заступају нужност успостављања светског управљања. То значи да космополитски приступ, како смо га горе дефинисали, може бити такав да подразумева (нужно или контингентно) постојање јединствене светске државе или подразумева светско управљање у ситуацији постојања више суверених држава. Хипотетички говорећи, постоји и трећи космополитски приступ, онај без државе или мимо државе. Поменути приступ би представљао анархични космополитизам, који би се одликовао потпуним одсуством државе као политичке институције и (следствено томе) одсуством организованог апарата силе над становништвом на одређеној територији, као и на планети генерално. У том погледу је корисно размотрити предлог анархокосмополитизма који предлаже Габај (Gabay, 2008: 197-216). Међутим, с обзиром на то да би (имајући у виду актуелни контекст) космополитизам вероватно био инкорпориран кроз прве две наведене врсте приступа, о анархичном приступу нећемо даље говорити, тим пре јер је у овом тренутку тешко замислити како би он изгледао. Ни у ком случају, међутим, у наредном периоду не треба испустити из вида ни тај приступ, будући да се космополитска идеја може манифестовати и на овај начин.

Приступ који *заговарају светску државу* подразумевају космополитизам имплементиран кроз једну државу која би обухватала читаву планету. Замисао космополита о светској држави може се пратити од Јохана Алтузијуса у 7. веку, па преко веома занимљиве концепције опата де Сен-Пјера (Шарл де Сен-Пјер, католички свештеник из 18. века који је написао дело „Пројекат за стварање трајног мира у Европи“), америчких федералиста, Канта и бројних других просветитељских аутора (Delanty, 2009: 31). Најпознатији истраживач који се у последње време бавио питањем светске државе јесте конструктивиста Александар Вент. Он је у свом чувеном чланку „Зашто је неопходна светска држава?“ изнео телеолошку хипотезу

⁴⁷ У градићу Дофен, све породице су добијале око 3.800 тадашњих канадских долара годишње у периоду од четири године, док у околним градовима које су служила као контролне групе није била уведена ова мера. Експеримент је прекинут 1978. године због инфлације, али и због промене интелектуалне климе и доласка конзервативаца на власт (Copeland, 2018).

необходности настајања светске државе, са позиција теорија организације (Wendt, 2003: 491-542). Следећи Макса Вебера, под државом он подразумева монопол над легитимним коришћењем организованог насиља у неком друштву (Wendt, 2003: 504). У том смислу, светска држава би имала монопол над легитимним коришћењем насиља на глобалном нивоу. Да би настала светска држава, морају да се створе три неопходна предуслова – настанак универзалне безбедносне заједнице (што значи да делови света више не перципирају једни друге као претњу), успостављање универзалног система колективне безбедности (кад неки део система прекрши правила, други га кажњавају) и треће, универзална наднационална власт (која би доносила легитимне одлуке о коришћењу насиља) (Wendt, 2003: 505). Светска држава, дакле, не би могла да постоји без светске власти, док би светска власт могла да постоји и без светске државе. Наиме, светска власт значи да постоји нека врста организоване моћи у једној или више друштвених области (нпр. економској, финансијској, културној, војној), а то не подразумева нужно да постоји јединствена и централизована структура која је намењена или изабрана за доношење одлука (поготово у свим тим областима заједно). Светска власт је спојива са постојањем међудржавног (међувладиног) доношења одлука у обликовању појединих политичких процеса, док светска држава то искључује. На сличан начин, по схватању Шерон Андерсон-Голд, „космополитско право може да створи устројство светске владе без светске државе“ (Андерсон-Голд, 2009: 258). Овде треба нагласити да постојање светске државе не значи нужно укидање постојећих држава (које би и даље могле остати делови система, примера ради, аналогно федералним јединицама у федералним државама или покрајинама у унитарним државама). Такође, постојање светске државе не би нужно подразумевало укидање постојећих оружаних снага, све док би постојали системски механизми који би могли да спроведу колективни одговор на претње. Међутим, постојеће државе, наравно, не би могле да задрже суверенитет у његовом основном значењу, јер би се њихово противправно понашање санкционисало од стране више инстанце. У том смислу, државе посебно не би могле да слободно развијају нуклеарно оружје,⁴⁸ што је аргумент у корист светске државе *par excellence* (Kreig, 2009: 79-80), имајући у виду могућност глобалног нуклеарног сукоба.

По Венту је светска држава нужна јер логика анархије (вођена интересом држава за безбедношћу и признањем) гура међународни систем у нестабилно стање. Систем се онда, због потребе за одржањем, мења како би се стабилизовао, тј. прилагођава своју структуру како би умирио дестабилизујуће интеракције на нижим нивоима (Wendt, 2003: 502). Чак и историјски, може се јасно приметити тенденција да се друштва групишу у веће политичке јединице, с обзиром на то да је пре 1000 година било на хиљаде независних државица, а данас их има мање од 200 (Wendt, 2003: 503). Трагична неутажива жеља за признањем (*recognition*) микроактера (на пример сецесионистичких етничких заједница унутар постојећих држава), у смислу идентитета, ствара код држава тенденцију да се заједно боре против снага које им оспоравају постојање и границе. Тиме се временом ствара осећај заједништва код држава и њихово постепено сједињавање, односно утапање, слично као што је постојала солидарност између племићких породица у доба европских монархија.

⁴⁸ Приликом излагања космополитског модела који ми препоручујемо, осврнућемо се на питање да ли би успостављање светске државе подразумевало денуклеаризацију или не. Уопштено говорећи, денуклеаризација не би била нужан резултат тог процеса. Међутим, у моделу који ми заговарамо, као и у већини модела који се могу осмислити полазећи од вредности мировних студија, свакако да би представљала један од циљева.

Дакле, рекли бисмо да конзервативни фактори у политичком поретку теже сједињењу да би се борили против револуционарних снага (не нужно у идеолошком, већ у смислу односа према том поретку). На тај начин се читав развој до светске државе може пратити кроз пет фаза: систем држава, друштво држава, светско друштво, колективна безбедност и светска држава (Wendt, 2003: 517-528). Само би се пета, последња фаза могла одликовати стабилношћу и зато је (по Венту) логичка нужност да се нестабилност претходних фаза превазилази следећом фазом.

Постојање светске државе са становишта организованог монопола насиља не подразумева нужно и постојање формалне светске владе (у погледу шефа државе или посебних егzekутивних ресора), али подразумева располагање силом од стране одређене наддржавне инстанце. За потребе овог рада, важно је нагласити да успостављање светске државе не мора бити постигнуто на начин који заговара космополитизам, нити сама светска држава мора бити космополитска. Напротив, може се замислити и светска држава која би била империјалног или аутократског карактера, или различитих других недемократских уређења (нпр. теократског), а да и даље садржи чиниоце који одликују светску државу. Дакле, могући су различити модели у оквиру приступа који се залаже за светску државу: од светске федерације, светске унитарне државе, светске регионалне државе, светске минималне државе (која би имала само монопол насиља, без залажења у друге друштвене области), до светске тоталитарне државе. Сходно томе, модел светске државе који ћемо ми изнети биће само један од могућих модела у приступу базираном на светској држави; онај заснован на космополитизму и људским потребама. Разуме се, модели светске државе подразумевају да би спречавање сукоба глобалних размера било могуће управо кроз деловање саме те државе, која би у последњој инстанци имала механизме силе да насиље спречи. Према томе, модели који укључују светску државу по дефиницији садрже и елементе спречавања и решавања сукоба, с тим да би од карактера државе зависило на који начин оне то постижу, односно да ли се то чини на начин прихватљив за мировне студије.

Приступ засновани на идеји светског управљања подразумевају да постоје организована правила којима се доносе одлуке на светском нивоу, али да не постоји јединствена светска држава (као институција са монополом силе) нити светска влада у форми изабраног тела. Важно је разјаснити да глобално управљање (*global governance*) или светско управљање није исто што и глобална влада или светска влада (*global government*), а поготово не светска држава. Заправо, да постоји светска држава глобално управљање не би било ни неопходно, већ би се подразумевало да њега спроводи управо та држава. Такође, нпр. светска заједница релативно независних република (по Кантовом моделу) била би пример светског управљања (са или без светске владе – о томе би се дало дискутовати) али без светске државе. Управљачки механизми на глобалном нивоу неопходни су у ери Интернета, масовних медија, сателитских комуникација, јер они повезују становнике различитих држава чак и мимо њихове воље (Nikolaidis, Shaffer, 2005: 300). Одлуке које доноси влада једне земље узрокују последице по грађане других земаља, и то интензитетом директно пропорционалним моћи тих влада. Данас постаје немогуће да држава у свим областима доноси одлуке или креира правила, пошто је често практично неопходно да се одређени утицај преда у надлежност различитих међународних организација, судова, арбитража, техничких или бирократских структура, тржишних сила или

приватних компанија.⁴⁹ Поједине уске области, попут телекомуникација, развиле су тако сложене и специјализоване међународне режиме, да их је апсолутно немогуће заобићи уколико држава неће да се самоизузме из међународног саобраћаја. Такође, могућност тренутног повезивања појединаца и група са различитих крајева света захтева и повезивање њихових држава, иначе би транснационални канали брзо довели у питање могућност контроле бројних друштвених процеса. Постојање одређених режима који управљају светским процесима не значи и директне изборе којима би „грађани света“ бирали појединце и формирали институције са таквом врстом надлежности (Nikolaidis, Shaffer, 2005: 300). Ти режими могу бити ограничени на поједине области, а могу бити и умрежени, испреплетени или да покривају готово сваку област друштвеног живота. У тим случајевима, они се могу приближавати моделима светске државе, с тим да и даље не прерастају у њих јер се не заснивају на монополизovanом апарату силе, већ војна моћ може бити дисперзована. Ипак, наднационална тела морају да постоје бар у одређеним областима да би се поредак назвао космополитским; уколико нема никаквих наднационалних тела (као у случају који је прижељкивао Кант) не говоримо о космополитизму како смо га у овом раду означили. Управљање може бити и у виду мрежа или хијерахија,⁵⁰ али без елемената наднационалности није космополитско.

Економски процеси (поготово у доба неолибералног капитализма у коме доминирају финансијске шпекулације) јесу и све више постају транснационални и глобални, без обзира на то да ли и управљање постаје глобално (Nikolaidis, Shaffer, 2005: 300). Управо због тога, одлуке донете у једној земљи погађају и популацију на другом крају света а да она у њиховом доношењу није учествовала. Из тог разлога сваки појединачни унутрашњи поредак јесте нужно несавршен у погледу демократичности, пошто одлуке не доносе они којих се одлуке тичу. Систем Уједињених нација такође у извесном смислу представља систем глобалног управљања, са институцијама попут UNESCO, или Светске трговинске организације, Светске банке итд. Међутим, овај систем није космополитски систем, како смо већ показали, већ државоцентрични систем. Космополитски модел глобалног управљања, стога, морао би да обухвата пет компоненти космополитског приступа које смо навели у поглављу 4.1. (глобалне обавезе према свим људским бићима, гаранција заштите космополитског права итд.), а да притом не постоји светска држава. Садашњи међународни поредак могао би да постане космополитски, уколико би гарантовао обавезну надлежност Међународног суда правде, уколико би подразумевао већинско гласање у телима УН, глобалне обавезујуће трговинске и еколошке режиме итд. Такав развој догађаја бисмо могли поздравити, иако се не подудара у потпуности са нашим предлозима, јер би он у сваком случају представљао велики напредак у односу на постојеће стање. Модел који ћемо ми предложити припада космополитском приступу који подразумева светску државу,

⁴⁹ Неки од примера су заштита животне средине (где се надлежност и утицај деле са УН, ЕУ, специјализованим агенцијама, невладиним организацијама) или трговинска политика (где су актери Светска трговинска организација, Међународни монетарни фонд итд.). Готово све државе, изузев оних изолованих попут Северне Кореје, на један или други начин сарађују са тим актерима, поштују њихове одлуке и учествују у режимима које оне надгледају. Такође, Међународна унија за телекомуникације, Тело европских регулатора за електронске комуникације и сродне организације практично онемогућавају самостално деловање у области Интернета, мобилне телефоније и других врста саобраћаја у електромагнетном фреквенцијском спектру.

⁵⁰ О разлици међу поменутиим моделима управљања видети у: Kahler, Miles, Lake, David, *Economic Integration and Global Governance: Why so little Supranationalism?*, Paper prepared for the Workshop on Explaining Global Regulation, University College, Oxford, UK, 2006.

али је много сроднији космополитским моделима светског управљања него моделима светске државе који нису космополитски.

4.4. Приговори критичара – космополитизам као утопизам и империјализам

Критике процеса успостављања космополитског поретка су бројне. Један тип критике (која долази од конзервативног либерализма) почива на уверењу да се само на националном нивоу политике може створити легитимна демократска власт. Чендлер, на пример, упозорава на претпоставке либералног концепта грађанског друштва и немогућност ширења демократије и људских права на трансдржавни ниво (Chandler, 2003: 347). Сваки наднационални подухват, по Чендлеру, био би илибералан, што би значило да представља ударац на права и слободе одговорних појединаца. Разлог је тај што једине институције које су демократски одговорне јесу оне на националном нивоу. У том смислу, може се поставити питање да ли би космополитизам могао бити демократски, и да ли би штитио права која су производ либералног мишљења а која се данас узимају као загарантована. Односно, да ли би космополитизам могао бити демократски и либералан, или је он по себи супротстављен овим појмовима. По нашем виђењу, космополитизам би могао бити и демократски и либералан, али то није нужно случај. У економском смислу, на пример, светска економија може бити и социјалистичка, зелена, традиционална, мешовита (упореди, Galtung, 1996: 139-153) и уопште није неопходно да следи принципе либералног капитализма да би била космополитска. Одговор на питање да ли је предност или недостатак у томе да се економија устроји по либералним начелима зависи од угла посматрања. У сваком случају, космополитизам је одвојен од либерализма и не сматрамо да је то његов хендикеп. Даље, класична либерална политичка филозофија заснива се на појединцу као субјекту негативних права (Wonicki, 2009: 272), што није исто са суштинском намером космополитског пројекта, који се такође темељи на индивидуи, али и на концепту позитивних права. Због тога универсализам космополитског пројекта и нагласак на индивидуи а не колективитету јесте или се може назвати дериватом либералне мисли. С друге стране, примат људских потреба над људским правима прави фину одступницу од злоупотреба људских права у идеолошке сврхе (нпр. Hamilton, 2003: 9-20).⁵¹ Што се тиче односа демократије и космополитизма, онако како смо га овде замислили, космополитизам управо подразумева глобална тела изабрана на демократски начин од стране свих грађана света. Теоријски посматрано, пак, могућ је и недемократски космополитизам, али он неће бити предмет нашег разматрања.

Поред тога, гласни су критичари који се космополитизму генерално, а тиме и космополитским моделима спречавања сукоба противе из антиимперијалистичке перспективе (упореди, Douzinas, 2007: 133-151). Дубоко је усађена nelaгодност у вези са стварањем светске Империје, која би располагала практично неисцрпним средставима принуде, а притом, наглашавају они који се противе оваквом развоју догађаја, не би била одговорна већ бирократизована. Харт и Негри су лепо описали како се либерална Империја конституише кроз право (Hardt, Negri, 2000: 4-13) па, може се додати, било то право чак и космополитско. Добитници глобализације и

⁵¹ Под злоупотребама подразумевамо коришћење дискурса људских права за интервенцију у унутрашње послове других држава, одржање огромних друштвених неједнакости позивањем на пуку формалну једнакост пред законом, деполитизовање бројних спорних друштвених питања прокламацијом одређених права итд.

они чији се начин живота и вредности шире путем нових технологија, језика, међународних институција, јасно је, могу искористити космополитски замах, ако га буде било, да устоличе систем који ће само њима бити од користи и одржавати повлашћени положај. Овде се може одговорити да је космополитски пројекат, онако како га већина космополитских аутора замишља, управо супротстављен концентрацији моћи уколико она није праћена политичком одговорношћу. Дакле, појединци треба, непосредно или преко својих држава (у зависности од фазе озбиљења пројекта и области о којој је реч) да постављају и смењују наднационална тела и усмеравају њихове активности, и да то чине са одређеним приоритетом у односу на унутрашња питања која се тичу само њихове државе.

Такође, неки критичари изражавају сумњу да се светска држава може успоставити без рата (Maus, 2017: 130), чиме би укупно стремљење спречавања глобалних сукоба путем космополитизма постало бесмислено.⁵² Други аутори упозоравају на фактичку немогућност успостављања светске државе због проблема демократског представљања; тако Јован Бабић пита: “кога би *представљала* светска власт?” (Бабић, 2009: 23). Иако уважавамо чињеницу да би светска власт била веома далеко од појединаца који би у теорији требало да је творе, ипак можемо одговорити да би светска власт представљала управо њих. Дакле, суштински одговор који треба осмислити јесте одговарајући модел власти који би тај пренос сагласности и легитимности институционално и концептуално спровео. На сличан начин, и многе друге критике космополитског приступа стоје, али, с обзиром на мизерне ресурсе који се улажу у циљу успостављања тог приступа, оне просто бивају депласиране. Веома мали број људских капацитета, новца, времена и осталих ресурса се улаже у развој космополитских модела поретка, а нема ни много дебате о њима, нити су они присутни у образовању и науци. Зато сматрамо да одрживост неких критика није разлог да се не напредује у делиберацији и усавршавању понуђених космополитских идеја. Од значаја је неговати могућност алтернативе, чак и када признајемо утемељеност одређеног броја критика. Према томе, уз свест о сложености појава и процеса, као и о ограничености наших увида, не мислимо да је добро унапред се одрећи корисних идеја које космополитизам носи са собом. Наиме, инхерентне тешкоће и опасности које су карактеристичне за сваки систем не могу бити разлог да се такав систем, по многим питањима правичнији од постојећег, не изграђује. Јер тиме би се поједини унапред претпостављени проблеми (који би могли бити и трансцендирани) посматрали као већи проблем од пасивности и давања прећутне подршке актуелном уређењу које је неправедно и ризично. Јер, сви они који не разматрају алтернативе нити их нуде, а притом не пружају отпор неолибералној глобализацији и односима заснованим на сили, пружају им тиху подршку макар и несвесно. Остале алтернативе оваквом систему (попут ренационализације, ресуверенизације, повратка малим аутархичним заједницама и слично) такође треба да постоје, али логично је да постоји и космополитска алтернатива, с обзиром на то какву традицију она поседује и колико креативних решења може понудити.

Кад говоримо о критикама космополитског приступа, поготово оног који укључује светску државу, подсећамо да се струја мишљења која се противи светској држави у модерној западној мисли може пратити од Канта (мада је запажена и

⁵² Ми ћемо о начинима успостављања космополитског модела спречавања сукоба (укључујући замке које ти начини садрже) говорити у наредном поглављу.

Русоова критика модела светске државе поменутог опата де Сен-Пјера). Иако смо навели да је Кант у великој мери допринео развоју космополитизма, штавише, да је он један од интелектуалних утемељивача космополитске идеје, његово становиште подразумевало је стварање федерације слободних држава, а не једне светске државе (Maus, 2017: 44). За светску државу са могућношћу самосталног коришћења принуде без договора постојећих држава Кант сматра да би се претворила у „бездушни деспотизам“ (дело „Вечни мир“, наведено према: Maus, 2017: 45). Већ смо нагласили, међутим, да је Кантово дело обимно и често противречно, па се (у исто време са изнетим ставом против светске државе) на другим местима појављује став о томе да је сваки савез народа само сурогат светске републике која би једина одговарала захтевима ума (Maus, 2017: 45-46). Стога се као једно од плаузибилних тумачења јавља и оно које аргументује да је Кант у теорији био заговорник настанка јединствене светске државе (сматрајући да по законима мишљења не постоји разлог да се неко њој противи), али је сматрао да у пракси њено постојање као слободне државе није могуће. У тој тачки се струја критике космополитизма са становишта опасности од деспотизма и империјализма сусреће са другом струјом критике која указује на њен утопијски карактер.

Стенли Хофман је сигуран у то да је немогуће да се државе одрекну своје суверености. У том смислу, светска држава би морала бити наметнута силом, а све друго представља утопију, пошто нема много смисла замишљати институције које не одговарају тренутном стању међународне политике (Хофман, 2009: 44-45). По Хофману, утопијски карактер космополитских модела узрокују следеће чињенице: државе-нације су и даље главно место одлучивања, велика разноликост култура, тензија између људских права и права на самоопредељење и моћ Сједињених Америчких Држава као суперсиле (Хофман, 2009: 49-50). Сам Хофман, с друге стране, предлаже реформе Уједињених нација које би у великој мери исправиле постојеће нелогичности (оснивање светске комисије и светског суда за људска права, јачање улоге генералног секретара УН, опорезивање чланица УН у корист помоћи земљама у развоју итд.). Међутим, и ови предлози изгледају утопистички из перспективе тренутне ситуације у међународним односима. Нема разлога, стога, да се одустане од утопијског мишљења (питање је само да ли је нешто *мање* или *више* утопија), јер у супротном је немогуће допринети светском миру и глобалној правди, с обзиром на тренутно стање описано у првом поглављу (енормна неједнакост, инциденти између великих сила, економска криза, тероризам, широке размере обољевања од излечивих болести, слабљење режима контроле наоружања итд.).

Утопије, аргументује се, бујају у временима друштвене кризе, односно, у „абнормалним временима“ (Lawson, 2008: 887). Потрага за нечим бољим је неопходна и никако је не треба напуштати, на трагу Едварда Кара мисли и Лосон, али она треба да буде исказана у облику „реалистичке утопије“ (Lawson, 2008: 900). Реалистичке утопије су оне које прихватају сопствена ограничења и која не искривљују постојећу стварност коју желе да промене. Дакле, најпре мора постојати дубинско разумевање садашњости и константан дијалог са реалношћу, да би осмишљена будућност могла да сачува како критичку оштрицу, тако и какво-такво зрно могућности остварења. Зато космополитски мислиоци морају задржати одређену дозу реализма. Утопију не треба посматрати као опасну форму идеализма, већ као моћан инструмент друштвене маште (Couton, Lopez, 2009: 93). Кључни појам у схватању утопије је покрет, дакле кретање од тренутне тачке до неке пожељне

друштвене стварности. Та тензија између постојећег и могућег чини предуслов социјалне трансформације, због тога што само уколико постоји замишљена алтернатива, односно визија неког другачијег поретка, може наступити истинска промена друштвених околности. У том смислу, критике утопије у начелу, као онтолошке категорије, нису успеле. Готово сваки историјски догађај, изум или откриће који су променили слику света у смеру прогреса сматрани су, понекад практично до самог њиховог јављања, чистом утопијом. Из тог разлога сви критичари утопије који је критикују самим тим што је утопија, сугеришући да она не треба да постоји јер је удаљена од реалности, губе из вида њен суштински смисао у обликовању другачије реалности. Оно што може бити спорно, као што је већ наговештено, јесте чисто сањарење без ослањања на стварне процесе и без икаквог упоришта у друштвеној стварности. Али, рад аутора којима се обично приписује утопизам (притом, космополити се неретко налазе у тој групи,⁵³ почев од Канта, па нпр. до Аркибуђија) заправо ретко може бити окарактерисан на овај начин.

4.5. Изазови светске државе и однос космополитизма и насиља

Бројни аутори избегавају да уопште разматрају потенцијално успостављање светске државе, па чак и било којих режима глобалног управљања у области безбедности из разлога што би оно, како се наводи, подразумевало централизацију силе и представљало стварање једне насилне конструкције, својеврсне машинерије насиља. Међутим, постојање насиља је управо контекст за настанак и развој космополитизма као одговора на то насиље (Delanty, 2009: 90). Космополитизам 18. века био је реакција на ратове и револуције, док је космополитизам 20. века представљао реакцију на светске ратове (Delanty, 2009: 98). У том смислу, космополитизам 21. века, према нашој замисли, представљао би одговор на наведене изазове миру попут ратова и тероризма, на „нове ратове (Калдор)“ али и глобалне неједнакости, технолошко насиље итд.

Један од основних праваца критика светске државе јесте критика да би она била тиранска. Критичари, дакле, тврде да би светска држава просто „била превише моћна“ (Cabrerá, 2004: 111). Тај аргумент може бити валидан уколико би се радило о светској држави која је строго хијерархијска, без подела власти (хоризонталне или вертикалне) и без одговорности оних који би њоме владали, поготово у погледу организације силе. Међутим, не постоји разлог да се светска држава увек перципира на овај начин, сем што се у популарној култури она обично представљала таквом (Cabrerá, 2004: 112). Прво, није неопходно да уопште постоји светска држава уколико се жели космополитски поредак, као што смо већ нагласили. Друго, и кад она постоји, није нужно да се заснива на концентрисаном процесу одлучивања и наметања одлука. У највећем броју случајева, аутори у области космополитизма, када замишљају светску државу, осмишљавају и механизме демократске легитимности и сложене системе „кочница и равнотежа“ који би ефикасно онемогућавали да се она претвори у тиранију. Аргументи у прилог тврдњи да би светска држава била тиранска аналогни су аргументима који су се могли дати пре настанка модерне државе да би само успостављање суверене државе (концентрацијом раније распршене моћи) било тиранско. Међутим, као што знамо,

⁵³ Да је космополитизам утопија, тврди и Ребека Летевал, али из тога не извлачи закључак да су идеје космополита нереалне, већ, напротив, даје примере неких космополитских идеја које су се током времена оствариле, видети Lettevall, 2020: 99.

нису све државе тираније нити су као такве настале. Осим тога, процес настанка светске државе (по замислима космополита) био би много контролисанији него што су били процеси настанка модерних држава. Увођење снажног принципа супсидијарности, по моделу примењеном у Европској унији, би било од суштинског значаја за светску државу (Cabrerá, 2004: 113). Према томе, једноставно речено, светска држава би могла бити тиранија, али би могла бити и демократија; нема никакве нужности у томе да би само њено устројство водило у деспотизам. Према томе, кад би компоненте космополитског модела поретка о којима смо причали заиста биле примењене, аргумент светске државе као „тираније по себи“ не би био одржив. Он може бити користан као коректив размишљања, имајући у виду постојеће дисторзије међународног поретка, али начелна веза између тираније или деспотије и космополитизма не може бити успостављена.

Јан Нарвесон, на трагу класичног либерализма, мисли да светска држава није ни могућа, јер државе не би прихватиле да се уопште подреде нечему што би представљало светску државу (Нарвесон, 2009: 167-177). Са овим се дефинитивно можемо сложити, уколико се процес „приступања“ разумева као добровољан. Међутим, као што ћемо показати у поглављу посвећеном начинима успостављања космополитског модела поретка и његовом фазном развоју, суштина замисли је да државе морају да буду *натеране* да се самоограниче, а не очекивање да ће оне својевољно пристати на то. Што се тиче критике Нарвесона по питању сврсисходности успостављања светске државе, он сматра да је нелиберално схватање по којем власт треба да омогући људима више од онога што они сами желе (Нарвесон, 2009: 168). У том смислу, сваки циљ (па и задовољење људских потреба свих као препознато Добро) кога сами људи не виде или не афирмишу представља плод неке идеологије, односно бива октроисан од стране неког експерта или претпостављеног ауторитета. Дакле, по овом становишту либерализма, власт је оправдана само у мери у којој помаже да људи живе боље животе по сопственом схватању, а не по било ком општем дефинисаном критеријуму. Сходно томе, светска власт би представљала наметање (била би „дадиља“) уколико би поставила за циљ било који садржај који није договорен или на који се није пристало. Сматрамо да овакво становиште практично доприноси одржању *statusa quo* за који смо у првом поглављу описали колико је ризичан и неправичан. Наиме, тачно је да већина светске популације заиста не жели да живи у светскј држави. Међутим, моделом који би почивао на задовољеним потребама створили би се услови да се одговори на корене сукоба, повећало благостање и омогућило великим деловима светске популације да се уопште укључе у дебату о сопственим потребама и интересима. Односно, још увек постоје делови светске популације који не поседују предуслове за политичку партиципацију и неометано испостављање захтева према властима о томе шта желе и под којим условима. Слажемо се да постоји опасност да се партиципација заиста „намеће“, али тек у фази када постоје реалне шансе да људи буду у прилици да одлучују о својим интересима и операционализацији својих потреба. Међутим, за милионе људи који у актуелном поретку умиру од глади или једноставних болести, питање о њиховим преференцијама према држави у којој желе да живе нема много смисла. Зато сматрамо да, уколико постоје аргументи да би светска држава могла да реши њихове егзистенцијалне проблеме, свакако треба размотрити и ту опцију. Ако се то не учини, ма колико ми били либерални, неће постојати фактичке могућности да многи људи са различитих крајева света (кроз основне материјална добра, образовање, здравство и слично) живе достојанствен

живот и обликују своје изборе. Укратко, не делимо мишљење Нарвесона да светска влада има „проблем далеко већи од глобалне анархије“ (Нарвесон, 2009: 174), уколико се успоставља по принципима космополитског приступа.

Ингеборг Маус, немачка ауторка која је још један оштар критичар светске државе и владе, сматра да би оне допуштале само деспотске форме организовања (Maus, 2017: 91). Разлог је тај што, по Канту чијим се Маус може сматрати учеником, јединствена светска држава противречи иделу слободе која се огледа у народној суверености (Maus, 2017: 51). Народна, а не државна сувереност, основа је републиканског уређења, а тиме и мира. С обзиром на то да не постоји нешто попут „светског народа“, аргументује Маусова, онда ни народна сувереност није могућа, а онда ни републиканска светска држава није могућа. Међутим, није сасвим јасно зашто глобални народ (дакле, својеврсни планетарни *demos*) није остварив (о овоме видети у: Valentini, 2014: 9-18). Штавише, постоје одређени примери да се глобални *demos* постепено изграђује (као у случају Међународног кривичног суда, List, Koenig-Archibugi, 2010: 30-35).⁵⁴ Чак, институционални дизајн може стимулисати транснационалну расправу о појединим питањима „глобалног народа“, односно, начин на који посматрамо његову могућност настајања утиче на то колико ће она заправо бити могућа (List, Koenig-Archibugi, 2010: 36). У том смислу, стављање на дневни ред питања која воде у стварање кохезије и обликовање институција које одговарају настанку глобалног народа и његове суверености управо доприносе да тај концепт не буде у потпуности нереалан. Тачније, свака расправа и стварање глобалних институција (попут Међународног кривичног суда) узрокује да се државе опредељују према том питању, приближава њихове ставове и може представљати корак ка заједничком идентитету њихових грађана. Такође, једном када су институције формиране, оне и саме врше „педагошку функцију“ и подучавају грађане, чинећи их отворенијим за идеале који надилазе њихове државе, што се показало и на примеру Европског парламента (Marchetti, 2012: 28). Стога, „светски народ“ је и последица светских институција, а не само њихов узрок.

Ниједан аргумент критичара на које смо наилазили, по нашем мишљењу, није принципијелно оповргао став да би космополитски модел поретка представљао побољшање у односу на актуелно стање међународних односа. Добри контрааргументи могу се дати пре у односу на могућности да неки такав модел буде успостављен него самом том моделу. Притом, ти контрааргументи наглашавају тешкоће у остваривости космополитског поретка, али не успевају да докажу да он нема никаквих упоришта у реалности и да је потпуно неостварив. Та упоришта препознајемо у наднационалним процесима на нивоу Европске уније, у почецима међународног кривичног права, у транснационалним друштвеним покретима, глобалним еколошким иницијативама, и уопште у процесима јачања свести о заједничкој судбини грађана са свих крајева света. Осим тога, одржавање замисли о алтернативи постојећем поретку није ирелевантно чак и кад је та алтернатива у тренутним околностима мало вероватна. Коалиција снага која делују у корист „глобалног демоса“ (владине и невладине организације, интелектуалци, медији, мировни и еколошки покрети, владе држава које су склоне интензивној

⁵⁴ Иако државе попут САД нису потписале Римски статут о оснивању Међународног кривичног суда, преко 120 држава у свету то јесу учиниле. То је значајна разлика у односу на ситуацију после Другог светског рата, када се у више наврата покушало стварање сличне институција, али једноставно није било критичне масе заинтересованих држава (List, Koenig-Archibugi, 2010: 32).

међународној сарадњи и глобалној агенди) кандидовањем тема и покретањем питања изградње глобалних институција стварају простор да се вероватноћа њиховог озбиљења постепено повећава. Ради се о политичким процесима који захтевају активизам и који активним залагањем и деловањем постају (више) могући. Такође, постоје и одређени уверљиви аргументи против светске државе (мада смо става да они зависе од конкретног модела те државе о коме се говори), али, притом, космополитски приступ није нужно приступ везан за светску државу. Због тога нема нужне везе између космополитизма и насиља како неки критичари тврде. Модел који ћемо ми понудити, међутим, подразумева светску државу. О разлозима одабира тог приступа ћемо говорити приликом излагања кључних одредница нашег модела.

Можемо се сложити да постојећи обриси глобалног управљања (у облику глобалних економских и финансијских режима, међународних организација – чак и УН, невладиног сектора, међународних судских инстанци и слично) функционишу у интересу транснационалног капитала (Chimni, 2004: 1-6). Користећи аналогију, може се са високом вероватноћом закључити да би стварање светске државе, на начин на који је тај процес унеколико започет, водило у настанак једне неправичне институције која би била тим опаснија колику би моћ поседовала. Међутим, наставак тог процеса на начин који је заснован на експлоатацији и репресији управо је супротан космополитизму, како смо већ показали. Компоненте космополитског приступа у решавању сукоба које смо изложили почетком овог поглавља, као и космополитског приступа генерално, онемогућиле би да транснационална капиталистичка класа злоупотреби глобализацију. То, међутим, подразумева да се неко *избори* да доминантна класа то не чини. У наредним поглављима ћемо рећи нешто више о друштвеним снагама за које сматрамо да би такву врсту борбе могле да воде. Гаранција заштите космополитског права (које подразумева и реалне могућности за задовољење основних људских потреба) и примат интереса грађана над апаратима силе (без којих нема правог космополитизма) представљале би брану од империјализма светске државе или светског управљања, под условом да се формирају истински демократска наднационална тела. Такође, неопходност снажног и независног транснационалног друштвеног покрета у демократизацији међународних и глобалних институција (видети у: Chimni, 2004: 36-37) управо је дефинисан као основна компонента космополитизма који ми заговарамо. Из тог разлога, иако се из данашње перспективе чини да би светска држава или снажније светско управљање било још погубније по државе Југа и велике делове светске популације, то не значи да би то заправо и био случај. Управо би начин долажења до светске државе или функционалног глобалног управљања (путем изворног космополитизма или наставком неолибералног империјалног пројекта) одредио које карактеристике би новоуспостављени поредак имао. Ми смо изнели оне компоненте које би пожељни модел требало да има, а конкретан пут до његове имплементације и његову (инфра)структуру описаћемо у наставку.

5. ДРУШТВЕНЕ ПРЕТПОСТАВКЕ И АКТЕРИ УСПОСТАВЉАЊА КОСМОПОЛИТСКОГ МОДЕЛА СПРЕЧАВАЊА СУКОБА

У овом поглављу ћемо говорити о социјалним предусловима за успостављање космополитског модела спречавања сукоба, као и о друштвеним снагама које би требало да раде у његову корист. Циљ поглавља је да укаже на одређена реална упоришта које космополитски модели имају, како не би остали у сфери чисте апстракције. Затим, бавићемо се глобалним цивилним друштвом и његовом улогом у спровођењу космополитске агенде, као и друштвеним претпоставкама снажнијег развоја дисциплине мировних студија у космополитском духу. Такође, имајући у виду да смо у претходном поглављу представили вредносну, у овом поглављу скицираћемо оквир за правну и институционалну димензију космополитског приступа спречавања сукоба, како бисмо заокружили представљање његове структуре. С тим у вези, биће речи о космополитском праву, као и о томе шта чини тзв. „мировну инфраструктуру“ будућих космополитских модела поретка. Такође, ово поглавље ће обухватити и веома важне и давнашње критике универзализма у космополитској мисли, и то са становишта политика идентитета и великих културних и цивилизацијских разлика које онемогућавају приближавање различитих народа. Уједно, разматраће се и последице примене космополитског модела у спречавању сукоба, имајући у виду еманципаторски потенцијал, али и ризике губљења националних идентитета.

Пре свега, кад говоримо о претпоставкама успостављања космополитског модела спречавања сукоба, требало би погледати колико је реално и колико близу остварења нормативни идеал који смо у претходном делу рада изложили. С тим у вези, у другом поглављу смо већ елаборирали да не постоји ниједна моћна космополитска институција која је настала пристанком држава. У исто време, потпуно је немогуће замислити да се космополитски покрети на било који озбиљнији начин утемеље уколико се државе (пре свих, велике силе) томеprotиве. Сходно томе, ако је немогуће заобићи државе како би се космополитски поредак (који би укључивао и механизме и препоруке за спречавање сукоба) успоставио, како то може бити учињено? Одговор који нудимо је једноставан једнако колико делује утопистички – оне морају да буду приморане да се одрекну (чињенице и фикције) суверенитета и прихвате да за велики број питања нису више највиша инстанца одлучивања. Постоје три начина на које велика сила може бити приморана да прихвати примат наднационалних структура: 1) да је на то присили друга држава или група држава (назовимо то „хоризонтални притисак“); 2) да је на то натерају саме космополитске институције („вертикални притисак одозго“) и 3) да држава пристане на то, било самосталном одлуком или реакцијом на притисак сопствених грађана или нижих нивоа власти („вертикални притисак одоздо“). Други начин је неизводљив, будући да смо рекли да за то нема услова нити постоје икакве снажније друштвене силе које већ имају космополитски карактер и домаћај. Први начин је имплицитно супротстављен космополитизму, јер ако једна држава (или било која група држава која не би обухватала велику већину светске популације и ресурса) успе да примора другу државу или групу држава да се сагласи и потчини нормама које не доноси сама, онда би то створило услове да прва држава или савез буду доминантни и спроводе властиту вољу, што је управо супротно духу космополитизма. Уколико би, пак, они сами били приморани „одоздо“ да не

користе своју доминацију, онда би се овај случај свео на случај 3. Сходно томе, једини могући случај који треба разматрати јесте управо последње наведени.

Ради кратког појашњења о ком жељеном крајњем стању се овде говори, могу се навести елементи које би космополитски модели спречавања сукоба оквирно обухватили: обавезну надлежност суда за злочине против мира, као и за злочине против човечности; обавезу космополитских институција да изврше превенцију насиља; реалну могућност да сви појединци и заједнице остваре задовољење основних потреба; разноврсне могућности за мировно образовање; бројне специјализоване и опште преговарачке, посредничке и трансформаторске формалне и неформалне механизме; мировне комисије и одборе; мировне академије; музеје мира итд. Сасвим је вероватно да би, макар у првој фази космополитског поретка, било неопходно основати и одговарајуће војне снаге (независне од добре воље држава), које не би биле националне већ директно одговорне глобалним органима. Ти органи би, пак, били одговорни грађанима свих држава света. Коначни развој догађаја вероватно би водио у правцу начела „један човек, један глас“, али то није ни важно размотрити на овом нивоу удаљености од космополитског устројства. Ми ћемо у наставку овог поглавља разматрати питања фазног развоја космополитског модела и његове недоумице, док ћемо на почетку изложити претпоставке за његово успостављање.

Напомињемо да једна од тема које треба размотрити кад је реч о спречавању сукоба у постхладноратовском периоду јесте и питање изградње држава, које је неодвојиво од питања изградње мира (по Перису то је заправо најважнији предуслов изградње мира, видети: Paris&Sisk, 2009: 7-11). Наиме, пошто живимо у свету у коме свака територија потпада под одређену јурisdикцију, која је најчешће врло јасно исцртана, функционисање основних државних служби кључна је детерминанта успеха у свему што политика треба да значи. Овде се заступа становиште да држава мора да влада да би била сматрана сувереном, односно, да неометан рад основних државних служби (правосуђе, полиција, војска, здравство, просвета итд.) представља неопходну базу за одржив мир. Међутим, уколико капацитети државе нису развијени, не постоје или су угрожени, наднационални органи морају уложити довољно напора да се они успоставе макар у најмањој потребној мери. Проблем је у томе што државе злоупотребљавају мандат који им је дат (или га, штавише, саме себи дају) и не улажу довољно ресурса и времена да заиста оспособе фундаменталне функције у “слабим” државама (упореди, Paris, 2004: 228-233). Дакле, државе калкулишу у складу са својим пројекцијама добити, не улажу довољно ресурса у задатак изградње мира и тиме често продужавају агонију коју би могле спречити. Уколико би, међутим, био примењен космополитски приступ заснован на људским потребама и одговарајућа инфраструктура за мир била учвршћена, било би знатно мање шансе да се изворно значење изградње државе удаљи од смисла концепта изградње мира. Пре него што преузму одговорност да заштите становништво мешајући се у унутрашње послове других држава, снажне државе би требало да имају одговорност да спрече насилне сукобе са slabим државама и унутар њих. Поред тога, оне треба да помогну или макар не одмажу да основне службе попут правосуђа, здравства, полиције буду функционалне, што је предуслов за безбедност њихових грађана, али често и међународни мир и безбедност.

Уколико се запитамо који је временски оквир за развој процеса успостављања космополитског модела спречавања сукоба, можемо начелно рећи да он није

одређен, мада би заговарање космополитског приступа у решавању сукоба и неке од његових модела већ могло да отпочне. Имајући у виду различите услове на различитим крајевима света, општа искуства са динамиком промене и очекиване тешкоће, потпуно је сигурно да би било потребно неколико деценија да се основе прижељкиваног поретка поставе. Али, с друге стране, није нимало лагодно размишљати да би друга половина 21. века, са сопственим, још непознатим одликама и ризицима, могла да се одвија у одсуству адекватних инструмената за превенцију насилних сукоба на глобалном нивоу.

Било какве радикалне промене не могу бити спроведене одједном, поготово кад се има у виду огромна дискрепанца између степена развоја и природе начина живота на различитим тачкама планете Земље. Стога се може рећи да се једино постепеним, мада свесним и константним напорима, може успоставити космополитски поредак. Дакле, пошто држава, односно, њене власти које о томе одлучују, не жели (у највећем броју случајева) да сама себи одузме полуге моћи, једино притисак њених сопствених грађана мора да резултира померањима у корист светске заједнице. Највећа нада мора се полагати у демократске државе, пре свега у богате демократије Запада,⁵⁵ јер једино оне имају довољно развијено грађанско друштво које може изнедрити снажан и слободан притисак на власти како би оне промовисале космополитске елементе у међународној сфери (приступање међународним организацијама, потписивање уговора, увођење елемената наднационалности у различитим сферама, предлагање реформи Уједињених нација, пре свега Савета безбедности, учествовање у институционалном устоличењу космополитског поретка – правосудних, извршних, квазизаконодавних тела, али и сталних војних снага човечанства и слично). Циљ настојања актера који заговарају космополитски поредак је стварање „глобалног цивилног друштва“ (Anheier, Kaldor, Glasius, 2012: 2-3), односно да се изврши „космополитизација изнутра“ (Beck, 2002: 17). Под „космополитизацијом изнутра“ Бек подразумева плурализацију граница (државних, политичких, културолошких), као и аксиом неподударности граница, тј. начело да границе нису јединствене и вечне, као и да се не морају поклапати у различитим доменима (Beck, 2002: 19). Тако људи могу ревидирати, преосмишљавати, стварати и мењати границе своје културе, које се не морају подударати са државним или националним границама итд. Таква врста интерне космополитизације почиње са појединцем, а наставља се и до државног нивоа, уз прихватање да се појаве које се дешавају унутар граница не могу тумачити само из националне перспективе, нити се проблеми могу решавати само унутар постојећих граница. Имплузија дуализма између националног и међународног домена такође представља елемент „космополитизације изнутра“. Значај и искуства Европске уније могу бити драгоцени у фазном развоју механизма и стварању вредносних претпоставки за трансформацију сукоба на глобалном нивоу, с тим да се инсистира на њеној правој природи (мировног пројекта), а не изведеним функцијама (економској и административној). Европска унија је најбољи пример држава и народа који су прихватили заједничка правила у многим областима и

⁵⁵ Наравно, тзв. западне демократије се суочавају са бројним проблемима – од апатије, преко популизма, до јачања екстремизма. Међутим, и поред тога оне имају снажнији потенцијал за деловање у корист космополитских циљева, јер имају образованије становништво, већи социјални капитал, искуство у удруживању, бољи приступ технологијама и бројне друге предности. Притом, овде се не аргументује да је вероватноћа успеха космополитског пројекта велика. Напротив, ми указујемо да су шансе за његову имплементацију мале, али настојимо да назначимо где се налазе потенцијали за њихово увећање.

практично онемогућили рат између себе, али, с друге стране, постоји опасност да споља делују као „увећани партикуларизам“ (Kamminga, 2017: 3).

Нове технологије и комуникациони системи могу одиграти важну улогу у описаном процесу, пошто се транснационални друштвени покрети све више ослањају на технологију како би повезивање било брже и ефикасније. У том смислу, један од покрета кога треба поменути као позитиван пример космополитске солидарности јесте “Аваз” (Avaaz), независна Интернет активистичка заједница која умрежава десетине милиона људи (више о њему на: www.secure.avaaz.org). У наставку ћемо подробније објаснити зашто сматрамо да је наведени покрет значајан. Стиче се утисак да није проблем у агенди космополитског покрета, која би у великој мери садржала бројне елементе који су и интуитивно прихватљиви великом проценту људи, већ што недостаје мотивације да се уложи труд да се она заиста и постигне.⁵⁶ Једноставније речено, велики број грађана се слаже да су неједнакости превелике, да би требало одржавати слободу на Интернету, да је важно сачувати биодиверзитет и климу, да је мучење неприхватљиво, да пука случајност места рођења не би требало да има пресудан утицај на постигнуће човека итд. Али, ако се упитамо колико људи, организација, служби ради било шта што доприноси овим вредностима, схватамо да је у питању веома мали број, и ту се долази до кључног проблема у нормативном пројекту о коме говоримо – недостатку мотивације и реалне могућности да се предложена агенда следи. Чак и ако се нема шта приговорити етици космополита, напомињу критичари, они ретко говоре о механизмима којима би праведнији поредак који заговарају био постигнут (Chandler, 2003: 339-341), дакле, њихова теорија политичке технике је мањкава. Чендлер чак тврди да теоретичари космополитизма нису заинтересовани да помогну обликовању демократских институција на међународном нивоу, већ их занима само како да легитимишу један морални став насупрот проблема суверених влада (Chandler, 2003: 340). Ми видимо смисао у осмишљавању и излагању алтернатива постојећем политичком поретку, с обзиром на његове недостатке, велике друштвене неједнакости и ризике по избијање насилних сукоба глобалних размера. На тај начин ће већем броју људи бити присутна космополитска алтернатива и разлози за подржавање те алтернативе. Сматрамо да то може допринети јачању залагања за њену практичну имплементацију.

Веома тежак задатак промовисања космополитског приступа у решавању сукоба, приметили би критичари, не може се изнети на нејаким плећима грађанског друштва, посебно имајући у виду злоупотребе које том приликом могу настати, као и чињеницу да грађанско друштво, као такво, у многим државама уопште и не постоји или је у функцији спољне доминације. Но, то је једини начин који ми препознајемо као могући канал озбиљења ове старе идеје (а да не укључује насилне сукобе глобалних размера), уз различите асистенције појединаца и група унутар државних елита који могу бити, образовањем или из другог разлога, склони да подрже поменути пројекат. Притом, у државама у којима се гуши активизам или не

⁵⁶ О разлозима изостанка мотивације нећемо говорити јер они представљају потпуно други предмет истраживања. Наговештавамо да се они могу тражити како у сфери антропологије, тако и социологије. С тим у вези, наше претпоставке могу бити: 1) склоност људских бића да не улажу напоре у активности које им не пружају тренутну и мерљиву корист или задовољство; 2) систем образовања деце и младих који је национално а не космополитски усмерен и 3) егзистенцијални проблеми који условљавају умор, апатију и незаинтересованост за било коју активност сем оних неопходних за опстанак.

постоје претпоставке да се било ко укључи у транснационалне (по циљу и карактеру) токове, заинтересовани морају сачекати да буду створени предуслови за такву врсту ангажавања. Може се поставити плаузибилна хипотеза да би се повећао број људи који би заговарали космополитски приступ и у таквим државама, уколико би се у другим државама почела препознавати предност космополитизма. Наглашавамо да недржавни актери којима се овде даје у задатак да изврше притисак на власти да делују у корист успостављања космополитског модела, нипошто нису само они који делују кроз организације које се обично именују као невладине, већ се ради о широком корпусу покрета и организација, формалних и неформалних, сталних и *ad hoc*,⁵⁷ које повезује једино интерес и жеља да се превладају противречности савременог света у облику практичног (политичког) деловања људи за људе.

5.1. Глобална мировна инфраструктура⁵⁸ и космополитско право

Пре него што будемо износили елементе нашег космополитског модела и објашњавамо институције које га чине, неопходно је објаснити појам мировне инфраструктуре (или инфраструктуре за мир), будући да ћемо тај појам користити приликом излагања космополитског модела спречавања сукоба. Појам инфраструктуре за мир (*Infrastructure for Peace – I4P*) почео је да се употребљава у анализама академске заједнице тек недавно (и поред тога, сматрамо да ће он имати будућност, посебно у области мировних студија). Под инфраструктуром за мир (у ширем смислу) може се подразумевати скуп свих механизма за сарадњу између страна у сукобу који могу потпомоћи изградњу мира. Инфраструктура за мир, дакле, представља „механизме за сарадњу свих релевантних учесника у изградњи мира путем промовисања заједничког решавања проблема у сукобима и институционализовања механизма одговора на сукоб у циљу њихове трансформације“ (Van Tongeren, 2011a: 400). Заправо, ради се о свим установама, процедурама и процесима који доприносе успостављању и одржавању размене и дијалога међу сукобљеним странама. Но, оне морају бити створене са намером да се првенствено баве миром, односно ненасилном трансформацијом сукоба. То значи да се нека институција или иницијатива која допринесе изградњи мира, али није експлицитно осмишљена ни креирана на начин да буде намењена за смањење непријатељстава међу сукобљеним странама,⁵⁹ не може сматрати компонентом инфраструктуре за мир, бар не у основном смислу речи. Другим речима, инфраструктуру за мир чине они механизми који су настали и обликовани да делују у прилог одрживог мира, и засновани су на претпоставци ненасиља.

⁵⁷ Ту можемо убројити хуманитарне владине и невладине организације, синдикате, еколошке и мировне покрете, поједине политичке партије, удружења уметника и интелектуалаца, студенте, дијаспоре, појединце које су послон или родбински повезани са бројним државама света, туристе, мигранте, али и власти одређених држава које имају снажно и отворено цивилно друштво.

⁵⁸ Поглавље 5.1. до потпоглавља 5.1.3. је, са одређеним изменама, премештањима и скраћењима, преузето из следећег чланка аутора: Стојадиновић, Младен, Појам, значај и функције инфраструктуре за мир – зашто је неопходан (не)институционални ослонац трансформације сукоба, *Међународна политика*, Год. LXIV, Број 1151, 2013, стр. 135-143 и 147-148.

⁵⁹ На пример, и различите економске, културне или социјалне установе могу допринети изградњи мира кроз задовољење потреба (фондови, културни центри, религијске институције, школе, кампови, семинари), али њихова намена није изградња мира.

Примарна намера постојања инфраструктуре за мир јесте најпре да омогући несметано повезивање страна у сукобу (као и друштвених група или заједница са противречним интересима), тј. прилику да се канали комуникације држе отвореним, с обзиром на то да се једино кроз дијалог може доћи до одрживог решења сукоба. Осим тога, идеја јесте да се повећају капацитети друштава да одговарају на кризе и спречавају насиље, и да то чине систематски, организовано и у дужем временском периоду (Van Tongeren, 2011a: 402). Инфраструктура за мир није ригидна, строго хијерархизована или контролисана, већ пре личи на функционалну мрежу актера који раде у корист мира (Odendaal, 2010: 4). Идејне и институционалне компоненте инфраструктуре за мир морају бити креиране, повезане и оспособљене да делују синергијски, а не да буду само резултат природне еволуције процеса у грађанском друштву. Осим тога, постојање њених појединачних елемената није аутоматски доказ постојања инфраструктуре за мир (Hopp-Nishanka, 2012: 6).

Као што је инфраструктура неопходна у саобраћају (нпр. потребни су путеви, луке, аеродроми, сигнализација), индустрији (фабрике, складишта, машине, системи за прибављање сировина) итд., тако се не може очекивати ненасилна трансформација сукоба уколико не постоје механизми, инструменти, мере које ће помоћи да се насиље спречи. Данас је незамисливо водити рачуна о здравству или образовању, а да немате школе или болнице (које, међутим, на многим местима до пре пар векова нису постојале). На сличан начин, тешко је очекивати да се избегну насилни сукоби, уколико за то не постоје елементарне претпоставке. Сваки сукоб је (са становишта мировних студија) решив, штавише, он се мора дефинисати као *решив*, али је потребан стални и организовани ангажман и сарадња и по вертикалној (од глобалног, преко националног, до окружног и локалног нивоа) и хоризонталној (умрежавање актера на истим нивоима и међу различитим секторима и надлежностима) оси. Отуда се и јављају идеје о комбиновању инфраструктуре за мир и тзв. иновативних друштвених коалиција, које могу додатно ојачати мрежу актера који пружају потпору развоју или изградњи мира (Paladini Adell, 2012: 49). На примеру Колумбије, можемо видети да су у поменуте друштвене коалиције ушла локална удружења, локалне власти, невладине организације и међународни актери предвођени UNDP-ем (Paladini Adell, 2012: 46). Једна од кључних претпоставки за настанак иновативних друштвених коалиција је свест о потреби за променама у друштвеном окружењу, као и својеврстан план деловања који се мора заснивати на осмишљеној алтернативи постојећем поретку.

5.1.1. Функције и компоненте инфраструктуре за мир

Појмови који су слични појму инфраструктуре за мир и понекад се користе у истом значењу јесу појмови „архитектуре за мир“, „мировне мреже“, „структуре за подршку миру“. По нашем мишљењу, међутим, синтагма инфраструктура за мир боље одговара суштини онога што се жели рећи, па се због тога опредељујемо за коришћење овог, пре него употребу наведених сличних термина. Инфраструктура је као појам шира од архитектуре, док термин мировна мрежа може указивати на слабије институционализоване везе међу мировним актерима. Термин инфраструктура за мир, тј. мировна инфраструктура имплицира друштвену дубину и укорењеност у културу, историју. Сам термин „инфраструктура за мир“ се приписује Тоби Дрес (Tobi P. Dress), која је мировна активисткиња (Kumar, 2011: 398). Суштински допринос промовисању овог концепта (и његовој афирмацији као

корисним теоријским смерницама за практично поступање) дали су углавном мировни радници, као и особље UNDP-a и других агенција система УН.

Оно што је важно у појму инфраструктуре за мир јесте да она треба да обухвати готово све субјекте (индивидуалне, колективне, владине, невладине) који раде у прилог изградње мира, дакле, и локалне и националне и међународне. Јер, није чест случај да само страни актери могу у потпуности решити сукоб, или извршити његову превенцију и трансформацију; штавише, они обично само иницирају одређене акције које спроводе локалне друге организације и групе. Иако се, када се говори о актерима решавања сукоба, обично мисли на медијаторе, посебно обучене професионалце који су упућени у одређено конфликтно подручје да делују у корист мира, инфраструктура за мир обухвата и многе друге актере. Услед признавања сложености процеса решавања сукоба, полази се од становишта да је неопходно укључити што више националних и међународних субјеката у мировни рад. Зато се говори о инфраструктури за мир као чиниоцу „хибридне“ изградње мира (Kumar, De la Haye, 2011: 18). Без подршке већег броја актера, мировни процес неће бити у стању да превазиђе корене насиља, а ни да реши питање легитимности. Идеја је да се акценат стави на спречавање насилног сукоба, а не само на одговоре и реакције онда кад се сукоб већ манифестовао (Dress, 2005: 5). Даље, инфраструктура за мир је хибридна и зато што комбинује традиционалне и формалне механизме решавања сукоба,⁶⁰ које одређени учесници у процесу предлажу или представљају. Сви ти актери у мировном процесу, међутим, морају да имају утврђене канале комуникације (сталне или привремене), као и одређене вредности, способности и правила понашања која им омогућавају да одговоре на лобирање и богате ресурсе којима располажу снаге које живе и профитирају од употребе силе. Инфраструктура за мир може имати више сврха. Тако, Хоп-Нишанка издаваја следеће: 1) да се непосредно бави спречавањем насиља, затим, 2) да обезбеди дијалог и да управља процесом решавања сукоба, али и 3) да се бави системском трансформацијом узрока сукоба (Hopp-Nishanka, 2012: 10). По нешто другачијем виђењу, као функције инфраструктуре за мир могу се издвојити:

1. да управља, обуздава постојеће насилне сукобе;
2. да прошири друштвену базу мира (да употпуни званичне канале посредовања и преговарања);
3. да постигне и спроведе нове мировне аранжмане на инклузиван начин и кроз договоре (Kumar, De la Haye, 2011: 14).

Друга од поменутих функција може се повезати са концептом „дипломатије другог колосека“ или тзв. грађанске дипломатије, јер им је смисао скоро истоветан: да укључи и искористи потенцијале невладиних и незваничних актера кроз преговарање које ће водити конструктивном решавању сукоба. Незваничне и неформалне везе између појединаца и група у супарничким странама (биле то пословне, образовне, хуманитарне, религијске, медијске везе) могу потпомоћи званичне напоре у решавању сукоба, а понекад их и по резултатима превазићи, јер приватне организације и грађани нису условљени изборним циклусима и немају страх од губљења положаја. Треба имати у виду да рад са локалним, приватним и

⁶⁰ Под традиционалним механизмима подразумевају се мировни механизми карактеристични за друштво или друштва из којих су сукобљене стране – нпр. обичаји, религијске и ритуалне праксе, квазисудске творевине, културни и уметнички обрасци понашања, слушање ауторитета и слично. Под формалним механизмима подразумевају се преговарање, посредовање, арбитраже, судови, мировне мисије и слично.

невладиним актерима мора бити усклађен са напорима елита и ширим напорима на социо-економском плану, како би акције на нивоу локалних заједница или у невладином сектору биле релевантне за трансформацију сукоба (Odendaal, 2010: 5). То се може постићи обостраним заједничким праћењем и допуњавањем званичних и незваничних иницијатива у изградњи мира.

Појам инфраструктуре за мир је још увек ретко помињан и недовољно етаблиран чак и у академској јавности, па је његово теоријско одређење као и евентуална примена његових постулата у пракси још увек ослоњено на покушаје и погрешке. Пракса утемељена на појму инфраструктуре за мир иде даље од либералног или неолибералног модела изградње мира, тиме што није базирана само на правима и институцијама, нити претежно ослоњена на елите и спољну интервенцију. Осим тога, она не одговара администрацијама моћних држава Првог света (Richmond, 2012: 23). Она не треба да буде само костур за имплементацију мировног споразума, нити неоколонијални инструмент, већ управо легитимни, идејни и установљени оквир за подршку миру, који узима у обзир специфични контекст сукоба који покушава да реши. Дакле, мировна инфраструктура премостује јаз између локалних заједница, државе и међународне заједнице (Richmond, 2012: 28). Она понекад може бити и изазов за постојеће односе моћи, што је већ доказано у појединим државама, иако критичари мисле да је управо недостатак реалне моћи оно што инфраструктуру за мир онемогућава да заиста промени начин на који се приступа насилним сукобима.

Имплицитна хипотеза инфраструктуре за мир јесте да није довољно да се ради на ставовима и понашању страна, већ да морају постојати и институције, да се идеја за подршку акцијама мировних радника и организација мора *институционализовати* (Hopp-Nishanka, 2012: 3). Овај увид је од изузетног значаја за космополитски приступ у спречавању сукоба, и представља основ за институционални космополитизам као неопходан чинилац космополитских модела поретка. Дакле, по нашем мишљењу организациони, материјални и људски капацитети ненасилног решавања сукоба треба да се вишеструко увећају како би се могло парирати читавим машинеријама које су државе и нације вековима развијале, а које су увежбане и плаћене да се баве директним насиљем (претњом и употребом силе). Један од кључних начина да се то учини јесте кроз оснивање посебних институција (мировни савети, мировне комисије, министарства за мир итд.) са посебним буџетима и професионално усмереним кадрам.⁶¹ Важно је и то што традиционални начини решавања сукоба нагласак стављају на званичну медијацију, суверенитет и институције, а са концептом инфраструктуре за мир фокус се помера на демократски легитимитет (не)формалних организација, покрета и локалних или аутохтоних актера друштва захваћеног сукобом (Richmond, 2012: 23). Елементи инфраструктуре за мир могу директно, дакле сами, деловати као агенти ненасилне промене, а могу и стварати и побољшавати могућност другим актерима да делују у корист мира (Hopp-Nishanka, 2012: 3). Под другим актерима се подразумевају првенствено државни и међудржавни актери (владе и међувладине организације). Притом је кључна организациона детерминанта ненасилног решавања сукоба, која

⁶¹ Више о овоме погледати у чланку: Стојадиновић, Младен, Појам, значај и функције инфраструктуре за мир – зашто је неопходан (не)институционални ослонац трансформације сукоба, *Међународна политика*, Год. LXIV, Број 1151, 2013.

може добити своје утемељење на различитим нивоима власти или друштвеног организовања – локалном, окружном, државном, међународном, као и у различитим фазама циклуса сукоба (од његовог рађања, периода његове ескалације или замрзавања, па до решавања сукоба и постконфликтне реконструкције). Међутим, мировна инфраструктура мора да иде даље од своје организационе и институционалне димензије (Paladini Adell, 2012: 47). Разуме се да инфраструктура за мир садржи норме, процесе и исходе, односно да нису само установе њене компоненте. То могу и морају бити и одређене вредности, правила, обука, материјал и опрема, новац, образовање, везе и усклађивање итд. Поред тога, законодавни оквир и јавно заговарање и подизање свести о методама ненасилног решавања сукоба морају се подразумевати под компонентама мировне инфраструктуре. Компоненте инфраструктуре за мир обухватају права, потребе, идентитет, и чине једну специфичну „дискурзивну формацију“ (Richmond, 2012: 25). Национална тела које се баве миром⁶² морају имати задатак да створе и својеврсни етички код заснован на вредностима ненасиља према коме ће се управљати понашање свих актера (Standard Guidelines, 2009: 4). Све се ово може назвати неинституционалним елементима инфраструктуре за мир. Ово значи да су две главне врсте компоненти мировне инфраструктуре институције и неинституционални елементи. Ван Тонгерен наводи неке од могућих компоненти инфраструктуре за мир (и институције и идеје, односно остале елементе): мировни савети, национални мировни форум, владин ресор или канцеларија задужена за мир, култура мира, мировно образовање, буџет итд. (Van Tongeren, 2011a: 414). Према томе, иако мировна инфраструктура представља много више од институција, у нашем раду ћемо под тим појмом превасходно разумевати институционалну структуру космополитског модела. С друге стране, ванинституционалне (идејне) елементе мировне инфраструктуре обрађујемо кроз расправу о вредносним основама модела, које су (како смо већ објаснили) утемељени у филозофији космополитизма. У наредном, шестом поглављу, изложићемо инфраструктуру нашег космополитског модела спречавања сукоба (укључујући његову мировну инфраструктуру коју чине, пре свега, Мировна комисија, мировне академије, Одбор за разоружање и Сталне снаге човечанства), а уводни део представљања модела обухватиће и етичка начела која представљају његову идејну базу.

Поделу компоненти мировне инфраструктуре могуће је извршити на различите начине. Најједноставнији начин за класификацију (институционалних) компоненти инфраструктуре за мир јесте подела на владине и невладине, али и ту се јављају проблеми у одређењу карактера појединих институција. Следећи начин класификовања је на регионалне, полуформалне и организације из локалних заједница (International Peace Academy, 2002: 2-3). Овде се под регионалним организацијама углавном подразумевају међувладине, а под полуформалним организацијама различите домаће невладине и организације које су основале државе или њихови органи, али немају јавна овлашћења (институти, истраживачки и аналитички центри, секретаријати, центри, заводи). Ове организације су углавном посредници између званичних државних и великих невладиних организација и оних локалних мировних актера. Организације из локалних заједница раде на најнижем, локалном нивоу и непосредно су изложене сукобу на кога могу деловати

⁶² Национални мировни савети, мировне академије, музеји мира, мировно законодавство, комисије за мир или помирење итд.

директно и „из прве руке“. Оне и не морају уопште бити институционализоване нити имати статус правног лица или стално запослено особље, већ могу бити и неформалне, *ad hoc* групе или традиционални, религијски или други покрети и облици организовања.

5.1.2. Примена концепта инфраструктуре за мир

Идеја инфраструктуре за мир актуелна је тек десетак година, иако се неке њене најаве појављују мало раније у радовима Џона Пола Ледераха, а у назнакама се могу пронаћи код Едварда Азара у књизи из 1990. године (Richmond, 2012: 22). Међународне организације попут УН, UNESCO као и поменути UNDP) одлучујуће су допринеле да се концепт инфраструктуре за мир промовише и постане донекле препознатљив, додуше, само у веома уским круговима научника који се баве решавањем сукоба и/или сродним областима. Лидер у установљењу и ширењу овог концепта, што је занимљиво, јесте афрички континент. Државе попут Гане, Јужне Африке, Кеније, Тогоа и Сијера Леонеа постале су пионири примене приступа који се темељи на изградњи и учвршћењу инфраструктуре за мир у циљу превазилажења дуготрајних сукоба са којима се суочавају (Van Tongeren, 2011a: 402-409). То не значи да инфраструктура за мир или поједине њене компоненте не постоје и у другим државама (уствари, она понегде постоји одавно), али је оснивање и етаблирање читавог приступа заснованог на именовању, осмишљавању и раду институција и неинституционалних елемената у кохерентну инфраструктуру за мир која је као таква препозната, почело тек пре неколико година и најпре у Африци. Поред поменутих земаља, и Зимбабве покушава да учврсти своју инфраструктуру за мир, и тиме покуша да заједничким решавањем проблема превазиђе деценијске осе сукоба (Dube, Makwerere, 2012: 303-306). Штавише, афричке државе (њих 14) су и постигле прву верзију дефиниције националне инфраструктуре за мир на конференцији у Кенији (Kumar, 2011: 385).

Африка није само споља изабрана да буде експериментално тло за ове акције, него је и сама деловала проактивно и обликовала агенду многих конференција и организација у том правцу. За афирмацију овог приступа у Африци заслуге припадају и бившем генералном секретару УН, Кофију Анану, који је и сам „дете Африке“. У сваком случају, Уједињене нације су, преко својих програма и агенција, већ направиле извесне помаке у учвршћењу инфраструктуре за мир, помажући, на пример, мирно спровођење избора у Кенији и Гани телима које су ове државе основале на предлог УН (Kumar, De la Haye 2011: 15-16). Државе попут Непала, Филипина, Костарике, Никарагве, Киргистана прихватиле су од афричких држава овај приступ, и сада се број држава које су кренуле тим путем увећао. Можда прва снажнија држава која је усвојила терминологију и неке од предлога концепта инфраструктуре за мир је Колумбија, но, ту се и јасно показало колико проблеми у комуникацији и сарадњи између националног и локалног нивоа напора у мировном процесу могу представљати тешкоћу и смањити ефикасност његових резултата (Paladini Adell, 2012: 45). Чак су и у Северној Ирској створени својеврсни локални мировни савети, који се, додуше, нису тако звали (Odendaal, 2010: 43).

Занимљиво је приметити да одређене државе почињу да оснивају министарства (или друге, ниже организационе јединице извршно-управне гране власти) која ће се бавити искључиво миром или помирењем. Тако имамо ситуацију да су Соломонска острва основала Министарство за национално јединство,

помирење и мир, Непал је креирао Министарство за мир и реконструкцију (2007. године), а Костарика Министарство за мир и правду (Van Tongeren, 2011a: 411). Чак и у Сједињеним Америчким Државама активан је (додуше, не баш бројни) покрет за увођење Министарства за мир, кога предводи конгресмен Денис Кучинић (Zelizer, 2008: 6). Ово је важно признање држава којима оне постепено крећу да прихватају важност инфраструктуре за мир. Иако је, у суштини, концепт мировне инфраструктуре осмишљен како би се дало простора и невладиним и локалним актерима у трансформацији сукоба, односно, да се државоцентричност ублажи, неопходно је приволети државе да учествују у читавом процесу, поред осталог и на овај начин, оснивањем посебних органа на различитим нивоима управљања.

Према ауторима који су се бавили поменутиим концептом, напредак који је донела примена концепта инфраструктуре за мир у односу на традиционалне приступе бављења сукобима изгледа вишеструк, како у фазама превенције, тако и у фазама решавања сукоба и постконфликтне реконструкције. Тако, на пример, Кумар (на основу досадашњих искустава у Африци) именује 5 побољшања кад је у питању превенција сукоба које је са собом донела инфраструктура за мир: 1) превазилажење дихотомије између операционалне и структуралне превенције; 2) превазилажење поделе између развоја и дипломатије као одговора на сукоб; 3) нагласак се сели са страних на домаће актере; 4) профил особља је значајно другачији и бољи него код традиционалних приступа; 5) дискурс трансформације сукоба је померен на глобални Југ (Kumar, 2011: 388). Мировни одбори (енг. *peace committees*), као једна од најважнијих институционалних компоненти инфраструктуре за мир, скоро свуда где су основани⁶³ показали су позитивне резултате (Odendaal, 2010: 10-11). У ситуацији у којој милијарде долара и милиони живота бивају потрошени у оружаним сукобима, изгледа сасвим оправдано и обећавајуће посветити више пажње истраживању и изградњи мира, а концепт инфраструктуре за мир може бити врло користан у том подухвату као теоријски оквир, премда ће се његови стварни домети моћи утврдити тек после одређеног временског периода и низа успешних или мање успешних покушаја.

5.1.3. Космополитско право као елемент мировне инфраструктуре

Ако институције космополитског модела спречавања сукоба представљају његову тврду страну, његов својеврстан хардвер, онда је космополитско право његов софтвер, односно скуп програма по коме те институције треба да функционишу. Премда смо објаснили због чега заступамо приступ заснован на људским потребама, а не на праву, кад је решавање сукоба у питању, такође смо правну заштиту појединаца од стране глобалних демократских тела насупрот државама издвојили као једну од компоненти космополитског приступа. Из тог разлога космополитско право представља неизоставан елемент нашег предложеног модела. Практично нема теоретичара космополитизма, а посебно теоретичара космополитске демократије који не прихватају чињеницу да се космополитски поредак мора и правно утемељити. За космополите је дужност поштовања права од највеће важности, али извор поштовања права није држава, већ заједничка људска природа. Основна карактеристика космополитског права је да и државе морају поштовати права властитих грађана, али и права грађана других држава, јер у космополитском праву

⁶³ Могу се навести примери Непала, Кеније, Северне Македоније, Кеније, Сијера Леонеа итд. Више о томе у: Odendaal, 2010, pp. 10-19.

нису заштићене велом суверенитета. Државе постају само један прелазни ниво, међуниво, путем којег појединац постаје субјект права у односима светске заједнице грађана. Појединац, дакле јесте овлашћен да ужива своја права на сваком месту, чак и упркос својој или другим државама или организацијама. Држава не може потпуно слободно да изабере све на шта ће се обавезати, већ постоје и правила која су изван њених могућности избора, а односе се на гарантовање основних права свим грађанима и странцима.

Проучавања идеала космополитског права јављају се тек последњих година, мада су филозофи и научници размишљали у том правцу још пре много векова.⁶⁴ Очигледно је да новија разматрања о космополитском праву представљају део значајног заокрета у промишљању политичких и безбедносних наука с краја XX века. Тај заокрет се одликује првенствено променом тежишта истраживања са државе на појединца, па се тиме дошло и до анализе права мимо државе или права које надилази државу. Иако смо дали неке назнаке појма, поставља се питање како бисмо могли прецизно дефинисати космополитско право? Пошто се ради о релативно новом појму који притом још увек није прихваћен у владајућој правној мисли, његове дефиниције се у знатној мери разликују. Полазећи од класичних мислилаца, морамо се поново обратити Канту. По њему, то право се односи на „*могуће уједињење свих народа у сврху извесних општих закона њиховог могућег саобраћаја*“ (Kant, 1978: 153, наведено према: Miladinović, 2012: 11). У тријади јавног права, космополитско право је круна, врхунац разлога ума претвореног у право, који исходи из државног и међународног права. Постизање напретка у погледу морала треба да обухвати и успостављање космополитског права (Miladinović, 2012: 12), као најмлађег али највишег облика јавног права. Идеал вечног мира, по Канту, зато је недостижан уколико се прогрес ума и морала не оваплоти у *ius cosmopoliticum*. За нас то значи да модели космополитског спречавања сукоба неизоставно треба да обухватају и правно регулисање односа међу грађанима различитих држава.

Уколико говоримо о савременим ауторима, космополитским правом се посебно бавио Ноа Фелдман. По Фелдману, харвардском професору права, ради се о праву које не произлази из пристанка, по традиционалном либералном обичају, већ из природне обавезе (Feldman, 2007: 1059). Дакле, то је својеврстан савремени наследник појма природног права, односно право које обавезује самим постојањем два или више људских бића, без обзира да ли они припадају истој политичкој заједници. Фелдман сматра да космополитизам као идеја слаби политичку повезаност појединца према политичкој заједници и дужности према држави, али не слаби правне обавезе (Feldman, 2007: 1069). Он аргументује да право може да постоји без државе (Feldman, 2007: 1060-1061)⁶⁵ и да се и у одсуству институција које га спроводе праведни (природни) закон мора поштовати. Стога се може рећи да

⁶⁴ Ова и наредне две реченице преузете су из дипломског рада аутора, Stojadinović, 2009: 4.

⁶⁵ Ово је по Фелдману могуће јер норма може бити право иако није у потпуности развијена нити подржана принудом. Дакле, иако нема државни монопол силе иза себе, одређена пракса коју је нека заједница појединаца или група прихватила као право, може се посматрати као право и оцењивати са становишта правде. Чак и у ситуацији легалног плурализма, односно, када постоји више скупова норми које претендују да окупљају одређени број поштовалаца, право постоји иако нема монопола силе. То је био случај, нпр. у средњовековној Европи, тј. у феудално доба, где су, нпр. право краља и право властелина постојала паралелно. Такође, данас у појединим државама (Сомалија, Јемен) у ситуацији практичног непостојања државе или апарата спровођења закона, исламски судија твори и тумачи право, и нико му не оспорава ауторитет, премда нема државе да изнуди поштовање тог права. Ово су само два примера, по Фелдману, који показују да права има и без државе.

Фелдман заступа „космополитски правни минимализам“, у смислу да постоји право које се мора принудно применити на сваку особу или поступак, без обзира на морално арбитрарну чињеницу о коме се ради и где је поступак учињен (Feldman, 2007: 1065-1067). Да ли је нешто урађено по праву, цени се према исходу; дакле, злочини се морају кажњавати свуда, чак и кад би локално право на некој територији њих дозвољавало. У складу са тим, не може бити „територија или зона без права“, чак и кад нема држава или институција под чију јурисдикцију неко подручје потпада.⁶⁶ Најкраће речено, нема правног вакуума. Наравно, у овој минималистичкој концепцији, и даље постоје огромне разлике које „локална права“ могу правити у погледу тога шта је дозвољено а шта није. Сходно томе, може се закључити да би код Фелдмана само најмање упитни злочини сигурно спадали у минималну листу универзално кажњивих поступака – геноцид, агресија, ратни злочини, злочини против човечности, пиратерија, убиства (Feldman, 2007: 1067).

Треба приметити да постоји и међу космополитима разлика у схватању права – постоје они који његов извор траже у стварном или замишљеном друштвеном уговору, тј. чланству у истој политичкој заједници (припадности истој држави), али и они који, као Фелдман, извор космополитског права траже у природном праву, ван сваке потребе да појединци буду везани некаквим друштвеним или политичким уговором. Такође, код прве наведене групе (космополитских контрактуалиста), могу се разликовати они који захтевају да се политичка заједница глобалног нивоа заиста и створи да би космополитско право могло да обавезује, док има и оних који сматрају да та политичка заједница већ постоји сама по себи, односно да сама људска природа обавезује на то. Такво мишљење (да политичка заједница човечанства) постоји сама по себи приближава се природноправној позицији, мада и даље формално може задржати филозофску претпоставку теорија друштвеног уговора.

У космополитском моделу који ми заступамо, пошто он садржи светску државу, није посебно важно да ли у филозофској основи подржавамо контрактуалистичку или природноправну теорију. Важно је да подразумевамо да политичка заједница постоји, те да је право које је успоставља (као и оно које из ње произлази) јесте обавезујуће право за све. То значи да у космополитско право убрајамо и *примарно космополитско право* (оно које утемељује космополитски политички поредак или, у нашем случају, неку врсту глобалног устава) и *секундарно космополитско право* (које настаје одлукама космополитских институција). Под космополитским правом подразумеваћемо право које регулише односе међу људским бићима као члановима светске политичке заједнице, а чији је циљ обезбеђење задовољења људских потреба. Дакле, за потребе овог рада, космополитско право схватаћемо као право које уређује односе „светске заједнице грађана.“ Како је то исказао Хабермас: *“Правни статус светског грађанина” овластио би сваку индивидуалну особу да поставља или намеће захтеве, ако је потребно, и против своје сопствене националне владе* (Habermas, 2002: 166).⁶⁷ На тај начин, космополитско право (у верзији коју ми заступамо) много је радикалније од права како га дефинише Фелдман, јер у нашем случају се предвиђа и правна обавеза космополитских институција да обезбеде одређени квалитет живота неопходан за људско

⁶⁶ То право, по Фелдману, постоји и када не постоји монопол силе који га спроводи, већ постоје само појединци и групе који га поштују и разумеју као право.

⁶⁷ Ова и претходне две реченице (које се тичу дефиниције космополитског права), преузете су из: Stojadinović, 2009: 5.

функционисање, а не само да спречи да очигледни злочини прођу некажњено из разлога непостојања институције надлежне да о њима суди. Тиме се враћамо на расправу о позитивним и негативним космополитским дужностима.

Космополитско право се још увек етаблира као академски релевантан појам. Један од чувенијих аутора који се бавио овом проблематиком јесте већ више пута помињани Дејвид Хелд.⁶⁸ У његовој теорији важно место заузима тзв. космополитско демократско право. Тумачењем овог појма код Хелда, проналазимо да „*суверенитет држава више не произлази из фиксираних територијалних граница већ из демократског права* (Nakarada, 1997: 397).“ Границе политичког одлучивања морају се одредити унапред; појединци морају имати права *per se*, и та права морају бити одбрањива, како у оквирима националне политичке организације, тако и изван ње. Покушавајући да одговори на питање шта представља такво право, Хелд пре свега тврди да је извесно да би оно било неопходан чинилац космополитског модела демократије, односно, нужан елемент у демократским међудржавним односима. Његова идеја јесте да и међу државама владају право и демократија, а не само унутар њих (отуда Хелдово инсистирање на додавању придева “демократско”). У супротном, теоретичари демократије и они који је желе практиковати на глобалном нивоу остали би таоци случаја, остављајући индивидуама или групама да се боре за своја права у неједнаким условима, зависно од тога под чију су, рођењем или држављанством, јурисдикцију потпали. Други аутори, попут Мери Калдор, под космополитским правом разумеју просто “међународно право које се примењује над појединцима” (Kaldor, 2001), односно оно што се у пракси може изједначити са међународним хуманитарним правом, конституисаним кроз Нирберншка суђења, трибуналима за Руанду и бившу Југославију или Женевским конвенцијама. И та линија размишљања своје упориште има у Канту, који је у “Вечном миру”, писао о космополитском праву као праву гостопримства (поштовања странаца) које постоји упоредо са међународним јавним и националним правима. Значи, Мери Калдор разликује космополитско право од онога што назива међународно уставно (конституционално) право, у којем су сви људи део једне заједнице, за које тврди да је веома далеко од испуњења.

Космополитско право је идеал, оно у замишљеном облику још увек не постоји као право, тј. оно није на снази. То је нормативан пројекат који се ослања на одређену идеју будућег живота. По нашем мишљењу, тај пројекат би довео до утемељења позитивних норми које релативно једнако вреднују људске животе и потребе. Још увек милиони људи бивају прогоњени или незаштићени због националности, вере, пола, идеологије. Њихове државе су често директно одговорне за чињење или нечињење, тј. за кршење права или изостанак способности и воље да се она штите. У тој ситуацији грађанима се не може помоћи, или бар не без сукоба са владом те државе, јер би она, наравно, приговорила да је реч о њеном унутрашњем питању. Дакле, многа основна права не могу бити заштићена без државе, а она није увек вољна да их штити. Космополитско право је осмишљено да испуни поменути јаз, односно да буде инструмент превазилажења проблема у вези са заштитом права. Такође, космополитско право се у одређеним случајевима концептуално приближава праву људских права, али само ако се право људских права прихвати као територијално неограничено, и као право које није део међународног права већ засебан правни корпус са појединцима као субјектима (Eleftheriaidis, 2003: 246-257).

⁶⁸ Овај и делови наредног пасуса су, са незнатним изменама, преузети из: Stojadinović, 2009: 4-5.

Нормативни пројекат космополитског права може успоставити различите врсте односа и са другим појмовима друштвених наука или филозофије, као што су нпр. људска безбедност, минимални животни стандард итд. Истичемо да се овде нећемо детаљно бавити питањем конкретног садржаја норми космополитског права, сем што ћемо претпоставити његову кључну одлику, а то је надређеност у односу на унутрашње право у државама. Дакле, овде излажемо виђење космополитског права само у мери која је неопходна за расправу о функционисању предложеног модела спречавања сукоба.

5.1.4. Однос космополитског права према суверенитету државе⁶⁹

Као што је шире познато, класичан концепт суверенитета, код аутора као што су Боден, Хобс или Кант, се одликује апсолутношћу – онај ко је поседује није ником одговоран. Суверенитет је недељив и непреносив и највиша је власт на одређеној територији која се не повинује правилима вишим од својих. Међутим, историјски посматрано, овакво апсолутистичко виђење никад није одговарало стварности. Појединачне државе ни у 16. или 17. веку, кад је појам настао, нису могле саме (без других држава) бити суверене. Оне су суверене само у друштву држава, које такође има своја правила која морају да буду поштована. Дакле, то што је субјект суверен не значи да не поштује никаква правила. Они, нпр. поштују правила изузимања страних дипломата из своје јурисдикције. Зашто би било радикално другачије у вези са поштовањем људских права својих држављана? У 18. веку се (бар на територији Европе), норме међународног права нису заснивале на пристанку држава, него на разуму или природном праву. Зар државе тада нису биле суверене? Осим тога, међународни обичаји могу настати и без деловања појединачне државе, а касније је обавезивати. Из овога се може закључити да ни међународно право, као ни космополитско, није у складу са идеалтипским, “чистим” суверенитетом који је углавном правна фикција. Овако изворно схваћен, заправо, суверенитет је тешко ускладив са било каквим обавезама према другим субјектима у систему, које су, пак, на међудржавном нивоу увек постојале.

Не само то, него суверенитет уопште није једнозначна идеја, бар када је реч о његовим носиоцима. Он се различито схвата, нпр. у федерацијама као што су Немачка или САД (где је устав израз суверености), у Британији, где је парламент синоним за сувереност, или у Швајцарској, која је увек нагињала непосредном, народном разумевању суверенитета. Ствар додатно компликује потенцијално раздвајање на правни и политички аспект суверенитета. Може се догодити, наиме, да не постоји чврсто устројена политичка инстанца надређена држави (нпр. светска држава), али да постоји правна инстанца – космополитско право. Сасвим је друго питање како би то право било устоличено; да ли би било писано или неписано, обичајно или уговорно, уопштено или детаљно. У том случају, државе би биле политички суверене, мада не би правно, у смислу да не би биле врховни законодавац на својој територији и морале би поштовати правила о безбедности појединаца или у супротном бити санкционисане. Да ли је могуће обезбедити санкцију за кршење норме уколико не постоје наддржавне политичке институције, то је опет посебно питање, о чему ће бити још речи.

⁶⁹ Ово потпоглавље је (до поглавља 5.2), са одређеним изменама преузето из: Stojadinović, 2009: 14-19.

Даље, може се направити и подела на народни (енг. *popular*) и државни суверенитет. Први концепт је нешто млађи, и подразумева представничке институције које гарантују грађанима да су субјекти и објекти права на некој територији. Они, према томе, учествују у доношењу закона (избором својих представника за институције власти), и потом потпадају под његове захтеве. Редифинисање државног суверенитета не мора угрозити и народни; напротив, може се доказивати да би он само јачао снажењем положаја појединаца, из чијег пристанка уосталом држава и црпи своје суверене атрибуте. Поред свих поменутих недоумица о дефинисању и врстама суверенитета, лако је уочљиво да је класичан суверенитет у нашем добу нарушен. Пре свега, глобални капитализам знатно је ограничио могућност већине земаља да поступају онако како желе, а *“...корпорације или мултинационалне банке имају натпросечни “структурални утицај” над политичком заједницом, и тиме над природом демократских токова* (Held, 1997: 287).“ Владе држава прилагођавају свој политички простор глобалном капиталу, како не би остали ван међународног тржишта и сносили последице своје искључености (Ong, 2006: 78). Тиме и суверенитет за мале и слабе државе постаје само форма, чисто име које их наводно третира као независне актере, док у пракси не постоје могућности да се оне заиста одупру великим предузећима и инвеститорима. Поред доминатног економског система, и међународно право је, иако државоцентрична творевина, ограничило суверенитет, пре свега обичајним правом, али и креирањем међународних судова. Поред тога, посматрано из реалполитичке перспективе, већина држава (сем неколико великих, нуклеарних, сила) никада није ни била суверена, просто због тога што није довољно моћна да заиста одлучује о својој будућности. Из свега наведеног проистиче да је суверенитет већ значајно ограничен и фиктиван за велики број држава у највећем делу времена. Због тога сматрамо да није од користи по сваку цену очувати ту фикцију, већ поредак управљати ка ситуацији у којој ће се правни суверенитет налазити у космополитском праву. На тај начин би, будући да би космополитско право садржавало и норме заштите материјалних интереса појединаца, као и културних интереса народа, политички суверенитет популација у појединачним државама поново дошао до изражаја.

Европска унија, најзначајнија регионална међународна организација, такође несумњиво доводи у питање суверенитет својих чланица. Не може бити говора о класичном суверенитету у ситуацији кад су, рецимо, уредбе ЕУ директно применљиве на територијама чланица (па и појединци и правна лица јесу укључени у њихово поштовање), а притом је нека од земаља гласала против одлуке. Само у областима спољне и безбедносне политике и у кривичним стварима (које су традиционално најосетљивије), државе још увек не прелазе на наднационални метод уређења односа. То је још један показатељ да ембрион космополитизма у правним системима земаља које се називају цивилизованим већ постоји. Моћ привлачности Европске уније успела је да обликује хтеће многих држава, и то тако да се саме одрекну дела свог суверенитета. Штавише, државе источне Европе похрлиле су у ову заједницу „подељеног суверенитета“ иако су га деведесетих година 20. века по многим тумачењима тек стекле, изашавши из Варшавског пакта. Не желимо рећи да суверенитет као такав више нема никакав значај, него да се не може посматрати као апсолутан, а питање је да ли је икада то и био. Космополитско право нужно не би укинуло суверенитет, осим ако се прихвати класична, хобсијанска теорија о његовој неодговорности пред било каквим спољним поретком. Али онда је одржање суверенитета у глобализованом свету у стварности тешко могуће, сем ако држава не

прихвати крајњу изолацију. Сходно томе, сматрамо да у ери глобализације суверенитет може бити само ограничен и трансформисан, а, када је већ тако, гаранција заштите задовољења потреба кроз космополитско право делује много прихvatљивија од суверенитета кога ограничавају приватни интереси инвеститора или финансијских шпекуланата, или геополитички интереси великих сила.

Без обзира да ли прихватимо становиште према којем је постојање супердржаве или нове врсте заједнице нужно (заједнице засноване на пристанку или договору постојећих држава, притиску од организација цивилног друштва, или на чему другом), космополитско право обавезно подразумева поштовање одређених универзалних норми. На пример, то би биле норме које би се односиле на забрану злочина против човечности, ратних злочина, геноцида, убиства, пљачке итд. Наравно, ове норме већ постоје у међународном праву, али међународно право је право кога стварају државе и које се државама не може наметнути. Тако, на пример, уколико држава није пристала на надлежност неког међународног суда, он у начелу не може поступати ни по предметним злочинима.⁷⁰ А чак и када суд то може, држава опет може одбијати да изручи своје држављане. Држава, такође, може склапати билатералне уговоре са другим државама који отежавају рад међународним судовима тиме што искључују могућност да суд има приступ оптуженицима. Закључујемо да моћна држава у тренутном стању ствари може увек избегавати да она сама или њени држављани буду процесуирани пред постојећим међународним судовима. С обзиром на то да државе нису склоне да поштују право само на основу ауторитета доносиоца или тумача, космополитско право би у последњој инстанци морало обухватати адекватну принуду спровођења правила. Но, могуће је и да би државе заиста настојале да норме космополитског права испоштују, односно да не би било „самоизузимања“. Сматрамо да би мера поштовања космополитског права зависила и од тога како би оно настало. Наиме, ако би појединачне државе сматрале да су настајуће норме заиста праведне, и уколико би притом учествовале у њиховом доношењу, нема разлога да се верује да би нека од њих те норме систематски кршила. Ипак, с обзиром на досадашња искуства са нормама међународног права, сигурна санкција за непоштовање права представљала би неопходност.

Осим механизма принуде, мора постојати и обавезна надлежност судова, који би имали последњу реч о томе да ли је право прекршено. Проблеми имплементације, међутим, остају бројни. У следећем поглављу ћемо се више бавити механизмима које би биле на располагању институцијама у примени космополитског права. Ти механизми би засигурно обухватили известилачке мисије, мере упозорења, саветничке и мониторинг мисије, употребу војних снага итд.⁷¹ Али, узимајући у обзир могућност краткорочне и дугорочне перспективе развоја (као што чини и Хелд), није неопходно да се све то одигра одмах, већ по фазама (што ћемо и показати у наредном поглављу). Промена кључних институција на глобалном нивоу кроз увођење „мировне инфраструктуре“ јесте незаобилазан корак уколико се жели успостављање космополитског модела спречавања сукоба. У визији космополитског права коју ћемо ми изложити, а у којој оно обухвата велики број норми и засновано је на задовољењу људских потерба, новоосноване институције не би ни морале

⁷⁰ Изузетак су судови које оснива Савет безбедности Уједињених нација по глави 7. Повеље УН. Они, пак, могу бити основани само ако се томе не противе сталне чланице.

⁷¹ Овде говоримо само о механизмима за примену права, док би за укупан успех космополита вероватно била потребна промена процеса социјализације, школских програма и слично.

имати друге посебне надлежности сем да се старају о примени космополитског права, тј. то би (по обухвату) представљало њихов примарни задатак.

Уопште, читав приступ космополитског права се заснива на уверењу да се може вредновати начин на који се људи третирају, а то је истинито исто колико и почетна претпоставка да постоји минимум права које човек самим својим постојањем заслужује. Уколико је та претпоставка тачна, њено важење није територијално ограничено, односно, она важи свуда. Према томе, подвођење под правни поредак у оквирима територијалних граница није ствар морала, него праксе. Величина и домен правне функције државе нису предетерминисани нити вечити. Нас, наравно, највише интересује предност коју би ове промене схватања донеле у погледу спречавања глобалних сукоба. Засад ћемо само рећи да би легитимитет онога ко спречава сукобе био неупитан (што данас није случај чак ни ни у оквирима Уједињених нација), људски ресурси (укључујући стручњаке) снажнији, а и војна сила боље опскрбљена, када би глобални органи чије оснивање заговарамо⁷² имали обавезу да обезбеде спровођење космополитског права. Поменути предлози су, приметили би критичари, у домену хипотезе, али верујемо да питање поштовања закона од стране држава није нерешиво и да космополитски приступ може допринети проналажењу начина да се то питање реши. На који начин тај допринос може бити дат најбоље ће се видети кроз модел који ћемо изложити.

5.2. Глобално цивилно друштво и транснационални друштвени покрети

Кад смо говорили о компонентама космополитског приступа у спречавању сукоба, као једну од њих навели смо и политичку доминацију транснационалних друштвених покрета. Наиме, сматрамо да без транснационалних друштвених покрета не може до доћи до успостављања било ког космополитског модела спречавања сукоба. То је због тога што, најпре, транснационални друштвени покрети најбоље одговарају природи глобализације и доносе демократску потпору наднационалним процесима, али и због тога што (својом масовношћу и распрострањеношћу) могу да изврше већи притисак на државе да чињењем или нечињењем омогуће промену поретка. Због тога друштвене покрете сматрамо кључним актерима који могу да изнесу задатак успостављања космополитског модела који ћемо предложити. Такође, навели смо да је доминација транснационалних друштвених покрета *политичка*, управо да бисмо нагласили отвореност процеса успостављања и модификације космополитских модела поретка (а тиме и модела спречавања сукоба), насупрот правном формализму и било ком систему правила који би био на снази. У трећем поглављу смо објаснили због чега приступи засновани на правима нису адекватни за спречавање сукоба. Слично томе, гаранција заштите појединаца и група од држава не би била довољна за постојање космополитског модела поретка, уколико друштвени покрети као реалне социјалне снаге не би такав поредак омогућили и одржавали успостављањем сталних политичких захтева. Треба нагласити да су покрети као реалне социјалне снаге хетерогене, те да има и оних покрета који не само да не подржавају космополитску идеју, него јој се и директно супротстављају. Ипак, ми овде не говоримо о таквим покретима, већ аргументујемо да без деловања друштвених покрета (мислећи, притом, на оне који заговарају космополитски приступ спречавању сукоба) не може

⁷² У наредном поглављу ћемо навести и описати глобалне органе које наш модел предвиђа.

бити изведена радикална друштвена промена која подразумева напуштање државоцентричности и неолибералне глобализације. Стална делиберација, дијалог, испостављање захтева и легитимна политичка борба саставни су део космополитског модела и претходе и усмеравају космополитско право.

Промене у организационим и структурним формама политичког организовања, као и померање центра моћи (унутар држава на извршну власт, а у међународним круговима на регионалне и глобалне организације) узроковале су и одређене промене у области политичке партиципације.⁷³ У односу на класичне друштвене покрете, савремени транснационални друштвени покрети представљају врсту колективне акције која није примарно фокусирана на питања на која национални доносиоци одлука могу одлучујуће да утичу. Под транснационалном колективном акцијом подразумева се, по Донатели дела Порте и Сиднију Тeroу, “координисана међународна кампања активиста усмерена на друге међународне актере, државе или међународне институције” (Della Porta, Tarrow, 2005: 2-3). Није уопште једноставно одредити шта све представља (транснационални) друштвени покрет, и разликовати га од организација (које би требало да су институционализоване и трајне), па се може рећи да се појам опире јасној дефиницији и категоризацији (Downing, 2008: 43). Раније је социологија правила разлика између покрета и организације на једноставан начин – организације су биле они колективни актери који имају формалан карактер (Тomić, 2009: 12). Међутим, с обзиром на формализацију друштвених покрета и развој невладиног сектора који није више јасно институционализован, постаје све теже разликовати два појма. Помоћ у овом процесу може пружити чињеница да се разлика између покрета и организације не тиче само формалног карактера организације, већ самог начина деловања, у смислу да организације имају мање-више сталан број чланова и не зависе искључиво од мобилизације за колективну акцију (Тomić, 2009: 16). По Смиту су савремени друштвени покрети, у ситуацији све тешње међузависности, осуђени да постају све више транснационални (Smith, 2005: 228). Као што су у 19. и почетком 20. века традиционални друштвени покрети изменили начин на који људи политички партиципирају, тако се и почетком актуелног stoleћа стварају претпоставке за један другачији активизам. Наиме, Интернет у великој мери мења и проширује „репертоар колективне акције“ (Van Laer, Van Aelst, 2010: 231). Разлог је тај што данас постоје могућности да се у најкраћем могућем времену подржи активизам на територијално удаљеним локацијама (путем донација, петиција, “виртуелног” учешћа, дељења вести и видеа), а смањује се и време потребно за координацију протеста или окупљање истомишљеника.

У односу на већи део 20. века у коме су доминирали традиционални друштвени покрети (мировни и антирасистички), као и покрети засновани на организовању у циљу смањења неједнакости (нпр. раднички покрети) и то превасходно унутар националних граница, како се stoleће приближавало крају постало је јасно да се фокус оваквих структура неизбежно помера ка глобалном нивоу и да се шири круг питања која мотивишу на акцију. Може се навести више разлога за то, од којих Кохен издваја:

⁷³ Од почетка наведеног пасуса, па до потпоглавља 5.3. текст је (са незнатним изменама, скраћењима и премештањима) преузет из чланка објављеног као: Стојадиновић, Младен, *Транснационални друштвени покрети у ери Интернета: случај „Аваз“*, Социологија, Година 59, Број 4, 2017, и то стране 498-500 и 505-514.

- 1) схватање да највећи број проблема не може бити решен у контексту само једног друштва, ма колико моћно оно било;
- 2) значајан број питања је просто по карактеру прекограничан;
- 3) глобализација, развој комуникација и културна размена узроковале су да људи желе да се организују на транснационалном нивоу;
- 4) чињеница да државе морају да премосте или увећају своју моћ како би парирале новим покретима и
- 5) становништву у сиромашним и ауторитарним државама очајнички требају транснационални покрети јер је то често најважнији облик грађанске партиципације који је могуће спровести (Cohen, 1998: 6).

Било како било, друштвени покрети као најважније полуге цивилног друштва (Павловић, 2004: 53) постепено прерастају у полуге једног транснационалног (у перспективи можда глобалног) друштва у настајању. То транснационално друштво је првенствено повезано информационо-комуникационим системима и савременим технологијама, а не физичком блискошћу. Међутим, може се поставити питање у којој су мери транснационални покрети заиста транснационални, имајући у виду да се углавном координирају са једне или неколико локација, као и да највећи број активиста делује ван информатичког простора, односно „ван мреже“ (*offline*) само у сопственој локалној средини. Дакле, иако су на Интернету блиски (бар док траје извесна кампања или акција), највећи број чланова покрета не долази у стварни контакт са осталим члановима, сем у сајберпростору. Протести, трибине, маршеви и друге технике партиципације још увек се организују највећим делом на локалном нивоу – веома је тешко очекивати да ће људи из других држава или континената заиста и присуствовати догађају који се дешава стотинама или хиљадама километара далеко, иако им је можда стварно стало до циља који се жели постићи. Просто, географска удаљеност је још увек важна и повећава трошкове физичког повезивања особа са различитих крајева света. У том смислу, транснационализам покрета не значи (још увек) да су активисти заједно у акцијама ван Интернета, али подразумева да покрет има присталице у многим државама, као и да се обраћа међународним и/или глобалним институцијама, а у вези са питањима која надилазе државне границе. Као примере можемо навести „Гринпис“, „Оксфам“ итд.⁷⁴

Најзначајније области у којима делују транснационални покрети јесу: заштита људских права, заштита животне средине, мировне активности, женска права, економски развој итд. (Smith, 2005: 233). Евидентан је пораст броја људи који учествују у друштвеном и политичком животу кроз наведене покрете, мада је тенденција да темпо пораста лагано опада. Поред тога, већ је сугерисано да је све више покрета и организација чија област деловања није ограничена на једну друштвену сферу, већ обухвата већи број питања и надлежности које се преклапају. Екстензивно коришћење Интернета и нових технологија од стране припадника транснационалних друштвених покрета је још једна од њихових основних карактеристика. Притом, разлика међу земљама сиромашног Југа и богатог Севера, кад се ради о обиму ослањања на поменути технолошке предности, није уопште тако

⁷⁴ Оба наведена покрета су уједно и организације, односно, у питању су покрети који су настали око организације. Стога се може рећи да су у питању „организације друштвеног покрета“ (енг. *social movement organizations*). Већ смо поменули да је често тешко направити разлику између организације и покрета.

велика како би се могло претпоставити (Smith, 2005: 242). Финансијска и економска ограничења, с друге стране, производе много већу разлику у могућностима утицаја појединаца и покрета из сиромашнијих земаља у глобалним акцијама. Генерално посматрано, транснационални друштвени покрети заузимају све значајније место у спектру друштвеног организовања (Smith, 2013: 3-4).

За разумевање савременог друштва које многе своје димензије дугује развоју информационо-комуникационих технологија драгоцен је рад Мануела Кастелса. Он је у својим бројним књигама, од којих треба издвојити тротомно дело „Информационо доба“ покушао да постави основе прилагођавања социологије новом типу друштвене структуре, коју он назива „умрежено друштво“ (Castells, 2004: 3). Три кључна процеса који, по Кастелсу, узрокују промену начина организовања од класичних ка умреженим јесу: развој информационо-комуникационих технологија, реструктурација капитализма и раст друштвених покрета (Petrović, 2007: 172). Из наведеног је видљиво да Кастелс повезује друштвене покрете са развојем савремених технологија, и да у њиховом садејству, уз окружење зрелог капитализма, види суштинске узроке крупних социолошких промена које су наступиле почев од седамдесетих година XX века. Мрежа нема центар, већ само чворишта; једина логика која у оваквом облику друштва опстаје јесте логика укључености, тј. питање да ли сте у мрежи или не (Petrović, 2007: 173). Иако су три поменута процеса засебна и независно настала, лако је схватљиво да су нераскидиве везе између њих, те стога коришћење информационих технологија од стране друштвених покрета постаје једна од препознатљивих одлика али и суштински предуслов савременог, умреженог друштва. Уједно, многи од њих јесу антикапиталистички, односно настају као реакција на капитализам, тако да су наведени процеси испреплетени.

Иако Интернет знатно олакшава транснационални активизам, постоје аргументи и да он може и отежати или успорити успех друштвених покрета, поготово у смислу доприноса дифузности, односно „разводњавања“ покрета, имајући у виду да се дешава да појединци или групице користе знање на рачунарским мрежама да себе претворе у локалне или регионалне лидере који онда неретко расипају енергију покрета (Della Porta, Tarrow, 2005: 2-3). Због тога веза између успеха друштвених покрета и коришћења савремених компјутерских технологија није једнозначна. Критичари могу спорити значај демократског потенцијала Интернет покрета. Пре свега, може се аргументовати да и недемократске идеје врло лако бивају распрострањене на овај начин (нпр. фашистичке, расистичке, сексистичке и друге групе то већ увелико користе), а, затим, да су међународна политика и економија већ толико удаљени од политичке контроле да не постоји шанса да се суштински утиче на њихов ток (Langman, Morris, 2006). Дакле, тзв. сајберактивизам може показати оба лица – и демократско и антидемократско.

5.2.1. Пример транснационалног друштвеног покрета - “Авааз”

Већ је наведено да важну улогу у формирању критичне масе појединаца и група које желе да се организује око неког интереса или вредности данас имају савремене комуникационе технологије и системи. По бројности чланства, тренутно најмоћнији транснационални друштвени покрет јесте “Авааз” (Avaaz). Ради се о

независном покрету⁷⁵ активиста који координира своје деловање путем Интернета. Он представља, по Батлеру, „нешто између глобалне невладине организације и мегафона“ (Butler, 2013). Бројка од више од 63 милиона присталица (податак са званичног сајта, www.secure.avaaz.org, 2020, датум приступа 12.07.2020. године) сама по себи делује импозантно, а још већи утисак оставља чињеница да је раст и даље експоненцијалан. Интернет страницу “Авааза” (www.avaaz.org) дневно посете милиони људи из свих крајева света, а петиције које се преко наведене странице потписују (као основни облик деловања) имају најмање неколико стотина хиљада потписника. Осим петиција, занимљив је и феномен „бомби електронске поште“ (енг. e-mail bombs) који се састоји у великом броју истовремених порука на адресу неког појединца или институције, чиме се показује подршка одређеном циљу и врши притисак да се донесе одређена одлука. Електронске петиције се готово увек прослеђују адекватним адресатима, било властима на националном или међународном нивоу, било другим друштвеним субјектима који имају моћ да утичу на питање од интереса за чланове “Авааза”. Међутим, нас више од петиција занимају улични протести, демонстрације, промотивне акције, форуми, трибине и друга окупљања на којима се указује на политичке, економске, еколошке, социјалне, културне и друге проблеме. Њих је све више, и већ је формирано најмање 16 канцеларија на 5 континената из којих се ближе усклађују реалне акције заинтересованих. Иначе, само име „Авааз“ (што на персијском значи глас или песма) додељено је покрету јер у великом броју значајних светских језика (хинду, турски, арапски, урду) тај термин означава вест или звук, глас, што се симболички веома лепо уклапа у циљ који се покретом жели постићи. Важно је напоменути да се покрет финансира искључиво од донација, и да се не прихватају никакве уплате компанија или држава, а постоји и лимит средстава које појединци могу донирати, како би се спречио превелики утицај било кога на доношење одлука о правцима деловања, методама и циљевима покрета.

“Авааз” је настао 2007. године и може се сматрати младим покретом. Овакви, млади, покрети или организације имају тенденцију да своје Интернет активности учине више интерактивним, за разлику од “стarih” покрета или организација (политичке партије, синдикати) које обично само прошире сопствене активности на рачунарске мреже, без промена њиховог садржаја (видети, Mosca, 2007: 9-11). Присталице и чланови “Авааза” сасвим су слободни да одаберу колико ангажовање ће бити спремни да учине. Довољно је само једном потписати електронску петицију или учествовати на било који начин у акцији покрета, и практично се тиме постаје његовим чланом (Butler, 2013). Дакле, чланови могу просто добијати обавештења о делатностима покрета, или само потписивати петиције, или донирати средства, или све то заједно, плус директно се укључити у акције у својој земљи као организатори или симпатизери, а могу се пријавити и прикључити транснационалном тиму људи који свакодневно ради на координацији великог броја активности (који чине организациони део покрета). Гесло покрета је “увести политику обичних људи у међународно доношење одлука” (енг. to bring people-powered politics to international

⁷⁵ Сматрамо да је исправније говорити о покрету, будући да је структура у потпуности децентрализована. Осим тога, “Авааз” се самодекларише као покрет. С друге стране, Чедвик аргументује да се ради о новом, хибридном облику политичке организације, која комбинује елементе традиционалних техника са новим формама организовања (Chadwick, 2007: 284). Може се додати да се заправо ради о покрету (у ширем смислу) и о организацији друштвеног покрета у ужем смислу, јер унутар покрета постоји организација који води рачуна о координацији акција, избору стратегија и потребним ресурсима (Томић, 2009: 15-16).

decision-making), а неретко се учесници поздрављају са “Моћ народу” (*Power to the people!*). Из овога јасно следи базично усмерење покрета на идеал партиципативне и делиберативне демократије, снажан отклон од хијерархије и приступа одозго-надоле, као и инклузивност и поуздано присутна шареноликост чланова, идеја и метода. Брзој масовној мобилизацији у потписивању петиција, донацијама и другим активностима доприноси чињеница да “Авааз” функционише на 16 језика, и тај број се непрестано повећава. Иако су дозвољени коментари, додавање садржаја и иницирање петиција и различитих других активности, координатори покрета морају да одобре садржај да би он постао видљив на Интернет страници.⁷⁶ Поред основне Интернет странице покрета, “Авааз” не пропушта прилику да користи и друге Интернет механизме. Ту се, пре свега, мисли на друштвене мреже Фејсбук (Facebook), Твитер (Twitter), Мајспејс (MySpace) и на страницу за емитовање видео садржаја Јутјуб (YouTube). Они чак нуде бољу персонализацију садржаја и живље представљање покрета од основне странице (Kavada, 2012: 38). Оно што се може сматрати недостатком јесте слаба међусобна комуникација између чланова покрета, јер се већина активиста обраћа самом покрету, а не једни другима. Иако групни идентитет чланова „Авааза“ постоји као лично схватање припадности, интерперсонална везаност са другим активистима остаје слаба.

Како би се најбоље дочарало које су вредности око којих се симпатизери и учесници “Авааза” окупљају, навешћемо неке од акција које су они спровели, пре свега оне које су од самих укључених појединаца али и од шире јавности оцењени као успешни. На пример, ово је покрет који је организовао највећи марш у историји за питање из сфере екологије и заштите животне средине. Наиме, у септембру 2014. године се више од 400.000 људи у Њујорку окупило да покажу администрацији САД да је у америчком народу снажна подршка смањењу емитовања угљен-диоксида. У истом тренутку, не само у Њујорку, већ на више локација у другим државама, хиљаде људи дало је подршку својим америчким саборцима у борби за праведнију расподелу терета за очување планете. Читав подухват осмишљен је и усаглашаван преко Интернета.⁷⁷ Следећа велика акција јесте притисак на Европску унију да се забрани употреба штетних пестицида који посебно негативно утичу на популацију пчела.⁷⁸ Прописи ЕУ успешно су промењени, након петиција, позива и разговора представника “Авааза” са члановима Европске комисије, Европског парламента и других надлежних тела. Даље, медијски магнат Руперт Мардок онемогућен је да преузме телевизију “BskyB”, чиме би још више учврстио своје медијско царство, управо залагањем представника поменутог покрета. С обзиром на то да је слобода Интернета од суштинског значаја за постојање и деловање “Авааза”, није чудо да је

⁷⁶ На тај начин је платформа претворена пре у медиј за комуникацију из једног чворишта ка многима, али уз могућност утицаја и уплива на то чвориште. Ради се о институционалном устројству покрета које усмерава могућности ангажовања, не према директном упознавању и зближавању чланова, него ка синергији њихових малих доприноса заједничким задацима. Као такав, “Авааз” је окренут споља, реалним проблемима и организовању за њихово решавање, а не пати од окренутости “на унутра” која отежава многим сличним иницијативама да се прошире и етаблирају, иако постану веома важне људима који су у њима активни. Све ово може бити значајан увод у дубље разумевање начина на који Интернет утиче на колективно дељање.

⁷⁷ Поменути марш је имао великог медијског ефекта и допринео је да се на самиту УН о климатским променама, одржаном неколико дана касније, уговоре обриси споразума који је, након усаглашавања, потписан 2016. године и који је познат под називом Париски споразум.

⁷⁸ Наиме, одређени пестициди моћних фармацеутских компанија, показала су истраживања, десеткују број пчела у ближој околини њива на којима се употребљавају, што узрокује веома негативне последице по екосистем, посебно имајући у виду значај ових инсеката за опрашивање.

ангажовање припадника покрета усмерено и на питања која се директно тичу наведене области. У том смислу, притиском на Европски парламент издејствовано је да се одбаца ратификација Трговинског споразума против кривотворења или тзв. АСТА (*Anti-Counterfeiting Trade Agreement*), којом би се у великој мери онемогућило бесплатно преузимање књига, музике, филмова и других дела заштићених правом интелектуалне својине на Интернету. Наравно, нису само поступци овог покрета допринели да АСТА буде одбијена, будући да се ради о веома широком и важном споразуму који је уједно имао и доста критичара, али је чињеница да су договори путем ове Интернет платформе допринели успеху плана за одбацивање уговора. Осим европских држава и држава Северне Америке, тренутно је највећи број регистрованих чланова “Авааза” у Бразилу, што сликовито говори о томе да је и јужна хемисфера итекако способна да регрутује појединце вољне и мотивисане да се путем нових технологија и глобалним умрежавањем одупиру друштвеним и политичким процесима за које сматрају да су неправедни. Дакле, транснационални друштвени покрети никако нису ограничени само на тзв. богати Север.

Као неформални лидери покрета појављују се одређене особе које су или оснивачи покрета или се истичу својим способностима и ангажманом, као што је Канађанин Рикен Пател, алуумниста Оксфорда и човек кога је Светски економски форум у Давосу прогласио за „младог глобалног лидера“. Разумљиво је да постоје и критике које се “Аваазу” могу упутити, било наведеном покрету конкретно, било оваквом облику партиципације генерално. Ту треба поменути критику да “виртуелни активизам” који са собом доноси Интернет покрети отупљује оштрицу правог, изворног активизма и своди читав ангажман на потписивање електронских петиција (ово становиште заузима и Мика Вајт, један од оснивача покрета “Окупирајмо Волстрит”, видети у: Schellings, 2011: 53-55). Уколико се приклонимо оваквом мишљењу, чини се да илузија промена које ће се десити уколико из удобне фотеље комуницирамо са истомишљеницима управо онемогућава снажнију политички мотивисану акцију. Међутим, као што је већ речено, није истина да се активизам чланова “Авааза” своди само на електронске петиције, већ се и улични протести и кампање организују и осмишљавају на Интернет страници покрета. Осим тога, највећи део од милиона симпатизера покрета вероватно не би ни на који начин учествовао у кампањама по питањима која превазилазе оквире националних држава да није осмишљена оваква метода повезивања, а путем те форме активизма ипак активно партиципирају, макар и само путем “кликтања” рачунарским мишем.

Поред критике која је усмерена на слабашност и виртуелни карактер покрета, постоје и много снажније критике саме сврхе и намера “Авааза”. Наиме, поједини аутори тврде да се заправо ради о инструменту капиталиста и америчке администрације који, под плаштом борбе за права животиња и сличних кампања, обликује свест милиона људи провлачењем скривене агенде која је прозападна и чак проратна (видети, нпр. Morningstar, 2012). Штавише, иде се дотле да се овај покрет назива заштитником олигархије и полугом империјализма, а аргументи се проналазе у биографијама људи који су носиоци или оснивачи покрета, међу којима су особе блиске Светској банци, Џорџу Соросу, Билу Гејтсу, учесници у обликовању маркетиншке кампање Барака Обаме, сарадници генерала Веслија Кларка, либералног економисте Џефрија Сакса и других (Morningstar, 2012). Такође, организације које су покренуле „Авааз“ – „MoveOn“, „GetUp“ и друге, по критичарима као што је Морнингстар, представљају механизме за стицање профита,

иако не директно, као и за промоцију идеологије либералног интервенционизма и империјализма атлантских олигархијских структура. Не улазећи, због недостатка простора и удаљености од циљева овог рада, у истинитост тврдњи о укључености многих истакнутих припадника покрета у наведене процесе супротне прокламованој етици „Авааза“, вероватно је да многи од појединаца учествују у покрету због личних или интереса појединаца и компанија за које раде. Међутим, то не значи да већина пројеката које је покрет до сада изнедрио није деловао у корист најширих слојева човечанства и заштите планете. Ипак, више него добро је имати на уму коректив у виду овако „љутих“ критика, како би се се сваки појединачни случај за који се покрене кампања посматрао у критичком светлу и био филтриран узимајући у обзир могуће или претпостављене злоупотребе космополитских начела, што је посебно случај са активизмом по експлицитно „политичким“ питањима.

Изводећи одређене закључке из кратке студије случаја о наведеном покрету, указујемо да (што се тиче садржаја) његове претпоставке а и резултати понекад могу бити посматрани као космополитски, али што се тиче форме, то још увек није случај. Наиме, и даље је мали део светске популације ангажован у овом Интернет покрету, неједнака је географска распрострањеност активиста, а постоје и материјалне препреке да се многи од људи из различитих крајева света придруже (рецимо, немају сви приступ Интернету). Поред тога, међутим, сматрамо да се мало покрета може похвалити резултатима које је постигао „Авааз“, иако је вероватно превише смела Шелингсова тврдња да не постоји покрет или организација која се више приближила космополитском идеалу (Schellings, 2011: 58), ако се у обзир узме структура чланства, али и карактер и усмереност кампања и петиција. Деловањем покрета као што је „Авааз“ може се створити језгро глобалног цивилног друштва које као коректива политичким процесима 21. века, како се они не би претворили у ауторитарну и централизовану љуштину и изгубили свој демократски предзнак. Али, како се не би претерало у очекивањима од покрета на Интернету, треба истаћи да су присутне и злоупотребе њиховог чланства и енергије у различите сврхе.

5.2.2. Глобално цивилно друштво као потпора међузависног света и одговор држава

Покрети попут „Авааза“, тј. нови друштвени покрети, како се понекад називају, чине једну од основних полуга за успостављање онога што Мери Калдор назива „глобалним цивилним друштвом“ (Kaldor, 2003: 588-589). Штавише, њих обухвата базично значење појма глобалног цивилног друштва, поред међународних невладиних организација и нових етничких и религијских покрета. Уколико се узима разложним да глобално управљање не може бити утемељено (макар не на демократски и легитиман начин) без снажног цивилног друштва које надилази националне оквире, закључује се да транснационални друштвени покрети морају да одиграју значајну улогу током столећа које је тек започело. Отпор неолибералној глобализацији могу пружати или националистички или интернационалистички, прокосмополитски покрети (Glassman, Park & Choi, 2008: 343-348). На примерима азијских покрета, Гласман, Парк и Чои показују да су националистички покрети превладали. Међутим, у чињеници њихове доминације управо се налази један од кључних разлога каснијег слабљења покрета (Glassman, Park & Choi, 2008: 343-348). Дакле, уколико транснационални покрети не ојачају и не следе космополитску агенду, већ се концентришу на ситуацију у појединачним државама, транснационални капитал (који је много боље повезан него групе које му пружају

отпор) ће лако одбранити неолибералну глобализацију. Наравно, поред покрета, својеврсна “коалиција отпора” неолибералној глобализацији треба да обухвати и друге индивидуе и групе – синдикате, омладину, јавне интелектуалце, политичке партије интернационалистичке провенијенције, одређени број држава или међувладиних организација, па чак и социјално одговорне компаније или филантропски расположене појединце. Наиме, у ситуацији глобалне међуповезаности и драстичних неједнакости, само удруживање свих снага које могу превазићи уске приватне, и националне интересе може довести до иоле одрживе могућности увођења алтернативног поретка. Процеси који већ теку а односе се на наднационализацију, укрупњавање и интеграције на различитим крајевима света (нпр. стварање регионалних организација са све већим надлежностима, монополизација, зачеци међународних судских институција, финансијски аранжмани регионалног и континенталног нивоа) могу лако да се изроде у централизоване и аутократске елементе новог светског поретка, ако не буду под сталним притиском и надзором глобалног цивилног друштва у настајању. Зато је од изузетног значаја да иницијативе који се опирају неолибералној глобализацији буду засноване на начелима независности и транспарентности. У супротном, десиће се да покрети замру или, што је још вероватније, буду угушени.⁷⁹

Уколико се сложимо да се само упорним и осмишљаваним напорима могу успоставити замеци међународног поретка који би био релативно праведан, највећа очекивања се морају имати од грађана који би вршили притисак на сопствене владе да систем „померају“ ка светској заједници. Ово стога што, како смо у више наврата навели, државе засигурно неће својевољно препустити полуге моћи којима располажу. Развијена грађанска друштва и транснационални покрети и организације могу, уз остале актере “коалиције отпора”, заговарањем и показивањем “на делу” космополитског схватања живота и политике, довести до промена поретка заснованих на задовољењу људских права и потреба. Наравно, Интернет се може користити и за мање племените сврхе, али је за наше истраживање важно да корист од њега може имати страна која је до сада била слабија – а то је грађанско друштво у односу на државе. До које мере Интернет може помоћи цивилном друштву било је видљиво и много пре „Авааза“; сетимо се демонстрација пред састанак Светске трговинске организације у Сијетлу 1999. године. Преношење догађаја уживо преко Интернета, хиљаде порука и позива, и поред контроле и игнорисања осталих медија недвосмислено је показало да више није могуће сакрити шта се дешава, макар у земљама у којима је употреба „мреже свих мрежа“ могућа (Naughton, 2001: 155-156). Са успесима у организовању акција путем Интернета који су се у међувремену збили, још је уочљивији потенцијал који овај медиј са собом носи.

Државе (поготово ауторитарне) су веома брзо схватиле колику субверзивну моћ (у односу на власт и неолиберални економски систем) Интернет може да има. Из тог разлога многе од њих на један или други начин ограничавају његову употребу (видети, Naughton, 2001: 159-161). Чак и демократске државе на различите

⁷⁹ Више о томе како покрети замиру може се наћи у: Davenport, 2015. По Девенпорту, покрети могу ослабити и затим се угасити или због унутрашњих или због спољашњих разлога. Унутрашњи разлози тичу се фракционализације или опадања мотивације током времена. Спољашњи разлози се највећим делом повезују са акцијама државе, попут убацивања провокатора, пропаганде или просте репресије.

начине покушавају да ово моћно средство „избију из руку“ група⁸⁰ за које сматрају да могу да им на било који начин нашkode. Законске могућности и кривичне санкције које владе могу успоставити у циљу заштите својих интереса (била то наплата пореза и царина, заштита интелектуалне својине или пуко одржање на власти неке партије или појединаца) у немалој су мери биле потцењене од стране Интернет заједнице. Борба за слободу Интернета, стога, одвија се и на самом Интернету и ван њега. Прописи Европске уније у вези са правом потрошача да туже Интернет сајтове такође се могу сматрати ударом на слободу мреже (Naughton, 2001: 162), па ни међународне организације нису имуне на контролу и регулацију Интернета. Ово се, наравно, може поздравити кад су у питању ситуације које задиру у криминалне и друге противзаконите радње, али је тешко поверовати да се цензура и надзор неће примењивати и у ситуацијама где се покрети боре за легитимну заштиту права (нпр. на објективно информисање, на слободу говора и јавног изражавања мишљења, слободу кретања, тајност писама), чиме се доводи у питање изворна претпоставка о сајберпростору као простору слободе, већ се та слобода (по скептицима) ужива само уколико и док државама то одговара.

Иако би се, користећи аналогije, очекивало да глобализација као у суштини транснационални процес по себи подржава и бива подржана од стране транснационалних друштвених покрета, заправо то уопште не мора да буде случај. Наиме, управо тип глобализације и њени елементи захтевају критички однос глобалног цивилног друштва у настајању, како би се акције определиле у смеру подршке или отпора. Уколико глобализација представља замку неолибералног капитализма,⁸¹ основни је задатак искористити постојеће транснационалне везе и технологије како би се организовао алтерглобализацијски бунт. У том смислу, већ је постала пракса да се многи протести уочи великих састанака или догађаја под окриљем Светске банке, Међународног монетарног фонда, Г8, Европске уније и других актера (које поједине групе идентификују као носиоце неправедне верзије глобализације) координирају путем Интернета (видети, нпр. Van Aelts, Walgrave, 2004: 91-92). Није сасвим јасно у ком ће смеру деловати овај, још увек дифузни, алтерглобализацијски отпор потпомогнут глобализацијом у технологији, али постаје очигледно да и протест постаје транснационалан, као и капитал (Van Aelts, Walgrave, 2004: 105). Ипак, као што је већ сугерисано, не треба преувеличавати улогу Интернета у поменутиим процесима, посебно имајући у виду да емпиријска истраживања показују да он често има само периферну улогу у мобилизацији појединаца за одређену политичку кампању (Pickerill, 2001: 367-368). Тако се на примеру британских еколошких покрета показало да је Интернет само олакшао повезивање оних особа које би се и иначе ангажовале у групама за притисак или протестима. Улога Интернета, дакле, огледа се у бржем и јефтинијем стварању кохезије међу мрежама које већ постоје (Pickerill, 2001: 368). Ми смо се овде концентрисали на Интернет покрете јер су они најбољи пример будућности

⁸⁰ Овде мислимо како на криминалне и терористичке групе (недемократске скупине), тако и на групе демократских активиста који се супротстављају ауторитарним властима или интересима глобалног капитала.

⁸¹ По нашем мишљењу, у овој тврдњи има истине, о чему смо говорили у првом поглављу. Наиме, са јачањем глобализације транснационалне елите следе агенду неолиберализма, а капитал је доживео хиперакумулацију (Robinson, 2012: 12-13). Инструменти које те елите користе су најпре међународне финансијске институције (Светска банка, ММФ). Међутим, глобализација је и више од своје неолибералне димензије, с обзиром на то да она садржи демократски капацитет да се неолиберални процеси преусмере, што зависи од могућности организовања и осмишљавања алтернативних визија поретка.

транснационалних покрета у ери глобализације. Дакле, у Интернет покретима може се видети колику енергију друштвени покрети могу сакупити и колики је њихов потенцијал, с обзиром на то да традиционални покрети нису успели да се наметну као реална основа глобалног цивилног друштва.⁸²

Несумњиво је да савремени пробоји у информационим технологијама утичу на начин, динамику и карактер политичке партиципације у оквиру друштвених покрета. Пораст брзине веза и броја корисника Интернета омогућава да се људи са различитих крајева света веома једноставно пронађу и усклађено делују у корист својих заједничких циљева. Притом треба истаћи да транснационални друштвени покрети 21. века који се доминантно служе Интернетом не делују само „на мрежи“ него је употребљавају и за осмишљавање и организацију „живих“, уличних кампања и акција које имају веома реалан, а не само виртуелни домаћај. Космополитски идеал појединца као чувара слободе, повезаног са истомишљеницима преко државних граница најбоље се остварује кроз партиципацију у оваквим покретима. Уопштено говорећи, транснационални друштвени покрети све више користе Интернет (а неки су скоро искључиво концентрисани на деловање на њему), и успевају да изврше притисак на државе да промене своју политику макар у извесној мери. Ово представља неопходан услов за ефикасност покрета јер је свет и даље државоцентричан и највећи број питања, унутрашњих или међународних, претежно зависи од одлука државних руководства.

Да се не би претерало у очекивањима од Интернет покрета, ваља нагласити да су злоупотребе њиховог чланства и енергије у различите сврхе итекако могуће. Уз еколошка питања или питања смањења сиромаштва, а у костиму заштите људских права или сличној амбалажи, појединачне државе, компаније или организације могу спроводити сопствену идеолошку, војну или чисто економску замисао. У том погледу транснационални покрети не разликују се од било којих других друштвених покрета или организација, а имајући у виду слабу кохезију и неразвијен заједнички идентитет њихових чланова и присталица, потенцијал за одступање од прокламованих циљева је још већи него у традиционалним покретима из 19. или 20. века. Поред стандардних приговора Интернету као средству друштвених покрета (дигитална подељеност, неједнакост у приступу, лоша ефикасност, слабљење старих и радикалнијих метода партиципације и слично), једна снажна критика тиче се немогућности Интернета да створи трајније везе и поверење међу члановима покрета (Van Laer and Van Aelts, 2010: 247).

Из досадашњег искуства се закључује да је од милиона „чланова“ само мали проценат чланова Интернет покрета мотивисан да уради нешто крупније од „кликтања“ за рачунарским столом. Кад је у питању донирање симболичних сума новца, милиони се претварају у хиљаде, а кад је на дневном реду излазак на улице и учествовање у неком маршу или протестима, претварају се у стотине. У том погледу, разуме се, Интернет не може учинити да грађани партиципирају већим интензитетом него што желе. Иако су налази спроведених емпиријских истраживања подељени око тога да ли се заиста смањује истинска мотивација за учешће у политичким процесима тамо где је коришћење Интернета веће, чињеница

⁸² Истичемо, ради разјашњења, да не чине само друштвени покрети цивилно друштво, како национално, тако ни глобално, већ и сви остали актери који нису владини и нису намењени за стицање профита. Али, с обзиром на своје мобилизацијске потенцијале, друштвени покрети (и организације настале из покрета) се сматрају базом цивилног друштва, те овде превасходно и говоримо о покретима и њиховом динамичном развоју.

је да ни „Авааз“ ни било који транснационални покрет који се примарно користи овом мрежом није фундаментално променио стратегију партиципације, већ само тактику. Но, оно што је евидентно јесте да су се могућности и разноврсност деловања проширили и убрзали. Постојање Интернета несумњиво олакшава транснационални активизам и чини га доступнијим све ширим слојевима друштва. То не значи нужно да ће активизам бити искоришћен за демократизацију и задовољење људских потреба, већ то зависи од начела која ће се следити. Космополитизам је један од могућих избора, а ми заговарамо његова начела.

5.3. Питање идентитета и културних разлика

Једно од значајних питања у дисциплини мировних студија јесте и питање односа културе и универзалности људских потреба, која узвратно може довести до разлика у решавању и спречавању сукоба у различитим цивилизацијским оквирима. Да ли је уопште могуће успоставити космополитски модел спречавања сукоба (и космополитски поредак генерално), када су људи толико различити, када су њихове културе и цивилизације несамерљиве? То је питање на које су многи аутори покушавали да дају одговор. Ако је то могуће, да ли би то било исправно учинити? Разлике које се јављају у одговорима на наведена питања дели ауторе на две велике групе: космополите и комунитаристе (о одликама двеју група видети: Zürn, de Wilde, 2016: 18-21). Кад говоримо о односу према моралним нормама, космополите заступају универзализам, а комунитаристи контекстуализам, што чини фундаменталну онтолошку разлику (Zürn, de Wilde, 2016: 9). Такође, у односу према држави, космополите су глобалисти, а комунитаристи присталице националних држава (Zürn, de Wilde, 2016: 18-21). Старе поделе између универзалиста и контекстуалиста добиле су на актуелности развојем глобализације, јер се као ургентно поставило питање односа према одбрани групног идентитета и вредности заједнице од далекосежних социјалних трансформација које наше доба носи са собом. Међутим, две супротстављене идеологије (како их називају Цирн и Де Вилде) поједини аутори покушавају да измире; најбољи пример је Кваме Ентони Апија и његов појам „укорењеног космополитизма“ о коме смо говорили у трећем поглављу.

О супротстављености комунитаризма и космополитизма говоре и турске ауторке Карачасулу и Каракир (Karacasulu, Karakır, 2015: 28-38). Оне наглашавају да су две поменуте „струје“ кључне унутар нормативне политичке теорије. Будући да смо у уводу описали да полазимо од нормативног полазишта у теоријском приступу у раду, морамо се осврнути на комунитаристичку критику космополитизма. А њена основна одредница јесте управо примат групе над појединцем и значај културе који надилази достојанство индивидуа које је чине. Комунитаристи, попут Волцера, нападају идеју „усамљеног појединца“ (наведено према: Karacasulu, Karakır, 2015: 28-29) и указују на значај идентитета група којима ти појединци припадају као конститутивних за њихово биће. То што је неко Грк, или муслиман, или говори хинду, у великој мери обликује и начин на који ће он схватати свој идентитет и вредности, па и своје људско достојанство (као кључни појам у космополитској теорији). Осим тога, постоји нешто што се назива „благостање групе“, и благостање појединца се не може посматрати не узимајући то у обзир. Сматрамо да је комунитаристички изазов универзализму важан и да може допринети оплемењивању стратегија спречавања сукоба (што ћемо делимично и покушати кроз елементе нашег предложеног модела), али да он фундаментално мора

устукнути пред идејом универзализма у етици. Разлог је тај што сматрамо да (доведен до крајњих граница) комунитаризам води у морални релативизам, а тиме и у одржање постојећег стања у појединачним државама и културама. Наиме, уколико се морални стандарди оставе на избор групним идентитетима и не постоји систем који ће гарантовати могућност да се ти стандарди процењују и ван одређене културе, онда се се долази у опасност да се националним државама остави на вољу како ће се понашати унутар својих граница и култура. Тиме се одржава постојеће стање у међународним односима, које смо описали као ризично и неправедно.

Људске потребе, по нашем суду, јесу универзалне али променљиве.⁸³ Оне не смеју бити посматране као статична категорија, и кроз демократску партиципацију и праксу делиберације укључују неслагање и расправу, што је предуслов да универзализам људских потреба не буде патерналистички. Дакле, овај „универзализујући универзализам“ остаје свестан потенцијалних пристрасности и партикуларности, али увек са истим циљем: да се отвори могућност за очување и развој богатства људске врсте на једнаким основама. Стога космополитизам измирује универзализам и партикуларизам, и локални услови и различитости морају да остану интегрални део идеје (Baban, 2003: 18).⁸⁴ Многобројне припадности и преклапајући идентитети чине да се Другост може искусити на дневном нивоу (Baban, 2003: 22), док глобална демократска тела, односно „мировна инфраструктура“ по нашој замисли служи као јемство да ће државе испуњавати своје обавезе према потребама и правима људи на њиховој територији.

Постоји тензија између идентитета као основне потребе (ако се он под тим подразумева) и историчности и случајности (условности или неизвесности појављивања) тих идентитета. Наиме, треба бити опрезан кад се говори о идентитету као потреби, јер се религијски, етнички или верски идентитети посматрају превише деконтекстуализовано и често бивају неговани и подстицани управо у корист самих сукоба. На тај начин првобитна намера заштите идентитета као потребе доводи до њихове злоупотребе од стране политичких елита, тзв. етничких предузетника (*ethnic entrepreneurs*, по Брубакеру). Међутим, кад говоримо о идентитету као потреби, не мислимо на *одређени* идентитет који представља потребу те мора бити задовољен (заштићен),⁸⁵ већ да код људских бића постоји потреба за идентитетом (или идентитетима) чије постојање мора бити узето у обзир уколико се жели њихово нормално функционисање. Етнички, верски, родни, вршњачки, културни и други идентитети заједно испуњавају потребу за идентитетом, која се односи на целину личности. У космополитском моделу који ћемо изложити у

⁸³ Више о универзалности потреба видети у: Stojadinović, 2011: посебно 58-61. Ми прихватамо Бартонову премису да су потребе универзалне, али такође прихватамо да се временом могу мењати, односно да су историчне (Nakarada, 1987: 68), о чему говоре марксисте и постмодернисти.

⁸⁴ Наведена и следећа реченица, преведене су из чланка: Stojadinović, 2014: 89 (написаног на енглеском језику).

⁸⁵ На пример, не мислимо да прихватање идентитета као потребе значи да идентитет некога као Курда, као будисте, панкера и слично, нужно резултира одређеним кључним захтевима који морају да буду задовољени, а који проистичу из тог идентитета и преклапају друге његове идентитете. Али, то прихватање значи да појединци поседују такав групни идентитет који треба да буде поштован као један део њихове личности, и да из тога следе одређене политичке последице и правна заштита. Код националиста етнички или национални идентитет, уколико се означи као потреба, неретко постаје доминантна потреба која потискује остале потребе и зарад које се одређени политички захтеви означавају недодирљивим. С тим у вези, сматрамо да, иако идентитет јесте потреба, то што је појединац Србин или Американац или католик или мормон, не значи да је тај одређени идентитет значајнији од њихових других идентитета, нити да је сам по себи потреба која се мора задовољити.

наредном поглављу, легитимни групни идентитети по правилу су заштићени космополитским правом, и могу бити извор одређених политичких и правних последица ако тиме не ускраћују основне претпоставке нормалног и једнаког живота људским бићима која га не деле. Групни идентитети (који су увек састављени од појединачних) су основа онога што ћемо назвати *заједницом*. Уважавајући аргументе комунитариста до извесне мере, сматрамо да свака заједница има право на постојање и аутономију у својим пословима (верску, културну, језичку) ако има следбенике. У случају да нема воље за одржавањем или организовањем заједнице, она и даље има право да буде заштићена као културно добро човечанства. Међутим, свака заједница мора поштовати права појединаца који је чине да буду или не буду њен део.

5.3.1. Универзализам, релативизам и плурализам⁸⁶

Космополитизам се веома тешко може раздвојити од универзализма, или, прецизније, од захтева за универзализмом, зато што је претпоставка једнакости свих људских бића фундаментална за ту идеју (Chernilo, 2009: 533-534). Према томе, космополитизам по дефиницији подразумева универзализам у етици (Lachapelle, 2007: 366-368). С друге стране, све више аутора постаје свесно значаја партикуларистичке димензије космополитског погледа на свет (Levy, Sznajder, 2007: 159-160); ова димензија је највидљивија у погледу поштовања разлика међу појединцима и нацијама, или култура које различити људи баштине. Тако, Бек и Снајдер говоре о тзв. „контекстуалном универзализму“ (Beck, Sznajder, 2010: 393), који нас наводи да поставимо питање да ли заправо говоримо о једном универзализму или о више универзализама? И поред неразрешених теоријских и епистемолошких питања (или баш зарад њих), ми се залажемо за одржање универзалистичког замаха као незаобилазног елемента за стварање услова коегзистенције у међузависном свету. Без универзализма и признавања универзалних норми (процедуралних, али такође и суштинских, макар у веома грубој форми) није могуће залагати се за космополитизам, и због тога не видимо универзализам као непријатеља. Дакле, *„универзализам је настојање, морални циљ којем се стреми: он није чињеница, није опис света какав јесте“* (Benhabib, 2008: 18, превод М.С). Мора се бити свестан, међутим, да тај процес универзализације мора остати регулативни идеал прагматичног карактера – а не догматски пројекат чије основе су недодирљиве. Циљ универзализма у космополитском приступу треба да буде отворени дијалог на једнаким основама о томе шта је корисно и штетно за сва људска бића, а не неки претходно утврђени или коначни жељени стадијум развоја. Универзализација о којој говоримо треба да има у основи људске потребе.

Ако се упитамо зашто је универзализам толико проблематичан, како наводе критичари – долазимо до закључка да се он напада са две кључне позиције: прво, из круга деконструктивиста и постфундационалиста и друго, из релативистичког, комунитарног, више антрополошког угла. Тачно је да је прва група критика учинила да космополитска идеја донекле ограничи своју теоријску самоувереност. Ипак, постметафизичка и деконструктивистичка критика је пре усмерена на праксу

⁸⁶ Текст од почетка овог пасуса, па до краја првог пасуса на страни 121, преведен је и преузет из чланка: Stojadinović, 2014: 79-80. Оригинал текста је на енглеском језику.

постојећег космополитизма (или на њено одсуство),⁸⁷ и, као таква, губи своју оштрицу ако конкретне мере и одлуке заиста доведу до слободе и развоја великог броја људи. Чиста апстрактна критика не може имати већег утицаја зато што није повезана са актуелним горућим питањима. Постмодернисти, постструктуралисти или постфундационалисти теже да разобличе све „велике наративе“ првенствено због последица које оне производе, тј. зато што завршавају у репродукцији постојећих односа моћи и хегемоније.⁸⁸ Али, једном кад се захтев за универзализмом у пракси приближи политици слободе и аутономије које они прижељкују, питање решавања епистемолошких проблема губи на значају. С друге стране, али на сличан начин, релативистичка, културалистичка, феминистичка и (уопште) партикуларистичка критика се неретко може свести на отпор доминацији Првог света, односно на антизападни став који стреми да онемогући „терет белог човека“. Овде ваља цитирати Чернила, који каже: „Позиција критичара коначно постаје неодржива зато што они не успевају да разумеју да признање и заштита партикуларних начина живота у крајњој линији захтева ширу концепцију јединства човечанства“ (Chernilo, 2009: 546, превод М.С). Само признање једнакости достојанстава и групних идентитета као саставног дела личности доводи до настојања да се одређени партикуларни начин живота и култура заштите, јер се на тај начин групни идентитети афирмишу као елемент *људскости*. Уколико не би било универзалне, макар у крајње апстрактном смислу, заједнице свих људских бића, већ би светска популација била издељена на одређене несамериве, потпуно раздвојене групе, дошло би се у ситуацију да се не осмисле општи појмови потребе или права, као ни идеје да је те групе потребно штитити јер представљају богатство (једног) човечанства. Такође, што се тиче поменуте комунитарне критике, сматрамо да би космополитски пројекат био значајно ослабљен уколико не би било универзалног хоризонта у кога би спадала сва људска бића. Разлог је тај што би амбиција ка стварању услова за настанак одређених јединствених правила у различитим државама и културама (по одређеном утврдивом заједничком критеријуму) била неостварива. А та амбиција је кључни чинилац космополитског пројекта. Односно, изостанак било каквог стремљења ка универзалности био би штетан за космополитске идентитете и обавезе, и учинио би космополитски покрет дезорганизованим и зависним од локалних акција.⁸⁹ Наравно, космополите могу

⁸⁷ Ова врста критике напада универзализам као „причу“ коју заговарају појединци и државе који су на позицији моћи, дакле, то је (по критичарима) апстрактни идеал који се у пракси никад не појављује, већ је одређена врста прикривене хегемоније Запада, белаца и доминантне класе. Више о овоме у: Wallerstein, 2007.

⁸⁸ По заступницима ових теоријских праваца, који се понајвише ослањају на филозофа Лиотара, не постоји нека трансцендентална ни универзална истина, а већина концепата којима се баве науке јесу само наративи, односно приче које служе да легитимизују одређено понашање или тренутни однос снага. На тај начин, и појам потребе био би посматран само као једна од измишљотина просветитељства, која је могла да буде од користи у модерни, али не и у постмодерној ери. Наиме, по овом виђењу наука служи као покриће интервенције богатих и моћних у унутрашње послове слабих и сиромашних, наводно кроз научност универзалних концепата попут људских потреба, права и људске природе уопште. Оно што је наводно од користи свима, непристрасно и историјски неизбежно је само пројекција интереса доминантне државе, класе или цивилизације.

⁸⁹ На пример, уколико би се космополите првенствено концентрисале на побољшање услова живота у појединачним културама, остављајући по стране универзалистичке тежње, они би чак могли посредно допринети стварању услова за јачање космополитизма, али такав наступ свеједно не би био космополитски. Јер, сваки национализам, комунитаризам и уопште примат партикуларних идентитета у односу на општи одудара од космополитског учења. Кроз фокусирање на партикуларне идентитете, из вида се губи целина и практична потреба транснационалног деловања, имајући у виду да је оно предуслов успостављања космополитског поретка. Осим тога, обавеза успостављања праведних норми свуда, дакле, и ван граница појединачне групе или културе, не може бити испуњена уколико нема универзалистичког циља деловања.

(чак, неки то заправо и чине) користити универзализам као идеолошко оружје, али наше истраживање управо показује како се против овога може борити – сталном демократском борбом мишљења, активношћу друштвених покрета и, пре свега, задовољењем људских потреба а не ослањањем на концепт људских права. То значи да треба смањити критике на рачун кршења људских права (често другачије схваћених у различитим културним контекстима), а повећати конкретну помоћ у задовољењу потреба (у храни, здравству, становању, образовању) чија се универзалност може лакше доказати јер проистиче из заједничке људске природе.

Дискурс људских потреба је сасвим ускладив са космополитизмом (имајући у виду да су људске потребе увек потребе појединца), више него са национализмом или интерационализмом. Осим тога, космополитска етика се веома добро уклапа са оснаживањем појединаца широм света да следе сопствени изабрани начин живота. Класична друштвена и политичка теорија не може се одвојити од универзалистичке намере, и управо је та одлика везује са космополитском традицијом (Chernilo, 2007: 32). По Чернилу, универзализам космополитизма се протоком времена појављује и разоткрива у различитим доменима, па његове различите димензије представљају решења на акутне проблеме одређених историјских периода (Chernilo, 2007: 19-20), како смо и навели кад смо износили историјат космополитизма. Слично како је теорија природног права превазиђена кад је постала неодбрањива, тако се може десити да различити елементи и врсте универзализма буду напуштене, али не и његова *нормативна основа* (јер би у супротном социолошке и политичке теорије постале несамерљиве филозофске или књижевне конструкције). А, без нормативне основе универзализма, успех па и само постојање космополитизма се тешко може замислити, иако постоји много начина да се тај универзализам манифестује. У сваком случају, не би било разумно одбацити читав систем због тога што он може бити злоупотребљен.

Када разматрамо универзализам космополитског учења и његове критике, пажње вредна је концепција мултикултурног космополитизма код португалског аутора Де Соузе Сантоса. Овај мислилац и активиста Светског социјалног форума (*World Social Forum*) под космополитизмом подразумева управо “глобализацију одоздо”, односно по њему је само контрахегемона верзија глобализације која је мултикултурна и представља светски Југ заиста космополитска (наведено према: Mouffe, 2008: 459-461). Космополитизам је прекогранична солидарност између експлоатисаних и маргинализованих група, а не универзалистичка култура Запада (Mouffe, 2008: 459-461).⁹⁰ Носиоци оваквог космополитизма нису појединци, већ мреже хуманитарних организација, организација за женска права, раднички покрети, групе које пропагирају одрживи развој, али и бројни научни и уметнички покрети, што у великој мери личи на „мировну коалицију“ о којој смо говорили. Уосталом, „мировна коалиција“ је у нашем виђењу управо коалиција отпора неолибералној верзији глобализације. Поменути мултикултурализам не значи само поштовање културних разлика, већ посебну подршку заједницама из мање развијених држава и региона. У извесном смислу је овакво схватање слично идејама Квамеа Апије, који је такође критичан према једностраним схватањима људских

⁹⁰ Главна полуга универзалистичке културе Запада је дискурс људских права. Тај дискурс није, по Де Соузи Сантосу, по себи погрешан, али се мора водити рачуна да он буде коришћен као одбрана угорежних, а не као подршка доминантних група.

права⁹¹ и прихвата значајнију улогу групних идентитета. Шантал Муф даје добре аргументе против универзалистичке концепције људских права (Mouffe, 2008: 454-458), али, ми смо управо хтели да избегнемо ослањање на појам људских права, радије се приклонивши појму људских потреба. Муфова критикује космополитизам не из позиције релативизма (знајући у које проблеме такво становиште може запасти), већ са позиције *плурализма*. То подразумева да постоји више легитимних одговора на питање доброг поретка, а не само либерална демократија са либералним виђењем људских права (Mouffe, 2008: 462). Међутим, чак и Шантал Муф признаје да плурализам има одређене лимите и да *унутар једне политичке заједнице* не може доводити у питање основне, уставне поставке (Mouffe, 2008: 464). Из овога следи веома важан закључак – да, уколико се жели једна, светска заједница (што је кључна жеља традиционално схваћеног космополитизма), плурализам не може легитимно доводити у питање базична правила игре. У нашем систему то је космополитско право. Мултиполарни свет са плуралистичким вредностима који прижељкује Шантал Муф, дакле, никад неће моћи да подразумева светску заједницу грађана. За многе је то прихватљиво, али нама се чини да та чињеница говори у прилог универзализма наспрам плурализма, у свету кога смо описали у првом поглављу. Јер, поредак ће нужно остати неправедан и склон сукобима глобалних размера уколико светске заједнице не буде.

Све речено наводи на закључак да се овде не заступа само либерална, западњачка верзија демократије као једини легитимни политички облик, напротив. Космополитски модел који ћемо предложити мораће да води рачуна о разликама међу групама, народима, културама, и те разлике производе реалне институционалне последице. Ипак, универзализам се и даље промовише наспрам релативизма у основним поставкама модела, док се плурализам користи као његова допуна. Признајемо да су групни идентитети важни и да треба да буду легитимно заштићени. Али, основа људског идентитета у космополитизму јесте идентитет појединца. У том смислу, плуралитет идентитета се прихвата, али не и релативизам. У мировној инфраструктури залагаћемо се за посебно тело које ће представљати интересе заједница (етничких, верских, језичких и других) које ће моћи да утиче на одлуке које се тичу тих заједница, без обзира у којим државама оне постоје и функционишу. На тај начин ће систем обухватати, нпр. и представнике народа који немају „своје“ државе, као и велики број других заједница по различитим основама које имају чврсте идентитете конститутивне за велики број људи. Вредност групних идентитета, дакле, није мала, али је инструментална, а не интринсична.⁹² Културе које немају следбенике се такође штите, по нашем виђењу космополитског права, али само фактографски, као елемент стваралаштва човечанства.

5.3.2. Критика универзализма у мировним студијама

Након што смо поменули критику космополитизма из културолошког угла у области филозофије и политичке теорије, требало би да се осврнемо и на сличну критику из саме области мировних студија. О занемарењу значаја културе у

⁹¹ Мисли се на схватање људских права које почива искључиво на либералним принципима која појединца посматрају као атомизовану јединку, и која теже да потпуно изместе из разматрања било какав културни или социјални контекст уживања тог права.

⁹² О томе шта значи интринсична вредност културе, видети у: Musschenga, Albert, *Intrinsic Value as a Reason for the Preservation of Minority Cultures*, *Ethical Theory and Moral Practice*, Vol. 1, 1998, pp. 211-223.

решавању сукоба најубедљивије су писали антрополози Аврух и Блек са универзитета Џорџ Мејсон (видети, нпр. Avruch, Black, 1987: 8-9). У космополитском приступу решавању сукоба ови увиди о софистицираности разлика међу групама су драгоцени, али је универзализам људских потреба потребан космополитизму и поред тога што се уважавају значајне специфичности између култура и цивилизација. Разлике у праву, моралу, обичајима, језику и слично не могу довести у питање основну једнакост људског достојанства. Овде се може, ради разјашњења, навести да се често за три основне одлике космополитизма узимају следеће: нормативни индивидуализам, универзална укљученост и општост (Pierik and Werner, 2010: 2). Међутим, треба рећи да космополитски приступ не само да није супротстављен коришћењу локалних пракси и осетљив на културу, већ да отвара простор за њихову промоцију, наравно, у оквирима у којима постоје објективне претпоставке за јединствену моралну једначину човечанства, односно, док постоји хоризонт истости. Ако се пређе Рубикон ка комунитаризму губи се самерљивост права, и пре свега потреба, а та самерљивост је неопходна за одржање поретка који се гради на појединцима, а не народима или државама.

Аврух и Блек су у више наврата критиковали теорију потреба, поготово Бартонову „генеричку теорију”, због тога што занемарује значај културе у решавању сукоба (Avruch, Black, 1987: 87-88).⁹³ Под генеричком теоријом Бартон је подразумевао својство теорије да је применљива на све случајеве сукоба свих нивоа општости (међу појединцима, групама, државама итд.) и, што је важније у овом тренутку, да надилази разлике у раси, нацији, класи, култури итд. За Бартона су од пресудне важности универзалност и датост људских потреба, те му цивилизацијски и културни услови не представљају битан фактор у теорији. Аналогију између општости и универзалности потреба код Бартона и општости и универзалности космополитизма није потребно посебно објашњавати. Уосталом, већ смо у трећем поглављу и говорили о односу потреба и космополитизма. Бартон културу види као концепт који инсистира на разликама међу људима, а да би се добила студија универзалне применљивости мора се инсистирати на сличностима (Avruch, Black, 1993: 131). Међутим, Блек и Аврух кажу да, ако се култура разумева као препрека, то ће резултирати фактичком принудом страна у сукобу да се уклопе у структуру треће, посредничке стране, чак и ако она успе да остане заиста у погледу културе неутрална, што је веома тешко. Мора се кренути од погледа на сукоб и свет оних чији циљеви су конфликт и створили, а не од нашег властитог. Разлике међу људима, племенима, групама, заиста постоје, оне нису само вештачки конструкт и нису површне – поменути аутори наглашавају последице ове чињенице. Зато, чак и да потребе јесу одредиве, оне неће код свих људи бити исте, или ће бити исте али ће се прихватати, задовољавати и рангирати на другачије начине.

Поменути аутори критикују Бартона јер сматрају да културу у теорији и пракси спречавања сукоба морамо узимати у разматрање, и да се она не може исцрпети кроз категорију вредности. Највећи њихов приговор, ипак, јесте приговор о наводно непроменљивој и универзалној људској природи. Алтернатива коју они нуде у већој мери се ослања на културу, а не на високо апстрактно размишљање о, по њима, арбитрарној листи људских потреба. Противе се поистовећивању културе

⁹³ Од наведене реченице, па до краја поглавља 5 (тј. до почетка поглавља 6 дисертације), текст је (са скраћењима, изменама, допунама и премештањима) преузет из мастер рада аутора: Stojadinović, 2011: 65-67 и 69-71.

са етницитетом, обичајима или пуким понашањем (Avruch, Black, 1993: 132). Културу виде као граматику, скуп правила о чиновима којима се придају одређена значења. Култура није само стил, тип комуникације, већ и светоназор, калуп за обликовање перцепције. За њих је најважнија културна анализа сукоба, која се састоји у разумевању тзв. етнотеорија сукоба, тј. начина на који стране (обично заједнице) виде, мисле, осећају и вреднују сукоб и његов значај. Сваком човеку сопствена култура изгледа транспарентна и нормална, док га друга изненађује, гуши, замагљује му видик или му је бизарна. Она није пука етикета, име које је некој групи дато, не преузима се одједном и у целини нити се своди на језик, порекло, морал. Штавише, све што се тиче значења условљено је културом. Универзална логика је и сама под знаком питања, те зато нисмо сигурни да ли процес решавања проблема заиста може надићи културне и цивилизацијске разлике (видети, нпр. Väyrynen, 2001: 2-3). Акултурни или, боље рећи, транскултурни подухват решавања сукоба можда би био могућ (уверавају нас Аврух и Блек) кад би се људи бавили само силогистичким размишљањем, али то није увек случај. У зависности од тога да ли су стране истог културног обрасца, а медијатор из друге културе, или су сви из различитих култура, ови антрополози предлажу мањи или већи нагласак на превођењу и тумачењу тзв. етнотеорија како би се сви уверили да су многе идеје конституисане културом (Avruch, Black, 1993: 143). Смисао изнетих примедби јесте успостављање ограничења дисциплини која је постала препотентна, тежећи да укине посебне науке попут психологије, антропологије и социологије и понуди свеопшти оквир проматрања сукоба.

Међутим, и сам Аврух не жели да каже да само треба бити свестан културних разлика, да би се успешно позабавили сукобом. Он тврди да постоји и друга грешка, кад култури придајемо превише пажње (Avruch, 2003: 363). Некада културне разлике, иако постоје, нису најбитнији фактор за избијање сукоба, или ће њихово истицање маскирати читав контекст око којег је сукоб настао. Наводи се пример сукоба белаца и Афроамериканаца у САД, где би истрајавање на разликама осујетило увид да црнци заиста јесу маргинализована група, не због својих карактеристика, него због карактера норми, институција и друштвене структуре уопште. Не смемо се, дакле, задржавати на одвојености група због њихових (некад и тобоже) објективних разлика, јер ћемо изгубити из вида расистичку природу самог система. Такође, код проблема имиграната, на пример, поштовање њихове културе може фактички онемогућити њихову интеграцију (која не значи асимилацију) а тиме и достизање стандарда живота и достојанства које староседеоци имају. Да и не говоримо о томе да ту квазинепроменљиву „културу“ заправо усмеравају и обликују обично само мушкарци, старији, конзервативнији делови заједнице (Avruch, 2003: 366). Овог проблема код заступника космополитског приступа нема,⁹⁴ јер они сасвим добро разумеју опасности посматрања културе као монолитне, довршене, оне која увлачи појединце у себе. Како год било, значај укључивања културолошких параметара препознат је у дисциплини мировних студија иако они нису лек за све тешкоће процеса помирења.

⁹⁴ Кад кажемо космополита, овде мислимо на космополите који своју теорију темеље на људским потребама. Код класичних либералних или неолибералних космополита, односно код космополита који теорију заснивају на људским правима, поготово људским правима која су карактеристична за једну цивилизацију, тај проблем може постојати.

Методолошки релативизам који из прихватања утицаја културе произлази, не носи са собом и епистемолошки релативизам – нико од критичара не говори о немогућности сазнавања или прављења избора међу различитим, културом изазваним, виђењима реалности (Black, Avruch, 1999). Што се тиче етичког релативизма, он се, по Блеку и Авруху, не мора прихватити у својој радикалној форми (у смислу да негира универзалност појмова попут правде, слободе или потребе), али у блажој форми сазнања о великим разликама у моралу јесте прихватљив и, чак, неопходан. Из етнографских извештаја не може се утемељити универзална етика; то се не може ни приступом најмањег заједничког садржаоца пошто је он апстрактан и лишен контекста, поред тога што је питање шта би тај најмањи садржалац био. Можда јесте могуће (или томе треба да се тежи) утврдити садржај свељудских моралних категорија, али то не треба да нам служи као почетна тачка која ће нас ослепети за “обување туђих ципела” и натерати да се згражавамо или збуњујемо над “добром” или “злом” Других. Трећа страна не пројектује своје схватање света или сукоба на актере кроз призму универзалног морала, она са њима ради да до размене схватања дође. Међутим, образовање у анализи културе треба да допринесе дубљем разумевању сукоба и његовом решењу, а не само пасивности и незаинтересованом робовању објективности разлика.

Пошто смо навели примедбе из културолошког угла, наводимо и одговоре на те примедбе. Теоретичари потреба су веома брзо одговорили на Блекове и Аврухове критике. Бартон и Сандол кажу да није од пресудног значаја да ли су људска понашања генетска или културолошки условљена – важно је да обрасци људског понашања постоје (Burton, Sandole, 1987: 97). Мировни радници морају што боље разумети интересе страна, као и њихове вредности (које могу бити врло важне за начин изражавања потреба), али не могу се ослањати на те интересе и вредности, јер онда право решење сукоба не би било могуће. Само потребе нам дају оквир који је заједнички за све људе, и усмеравају нас ка приступу заснованом на решавању проблема, а не на погађању или компромису који се не баве узроцима проблема. Културна анализа нам може рећи како актери виде сукоб, али нам не може рећи који циљ треба испунити и у ком правцу треба радити да би се сукоб трансформисао. Решавање сукоба за које се залажу заступници приступа потреба омогућава странама да увиде да њихове вредности (културне, идентитетске, моралне, обичајне) понекад могу бити сметња задовољењу потреба због којих су те вредности настале.⁹⁵ Универзалисти Бартон и Сандол појашњавају да се промена парадигме заиста збила, јер је за само петнаест година отворено преко 300 институција које се баве решавањем сукоба полазећи од претпоставке потреба као универзалних мотивација људи, а не заснивају се на хомогенизацији и послушности постојећим нормама и установама.

Иако је било врло корисно употпунити космополитски приступ заснован на потребама антрополошком осетљивошћу, изгледа нам да читав систем не бива смртно погођен овом врстом критике. Наиме, изводљиво је културну анализу (која стварно не добија довољно места у разматрању потреба) укључити у шири

⁹⁵ На пример, националне или религијске вредности настале су као елемент представљања и заштите потребе за припадањем или идентитетом неке заједнице, тј. оне проистичу из тих потреба. Нека посебна национална или религијска вредност, међутим, временом може да постане кључни део дуготрајног сукоба са другим народом или државом. На тај начин, одржањем дуготрајног сукоба, штети се потребама (за опстанком, безбедношћу) те заједнице, одређеним делом због тога што се штите вредности. Око вредности, међутим, може бити договора, а око потреба не може, како теоретичари потреба објашњавају (видети, Burton, 1990).

универзални приступ. То што ће неко бити способан да разуме и интерпретира етнотеорије актера и да разумева сукобе из перспективе појединачне културе, космополите би могле поздравити, јер то не доводи у питање основни циљ задовољења потреба страна. Вредностима се не тргује, али оне су производ људских потреба, чије постојање антрополози нису успели (ни хтели) да побију. Људи ће различито видети своје потребе, али отворени дијалог о њиховом задовољењу укључиће и однос са вредностима и интересима, где ће и позитивни и негативни утицај културе бити видљив. Аврух сам каже да је врло опасно преценити значај културе (уствари, тиме би се можда читав смисао решавања сукоба угрозио), а врло је мало сукоба у којима би сама културна анализа била довољна (нпр. просто неразумевање или потреба за превођењем и тумачењем). Сигурно је да култура самих теоретичара обликује и њихов списак потреба, али ми не тврдимо да је тај списак коначан или вечан. Штавише, залажемо се за глобалну делиберацију о листи универзалних људских мотивација. Космополитски приступ који заговарамо подразумева да се о потребама расправља и да људи из различитих култура и цивилизација могу дати свој допринос уколико мисле да њихове потребе нису довољно уважене, или се разликују од потреба осталих. Дакле, не постоји затворена листа коју космополите треба да прокламују, већ правила о томе како листа потреба настаје, ко на њу утиче, како може да еволуира итд. Смисао теорије потреба јесте да промени призму кроз коју се сукоби посматрају; да се примат да заједничким људским мотивацијама а не моћи или покоравану било којим системима. Што се тиче примедбе о разликама у закључивању и одбацивања универзалне логике, ту има различитих резултата истраживања. Не спорећи да поједина племена или народи (којих нема много) практикују другачији начин мишљења, могуће је ускладити их са доминантним силогистичким закључивањем, пошто и припадници тих народа могу разумети формалну логику, а притом поседују и исте потребе, тј. захтеве чије неиспуњење води у фрустрацију или болест. Ако је могуће наћи неке потребе заједничке за све (што нико није оповргао), може се извући извесан број препорука за понашање које не би биле партикуларне.

Може се тврдити да тако нешто као универзалност потреба код људских бића није коначно доказано, или да (чак и да јесте) представља апстракцију чији је практични потенцијал минималан. Ипак, иако се та универзалност мотивација вероватно не може експериментално доказати, закључци психологије крећу се у том правцу.⁹⁶ С друге стране, практичне препоруке за деловање јесу апстрактне, али и ослањање на културу је апстрактно. Још је теже научно утврдити дефиницију и опсег појма културе него појма потребе. А питање како се поставити према сукобу поново захтева нормативне судове који су културом условљени. И, не заборавимо, још увек доминантан начин бављења сукобима није успешан. Иначе бисмо се можда морали помирити са чињеницом да је преговарање и тржишна размена простих жеља или интереса једини начин да се до неког решења дође, а они увек прикривају неједнакост стартних позиција, те често очигледно насиље и неправду.

⁹⁶ На пример, група аутора са америчких и канадских универзитета су, следећи Маслова, предложили модел људске мотивације заснован на потребама, али измењен у односу на Масловљеву „пирамиду“ (Kenrick, Giskevicius, Neuberg, Schaller, 2010). У опсежној студији темељеној на савременим сазнањима еволуционе биологије и психологије, хијерархија потреба је донекле модификована у односу на Масловљев оригинални предлог, али ни у једном смислу постојање универзалних потреба није доведено у питање, већ је потврђено. Такође, Теј и Динер су показали, у емпиријском истраживању које је обухватило испитанике из 123 земље, да субјективни осећај благостања зависи од задовољења потреба (видети, Tay, Diener, 2011).

6. ПРЕДСТАВЉАЊЕ КОСМОПОЛИТСКОГ МОДЕЛА СПРЕЧАВАЊА СУКОБА ГЛОБАЛНИХ РАЗМЕРА И ПРИМЕРИ ЊЕГОВЕ УПОТРЕБЕ

“Сваки велики историјски догађај почео је као утопија, а завршио као реалност.”

Ричард Куденхов-Калерги

У шестом поглављу изложићемо конструкцију властитог космополитског модела спречавања сукоба глобалних размера, са даљом разрадом кључних идеја и вредности на којима се он заснива. Поред наведеног, биће изложени потенцијални фазни развој космополитског модела и елементи “мировне инфраструктуре” који би били карактеристични за сваку од описаних фаза. Такође, у овом поглављу ћемо навести могуће примере употребе космополитског модела спречавања сукоба глобалних размера. У том смислу, биће анализирани најважнији текући сукоби глобалних размера, уз детаљно образложење начина на који би предложени модел спречио да они пређу у насилну форму.

Правећи кратку рекапитулацију, поставља се питање начина успостављања и функционисања космополитског модела који би, по нашим тврдњама, спречавао или смањивао могућност ризика од насилних сукоба на светском нивоу. Пре свега, он би свакако подразумевао активност друштвених покрета, верских и грађанских удружења, као и медијско и образовно деловање у корист притиска на државе да прихвате да се самоограниче зарад бољитка грађана других држава, и посредно, повећања сопствене безбедности. То би се чинило протестима, петицијама, штрајковима, јавним иступима, слањем писама, и, коначно, изборним понашањем (у државама где су владе одговорне грађанима). Ти процеси би се негде могли одвијати брже, негде спорије, у зависности од више фактора. Сигурно је да би ауторитарне државе теже дозвољавале, тј. негде не би уопште дозвољавале да се незадовољство исказује и да се врше овакве врсте притиска на власти. Осим тога, демократске државе су у предности када су у питању услови за самоограничавање и стога што имају или би требало да имају слободне медије, снажнији социјални капитал и доступност различитим образовним и васпитним приступима. С друге стране, грађани богатих држава су мање мотивисани да учествују у космополитском активизму услед економског благостања које уживају, а које би могло бити само умањено уколико би циљеви активизма били достигнути. Но, поједине европске државе (посебно оне снажно наклонене међународној сарадњи, попут скандинавских земаља) могу иницирати или подржати поменућу врсту промена. Либералнодемократске државе су једне од ретких у које треба полагати реалне наде да ће моћи да изнедре снажне прокосмополитске покрете, иако се у популистичким и националистичким таласима удаљавају од тог идеала. У сваком случају, поступци као што су разоружање, доследна примена релевантних међународних прописа и стандарда (и њиховим надилажење где је то могуће) чинили би костур процеса космополитизације, а који би могао бити инициран или „одоздо“ или „и одозго и

одоздо“.⁹⁷ Међутим, те мере не би биле довољне, већ би актери светске политике морали да буду приморани да промене досадашње обрасце понашања.

Систем Уједињених нација, и поред ограничења државоцентричности о којима смо говорили у претходном делу рада, је по нашем суду легитиман кандидат на кога би институционално могао бити надограђен космополитски подухват. Након што би прва фаза успостављања основа космополитског поретка (базирана на систему УН) била завршена, наведени процес би се наставио и даље, према договору и потребама који би произлазили из практичне политике. Веома је важно да процес дефинисања људских потреба и права, као места порекла обавеза и надлежности тела свих политичких нивоа организовања, буду отворена за преиспитивање, критику, еволуцију и радикалну модификацију, односно да не буду једном за свагда прокламована без могућности промене, ни од стране најискренијих теоретичара и присталица хумане космополитске идеје. То се постиже конструкцијом “мировне инфраструктуре” која у себи садржи могућности сталне адаптације, као и образовањем и подржавањем реалних друштвених снага (покрета и организација, тј. „космополитске коалиције“) која треба да сачува модел од догматизације. Тиме би се спречило, с једне стране, да оквир космополитизма срасте у грубу идеолошку, чак тоталитарну љуштуру, а, с друге стране, дало би се простора да се размахне дух дијалога, изградње консензуса и делиберације са релативно једнаких полазишта. Временом, учешће у наведеним процесима све већег броја актера ојачало би вредносне претпоставке и спремност за решавање спорних питања подељеним и умреженим надлежностима. У сваком случају, мировна инфраструктура (формална и неформална) мора бити вишеструко ојачана. Лако се могу замислити и већ су предлагани неки од елемената те инфраструктуре који би играли институционалну улогу у космополитском приступу решавању сукоба (мировни одбори, социјално-економски одбори, комитет за еколошка питања, сталне снаге планете Земље, Суд правде човечанства, Парламент људске врсте итд.). Ми ћемо у даљем тексту изложити сопствени модел, који може допринети расправи о побољшању мировних капацитета човечанства.

Ако је немогуће заобићи државе како би се успоставио космополитски поредак, који би укључивао и механизме и препоруке за решавање сукоба, легитимно питање је на који начин се то постиже. Одговор је једноставан колико и утопистички – оне морају да буду приморане да се одрекну чињенице и фикције суверенитета и прихвате да за велики број питања нису највиша инстанца одлучивања. У циљу превазилажења најургентнијих питања данашњице (да набројимо само неке – ширење оружје за масовно уништење, климатске промене, епидемије, глад) у све глобализованијем свету стари принципи суверенитета нису одрживи. Постоје три теоретске могућности на које велика сила може бити натерана да прихвати примат наднационалних структура: 1) да је на то натера друга држава или група држава (назовимо то „хоризонтални притисак“); 2) да је на то натерају саме космополитске институције („вертикални притисак одозго“) и 3) да се на тај корак сама одлучи због воље сопствених грађана или нижих нивоа власти. Метод под бројем 2 је засад неизводљив, будући да смо рекли да за то нема услова нити постоје икакве снажније друштвене силе које већ имају космополитски карактер и

⁹⁷ Сценарио по коме би тај процес био инициран само „са врха“ је не само нереалан из већ наведених разлога, него не би ни представљао космополитизацију у изворном смислу речи, јер укључење ширих друштвених снага представља једну од кључних одлика космополитског приступа.

домашај. Стога овај метод не представља реалну опцију. Метод број 1 је имплицитно супротстављен космополитизму, јер ако нека држава “х” (или било која група држава која не би обухватала велику већину светске популације и ресурса) успе да примора другу државу (државу “у”) или групу држава да се сагласи и потчини наднационалним нормама и да је санкционише за њихово кршење, онда би то створило услове да држава или савез “х” буду доминантни и спроводе сопствене интересе без обзира на вољу грађана “у”, што је управо супротно духу космополитизма. Сходно томе, једини реално остварив начин на који се може постићи примат космополитских институција, а који би био у складу са космополитским начелима, јесте управо последње наведени – да се држава на то сама одлучи. Та одлука може бити (и најчешће ће бити) резултат „вертикалног притиска на државу одоздо“, тј. захтева од стране широких народних маса, али и одлуке просвећене елита која је на власти да следи космополитске принципе. Разуме се, и различите врсте коалиција елита и цивилног друштва могу довести до тог циља, што и заговарамо кад је у питању наш предложени модел.

Ради појашњења о којим циљевима космополитских актера говоримо, наводимо елементе које би космополитско решавање сукоба обухватало: 1) обавеза космополитских институција да изврше превенцију насиља; 2) реална могућност да се свим појединцима и заједницама обезбеди задовољење основних потреба (укључујући основне материјалне потребе); 3) обавезна надлежност суда за злочине против мира, као и за злочине против човечности; 4) разноврсне могућности за мировно образовање; 5) бројне специјализоване и опште преговарачке, посредничке и трансформаторске формалне и неформалне механизме, 6) мировне институције - комисије и одборе, мировне академије, музеје мира итд. Такође, макар у првој фази космополитског поретка, било би неопходно основати и одговарајуће војне снаге (независне од добре воље држава које те снаге генеришу), које не би биле националне већ директно одговорне глобалним органима (при томе не подразумевамо органе УН, већ космополитске органе који ће тек бити формиран, а који би били одговорни грађанима свих држава света). Неки коначни развој догађаја би водио у правцу начела „један човек, један глас“,⁹⁸ али то није ни неопходно детаљно размотрити у овом тренутку када је пожељно космополитско устројство још увек далеко. Уколико се, ипак, запитамо који је временски оквир за развој процеса о коме се овде говори, можемо начелно рећи да се он не може одредити, али да би залагање за космополитски приступ у спречавању сукоба захтевало што раније напоре у том правцу. Имајући у виду различите услове на различитим крајевима света, реалне друштвене токове, општа искуства са динамиком промене и очекиване тешкоће, претпостављамо да би било потребно неколико деценија да се основе прижељкиваног поретка поставе. Али, с друге стране, сматрамо да није исправно допустити да се друга половина 21. века, са сопственим, још непознатим одликама и ризицима, одвија у одсуству делотворних инструмената за превенцију насилних сукоба на глобалном нивоу.

Управо због укорених образаца понашања, али и интереса и похлепе за очувањем моћи и богатства, од критичара космополитизма се често може чути примедба да је немогуће извођење револуционарног преокрета које космополитско спречавање сукоба подразумева. Националисти и мултикултуралисти, пре свих,

⁹⁸ Подршку у имплементацији овог начела свакако би дале и нове технологије, нпр. гласање путем Интернета итд. У наставку поглавља ћемо још говорити о овој теми.

говоре о проблемима који прате стварање светске државе, и о томе да се њој уопште не мора давати позитиван предзнак. Међутим, како је већ речено, да би постојала универзална јурисдикција над свим људима, није нужно да постоји и светска влада. Као што смо већ навели, закони могу постојати и без државе, и постојали су и пре државе. На пример, исламски судија у Сомалији, практично у ситуацији анархије, доноси одлуке које му нико не оспорава. Не мора се нужно прихватити тзв. политичка концепција права, која подразумева, макар и благ, облик политичког удруживања. Право, по овој политичкој концепцији, не може бити наметнуто ако не постоји чланство у истој заједници, или пристанак (изричити или прећутни). Сви контрактуалисти, укључујући Ролса, деле овај приступ. Правда је врлина политичке заједнице. То је можда тачно за модерну државу, али нпр. за Стари век није било карактеристично. Марко Аурелије би природно право стављао изнад било које политичке организације. Према томе, могуће је замислити право које не почива на пристанку, него на инхерентној моралности. Други аутори, напротив, сматрају да би за осигуравање глобалног права морала да постоји и глобална држава. Можда федералног, регионалног или новог, досад неописаног типа. Космополитски модел који ми заговарамо и који ћемо у наставку изложити обухватаће светску државу, али притом у потпуности прихватамо могућност (и не само да је прихватамо, већ је сматрамо очекиваном) да је други космополитски модели не подразумевају.

Пре него што кренемо у представљање космополитског модела, треба још напоменути да у оквиру мировних студија поједини аутори не желе да се упусте у креирање сопствених модела спречавања сукоба, већ проналазе друге начине да предложе методе њихове превенције. С тим у вези, замку измишљања „велике приче“ и универзализам предложеног пројекта неки значајни теоретичари теже да премосте путем различитих локалних пракси које сматрају корисним за решавање сукоба. Ту треба поменути концепт „свакодневног мира“ који промовише Мек Гинти (MacGinty, 2014: 4-8), који се чини употребљивим аналитичким додатком за разумевање микро нивоа на којима сукоби међу колективитетима делују. Притом, ваља јасно истаћи да космополитски приступ у решавању сукоба ни на који начин није супротстављен акцијама „одоздо“, штавише, већ је речено да се он на њима или макар уз њихову подршку у највероватнијем сценарију и може изградити. Међутим, он суштински подразумева да поредак „одозго“ мора бити радикално промењен, јер ће у супротном свака акција на локалном плану, чак и када је успешна, бити уско ограничена и неће задирати у битне претпоставке одржања система утемељеног на насиљу. Поред тога, та акција ће зависити од добре воље држава и њихових интереса. Гестови „обичних људи“ који служе да се са што мање проблема функционише на дневном нивоу и свакодневне технике лаика као што су избегавање расправе о сукобу заправо представљају управљање сукобом, а не његово решавање или, још мање, трансформацију, јер се основна контрадикција у сукобу не превладава. Овде нема капацитета да се сва три чвора конфликтног троугла обухвате (дакле, и ставови и понашање и контрадикција), већ се ради о алатима за смиривање и импровизацију у популацији која ја захваћена сукобом. Та импровизација је неопходна у случајевима када се аматерски поступало са укорењеним сукобима у дужем временском периоду. Слично томе, све идеје које су засноване на локалним активностима могу бити поздрављене и недвосмислено су важне за конкретне сукобе, али губе из вида да ће, уколико државоцентрични свет заснован на реалполитици не буде превладан, стално искрсавати нове насилне

кризе које ће захтевати да буду саниране, те да ће „начело спојених судова“ изнова враћати бројне процесе на почетак.

6.1. Конструкција космополитског модела спречавања сукоба

Космополитски модел који ми предлажемо заснива се на моралној једнакости људи. Он уважава појединачне и групне идентитете (који су увек састављени од појединачних). За назив овог модела поретка са сложеним системом институција предлажемо синтагму Савез човечанства (енг. *Covenant of Mankind*). Модел има своју нормативну и своју институционалну димензију. Под нормативном димензијом подразумевају се како вредносне основе модела, тако и норме у ужем смислу (правила) по којима институционална димензија модела функционише. Овај модел је заправо општи модел поретка, дакле, он је много шири од области о којој говоримо и од које смо кренули, али је уједно и модел спречавања сукоба. Он је усмерен на задовољење људских потреба, пошто се темељи на претпоставци да људска бића нису инхерентно зла ни агресивна, већ да задовољењем универзалних потреба насиље међу групама и појединцима може у великој мери бити превазиђено. Насиље се, према томе, спречава превазилажењем контрадикције у основи сукоба (која је увек везана за потребе или схватање потреба укључених актера), па је читав модел усмерен на то да омогући да се потребе препознају и да се на њих одговори. Поред тога, за сукобе који су већ у насилној фази или непосредно прете да у њу пређу, неопходно је створити инструменте којима ће насиље бити обуздано, до тренутка док основна контрадикција може бити превладана (што може потрајати и годинама, па и деценијама). Сходно томе, поред тога што је као целина усмерен на спречавање насилних сукоба и превенцијом да се они уопште као такви догоде, модел садржи и посебне елементе тзв. „мировне инфраструктуре“ чији је задатак да се баве обуздавањем насиља у постојећим сукобима.

6.1.1. Нормативна димензија космополитског модела

Кад говоримо о нормативној димензији модела, сматрамо да најпре треба експлицитно навести основна начела на којима он почива. Подсећамо да се ради о начелима која смо ми поставили, с обзиром на то да је наш модел један идеалан модел и да не тежимо вредносној неутралности већ вредности отворено наводимо. Етичка начела која представљају темељ нашег модела су следећа:

Антрополошка:

- Људска бића имају потребе које морају задовољити како би нормално функционисала. Те потребе обухватају материјална добра и духовне вредности.
- Људске потребе и (из њих изведена) људска права чине полугу на којој се заснива уређење односа унутар и између држава и заједница.
- Људска бића су неодвојив део природне средине, осим тога што су изградила и граде социјалну средину. Стога планета Земља има приоритет у односу на појединачне интересе.

Политичка:

- Циљ политичког деловања је људско благостање.
- Одлуке које обавезују грађане доносе органи у којима су ти грађани представљени. Те одлуке нису нужно повезане нити се морају поклапати са територијалном влашћу.
- Географска јединственост планете представља основну практичну базу за политичко организовање.
- Надлежности и суверенитети органа власти су испреплетени.
- У ситуацијама изостанка консензуса, не постоји бољи систем одлучивања од већинског.
- Космополитски модел поретка не почива само на праву, већ је јасно опредељен за политику као практичну делатност.
- Појединци, удружења, заједнице, државе учествују у обликовању правила глобалног и међународног нивоа.
- Политика и право немају посебан циљ који желе постићи, осим оних који почивају на вредностима живота, слободе и правде. Те вредности су отворене за дефинисање.
- Ниједан појединац, група или држава не могу узети човечанство за свог таоца, нити преузети толики степен моћи, богатства или утицаја који би био препрека за очување моралне једнакости људи.

Остала:

- Мир је предуслов развоја и обрнуто.
- Насиље у било ком облику није дозвољено.
- Мушкарци и жене су равноправни.
- Заједнице (групе са посебним идентитетом) немају самим постојањем право на сопствену територију, јер их има много више од територија које су под појединачном контролом. Оне за тиме немају ни потребу јер су заштићене унутар држава којима припадају, као и гарантовањем одређених права од стране космополитских органа.
- Свака култура и цивилизација има право да буде поштована.
- Нико (ни људи ни институције) нема право да својим злонамерним, неодговорним или неуким понашањем снижава квалитет живота других, унутар или преко државних граница.

Сматрамо да се ова и друга начела могу посматрати као резултат историје религијских, етичких и обичајних система људи са различитих крајева света. Листа тих начела није исцрпљена овим што смо овде навели. Када говоримо о етичким начелима која се тичу економије и културе, имплицитне претпоставке модела су да је економија подређена политици, као у одређеном смислу и екологији, док је етика нераскидиво повезана са политиком. С друге стране, у нашем моделу је култура најважнији плод задовољења потреба, тј. благостања. Тежи се постепеном укидању разлика у реалним могућностима и шансама за постизање истог или адекватног пропорционалног нивоа благостања људи из различитих држава и култура. Појединци временом могу стећи и обавезу да промовишу космополитско право, а не само да га поштују.

Структуру нашег модела чине постојеће државе са гаранцијом (у последњој инстанци) светске политичке организације да неће бити изложене унутрашњем и

спољашњем насиљу. Та структура се одликује неприкосновеношћу живота и достојанства појединца и заједница кроз примат космополитског права, као и функционалним (подељеним и умреженим) суверенитетом. Њен циљ је да створи реалне услове за приступ институцијама на свим нивоима за све чијег се живота и слободе одлуке тих институција тичу.⁹⁹ Модел се темељи на заштити од тираније већине онемогућавањем простог већинског гласања о основама космополитског права и карактера поретка. Поредак се мења и допуњава путем ненасилне расправе у коју се могу укључити грађани свих држава, по начелима делиберативне демократије. Сходно томе, метауставни принципи се могу бранити или доказивати само аргументима, а свакодневна политика не може мењати основне полуге система.

Модел се успоставља „одоздо“ и „одозго“, тј. договором држава (елита) уз подршку или на притисак недржавних и трансдржавних организација и покрета, тј. деловањем „мировне коалиције“.¹⁰⁰ Он се не може наметати силом. У Савезу човечанства потенцијално може бити и нечланица (држава или других ентитета који остају изван његове надлежности и опсега), ако становништво одлучи да то заиста жели и док то жели. Природа и облик модела стално су отворени за прилагођавање, у складу са потребама мировног рада и захтевима „мировне коалиције“. Такође, државе нису и не могу бити законодавци у глобалној сфери, већ су то и појединци, односно њихови изабрани представници.

Скрећемо пажњу да је претпоставка функционисања нашег модела и његова *еволутивност* - он представља пројекцију (замисао будућег реалитета) која пролази кроз фазе и стално се развија и мења. Не постоји коначно одредиште тог развоја које је унапред одређено. Прва фаза развоја Савеза човечанства се може донекле ослонити на систем Уједињених нација. Следећа фаза би подразумевала парламент човечанства изабран по правилу „један човек, један глас“, без већинског одлучивања у питањима „заштићене зоне“ космополитског права. Наредна фаза би била потпуна детериторијализација (укидање територијалног елемента државе) и утемељење надлежности на пристанку, са секторском поделом права и обавеза.¹⁰¹ У овом раду ми излажемо модел у његовој коначној фази, дакле, један заокружени, идеални модел који се као такав може замислити. То, међутим, не значи да можемо у појединостима дефинисати и објаснити његову еволуцију. Тај зрео модел који описујемо представља замисао, идеју водиљу за пројекат космополитског модела спречавања сукоба и поретка уопште, који тренутно не постоји али који је замислив, комуникабилан и у макар одређеној мери реалистичан, што су одлике које научни модел треба да поседује. Очекивана предност у односу на друге моделе који такође могу бити конструисани и предложени јесте та што сматрамо да наш модел комбинује најважније увиде из бројних (додуше, углавном западних) космополитских учења, притом директно одговарајући на захтеве космополитских

⁹⁹ Како се то технички може учинити у свету са 7 милијарди становника, навестићемо у следећем потпоглављу. Овде можемо рећи да се у том циљу морају користити механизми непосредне и Интернет-демократије, али и креирањем институција са великим бројем делегата (представника грађана).

¹⁰⁰ У ту коалицију спадају друштвени покрети, невладине организације, медији, институти, факултети, различита удружења, хуманитарне организације, филантропи, поједине владе или међувладине организације, локалне власти и удружења грађана и слично.

¹⁰¹ У тој фази, која је замисао веома далеке будућности, државе у данашњем облику не би постојале као власт на тачно одређеној територији, већ би се путем гласања „на даљину“ са различитих крајева света одлучивало у различитим форумима, у својеврсним „виртуелним државама“, а појединци би поштовали одлуке оних институција у којима би желели да учествују и да им се подреде.

етичких начела, и узимајући у обзир елементе кључних теорија из области мировних студија. Он је, уз уважавање ограничености моделовања, довољно инклузиван и флексибилан да не постане ауторитаран, а уједно је (по нашем суду) етички надмоћан у односу на постојећи међународни поредак.

6.1.1.1. Основе космополитског права

Поред етичких начела, у нормативну димензију модела свакако спада и његов правни оквир, тј. његова нормативна структура у ужем смислу. Рекли смо да је космополитско право нека врста „оперативног система“ космополитског поретка. Извори космополитског права могу да буду договорени, писани, неписани или комбиновани. Они су базирани на научним, религијским и етичким системима. У наставку ћемо навести само поједине одредбе које би космополитско право садржало. Разуме се, не претендујемо да овде изложимо чак ни најуже одредбе тог права (уколико би оно било формализовано као закон), како због његовог обима, тако због и чињенице да нисмо правни стручњаци који су позвани да се тим процесом баве. Стога ћемо само навести одређене диспозиције које би оно засигурно обухватало. Напомињемо да се ради о идеалном моделу који је замишљен као прототип, као слика пожељне стварности, полазећи од космополитског учења и вредности мировних студија. Стога ће овде одредбе космополитског права бити наведене у облику како би оно изгледало уколико би модел био успостављен. О самим реалним упориштима за настанак модела и методама спровођења тог процеса више речи биће у следећем потпоглављу.

Пре свега, космополитско право мора обухватати одредбе које се тичу основних људских права. Те одредбе би биле садржане у Универзалној повељи о људским правима (документу који би био усвојен на основу Универзалне декларације о људским правима УН) која је саставни део космополитског права. Поред тога, по космополитском праву Савеза човечанства, сваки човек мора имати сасвим извесну практичну могућност да задовољи основне материјалне потребе. Обавеза за обезбеђење тог задовољења креће се од најнижег до највишег нивоа власти, где се у обзир узимају релевантни критеријуми утицаја (односно, домет и надлежност) локалног, националног и регионалног нивоа. Основне материјалне потребе се дефинишу на основу антрополошких, психолошких и економетријских истраживања агенција УН (односно, глобалних органа који ће у Савезу човечанства бити формиран) и универзалне су, али променљиве. Свака заједница има право на постојање и аутономију (верску, културну, језичку, понегде територијалну) ако има следбенике. У случају да нема воље за одржавањем или организовањем заједнице, она и даље има право да буде заштићена као културно добро човечанства. Свака заједница мора поштовати права појединаца који је чине да буду или не буду њен део. С друге стране, заједница у етнокултурном смислу не може имати право на своју ексклузивну територију, нити на то да односе на било којој територији уређује на начин да чини повреду права других на избор начина живота или једнакост достојанстава или идентитета. Заједница има право на пропорционалан приступ свим институцијама које је се тичу и право на правично поступање у било ком оквиру политичког организовања.

Како основна људска права не би остала само „мртво слово на папиру“ какав је случај са многима од њих у данашњем међународном поретку, космополитско право мора регулисати и реалан економски и социјални положај грађана. Ту улогу у

моделу има Глобална социјална повеља. Глобална социјална повеља јесте део космополитског права који осигурава да се основна људска права, која произлазе из потреба, у материјалном смислу могу оваплотити. Неке од одредби која би она морала да садржи су следеће: свако има право на здраву животну средину, основну здравствену заштиту, храну и чисту воду, образовање и рад. Појединци имају право на разумну накнаду за уложени труд и имају право на организовање у културне, просветне, научне, спортске, уметничке и друге сврхе. Држава појединцима не може одрећи ова права. Уколико постојећи системи или процедуре трговине, производње, уговарања итд. нису у складу са Глобалном социјалном повељом, они морају бити замењени.¹⁰² Трговина у космополитском моделу мора бити поштена, односно, космополитско право подразумева начелну могућност ограничења профита у трговинским активностима, узимајући у обзир договорене принципе правде, природне, друштвене и друге релевантне појединости у конкретној трансакцији. Образовање деце се врши на језику које појединац или родитељи малолетника одаберу, ако постоји минимум кадра да се он предаје. Осим формалних система попут математике и логике, минимум истоветности школских програма мора бити одржан и у хуманистичким наукама, што ће одредити космополитски орган у чијој надлежности је образовање. Здравствена заштита подразумева и заштиту од свих излечивих болести, у складу са приоритетима (тј. предност у лечењу имају најугроженији и предност у истраживању имају најраспрострањеније болести). С тим у вези, уколико је то неопходно, тржишна цена лекова, поступака или рада који је за то потребан мора бити коригована како би корисник здравствене услуге могао да је приушти. Полови су једнаки у правима, а охрабрује се промена родне структуре у областима где она не одговара начелима правичности. Труднице, самохрани родитељи, инвалиди и особе са проблемима у развоју су предмет посебне пажње глобалних органа, односно имају право на посебну помоћ и заштиту.

Поред основних људских права и економских и социјалних права, космополитско право регулише и однос виших и нижих нивоа (степен) политичког организовања. Стога оно садржи и одредбе онога што се назива јавним, уставним и управним правом. С тим у вези, интервенција органа вишег нивоа се врши само у случајевима када је право повређено. Та интервенција мора користити пропорционална средства, а такође мора бити последње прибежиште уколико укључује наметање одлуке силом. Војна интервенција космополитских органа може бити искључиво резултат одлуке тог органа у коме нема повлашћених чланица ни по ком основу и који нуди прилику да се процењује да ли је мешање потребно и пожељно, и то само за време и у корист одбране права. Ако дође до питања сукоба надлежности, то питање се решава судски, арбитражно, или на неки други ненасиљан начин, било по претходно утврђеном пропису или од случаја до случаја. Питања сукоба надлежности су суштинска питања за космополитску демократију и стога се она не сматрају препрекама, већ редовним чиниоцима поретка.

Што се тиче регионалне сарадње и међународне сарадње, регионалне, континенталне и друге организације широких територијалних нивоа се охрабрују и подржавају ако су у складу са космополитским правом и начелима добре вере (нпр. Европска унија, Афричка унија, Азијска унија и слично). Исто важи и за

¹⁰² То се чини усвајањем одговарајућих одлука и прописа од стране космополитских органа који би увели другачија правила производње и размене (нпр. *fair trade* правила). Начин на који се одлуке усвајају у космополитским органима биће описан у наставку текста.

организације у појединим специјализованим областима. Међународно право у Савезу човечанства задржава своју правоснажност регулишући односе између држава, али је мање правне снаге од космополитског које брани моралну личност појединца. Тако, на пример, уговори који нису у супротности са Универзалном повељом о људским правима или Глобалном социјалном повељом могу остати на снази, али они који то нису бивају дерогирани. Војни савези у оквиру космополитског модела спречавања сукоба могу бити само одбрамбени, па и тада не могу бити легално формиран и уколико органи „мировне инфраструктуре“ процене да угрожавају међународну стабилност или доприносе јачању антагонизама и/или слабљењу глобалног друштва (идентитета) који се тек гради. Поред тога, војни савези по нашој замисли космополитског права не смеју деловати ван територије ентитета чије су их власти креирале, осим ако су позване, замољене или директно упућене од стране глобалних органа задужених за безбедност. Начело *pacta sunt servanda* постаје неизоставан део позитивног права. Судови налажу поштовање уговора, који не могу бити склопљени тако да знатно отежавају или онемогућавају циљеве основа космополитског права, иако државе или владе пристану на то. Судови (о врстама судова ћемо говорити у наставку поглавља) то чине јер им је гарантована обавезна надлежност за спорове међу државама, а њихове пресуде могу бити и наметнуте силом, у случају да је то неопходно.

6.1.1.2. Употреба силе и положај државе у космополитском моделу спречавања сукоба

Пошто се тема нашег рада тиче спречавања сукоба, разумљиво је да посебно место заузимају питања повезана са употребом силе. У наредном потпоглављу објаснићемо институције задужене за одржање мира у Савезу човечанства. За сада ћемо рећи да је у предложеном моделу трговина оружјем и другим опасним робама под строгим надзором одговарајућих глобалних органа. То је посебно значајно из разлога што се тиме онемогућава да војноиндустријски комплекс и његови економски интереси пресудно утичу на геополитичку и конфликтну динамику. Службеници „мировне инфраструктуре“ у предложеном моделу не представљају земљу из које долазе, нити у њој могу бити стално настањени, а не могу имати ни претходно радно искуство у војсци или службама безбедности. Они морају да буду неупитног интегритета, тако да не помажу интересе било које државе или организоване групе, већ раде искључиво у корист мира. Глобални органи обучавају и врше одабир стручњака који у њима нису запослени и независни су од њих, а који могу бити позвани или упућени на било које место и на било који положај у конфликтној формацији у својству треће стране, посредника, фацилијатора, саветника и сличних непристрасних актера у мировном процесу.

Такође, посебне институције у „мировој инфраструктури“ јесу тзв. мировне академије. Оне се оснивају се у свакој држави (територији) која за тим изрази жељу, поред неколико обавезних којима управља надлежан глобални орган. За ангажовање у тим академијама захтевају се посебне способности, знања и вештине како би кандидат био примљен.¹⁰³ Награде и услови рада морају бити макар једнаки најбољим универзитетима у појединачним земљама. Студенти се у академијама упознају са теоријом и праксом превенције и решавања сукоба, ненасилним

¹⁰³ Овде се мисли на комуникационе способности, креативност, познавање страних језика, историје и културе, вештине преговарања, толеранцију, широко образовање, стрпљење, али и познавање друштвених наука са нагласком на мировне студије.

променама, учењима о миру и развоју. Они представљају главни извор стручног кадра за потребе Савеза човечанства. Ротације и студентске размене су честе и неопходне, а студенти се охрабрују да живе у некој страниј земљи и да се ближе упознају са макар једним конкретним сукобом. Пред тога, студенти по правилу морају током студија обављати и праксу „на терену“, односно не смеју бити изоловани на универзитетима и институтима, већ у реалном контакту са популацијом која је захваћена сукобом. Стога се промовише сарадња, разговори и дружење са људима свих профила и друштвено-економских положаја, као и волонтерски рад, локалне иницијативе и практични хуманитарни пројекти, превасходно на локацијама које су или су биле погођене сукобом.

Што се тиче положаја државе у Савезу човечанства, она је у начелу строго одвојена од расе, класе, нације, религије, идеологије, уопште од сваког садржаја богатијег од оног који се може извући из демократског дијалога и општељудске моралне једнакости. Са становишта постојећег система држава, то значи да у заокруженом моделу не би могле постојати државе са државном религијом, као ни оне са државном идеологијом,¹⁰⁴ нити, пак, оне које су дефинисане као државе одређене нације уколико се тиме врши дискриминација према осталим грађанима. Држава се схвата као прости оквир територијалне поделе са одређеним надлежностима које проистичу из историјских и практичних разлога. Нове државе могу настати само ненасилним путем, ако тако становништво изричито жели, и притом се не доводи у питање легитимни интерес других заједница или држава. Легитимни интерес не може бити скопчан са експанзионистичким, империјалистичким, колонијалистичким или експлоатишућим структурама које се темеље на насиљу. Такође, идеални модел дозвољавао би да државе нестану ако се покаже могућим и потребним, са становишта космополитског права. Разлог је тај што се њихово постојање одређује на основу интереса њихових грађана, а не обрнуто. Осим тога, према свим својим становницима државе треба да буду непристрасне, и циљ им је гаранција поштовања права и потреба грађана у специфичном географском и другом контексту. Државно спонзорисано насиље или тероризам нису дозвољени, једнако као што није дозвољено насиље појединаца или група. Државе могу променити своју намену или своје елементе, а органи више инстанце не дозвољавају им да преузму више моћи него што би смеле, ни појединачно ни групно, што се процењује на основу критеријума егалитарне и суфицитарне правде. Коначно, у моделу о коме говоримо држава није коначна и највиша власт ако легитимни космополитски органи одлуче на прописан начин да неке од њених надлежности треба да буде измењене. Према томе, иако државе постоје и функционишу на сличан начин у моделу који заговарамо као у постојећем, државоцентричном свету, њихов положај је ипак битно другачији.

Принцип мирног решавања спорова значи да се спорови и сукоби међу државама и другим ентитетима решавају ненасилно. Наиме, спорови се решавају судским, арбитражним или алтернативним путевима. Претња силом или коришћење силе је забрањено, сем нужне силе космополитских органа. Такође је забрањено свако оправдавање силе и насиља (у било којем циљу), што процењују органи „мировне инфраструктуре“. Поред тога, и стварање поредака који у пракси онемогућавају људску једнакост, рецимо путем постулирања легитимности

¹⁰⁴ Овде треба напоменути да би до тог крајњег стања морало да се дође постепено, односно, да космополитско право не би дозвољавало наметање поменутих правила силом.

доминације једне државе или заједнице, или путем правдања диспропорционалне разлике у моћи или великих деформација идеје дистрибутивне правде не могу бити у складу са космополитским правом. У случају да до коришћења силе или побројаних злоупотреба слободе дође, органи Савеза човечанства задужени за безбедност имају обавезу да интервенишу (путем економских и дипломатских санкција, прекида саобраћајних и телекомуникационих веза и слично) на непристрасан начин у циљу онемогућења појаве насиља. Ти органи користе силу само у крајњој нужди. Прекид дипломатских односа у Савезу човечанства није могућ, сем ако је резултат казнене политике космополитских органа. Признање нових држава или успостављање наднационалних организација континенталног или глобалног домаћаја заједничко је и истовремено,¹⁰⁵ ако до њега дође. Ако се нека држава противи признању нове државе и тиме га кочи, оправданост њеног поступка цене глобални органи и Мировна комисија (о овом телу ће бити више речи у даљем тексту). За свако спorno питање из области безбедности држава, организација или заједница са некомпромитованим унутрашњим легитимитетом или релевантна група посебно заинтересованих појединаца може затражити помоћ и савет мировних радника. Нуклеарно оружје и друга оружја за масовно уништење (хемијска, биолошка) забрањена су за производњу и дистрибуцију. Нуклеарна енергија не може бити коришћена ни у цивилне сврхе, осим за научне експерименте или свемирска истраживања која спроводе глобални органи или друга специјализована агенција чланства макар близу универзалног.

О улози оружаних снага у нашем моделу треба рећи да држава сме имати стајаћу војску, али јој то није неопходно.¹⁰⁶ Наравно, заједнице (нпр. етничке) и организације не смеју имати војске, милиције ни паравојне формације, иако могу задржати бројне постојеће надлежности; разлог је тај што оне не располажу легитимним монополом силе на одређеној територији, већ спадају у територијалну надлежност одређене државе. Приватне компаније које се баве безбедношћу морају добити дозволу за рад и од сопствене државе и од глобалних органа. Војска служи за одбрану свих појединаца и заједница на својој територији, подједнако, недискриминаторно, најбоље могуће, у сваком тренутку. Ниједна територија не сме бити угрожена недостатком елементарне безбедности, без обзира има ли или нема војску. Такође, ниједна држава не сме издвојити више од одређеног процента буџета (на пример, у првој фази 1%, а касније 0,5%) за одбрану. Војска није обавезна. Она може извршавати и полицијске задатке ако је потребно. Војна сарадња подлеже провери глобалних тела. Одржава се право на приговор савести, а ниједан грађанин не може бити приморан да служи војску под оружјем уколико то не жели. Ниједна војска не сме прећи своје границе осим по позиву, а једини изузеци су функционисање мировне мисије са мандатом глобалних органа, војне вежбе сталних снага којима располажу глобални органи или оправданог разлога који се односи на природне непогоде и технолошке катастрофе. Уједно, оружане снаге сарађују са цивилима и невладиним организацијама, односно другим елементима цивилног

¹⁰⁵ Како би се спречиле злоупотребе једностранних проглашења и једностранних признања независности.

¹⁰⁶ Ако се упитамо због чега би нека држава помишљала да издржава оружане снаге уколико би предложени модел заиста био успостављен, неки од разлога су следећи: војска може обављати и друге функције сем одбране територије од напада споља; неће све државе или ентитети истовремено ући у космополитски систем; постоји теоретска могућност да се он измени или расформира итд. Из наведених или неких других разлога (традиционалних, економских) државе и даље могу задржати властиту војску иако космополитски модел спречавања сукоба то у начелу чини непотребним.

друштва. Војно образовање је доступно и женама, транспарентно је и постепено се приближава цивилном образовању. По моделу у идеалном случају, глобални органи располажу стајаћом силом која је макар еквивалентна трима највећим војскама узетим заједно, како у броју војника, тако и опремљености. У стајаћу војску човечанства улажу се средства пропорционална БДП-у. Селекција војника је, док год има заинтересованих који испуњавају услове, добровољна. Надокнада за војнике једнака је или већа од просечне надокнаде професионалних војника у првој трећини најразвијенијих земаља. Ниједна нација или етничка група ни у једном тренутку не може имати удео већи од 10% у стајаћој војсци човечанства (Сталним снагама човечанства), како у људству, тако и у команди, опреми или правилима службе уколико се она знатно разликују. Војском командује Војни штаб кога чине генерали моралног кредибилитета са свих континената. Задатак Војног штаба је искључиво очување мира, и, у крајњој нужди, наметање мира. Обука кроз коју пролазе војници обавезно обухвата и курсеве прве помоћи, космополитског права, цивилно-војне сарадње, преговарања као и културолошке курсеве. Војници, такође, похађају и наставу на мировним академијама.

Иако ће у наставку текста бити детаљно представљен институционални оквир Савеза човечанства, овде ћемо се дотаћи питања процедуре за одлучивање, гласање и заседање у глобалним органима, јер се оно такође може сврстати у етичку димензију модела (због тога што може утицати на једнакост држава). Ту треба истаћи да је једини редослед који се поштује у органима Савеза абecedни редослед, ако се другачије не договори. Све државе су у процедуралном смислу једнаке. Радни језици су сви они који имају више од 100 милиона говорника по рођењу, а преводи се симултано.¹⁰⁷ Усвојени документи су веродостојни у свим радним језицима. Број радних језика се повећава или смањује у зависности од демографских кретања. Сваки орган доноси свој пословник. председавање органима се ротира најмање 4 пута годишње, због тога да председавајући не би имао несразмеран утицај на дневни ред и на обликовање седница. Органи одлучују већином (простом или квалификованом) или консензусом, у зависности од карактера питања које се решава што се даље разрађује у космополитском праву. Ниједна држава ни организација није у предности нити њен глас може имати различиту тежину на било који начин (нпр. могућност ветирања, суспензије одлуке и слично), осим у изузетним случајевима (нпр. уколико је питање директно усмерено на њен витални интерес), па и тада искључиво на основу броја становника а не других критеријума.

Наглашавамо да глобални органи имају сопствене универзитете и научне центре, образовање у њима је бесплатно, а поред заслуга и академских критеријума, за студирање на њима у обзир се узима и регионални критеријум. Глобални органи немају фактичку контролу, већ потенцијалну, односно контролу над територијом преузимају само у прописаним случајевима. Стога је суверенитет космополитске заједнице изведен. Стицање нове територије (нпр. свемирским истраживањима) подложно је контроли космополитских органа. Савез човечанства представља светску државу, у мери у којој има монопол (у последњој инстанци) над легитимном употребом силе. Међутим, он није национална држава у класичном смислу речи, јер је (услед величине и огромних разлика међу својим деловима) нехомоген и знатно разубењен структуре, док заједнички идентитет њених грађана тек треба да буде

¹⁰⁷ Иако би то значило да би било између 10 и 15 радних језика, то не видимо као посебну препреку, јер и у организацијама попут Европске уније постоји једнак, па и већи број радних језика (конкретно, 23).

изграђен. Поред тога, монопол над насиљем који поседује јесте монопол само у крајњем случају, будући да државе задржавају право и средства за употребу силе на својој територији. Дакле, наш модел подразумева светску државу (као антитезу светском управљању) али та држава није светска унитарна ни тоталитарна држава, већ (у основној верзији модела) подразумева опстанак држава (не нужно свих, већ држава као правне категорије) и задржавање многих њихових функција. Пре свега, државе задржавају власт на својој територији у свим питањима које нису предате у надлежност космополитским органима, имају своје држављане и легитимно уређују односе на својој територији. По категоријама уставног права, предложени модел највише подсећа на светску федерацију,¹⁰⁸ мада су његове федералне јединице у исто време и утицајније и мање утицајне него (компаративно посматрано) федералне јединице у постојећим федералним државама. На пример, оне су мање утицајне јер у теорији могу бити приморане на одређено поступање пуким прегласавањем осталих, па чак и нестати као ентитет. С друге стране, оне су моћније јер могу задржати сопствену војску, имати сопствену спољну политику и релативну фискалну независност. Ми се нећемо бавити детаљним објашњење њене уставноправне категоризације, већ само осликавамо кључне обриси модела, поготово у погледу спречавања сукоба глобалних размера.

6.1.1.3. Економски и еколошки темељи модела

Кад су у питању економски односи, у Савезу човечанства сваки ниво власти (нпр. држава, регионална организација, локална самоуправа) има право да производњу организује на свој начин и да има свој буџет. Што се тиче буџета самог Савеза, прикупљају га органи Савеза, пропорционално индексу превасходно базираном на бруто друштвеном производу (и другим подесним економским показатељима) и прогресивним опорезивањем појединаца и компанија. Ограничава се право интелектуалне својине и природног монопола уколико чини неопходан елемент испуњења обавеза из основа космополитског права (нпр. Глобалне социјалне повеље). Производи интелектуалне својине социјализују се као културно благо кроз Светску енциклопедију (базу светске баштине која треба да се формира) после одређеног периода времена (нпр. 3 године). Новоизумљене технологије својина су изумитеља, али могу бити и пре истека превиђеног рока уступљене другима на употребу од стране глобалних органа ако је то неопходно, уз разумну накнаду. Трговина међу државама и другим ентитетима је слободна осим ако је то у неслагласности са темељима Глобалне социјалне повеље, што цени надлежни глобални орган који се бави економским и социјалним питањима. У случају неслагласности одлуке глобалног органа су извршне. У предложеном моделу капитализам може а не мора бити најјачи и искључиви систем производње, расподеле и размене. Економије засноване на локалним традицијама и праксама, мешовите економије, државне економије, зелене економије и друге алтернативе су могуће уколико су људи вољни да их спроводе и тиме не онемогућавају избор других. Финансијске трансакције су по правилу слободне. Изузеци су случајеви када те трансакције изазивају економске ломове (радикалне промене структуре дуга, валутних курсева, камата, платних биланса, инфлације, незапослености, и других економских индикатора), или кад се противречи циљевима Глобалне социјалне

¹⁰⁸ Детаљнији опис како би изгледала светска федерална држава (не нужно истоветна са моделом поретка који се овде заступа) може се наћи у: Буниф, Драган, *Светска федерација*, Издавачка кућа Прометеј, Нови Сад, 2016.

повеље. На финансијске операције глобалног досега уводи се такса од 1% која иде у буџет глобалних органа. Глобални органи користе корпу релевантних валута (нпр. оних држава чији допринос чини више од 3% почетног буџета) као обрачунско средство. Ниједна банка ни држава ни заједница (по правилима космополитског модела који предлажемо) не може мењати количину новца у оптицају по свом слободном нахођењу без процене ризика за шири финансијски оквир, нити вештачки одређивати цену своје валуте. Плаћање се може обављати валутно, безвалутно, криптовалутом, новом заједничком валутом, или неким другим системом размене вредности.

Овде морамо поново поменути и идеју основног минималног дохотка, коју смо описали у трећем поглављу. Наиме, основни минимални доходак би у предложеном моделу представљао незаобилазан фактор испуњења задатака из Глобалне социјалне повеље. У првим фазама успостављања модела, он би се могао ограничити само на поједине, неразвијене земље, или би могао бити исплаћиван на нивоу породице, а не појединца. Како год било, свакако је да би он подразумевао износе реда величине стотине милијарди долара, узимајући у обзир да светско становништво броји 7 и по милијарди људи. Међутим, та огромна сума новца не изгледа толико недостижно уколико се зна да би само увођење Тобинове таксе¹⁰⁹ доносило око 300 милијарди долара годишње. Вредност светске трговине дрогом процењује се на више од 400 милијарди долара по години (Worldometers, 2019). Војни буџети свих држава комбиновано, ради упоређења, 2018. године износили су више од 1,8 билиона долара (дакле, око 1.800 милијарди долара, SIPRI, 2019). Тачан износ основног минималног дохотка би био посебно израчунаван, у складу са доступним буџетом и конкретном државом из које долазе примаоци дохотка. Стога би у бројним државама чак и износ од 100 долара месечно представљао више него довољну суму за обезбеђење хране и основних потрепштина. Како би се тачно основни минимални доходак уводио, којим темпом, где и на који начин, представља задатак за озбиљно истраживање. Ми овде само наводимо да би његово постепено увођење, у неком облику, представљало један од елемената космополитског модела кога смо предложили. На тај начин би се створиле претпоставке за задовољење материјалних потреба чиме би се смањила количина насиља (како директног, тако и структуралног) и повећала шанса за одржање мира.

Неизоставно место у космополитском моделу има и брига за природну средину. У предложеном моделу се о еколошким питањима старају посебни органи, предвођени Одбором за планету Земљу. Заштита околине је једно од основних начела космополитског модела спречавања сукоба, пошто је мир са природом један од основних предуслова мира међу људима. Заштита природе подразумева и изванредан степен солидарности људске врсте са другим живим врстама. По космополитском праву глобални органи имају извршна овлашћења у случају природних катастрофа. Њихов буџет се финансира од држава и компанија који га плаћају сразмерно емитованој количини штетних материја. Канцерогене, генетски модификоване и радиоактивне супстанце су забрањене. То значи да, без обзира на могући профит које би овакве супстанце доносиле, оне не могу бити стављене у промет, а поготово не за свакодневну употребу. Овде спадају и намирнице које су генетски модификоване, као и различити адитиви исхрани, пестициди, хербициди итд. Разуме се, посебну пажњу глобални органи посвећују спречавању могућег

¹⁰⁹ У питању је такса на размену валута која је добила име по нобеловцу Џејмсу Тобину који ју је предложио.

коришћења хемијских или биолошких агенаса као оружја. Свака власт је на својој територији задужена за очување воде, ваздуха, земљишта и екосистема. Ако то власт не чини на исправан начин, сноси последице које одреде глобални органи. Те последице могу бити како економске, тако правне, али и прекршајне и кривичне за државно руководство уколико је томе одлучујуће допринело. Промена климе људским активностима није дозвољена, осим на местима која представљају подручја неповољна по здравље људи, и само уколико се тиме то подручје оплемењује а утицај на друге географске целине је занемарљив. Економски развој неизоставно подразумева и процену еколошке штете.

Последице санкција према некој држави или ентитету не могу бити насилне по природну средину или производити већу еколошку штету од узрока за увођење санкција. Лидери у коришћењу обновљивих и чистих извора енергије се награђују и промовишу. То се чини новчаним и робним наградама, ослобађањем од пореза, административних баријера, похвалама и медијским акцијама. По начелима космополитског права, коначни циљ треба да буде да новопронађени минерали, енергетски извори, нафта, гас, дијаманти итд. постану својина човечанства. Наравно, очекују се велики отпор овој одредби космополитског права, али сматрамо да постоје етички разлози да се она прокламује као циљ у идеалном моделу. Ако се пронађе или оспособи ново земљиште, оно може бити искоришћено у корист свих, ако је могуће, у складу са приоритетима (храна, становање, инфраструктура). Животиње које осећају бол не смеју бити злостављане. Биљне, животињске, и друге врсте живог света имају право на заштиту као део природне баштине планете. Заштита се посебно односи на обавезу одржања минимума популације врсте. Највећи део истраживања и финансирања у пољопривредним, водопривредним, шумарским и сличним областима одвија се у вези са квалитетом хране. Паркови, национални паркови и резервати природе су под заштитом не само државе, већ и надлежних космополитских органа уколико они тако одлуче.

6.1.1.4. Питања културе, идентитета, демографије и миграција

У нашем космополитском моделу културе се охрабрују и подстичу. Сваки облик конструктивног стваралаштва мора бити могућ и потпомогнут. Појединачне културе чине баштину човечанства и имају право на то да буду поштоване и заштићене. Глобална култура се не намеће, нити се одређује њен правац развоја. Државе и други нивои организовања имају обавезу да подуче становнике основама космополитског права. Државе ту обавезу могу делегирати заједницама. Не постоји појединачан начин живота који је циљ глобалних политика. Уметност, наука и филозофија се помажу, а говор и савест су потпуно слободни свуда. Слободе могу бити само привремено и делимично суспендоване или сужене под условом да у конкретном контексту наносе очигледну штету релевантном броју појединаца или појединачној заједници, што цене и судови, али и реакције јавности и деловање друштвених покрета. Чак и тада, никаква репресија нити цензура не сме постати правило ни пракса у дужем временском периоду.

Посебно одређене установе из различитих делова света раде на дигитализацији, прикупљању и тумачењу све духовне баштине човечанства. Резултат тих напора, поред осталих, представља Светска енциклопедија, која садржи највећи могући део уметничке, научне, лингвистичке и друге културне оставштине која се може пронаћи или реконструисати. Један од важних задатака Савеза

човечанства је да наведену енциклопедију учини доступним сваком пунолетном грађанину у сваком тренутку, осим баштине која још увек ствараоцу доноси награду било које врсте, односно није постала део заједничког културног блага (што може бити највише 3 године). Енциклопедија се стално допуњује и ревидира, у складу са потребама, предлозима и истраживањима заинтересованих појединаца и установа широм света. Она је власништво човечанства и не мора бити садржана на једном месту нити у једном облику (визуелни, звучни, папирни, колажни, информатички).

Питању идентитета посветили смо одређену пажњу у претходном делу рада. Овде ћемо још рећи да се у нашем моделу идентитети признају и уважавају. Групни идентитети (нпр. етнички, национални, верски, родни, класни, расни, национални, вршњачки итд.) се признају и могу бити извор одређених политичких и правних последица ако тиме не ускраћују основне претпоставке нормалног живота другима (тј. не штете њиховим основним потребама). Но, идентитети су испреплетени. Из појединачног идентитета не треба да проистичу даљи политички захтеви над онима који га не деле. Регионални и општечовечански идентитет се утемељују кроз социјализацију. Никакве посебне обавезе из њега не следе, осим једнаког поштовања живота и достојанства појединаца и група. Уколико је неки идентитет тесно повезан са насиљем или га потхрањује (нпр. идентитет фашистичких група, секти, родно дискриминаторан идентитет неког народа и слично), или се они међусобно потпомажу, такав идентитет не може имати простора у јавности нити бити на било који посредан или непосредан начин потпомогнут ни промовисан, мада се ни он не мора уклањати одједном нити радикалним мерама.

Глобално јавно мњење је у космополитском моделу спречавања сукоба транснационално и користи све модерне технологије. Захтеви или петиције тог јавног мњења долазе на дневни ред глобалних институција. Ниједна посебна држава, организација, заједница ни појединац не могу бити већински финансијери нити искључиви оснивачи медија или удружења која би имала осведочени вишеконтинентални или глобални значај у обликовању јавног мњења. Неинституционализоване реакције (попут деловања покрета, протеста, грађанске непослушности) третирају се као нормалне и пожељне ако су ненасилне, и узимају се у обзир приликом обликовања агенде и доношења одлука глобалних органа и органа других нивоа. Глобални поредак је подложен утицају редовне политичке борбе, односно ушљиву интереса, вредности и потреба организованих група које могу захтевати извештај, одговорност, измену, допуну, укидање одлуке. Дакле, право никад није коначан ни самодовољан основ поретка.

Затим, важно питање у космополитском приступу спречавања сукоба, а и у космополитским учењима генерално јесте питање миграција и путовања. У том погледу, у нашем космополитском моделу миграције и путовања јесу начелно слободна, а предвиђено је да се визе постепено укидају. Путује се пасошем своје земље или свог ентитета, ако он издаје пасоше, а и апатриди имају право путовања (што се решава посебним уговорима). Миграције су дозвољене, осим ако су производ доказане намере за онемогућењем рада служби неке државе или организације, или циљева који нису у складу са основама космополитског права. Мере безбедности прописује свака држава за своју територију. Оне, међутим, не могу бити такве да формално или фактички суштински онемогућавају или дискриминишу припаднике неке државе или заједнице. Свако настањивање захтева регистрацију код власти надлежних за дотичну локацију, и поштовање правног оквира којег та

власт успоставља. По космополитском праву су полиција и безбедносне службе свих власти обавезне да сарађују и размењују информације у реалном времену.

Дотаћи ћемо се и питања демографије и урбанизма, која нису нужно везана са спречавањем сукоба, али логично морају имати своје место у космополитском моделу поретка, те ћемо ми (када говоримо о нормативној димензији модела) навести основне постулате од којих би се кренуло. Најпре треба рећи да рабање не може бити забрањено, осим услед ванредних објективних околности (нпр. неиздржив притисак на егзистенцијалне ресурсе или на природну средину) које процењују глобални органи, органи “мировне инфраструктуре” и други компетентни појединци и групе. Дозвола за рабање и слободан утицај на раст популације изводи се из једнаког достојанства свих људских бића. Све док постоји шанса да се основне потребе задовоље (на чему се ради све време, укључујући инвестирање у побољшање и развој производње хране, склоништа итд.), нико не може бити лишен материјалних услова опстанка. Држава може предложити измене или вршити утицај на популациону политику на својој територији, али њене радикалне промене не може увести без подршке и одобрења глобалних органа. Као једну од одредби космополитског права предлажемо забрану клонирања, као и забрану насилне или свесне промена броја новорођенчади одређеног пола, генетских или других карактеристика. Едукација о сигурним сексуалним односима, контрацепцији, хигијени и слично обавезна је за све људе. Спроводе је и/или надгледају органи почев од најнижег нивоа, па затим супсидијарно органи више инстанце. Вештачка оплодња се финансира у складу са приоритетима (парови са мање деце имају предност, као и чланови малобројнијих заједница). Подржава се чување полних и матичних ћелија, искључиво у медицинске и репродуктивне сврхе. Охрабрује се уједначавање густине насељености, различитим ненасилним мерама. Граде се нова планска насеља, било од стране државе, било од стране регионалних или глобалних институција. Новосаграђена насеља се начелно не пројектују за више од милион становника, а притом се води рачуна о еколошким утицајима и последицама. Такође, ради се на изједначењу комуналних услова у урбаним и руралним срединама. Приоритетне области за планско оплемењивање и прилагођавање за живот људи су оне области са неразвијеном и оскудном природном средином. Целокупна територија планете се сателитски и на друге начине премерава, усликава и мапира, аналогно и дигитално, о чему подаци постају јавни и доступни под одређеним прописаним условима. Интернет веза велике брзине се уводи на сваки трг или јавни простор коме гравитира макар 1000 становника, и она је бесплатна за употребу. Финансирање увођења Интернет везе врши се из буџета Савеза човечанства, који (пored осталих извора прихода) опорезује компаније пропорционално њиховом уделу у Интернет тржишту.

Имајући у виду физичке и биолошке границе планете, охрабрују се истраживања у свемирској технологији, астрономији, роботизици итд. Уколико се открију или за живот прилагоде нови простори на планети или изван ње, нове могућности транспорта или насељавања, они постају доступни свим људима планете Земље. Ово је важно због тога што сав тај природни, научни или технолошки напредак треба да омогући што већем броју људи да задовољи своје потребе. Глобални органи прате активности свих држава, компанија и појединаца у том смислу. У случају да Земља постане претесна за испуњавање основних потреба и права људи, они се могу одселити на друге космичке просторе, користити подводне

или потповршинске ресурсе. Ако до исељавања на друге територије дође, критеријум мора бити недискриминаторан, а космополитско право важиће и на ванземаљским територијама.

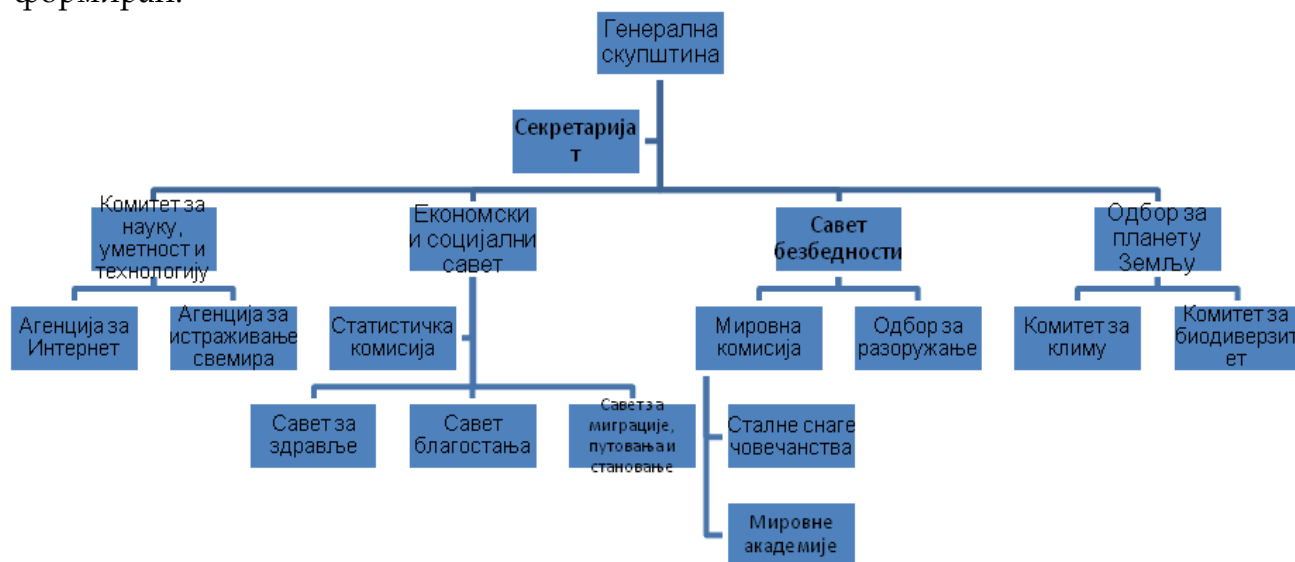
6.1.2. Институционална димензија космополитског модела

Кад говоримо о институционалној димензији, кључни органи Савеза човечанства су: Генерална скупштина (у даљем тексту: ГС), Савет безбедности (СБ), Економски и социјални савет (ЕСС), Комитет за науку, уметност и технологију (КНУТ), Одбор за планету Земљу (ОПЗ), Стални суд правде (ССП) и Центар за међуверски дијалог (ЦМД). Такође постоји Секретаријат са административном функцијом, као и Одбор за демографију. Сви поменути органи имају своја потчињена тела, а могу их и оснивати по потреби, било као сталне или *ad hoc* институције. Од осталих органа, које нећемо детаљно приказивати, могу се издвојити арбитражни судови, Статистичка комисија и Финансијска служба. Чланови поменутих органа су (са изузетком другог дома ГС, тзв. Дома држава, ДД) појединци, а не државе. Они се бирају од стране првог дома Генералне скупштине (тзв. Дома појединаца, ДП) – осим самог тог дома, и то са листе стручњака и професионалаца са доказаним искуством у одређеној области и подобном личном биографијом и интегритетом. Чланови ДП, пак, бирају се општим и слободним изборима (по могућству организованим путем електронског гласања) у свим државама света, где један посланик бива биран на сваких милион становника. У првој фази ови избори могу бити организовани у постојећим границама држава, нпр. тако што се територија сваке државе подели на потребан број изборних јединица у зависности од броја становника. Државе са мање од милион становника добијају једног представника по аутоматизму.

Глобални демократски органи су по космополитском праву одговорни грађанима (појединцима), али такође и државама и заједницама које су у њима представљене и које имају одређени утицај на доношење одлука. На тај начин су у модел инкорпорирани и увиди комунитаризма, уз чињеницу државоцентричности светског поретка. Глобални органи стварају и примењују космополитско право, које је наднационално а не међународно и које у основи представља глобално уставно право. По космополитском праву, сва људска бића имају право на задовољење својих основних потреба (на пример, опстанак, идентитет, безбедност, благостање и креативно изражавање), док институције вишег нивоа имају обавезу да обезбеде да институције нижег нивоа креирају реалне услове за то. Задовољење основних потреба подразумева и минимални доходак као гаранцију обезбеђења материјалних потреба. Такође, сваки појединац има право на заштиту од физичког насиља како као индивидуа, тако и као члан групе. Њему или њој не може бити ускраћена разумна шанса да живи здрав, слободан и образован живот. Уколико држава или било који други ентитет прекрши норме космополитског права, бива санкционисана од стране глобалних институција.¹¹⁰ Саставни део космополитског права је Универзална повеља људских права, као и Глобална социјална повеља коју предлаже Економски и социјални савет а усваја Генерална скупштина. Савез човечанства има своје симболе - заставу (предлог: планета Земља виђена из свемира) и своју химну (без текста). Космополитско право садржи, поред својих стубова

¹¹⁰ На који начин се санкционисање врши биће детаљније објашњено у наставку. Треба истаћи да санкције веома личе на оне које може изрицати и Савет безбедности УН.

(Универзална повеља људских права, Глобална социјална повеља и сама квазиуставна структура модела) и секундарно право, односно, одлуке и препоруке органа Савеза човечанства. Пошто се ради о еволутивном процесу, као што је речено, у иницијалној фази може бити држава или региона које не желе да се придруже Савезу, па тиме неће ни бити у домену његових надлежности. Ово ће бити случај све док популација тих држава то не жели да буде. У наставку овог поглавља, кад будемо говорили о фазном развоју модела, навешћемо неке аргументе због којих мислимо да је мало вероватно да таква ситуација потраје, уколико Савез буде формиран.

Структура Савеза човечанства - табела 1

У институцијама Савеза човечанства, увек кад је могуће, глас се директно (правило „један човек, један глас“), док се сва друга питања делегирају изабраним представницима у Дому појединаца као најутицајнијем дому тродомне **Генералне скупштине** (енг. *General Assembly*). Дом појединаца (ДП, енг. *House of Individuals*, са променљивим бројем посланика, по данашњој популацији више од 7000, ако би све државе приступиле Савезу) предлаже и изгласава амандмане на космополитско право. Други дом у законодавној грани власти је Дом држава (ДД, енг. *House of Countries*, где су државе чланице Уједињених нација које то желе представљене једним представником, по обичају председником владе или другим високим званичником). Овај дом има консултативну улогу и право суспензивног вета. Трећи дом, Дом народа (ДН, енг. *House of Peoples*) има надлежност да штити културно наслеђе свих етничких заједница. Његови чланови су представници заједница које имају најмање милион припадника. Свака заједница је представљена са по једним делегатом, а по потреби се могу позивати и представници малобројнијих заједница. Прописи се усвајају тек кад се и ДП и ДД сложе. Међутим, ако ДД привремено стави вето на одлуку, ДП може одбацити вето квалификованом већином (најмање двотрећинском, али та већина може бити и другачија, у зависности од питања о коме се одлучује). Дом народа не одлучује о другим питањима сем оних која се тичу идентитета, и у даљем тексту када помињемо одлуке ГС мислимо на одлуке прва два дома која су увек укључена у процес. Разлог због кога постоји трећи дом ГС је тај да је у нашем моделу припадност одређеној (превасходно етничкој) заједници важан фактор индивидуалног идентитета, у складу са изложеним расправама о комунитаризму и космополитизму. Такође, кад се разматрају питања културе или заштите идентитета, ДН може суспендовати одлуку. Та суспензија може бити

одбијена од стране ДП само уз трочетвртинску већину. Сви домови ГС имају различите одборе и слободни су да мењају своју структуру и пословнике о раду у складу са својом већинском одлуком.

Савет безбедности (енг. *Security Council*) се бави питањима безбедности и разоружања, и првенствено је намењен забрани употребе силе. Чланови СБ су појединци и државе, по десет чланова из обе категорије, с тим што је председавајући увек појединац. Одлуке се доносе већином, без могућности вета. У случају једнаког броја гласова, глас председавајућег је пресудан. Државе имају ротирајуће мандате на по шест месеци, по абecedном реду (од свих чланова Савеза човечанства). Чланови из реда појединаца бирају се од стране ГС на двогодишњи мандат, од јавно номинованих особа без криминалног или партијског досијеа. Тела потчињена СБ су: Мировна комисија (МК, енг. *Peace Commision*) и Одбор за разоружање (ОР, енг. *Disarmament Board*). Мировна комисија се стара да све државе и ентитети буду изузети од агресије, као и да се сви сукоби решавају на ненасиљан начин. Сваки пријављени случај насилног сукоба или сукоба са потенцијалом да постане насилан се прво разматра у СБ, чије су све резолуције обавезујуће за све актере. Савет безбедности може, након тога, делегирати случај Мировној комисији. У последњој инстанци, СБ може употребити Сталне снаге човечанства (ССЧ, енг. *Permament Forces of Mankind*) да заштити космополитско право и заустави насиље. Војна сарадња је предмет провере од стране глобалних органа и, посебно, Мировне комисије.

Мировна комисија је надређена мировним академијама које се оснивају на свим континентима по службеној дужности, као и у свим заинтересованим државама, да образују будуће мировне раднике и чланове МК. Одбор за разоружање регулише и надгледа постепено разоружање свих држава и забрањује коришћење оружја за масовно уништење (хемијско, биолошко, нуклеарно). Поред тога, ОР надзире трговину оружјем и робом двоструке намене. Чланове ОР бира СБ са посебно креиране листе коју израђује Одбор за одбрану и безбедност ДП ГС. Сталне снаге човечанства се користе у случајевима кад се космополитско право мора наметати држави, групи држава или другом ентитету (тј. када државе крше космополитско право а ненасилне мере не дају резултате или је неопходно хитно преемптивно реаговање). Конкретно, ради се о случајевима агресије, напада на другу државу или заједницу, геноцида, ратних злочина, као и кршења људских права великих размера на самој територији неке државе. О саставу, снази, опремљености и обуци ССЧ смо већ говорили у претходном делу поглавља. Још ћемо нагласити да би за лица која се бирају за команданте на стратегијском и оперативном нивоу у оквиру ССЧ било предвиђено да морају претходно завршити студије на некој од мировних академија. Поред наведених, могу бити оснивани и други елементи мировне инфраструктуре.

Мировна комисија саставља листу стручњака и мировних радника који могу бити ангажовани да помогну напоре у ненасилној трансформацији сукоба широм света. Стручњаци са те листе не смеју бити политички активни, нити имати каријере у војсци, полицији или службама безбедности. То су лица високог моралног интегритета која могу бити послата у одређена осетљива подручја као фацилитатори, посредници, чланови мисија за утврђивања чињеница, саветници или у било којој другој улози која може допринети миру. Мировне академије, с друге стране, представљају главне креаторе „резервоара стручњака“ (енг. *pool of experts*) за

Мировну комисију. Да би били одабрани, кандидати морају да покажу натпросечни степен способности у научним и другим вештинама.

Економски и социјални савет (енг. *Economic and Social Council*) се бави најважнијим питањима задовољења потреба и стога би његова позиција у институционалној структури модела била истакнута. Њему је у задатак дато да идентификује листу људских потреба које је неопходно задовољити и начине на које се то може учинити (тј. да идентификује „задовољаваче“ и предлаже минимални ниво задовољења тих потреба). Ова листа, која је универзална али променљива, еволуирајућа и редовно се ажурира, постаје део космополитског права, у облику уредби или препорука које усваја Генерална скупштина. Економски и социјални савет усваја Глобалну социјалну повељу (ГСП, енг. *Global Social Charter*) и одговоран је за њене периодичне измене и допуне. Чланови ЕСС су појединци (по замисли њих 100), али државе такође могу присуствовати седницама, постављати питања и склапати билатералне и мултилатералне уговоре који даље побољшавају сарадњу у имплементацији ГСП.

Статистичка комисија (СК, енг. *Statistical Commission*) је помоћно тело ЕСС-а. Она прикупља и чува све податке у вези са квалитетом живота људских бића и природне средине (становништво, земљиште, вода, ваздух, енергија, храна и слично) и саветује ЕСС по било ком питању које он затражи. Статистичка комисија користи најсавременије информатичке технологије за ускладиштење и обраду података. У том смислу, постоје посебне статистичке станице које су одговорне за прикупљање података у појединим државама и регионима и достављање тих података Статистичкој комисији. Посебни софтвери сигнализирају сва већа одступања у појединим државама или регионима, које Статистичка комисија упућује на разматрање ЕСС-у. Статистичке станице служе и као „системи раног упозоравања“ за индикаторе који могу указивати на опасност од ескалације сукоба или избијања насиља (нпр. пораст криминалитета, етнички, расно или родно засновани инциденти, незапосленост, трговина оружјем и друго).

Три главна подређена тела под окриљем ЕСС-а су: Савет за благостање (СЗБ, енг. *Well-being Council*), Савет за здравље (СЗЗ, енг. *Health Council*) и Савет за миграције, путовања и становање (СМПС, енг. *Migration, Travel and Housing Council*). Савет за благостање ствара, надгледа и стара се о примени начела универзалног минималног дохотка за све држављане света, а препоручује и економске и друге мере које треба спровести кроз ГСП или их у њу укључити. Савет за здравље омогућава да се излечиве болести лече у складу са приоритетима (који се одређују на основу броја људи који су њима погођени), и решава сва питања здравства у ГСП. Може се сугерисати да би се ово тело финансирало по моделу из пројекта Фонда за утицај на здравље (енг. *Health Impact Fund*)¹¹¹ који би био и инкорпориран у СЗЗ. Полови су једнаки у правима и охрабрује се да родна структура увек одражава принципе правде. Труднице, инвалиди, самохрани родитељи, деца и стари имају посебна права. Они су субјекти и објекти посебних афирмативних мера од стране државе, компанија и глобалних органа. Ако је неопходно, тржишна цена лекова и медицинских средстава, процедура или рада прилагођава се тако да људи могу имати користи од открића и истраживања који су већ достигнути. То прилагођавање

¹¹¹ Више информација о Фонду за утицај на здравље може се наћи на страници: <http://healthimpactfund.org/>, Интернет, датум приступа 11.08.2019.

се врши било притиском синдиката, друштвених покрета и слично, било властитим, неизнуђеним одлукама СЗЗ. Следеће важне тело ЕСС-а је СМПС. Он предлаже и одлучује о миграцијама, пратећи начела слободног протока. Такође се бави предлагањем решења за проблеме становања и урбанизма а која су предата у надлежност Генералној скупштини. У начелу, визе се постепено укидају, и миграције су дозвољене све док у великој мери не нарушавају функционисање транзитних држава или држава пријема, што оцењује СМПС, или док не постану супротстављени одредбама космополитског права (нпр. расистичке, колонијалне или експанзионистичке намере). Сваки мигрант, међутим, мора бити регистрован код власти које врше ефективну контролу над одређеном територијом кроз коју пролази или у коју се упутио, као и обавезу да поштује све њене законе и правила.

Стални суд правде (енг. *Permanent Court of Justice*) је предвиђен као главни правосудни орган Савеза човечанства. У суштини, то је назив који се употребљава да објасни систем судова кога чине Међудржавни суд, Кривични суд и Комитет за космополитско право. Међудржавни суд се бави споровима међу државама, има обавезну надлежност и његове одлуке су правно обавезујуће. У последњој инстанци оне могу бити наметнуте од стране СБ. Међудржавни суд се састоји од 15 судија које бира ДП ГС на мандат од 9 година.¹¹² Кривични суд је наследник Међународног кривичног суда, са разликом што има обавезну надлежност и што је његовим статутом обухваћен већи број кривичних дела, укључујући злочине против мира на челу са агресијом. Овај суд има 9 судија који се бирају на период од шест година. Сваки суд има сопствени статут и трећина судија се мења сваке треће године, да би се у исто време обезбедила заменљивост и сачувао континуитет. Судије не могу бити држављани исте државе нити чланови исте етничке заједнице. Комитет за космополитско право је квазизаконодавно тело са задатком да усмерава и инспирише еволуцију и развој космополитског права, као и да побољша, објасни и усмерава његову доктрину и филозофију. Он има најмање два потчињена тела – Комитет за развој права и Институт за људска права. Институт се посебно бави односом људских права и људских потреба и операционализацијом потреба у космополитском праву, како би Комитет за развој права предложио амандмане на одредбе космополитског права, поготово на Универзалну повељу људских права. Иако је улога правосудних тела битна у предложеном моделу, многи спорови се пре или паралелно са судским решавају и на друге ненасилне начине, договорима, посредовањем и коришћењем трансформационих капацитета самог модела (фацилијацијом, арбитражама, саветима Мировне комисије и слично). Тек уколико није могуће спорове решити тим средствима, они се коначно упућују на суд. Такође, постоје и арбитражни судови који се првенствени баве питањима сукоба надлежности између различитих актера одлучивања на различитим нивоима.

Одбор за планету Земљу (енг. *Planet Earth Board*) представља космополитски орган надлежан за заштиту климе, биодиверзитета и, уопште, екосистема. Он координира све напоре који се тичу заштите природне средине и биолошких ресурса, сагласно основним начелима космополитског права које се темеље на солидарности међу живим врстама и узајамној зависности природних елемената и

¹¹² Трајање мандата и број чланова појединих тела одређени су на основу упоредне праксе и функционисања садашњих међународних организација. Наравно, наведени бројеви у пракси не морају бити установљени и до детаља пресликани, јер то није од пресудног значаја за космополитски модел спречавања сукоба. Али, ти предложени бројеви су овде наведени као један елемент идеалтипног модела кога ми заговарамо.

оних које је створио човек. Заштита врсте у првом реду подразумева очување минимума њене популације у природном окружењу. ОПЗ осигурава и надгледа да се не крши поменута забрана у производњи и дистрибуцији канцерогених, генетски модификованих и радиоактивних супстанци. Одбор има 25 чланова, изабраних од стране Дома појединаца ГС уз сагласност Дома држава ГС. У оквиру система ОПЗ функционишу Одбор за климу (ОК, енг. *Climate Board*) и Одбор за биодиверзитет (ОБ, енг. *Biodiversity Board*). Национални паркови, резервати природе и друге територије у државама чланицама богате биљкама, дивљим животињама, минералима и другим природним лепотама се штите наднационално. Одбор за климу наставља рад и баштини достигнућа Оквирне конвенције УН о промени климе (UNFCCC), са извршним надлежностима. Он надгледа велике индустријске пројекте, отежава коришћење „прљаве технологије“ и фосилних горива путем опорезивања, кампања подизања свести и других менханизама. Како смо већ навели, новопронађени минерали, нафта, гас, дијаманти и остали вредни ресурси се проглашавају за својину човечанства и њима располаже ОПЗ у складу са приоритетима (највећи број људи који могу да задовоље највећи број потреба њиховим коришћењем). Ако се ново земљиште припреми за обраду или коришћење, примарно се користи за испуњење обавеза из ГСП. Животиње које осећају бол не могу бити мучене нити подвргаване посебно суровим методама гајења или ликвидације. Приликом доношења одлука о коришћењу природних ресурса, узимају се у обзир и интереси претходних и будућих генерација људи. Интересе поменутих категорија заједнички дефинишу ОПЗ и ДП ГС. У том смислу, најмање основна заштита преминулих (нпр. неповредивост гробова) и још нерођених (нпр. здрава средина) се гарантује по себи у космополитском праву. Све врсте живог света (биљке, животиње, гљиве, микроорганизми) имају право да буду заштићене (сем оних чије је спонтано размножавање веома штетно по људе, а чији се примерци чувају у карантину) и описане у Енциклопедији природе. Ова енциклопедија је један од три главна дела поменуте Светске енциклопедије, поред Културне енциклопедије и Научне енциклопедије. Светска енциклопедија се ажурира на дневном нивоу, у складу са смерницама глобалних органа, као и креативним предлозима и налазима појединаца.

Следећи орган првог нивоа значаја у оквиру Савеза човечанства је **Комитет за науку, уметност и технологију** (енг. *Science, Art and Technology Committee*), тело одговорно да омогући да се грађанима широм света на најлакши и најпогоднији начин ставе на располагање сва техничка достигнућа, научно знање али и уметничка и естетска дела, у циљу подизања квалитета живота. Предвиђено је да КНУТ има 50 чланова, и то стручњака, уметника, инжењера из различитих држава, које бира ДП ГС а предлажу националне институције задужене за просвету и науку на највишем нивоу. Мандат траје две године, а државе које немају представнике у два мандатна периода имају гарантовано место у трећем, што значи да број чланова КНУТ није фиксан. Кључна улога КНУТ је да усвоји и прилагоди нове технологије како би се живот учинио лакшим, са коначним циљем да се људски рад који није нужен сведе на најмању могућу меру. Он такође координира образовање за мир, у смислу да сви појединци и родитељи (у име своје деце) могу одабрати да се образују на свом матерњем језику, ако за то постоји минимум услова (кадар, мотивација наставника и слично). Деца у свим државама имају обавезне уводне лекције о Савезу човечанства и његовим правилима током основног образовања, док у средњим школама имају обавезан испит из познавања космополитског права. Најмање два

потчињена тела функционишу у саставу КНУТ-а: Агенција за Интернет (енг. *Internet Agency*) и Агенција за истраживање свемира (енг. *Space Research Agency*). Агенција за Интернет води рачуна о горе поменутих Интернет тачкама, тј. станицама које су инсталиране на сваком јавном простору коме гравитира најмање 1.000 људи. Употреба тог Интернета је бесплатна. Све тачке широкопојасног Интернета су повезане на Светску енциклопедију, како би се омогућило да њен садржај буде доступан у најкраћем могућем року, што је од значаја за културу, образовање и упознавање са заоставштином различитих народа. Сва истраживања и изуми у роботизици, астрономији, математици и другим наукама су у потпуности подржана од стране Агенције за свемирска истраживања. Такође, модел подразумева очекивање да ће људска врста населити друге планете једном када за то буду постојале могућности. Ако се пронађе нова територија ван планете Земље, или Земља постане превише мала или неискористива због еколошких или других разлога, космополитски органи осмишљавају и предлажу насељавање нових територија по недискриминаторним критеријумима (нпр. полудиригованим жребом где би било онемогућено најмоћнијим и најбогатијим да заузму непропорционално висок проценат места за ванпланетарне миграције). То ће се обезбедити деловањем Мировних комисија, уз употребу Сталних снага човечанства уколико је то неопходно.

Центар за међуверски дијалог (енг. *Interfaith Dialogue Center*) је независан форум који окупује представнике свих великих религијских заједница (број представника се одређује по критеријуму броја следбеника, уз одређена прилагођавања) са надлежношћу да саветује ГС по питањима људског духовног развоја. Центар мора да буде консултован у вези са одредбама космополитског права које се односе на нематеријалне људске потребе. Такође, Центар посебно асистира Савету безбедности када се СБ бави трансформацијом и решавањем сукоба који имају религијску димензију, али ЦМД нема капацитет доношења обавезујућих одлука. Различите религијске заједнице могу постати чланови Центра у коме нема ограничења по бројности чланства, осим ограничења која настају само из прагматичних и процедуралних разлога (нпр. да не буде више од 1000 представника различитих заједница). Три највеће религијске заједнице не могу имати више од половине укупног броја представника. Представници у Центру су финансирани од стране својих заједница, осим у случајевима када постоји добро образложена потреба за субвенционисањем учешћа одређене заједнице. Говори који су супротни космополитском праву су забрањени. Све дискусије се воде у најбољем интересу дијалога и промовисања људске духовности. Центар усваја препоруке и мишљења који нису обавезујући документи, сем у случајевима када их у редовној процедури потврде надлежни домови ГС. Сем састанака, Центар може организовати и различите догађаје “на терену”, укључујући посете, излете и трибине. Иако није у директној линији доношења одлука нити је формално део законодавних процедура, Центар за међуверски дијалог представља важан део Савеза човечанства. Религијски и етички системи свих великих цивилизација се узимају у обзир приликом израде преамбуле прописа космополитског права и самих тих прописа.

Два органа која дају подршку раду ГС и „извршним“ телима Савеза човечанства су **Секретаријат** (енг. *Secretariat*) и **Одбор за демографију** (енг. *Demography Board*). Секретаријат обавља важну улогу у обликовању дневног реда других органа, а врши и церемонијалну функцију, поред административне. На

његовом челу је генерални секретар, кога бира ДП а потврђује ДД. Лице које се бира на ту дужност не може бити укључено у националну политику и мора имати најмање 15 година релевантног међународног искуства, као и знање најмање два званична језика. Мандат генералног секретара је само годину дана и он не може бити продужен. Генерални секретар не може бити са истог континента као пет претходних ГС. Секретаријат, са бројним мултинационалним кадром, се такође стара о односима са јавношћу Савеза човечанства. Он има канцеларије на свим континентима а одсеци и одељења у његовом саставу у почетку могу бити слични онима које има Секретаријат УН, док касније могу бити прилагођени потребама поретка. Важан елемент Секретаријата је Одељење за инспекцију, евалуацију и заслуге, који има улогу интерног надзора, регрутације и каријерног вођења за службенике Савеза човечанства.

Одбор за демографију обезбеђује да се демографски параметри прате, за планету као целину и у појединачним државама, регионима и континентима. Он блиско сарађује са Статистичком комисијом али нема претпостављено тело и директно се може обратити Генералној скупштини. Одбор има по једног члана за сваку државу која је приступила Савезу човечанства, као и 50 независних стручњака који су самостални чланови. У начелу рађање није нигде ограничено, а популациона политика је сведена на мере подстицања рађања у ретко насељеним подручјима. Притом, нико не може бити лишен основних материјалних услова за опстанак. Државе могу усвајати мере популационе политике на својој територији, али глобална тела имају право да их провере и измене ако нису у складу са космополитским правом. Када становништво постане сувише бројно или густина насељености превелика на одређеној територији, ГС може донети различите ненасилне мере,¹¹³ засноване на саветима Одбора за демографију. У том смислу, обавезно се консултују идеје и могућности које сугерише КНУТ, посебно у погледу нових технологија и корисних открића.

6.1.3. Расправа о предностима предложеног космополитског модела

Предност предложеног модела и његове институционалне инфраструктуре у односу на систем УН, као и на различите аспекте постојећег државоцентричног модела поретка је својеврсна равнотежа између моћи појединаца (који су коначне јединице моралног обзира и политичког организовања уопште), народа, односно заједница (кроз које појединци изражавају и живе своје идентитете) и држава (које имају велику, иако инструменталну вредност, због свог положаја у политичким системима модерног доба). Критеријуми за идентификовање граница легитимности увећања моћи наведених чинилаца изводе се из теорија егалитарне правде. Што се тиче кључних вредности на којима почива модел, оне су, као и код свих космополитских модела, засноване на моралној једнакости људских бића. Модел стреми глобалној демократији појединаца, али и задржавању одређеног степена утицаја постојећих држава и етничких заједница, макар у првим фазама процеса. У идеалном моделу, појединци учествују у доношењу највећег броја одлука које их се тичу. Разлике у моћи (иако нужне и корисне до одређене мере) морају се ставити на страну када се говори о реалним могућностима да се обезбеде основни предуслови за егзистенцију за највећи могући број људи. Модел се односи према свим државама

¹¹³ На пример, миграције, пресељење, проширење природних услова или оспособљавање додатне територије.

и заједницама на равноправан начин. Људска природа изведена из људских потреба представља камен-темељац за глобалну делиберацију и изградњу институција, пошто се космополитски ауторитет може одржати само уколико појединци и групе опажају себе као релативно *једнаке* (тј. да је њихово достојанство једнако вредно као и достојанство осталих, и да постоје материјални и нематеријални ресурси и минимална друштвена моћ да га они одбране). Такође, претпостављени интереси претходних и будућих генерација су узети у обзир, како би се избегла замка презентизма у демократији.¹¹⁴ Уз посебан обзир за природну средину, постаје јасно да је основни предмет заштите у предложеном моделу живот по себи. Са становишта глобалне правде и међународне етике, сматрамо да је потребно изградњу праведних институција поимати као позитивну обавезу, поред негативне обавезе да се не повреди други. Дакле, имајући у виду да људи учествују у стварању и одржању институција које дозвољавају драстичне негативне ефекте по људска бића (већ смо помињали умирање од глади, излечивих болести, насиља које се може зауставити и слично), мора се говорити и о њиховој одговорности и о обавези да се те институције промене. Етички је неодбрањиво да се таква врста обавезе дугује само сународницима. Стога смо става да сви људи треба, у мери и на начин на који могу, да повуку своју послушност институцијама и правилима која очигледно крше ову моралну обавезу, али, поред тога, и да подрже или бар да се не противе изградњи инфраструктуре способне за гарантовање задовољења људских потреба. Вредности слободе, аутономије и једнакости у космополитском моделу промовишу се без обзира на расу, класу, нацију, узраст, пол, религију, политичку оријентацију, што је основна замисао космополитске идеје како смо је у претходном делу рада описали.

Модел поретка који смо назвали Савез човечанства садржи квалитет транспарентности, јер је у потпуности базиран на двоструком систему утицаја и контроле – како директном (када појединци непосредно гласају и надгледају своје представнике изабране за глобалне органе) тако и индиректном (кроз државне институције које делегирају представнике у одређене глобалне органе). Све дискусије и документи су отворени за јавност, осим оних које СБ и његова потчињена тела означе поверљивим због специфичних безбедносних разлога. Чак и са таквих докумената се скида ознака поверљивости након одређеног периода (на пример, 5 или 10 година); у супротном, неопходно је веома детаљно образложење које мора одобрити одговарајући одбор ДП ГС. С обзиром на то да је идеја да се сви записници са састанака органа Савеза човечанства преводе на све званичне језике, увид заинтересоване јавности је загарантован. Додатан допринос транспарентности и информисаности је екстензивна употреба Интернета коју модел предвиђа. У исто време, поверење у функционисање институција појачава се активним учешћем у доношењу одлука и уживању његових резултата, као што су фондови за здравство или образовање, Светска енциклопедија итд. Сматрамо да нема разлога да се појединци или групе противе институцијама које управо обезбеђују да они имају на располагању средства и механизме за задовољење и материјалних и нематеријалних потреба макар до минималног нивоа, и у којима би имали реалну могућност да учествују (како кроз одлучивање, тако кроз именовање представника и расправу).

¹¹⁴ Презентизам је склоност да се појаве посматрају и процеси спроводе само на основу садашњег тренутка и садашњих генерација доносилаца одлука. О овоме више у: Thompson, Dennis F, *Representing future generations: political presentism and democratic trusteeship*, Critical Review of International and Political Philosophy 13(1), 2010.

Што се тиче финансирања, државе би морале да уплаћују порез (допринос) пропорционалан сложену индексу који би израдила Статистичка комисија, а који би засигурно обухватао податке о БДП (као кључном показатељу), БДП по становнику, економском расту или паду, природним катастрофама, технолошким достигнућима итд. Поред редовног буџетског доприноса држава чланица, предвиђено је да ГС може увести различите врсте пореза, у складу са начелом да ентитет (држава, компанија, организација) који прави више штете, више и плаћа. У овом случају, штета се дефинише као негативан утицај на људе или природну средину, што би се развило у ГСП. Поменућемо само неке порезе који би свакако били предложени за увођење: еколошке таксе (које плаћају загађивачи), таксе за наоружавање (које плаћају актери укључени у трговину оружјем и војном опремом) и финансијске таксе (на пример, Тобинова такса)¹¹⁵. О евентуалној потреби за више материјалних ресурса се стара ГС. Мотивација за службовање у глобалним органима би била велика због пристојне зараде (финансиране из глобалног буџета) и престижа који би пратио легитимитет модела. Поред наведеног, ваља рећи да се извори прихода глобалних органа такође могу извести из својине коју ти органи поседују, а та својина ће се временом увећавати имајући у виду да би сви ресурсе који тек могу бити откривени или пронађени, бар једним делом припали Савезу човечанства, док би подводне, космичке и ванпланетарне територије по дефиницији припадале човечанству. Не треба, такође, сметнути с ума да би демократском одлуком и експертским саветима одговарајућих органа финансијска питања могла бити решена на различите креативне начине (рецимо, развојем вештачке интелигенције и криптовалута) који не крше индивидуална или колективна права.

Читав систем карактерише флексибилност, пошто ниједно правило није непроменљиво и заувек дато, сем основних поставки космополитског права које су укорењене у сазнањима о људским потребама. Процедуре за доношење одлука, пословници и начин рада свих органа могу бити измењени, допуњени и промењени, с обзиром на промене у демографским, економским, социјалним и другим сферама. Одлуке које ти органи доносе су у суштини „живи“ документи, подложни амандманима. Може се претпоставити да ће ротације кадра, привремене блокаде или различити административни и процедурални проблеми због сложености система представљати редован чинилац функционисања предложеног модела. Бројне ревизије и процеси усвајања одлука различитих врста се спроводе паралелно, у различитим телима. На пример, број чланова ГС, СБ, појединих комитета и слично разматра се најмање једном у четири године. Сви пунолетни становници унутар Савеза човечанства, путем својих представника у ДП ГС, или директно (путем посебних Интернет формулара или кроз добро организовану кампању најмање 1.000.000 људи) могу предложити измене космополитског права које се односе на конструкцију модела. Такође, појам људске потребе који је основа модела космополитске правде континуирано се подвргава поновним проценама, дебати и расправама, и историјски и просторно је варијабилан. У моделу, како је он замишљен, не може бити ветирања нити сталних блокаде од стране држава (пошто ће ДП ГС бити у могућности да превазиђе сваку спорну ситуацију у крајњем случају), тако да, иако у сталној еволуцији и промени, институционална структура

¹¹⁵ Више о Тобиновој такси се може наћи у чланку: Bird, Graham and Rajan, S. Ramkishen, *Time to reconsider the Tobin tax proposal*, март 1999, Интернет, доступно на страници: <https://pdfs.semanticscholar.org/5e27/30b0e3f3f614debf31e88c0eeb98b8f7ae34.pdf>, датум приступа 05.08.2019.

неће постати спора и неефикасна „бирокупатска љуштурса“. Флексибилност модела се такође изводи и из предвиђене инклузивности: наиме, сви грађани су макар делимично укључени у деловање његових тела. Појединци, групе (укључујући етничке, религијске заједнице, чак и оне које немају „сопствену државу“ као Курди, Роми), државе, признате и непризнате, сви ти актери учествују у обликовању дневног реда и доношењу одлука. У исто време, они нису део свих нивоа одлучивања. Поредак се мења и допуњава кроз ненасилне методе у којима актери учествују по начелима делиберативне демократије. Метауставни принципи могу бити легално брањени или нападани искључиво аргументима и свакодневна политика не може променити њихове кључне поставке. Уколико, пак, групе или појединци угрожавају модел претњом или употребом силе, предвиђено је да на то одговори Савет безбедности механизмима који су му на располагању.

Као што смо помињали кад смо говорили о критикама које се космополитизму могу упутити, сваки систем глобалног управљања може лако бити злоупотребљен и због тога је неопходна заштита од погрешне употребе моћи. У предложеном моделу, сложен систем „кочница и равнотежа“ представља најзначајнију препреку тим опасностима. Мешање у унутрашње послове одређене државе¹¹⁶ (иако нужан елемент у дубоко међузависном свету уколико се жели задовољење основних потреба и релативна једнакост) биће ограничено на ретке случајеве у којима демократска и легитимна тела то процене незаобилазним. Такви случајеви ће обухватати геноцид, злочине против човечности, еколошке катастрофе, глад, епидемије итд. Наравно, читава „мировна инфраструктура“ конструисана је са намером да смањи на најмању могућу меру могућност да до поменутих случајева уопште дође. Стога то и јесте систем превенције, пре него систем одговора на ванредне ситуације у најширем смислу речи. У основи, државе у предложеном моделу јесу слободне да спроводе своје политике и планове све док њихово деловање или одуство деловања у значајној мери не утиче на могућности људи ван њихових граница да задовоље своје легитимне интересе. Чак и тада, само глобални органи (у којима све државе и народи имају свој глас и шаљу своје представнике) по претходно утврђеној процедури могу да нареду интервенцију. Та интервенција може бити војна (или насилна на било који начин) само у последњој инстанци.

Ниједна држава (па ни најмоћнија) не може бити представљена у глобалним органима више него што је прописано квотама које су пажљиво обрачунате, а главни индикатор за те квоте може бити само број становника, будући да не постоји други бољи начин да се измери „тежина“ сваког од актера у моделу. Слично као што у националним демократијама не постоји погоднији систем рачунања демократске воље од већине гласача, тако ни на глобалном плану (ако се жели одржати космополитска једнакост) не може постојати праведнији систем мерења утицаја од броја становника. Разуме се, у појединим областима сарадње индикатори могу бити и други (економски, културни, географски), али се у случају потребе утицај у крајњој линији може свести на квантитативни критеријум људске популације. Чак и најбројније нације, међутим, неће бити у прилици да злоупотребе своју моћ у ГС, пошто други дом ГС служи као контратег, а треба рећи и да разлике у броју

¹¹⁶ Пре свега невојно мешање, а само у изузетним случајевима и оружаном.

становника између најмногољуднијих држава нису тих размера да у блиској будућности могу створити непремостиви јаз у релативној моћи.¹¹⁷

Што се тиче војних питања, предвиђено је да Сталне снаге човечанства буду моћније од најјачих националних оружаних снага. Теоријски посматрано, моћ не може бити злоупотребљена у овом космополитском моделу осим уколико велика већина држава и народа то допусти, али ово је веома мало вероватно имајући у виду да није јасно одакле би се црпела мотивација за тако нешто пошто би људске потребе била загарантоване. Осим тога, космополитско право (све док се поштује и може се наметнути његова примена) дозвољава појединцима, државама и организацијама одређени неравномеран удео у добрима, у зависности од њихове величине, рада, способности и других квалитета. Тај неравномерни удео се увек првенствено идентификује путем пропорција, односно односа између одређених размера неког квалитета и добра које се дели. То значи да модел није дизајниран као „уравниловка“, осим када се ради о основним правима и могућностима за њихово уживање. Моћ је у моделу подељена и распршена, и изводи се из пристанка и учешћа појединаца. Треба нагласити да изнети предлози не представљају листу незаобилазних и непроменљивих корака, него скуп идеја који може бити узет у обзир у различитим фазама стварања космополитског поретка, односно скуп сугестија у великом дијалогу који би тек требало да отпочне а који би допринео побољшању квалитета живљења. Модел због тога мора садржати и својеврсне „осигураче“, односно инструменте који би дозвољавали његово поновно успостављање и редефинисање, уколико се потврди да замишљене идеје нису исправне или потпуне или воде у правцу супротном од прокламованог. У том случају, ове идеје морају бити замењене или напуштене, али људска природа и њене потребе, као и једнакост људског достојанства морају остати база за изразу и успостављање којег год новог поретка.

Захтеви критеријума одговорности су у значајној мери инкорпорирани у рад Савеза човечанства. Изабрани званичници или делегирани представници морају да се повинују космополитском праву, или бивају отпуштени. Уколико постоји разумна сумња на њихове криминалне делатности, држава или ентитет кога представљају може преузети надлежност за њихово суђење или ће јурисдикцију преузети глобални правосудни органи како би процесуирали случај. Екстрадиција је у моделу обавезна за ратне злочине, злочине против мира и друге злочине које дефинише космополитско право. Дакле, званичници су правно и политички одговорни за своје поступке глобалним органима. Слободна штампа, медији, друштвене мреже у комбинацији са горе објашњеном транспарентношћу која је инхерентна моделу, омогућавају да се неефикасни или неадекватни службеници лако примете и неправилности изађу „на видело“ јавности. Поред одговорности космополитским институцијама и глобалном цивилном друштву, многи од њих одговорни су и својим државама, народима или организацијама из којих су делегирани. Поред тога, метод коришћења једног органа да бира чланове другог органа или (још чешће)

¹¹⁷ По овом критеријуму доминирају Кина и Индија, које имају релативно сличан број становника (око 1,3 наспрам 1,2 милијарде становника). Будући да свет има између 7 и 8 милијарди становника, две убедљиво најмногољудније државе чине тек око трећине светске популације. Сем те две земље које се издвајају, популација осталих држава у првих десет креће се од око 130 до око 300 милиона, те су далеко иза наведених држава. Међутим, код већине њих становништво расте брже него код Кине и Индије, па ће се разлика временом смањивати а неће расти.

председавање другим органом ствара прилику да сви појединци који раде у институцијама модела буду одговорни и према својим колегама. Коначно, пошто се бројне одлуке доносе путем е-демократије или Интернет демократије (кроз директно гласање свих правно способних људских бића са више од 20 година живота широм света),¹¹⁸ као и због доминантне позиције ДП у ГС, ниједна мања група не може злоупотребити глобалне институције уколико се већина са тим не сложи. Коначно, може се са сигурношћу претпоставити да ће вредност личне моралне одговорности знатно порастати једном када се норме космополитског права интернализују кроз образовање и социјализацију.

Када говоримо о ефективности модела, можемо истаћи да су сви велики изазови 21. столећа (рат, тероризам, климатске промене и природне катастрофе, раст популације, сиромаштво итд.) препознати у структури модела и да је њиховом решавању придата дужна пажња. Осмишљена су посебна представничка тела како демократског, тако и експертског карактера за сваки од великих изазова на које човечанство треба да одговори у наредном периоду. Имплементација одлука се осигурава чињеницом да су органи „првог нивоа“ (СБ, ЕСС, КНУТ, ССП и други) овлашћени да преузму одговорност за решавање питања која нису могла бити решена од стране потчињених тела или институција нижег нивоа. У питањима одбране и безбедности, модел предвиђа да СБ може наметнути одлуку у крајњем случају и силом, док за друга питања космополитског права ГС трансцендира евентуалне блокаде и „пат позиције“ путем већинског гласања; односно, путем јединог легитимног критеријума који поштује моралну једнакост људских бића, а то је број људи који даје пристанак за одређену одлуку која се на њих односи. Сва главна и потчињена тела сарађују на дневном нивоу, како би се космополитско право сачувало и даље развијало, а процедуре и правила њиховог функционисања произлазе из прокламованих етичких начела које су нормативне основе модела. Са довољно људских и материјалних ресурса, као и претпостављеним поверењем у модел, његова ефективност ограничена је превасходно сложеношћу институција и норми, али она се тешко може у потпуности превазићи уколико се жели истинско глобално управљање, имајући у виду разлике које у свету постоје и мноштво интереса које треба помирити. Уједно, може се аргументовати да ефективност модела не лежи искључиво у његовим резултатима, већ макар делимично и у његовој способности да кључна питања уврсти на дневни ред и да усмерава човечанство у правцу који се етички може бранити. Тај процес стављања кључних питања на глобалну агенду започели су Друштво народа и Уједињене нације. Међутим, искуства ових организација и њихова неспособност да спрече насилне сукобе користимо као крунски доказ потребе да се обезбеде реални и моћни механизми заштите и очувања светског мира, као и међународне солидарности и владавине права, упркос потенцијално агресивном понашању одређених држава или других политичких актера.

У поређењу са претходно коришћеним приступима и моделима спречавања и решавања сукоба, али и организовања управљања на међународном нивоу генерално, капацитет за доношење одлука институција у космополитском моделу био би значајно побољшан, јер ниједна велика сила не би била у могућности да блокира мировне напоре нити да улаже вето самостално или уз помоћ савезника.

¹¹⁸ С обзиром на то да се у државама света пунолетство најчешће стиче у периоду од 18 до 21 навршене године живота, сматрамо да је граница од 20 година адекватна за стицање права гласа у Савезу човечанства.

Различите већине потребне за усвајање одређених одлука омогућавају да се правилно пренесе сагласност грађана који су за усвајање те одлуке, а у односу на карактер питања о коме је реч. У исто време, транспарентност и образовање помажу да се грађани адекватно информишу, како не би злоупотребили мандат који им је дат. Суштина предложеног модела јесте да се коначно превазиђе ситуација у којој одређене државе (биле то САД, Руска Федерација, Кина, Велика Британија, Француска или било која друга) одлажу неку одлуку или неко делање које је важно за светски мир због свог партикуларног интереса. С друге стране, државе могу задржати своју моћ да утичу на међународне политичке процесе (што је превасходно изражено кроз ДД ГС) и да буду присутне и представљене на различитим нивоима управљања како би учествовале у обликовању дневног реда и одлучивању. Поред институционалне инфраструктуре, модел охрабрује глобално цивилно друштво које је тек у настајању (на пример, кроз ангажовање транснационалних друштвених покрета) да надзире доношење различитих прописа и тиме одржи политичку „живост“ насупрот статичном правном оквиру који ће га одликовати. Многобројне одлуке биће доношене у различитим органима Савеза човечанства, и њихова имплементација је подржана и националним и наднационалним механизмима, док ће се евентуалне противречности међу њима решавати кроз дијалог (разумљиво је да се његов садржај не може прописати) или каналима Сталног суда правде. У том смислу, не дозвољава се партикуларним интересима да стају на пут интересима човечанства као целине.

6.2. Фазни развој космополитског модела и његови изазови

Већ смо неколико пута поменули да прва фаза успостављања космополитског модела поретка најпре може бити утемељена на систему Уједињених нација. Ово мисли и Жак Атали, један од најважнијих савремених светских федералиста (Гајић, 2015: 706). Трансформација УН ће, пре свега, захтевати додавање новог дома у Генералну скупштину. Тај нови дом биће формиран на основу „општег, планетарног гласања“ (Гајић, 2015: 706). Овде видимо увођење космополитског момента у идеју светске федерације. Оваква замисао модификоване Генералне скупштине у великој мери подсећа на Генералну скупштину која је предложена у нашем моделу. Дакле, по свој прилици, прва фаза увођења космополитског модела поретка, али и светске федерације (која нужно не мора бити космополитска) наслоњена је на систем Уједињених нација, који, међутим, није космополитски систем. Стога би сâмо отпочињање промена, тј. прилагођавање променама које карактеришу 21. век захтевало значајну реформу тог система. Тек у моменту када у глобалну политичку једначину улази воља људских бића као појединаца, државоцентричност престаје да буде доминантна одлика, а модел поретка се приближава космополитској структури. Из наведеног разлога, развој није постепен већ скоковит, односно, не може се очекивати да Организација уједињених нација редовним еволуционим процесом резултира космополитским променама. Зато се њихова организација и специјализоване агенције могу искористити само као прагматични оквир који треба да буде радикално измењен.

Космополитски модел како је овде представљен јесте готов, целовит модел који може захтевати успешан завршетак неколико транзитних фаза развоја. Начелно говорећи, још једном указујемо да би прва фаза могла бити модификовани систем УН, друга фаза би била увођење космополитских елемената кроз универзално

гласање и представљање појединаца у глобалним телима, док би трећа фаза подразумевала уходано функционисање глобалних органа и изградњу свести грађана о припадности истој политичкој заједници. Ми нећемо посебно приказивати те фазе, прво из разлога што оне могу бити посве различите и веома бројне, а друго, због тога што би сам начин долажења до коначне фазе модела био задатак посебног истраживања. Циљ нашег подухвата у овом раду је да представимо модел поретка који би могао да спречи сукобе глобалних размера, како деловањем на узроке тих сукоба, односно, спречавањем да се сукоб уопште појави као формација, тако и онемогућењем, односно, смањењем шанси да се појави насиље у сукобима који већ постоје. Сматрамо да би довршен модел који је овде изложен био у стању да поменути задатак испуни. Чини нам се вероватним да би и неки мање обухватан модел у значајној мери представљао побољшање у односу на постојеће стање међународних односа. Да ли би и колико међуфаза подразумевало успостављање довршеног модела јесте веома сложено питање. У покушају да на њега одговоримо наводимо да је плаузибилно претпоставити да би овако радикалне промене међународног поретка засигурно захтевале доста времена и крупнијих промена. У супротном, сматрамо да би модел у предложеном или сличном облику могао бити директно устројен у довршеном облику тек по завршетку неког новог глобалног сукоба, у коме би се показали сви недостаци па и одсуство логике и етике у постојећем поретку. Тако и код поменутог Жака Аталија, долазећа хипердемократија настаје тек после будућег хиперконфликта (Гајић, 2015: 705). Но, питање је да ли човечанство заиста не може извршити превенцију нових глобалних страха и крвопролића, иако сви механизми за то постоје. У наредном поглављу ћемо говорити о искуствима из Другог светског рата и могућностима избијања Трећег светског рата, како бисмо још јасније показали због чега је неопходно радити на успостављању предложеног, или неког другог сличног модела спречавања сукоба, а не пасивно посматрати како актуелне неправедне институције воде свет у нова планетарна разарања.

У претходном делу истраживања смо најавили да ћемо накнадно објаснити због чега смо одабрали космополитски модел који подразумева светску државу, а не модел који би спадао у моделе светског управљања. У том смислу, ваља нагласити како постојање силом извршивог космополитског права захтева постојање државе, уколико оно треба да буде другачије од међународног права чија је обавезност упитна. И Поге и Нејгел сматрају да је држава предуслов правде посредоване правом (наведено према: Chen, 2012: 3). Чен се такође пита како је могуће конституционализовати људска права на глобалном нивоу у одсуству светске државе (Chen, 2012: 3). Уколико не може бити космополитског права без светске државе, онда читав приступ светског управљања без светске државе губи свој ослонац, јер у последњој инстанци не може гарантовати поредак силом. Поред наведеног, како појашњава Кембел Крејг, проблем колективног делања (ситуација у којој сви имају интерес да се неки проблем реши, али нико нема интерес да га сам решава) може се превазићи само „успостављањем неке врсте ауторитативног режима који може да наметне општа решења за опште проблеме“ (Kreijg, 2009: 73). Докле год светска влада или глобално управљање било ког облика не буде у могућности да реши проблем спречавања вођења рата од стране држава, оно ће бити крхко и нестабилно (Kreijg, 2009: 74). С тим у вези, суверена могућност држава да ратују, тј. да једнострано користе силу одузело би, пре или касније, ауторитет и легитимитет глобалној власти (управљању). Стога је приступ светског управљања хендикепиран у

односу на приступ светске државе; наиме, у тренутку кад би светско управљање било способно да спречи велике силе (своје чланице) да користе силу по свом нахођењу оно би заправо прерасло у светску државу. У противном, вратили бисмо се на стари, анархични и државоцентрични систем. Да је светска држава суштинска претпоставка за решење проблема колективног делања аргументују и други аутори, превасходно зато што је глобална политика, по дефиницији, дезорганизован и неефикасан процес са много актера који имају дијаметрално супротне интересе (видети, нпр. Кара, 2018). Ту дезорганизованост може превазићи само солиднија глобална инфраструктура.

У веома цитираном чланку „Проблем глобалне правде“, Нејгел даје снажне аргументе због чега је идеја правде у пракси нераскидиво везана са суверенитетом, односно сувереном (Nagel, 2005: 115). Та линија аргументације води до Хобса, који је први јасно показао да се правда међу великим бројем људи не може успоставити другачије него путем права гарантованог силом. С обзиром на то да Хобс није могао да замисли неког суверена на међународном нивоу, јер је писао у време самог настанка система суверених држава (које су историјски настале као апсолутне монархије), о некој правди у међународним односима није ни могло да буде речи. Међутим, уколико се жели глобална правда, што данас није тако незамисливо разматрати као што је било у Хобсово време, Нејгел тврди да „глобална правда захтева глобални суверенитет“ (Nagel, 2005: 122). Ако алтернатива светској држави није глобална анархија, тешко је замислити шта би то могло да буде (Nagel, 2005: 145). Из тог разлога, све „међуваријанте“ или модели који подразумевају неку врсту подељеног и умреженог суверенитета, по овом аутору нису убедљиве. Штавише, Нејгел верује да ће глобална правда пре у пракси бити достигнута успостављањем снажних наднационалних институција, биле она испрва и нелегитимне, па затим њиховим уподобљавањем захтевима легитимности, него што је вероватно да ће наднационалне институције бити успостављене као легитимне и праведне (Nagel, 2005: 146). Без обзира што се не слажемо сасвим са овом претпоставком карактера настанка наднационалних институција, прихватамо аргументацију о неопходности постојања глобалног суверенитета као предуслова практиковања глобалне правде.

Павел Дуфек доказује да, ако се задржи тежња моралног космополитизма ка глобалној правди, онаква какву обично космополите прижељкују, мора се прихватити и тежња политичког космополитизма за светском државом (Dufek, 2013: 178). Упрошћено речено, глобалне правде без глобалне државе која може да је наметне нема.¹¹⁹ Једино уколико се смање амбиције космополитске идеје у етичком погледу, могу се замислити другачије форме политичког организовања (управљање без државе, вишеслојно владање без владе, јачање међународних правних режима у одсуству врховног ауторитета и слично). Слично Томасу Нејгелу, Дуфек аргументује да, у случају да нема светске државе, само нижи, тј. тањи (енг. *thin*) стандарди моралног космополитизма могу да буду имплементирани (Dufek, 2013: 181). Будући да (по нашем мишљењу) не треба одступити од прокламованих етичких начела, постаје јасно због чега смо одабрали модел који припада приступу светске државе, а не светског управљања. Према Дуфеку, разлог због кога космополите често избегавају да повежу свој морални космополитизам са политичким (или, да своје

¹¹⁹ Наравно, и када постоји глобална држава, не значи да постоји глобална правда, као, уосталом, што ни постојање националних држава не носи правду са собом. Међутим, аргумент је овде други – да глобалне правде сигурно нема уколико нема глобалне државе.

снажне етичке поставке доведу до логичког краја) је тај што се плаше критика светске државе и желе да избегну ту врсту расправе (Dufek, 2013: 189). У нашем истраживању не избегавамо критику светске државе као диктатуре, већ износимо аргументе да она као диктатура не мора да настане или да се у њу претвори.

Кад говоримо о настанку и развоју светске државе, и то у форми космополитске заједнице (односно, у моделу Савеза човечанства), незаобилазно је и питање чланства држава у тој заједници. Наиме, за случај да се модел који предлажемо или неки њему сличан модел заиста успостави, шта чинити са државама које не желе да буду члан таквог савеза, тј. таквог поретка? Оно што заступамо је да насилно укључење поједине државе или територије у Савез човечанства не би било у складу са начелима тог модела. Стога свако принудно укључење мора бити избегнуто, јер би у супротном залагање за космополитски модел спречавања сукоба кршило начела које прописују мировне студије и од којих се кренуло. Према томе, настанак космополитског поретка мора бити добровољан, у смислу да није резултат притиска других држава или ентитета. То не значи, међутим, да добровољност подразумева и добровољност самих државних апарата да своју политичку организацију укључе у такав поредак, јер смо већ рекли да државе треба да буду приморане од стране својих грађана и припадника „мировне коалиције“ на тим просторима да пристану на неопходне промене. Из тог разлога, добровољност коју учешће у космополитском моделу подразумева јесте добровољност као одсуство *спољне* принуде, док својеврсна унутрашња принуда мора постојати да би се већина држава уопште одлучила да деконструише државоцентрични поредак.

Посебно занимљив случај јесте случај „одметничке државе“ (енг. *rogue state*) који описује Андерсон-Голд (Anderson-Gold, 2009: 256-257). Ради се о хипотетичком случају у коме нека држава не само не жели да учествује у космополитском поретку, већ је и непријатељски према њему настројена, јер просто не дели вредности на коме он почива. Шта би остали чланови светске државе или глобалне заједнице генерално требало да раде са таквом државом? Најрационалнији одговор био би да однос према „одметничкој држави“ треба да зависи од њеног односа према космополитској заједници – уколико она не користи насиље према осталим државама или према заједници уопште, не би било праведног основа да се она на било шта принуди (Anderson-Gold, 2009: 257). У том смислу, вероватно је да би она остала изолована. Међутим, уколико би она насилно покушала да уништи поредак или га доказано подривала, сигурно је да би морале бити предузете мере од стране космополитских органа које би јој то онемогућиле. Мере би само у крајњем случају укључивале војно ангажовање, а могле би обухватати и дипломатске притиске, економске санкције, различите врсте блокада, изостављање из културних, спортских, научних и других удружења и слично. Такође, са становишта космополитске идеје још интересантнији је случај кад би „одметничка држава“ кршила космополитско право унутар сопствених граница (нпр. спроводила насиље над сопственим становништвом). Да ли би онда глобални органи имали право да интервенишу и своје право штите ван својих граница? У великој мери ова дилема личи на питање хуманитарне интервенције у унутрашње послове суверених држава. Наш одговор је да, уколико би постојали легитимни космополитски органи као у предложеном моделу (и уколико би они деловали у складу са начелима космополитског права како смо га замислили) постоји основ да се таква држава чак и на силу спречи да дела на

описани начин. Са овим ставом експлицитно се слаже и Кант у „Метафизици морала“ (наведено према: Anderson-Gold, 2009: 257-258). Дакле, у ситуацији тешких и систематских нарушавања права сопствених становника или осведочене употребе силе према осталим државама, таква држава, иако ван космополитске заједнице, била би предмет њене интервенције, док би у супротном једноставно остала изван поретка и била остављена на миру.

Наравно, говорили смо о ситуацији у којој једна држава, ма како моћна, жели да остане изван космополитског поретка. Шта, међутим, уколико би било више или много таквих држава? Сматрамо да, уколико би било неколико држава које желе да остану изван предложених промена, модел би и даље могао да функционише. Штавише, претпоставка је да би прелазак са садашњег стања на предложени или неки сличан модел поретка подразумевао постепено ширење утицаја територије на којој влада космополитско право. Према томе, све док се поредак мења на начин да постаје ближи предложеном моделу, и док он обухвата (или је у процесу изградња таквог обухвата) већински удео светског становништва, нема разлога за бојазан од осталих држава које су ван његовог домаћаја. Важан разлог је и тај што би саме државе које су ван поретка засигурно увиђале његове предности – приступ Глобалној социјалној повељи за властиту популацију, коришћење фондова, превенција употребе насиља итд. На примеру Европске уније можемо видети колику привлачну моћ има организација са легитимитетом мировног пројекта који је притом економски успешан. Иако би модел постао комплетан тек кад би све државе њему приступиле (из једноставног разлога што би тек онда постао истински космополитски), међународни систем не би постао мултиполаран (већ би главни пол представљао космополитски савез) уколико макар једна велика сила са савезницима не би остала изван њега. Јер, у свим осталим ситуацијама постојао би делимично „окрњени“ космополитски поредак и једна држава или неколико изолованих држава ван њега, што би водило (може се рећи са високом вероватноћом) у несметано функционисање модела. Укратко речено, систем не би био анархичан, већ само недовршен.

Размотримо сада случај да велика сила и њене савезнице, са значајном политичком и војном моћи, остану изван поретка. Претпоставимо, такође, и да су оне економски одрживе, тј. да нема структуралних политичко-економских препрека да остану изван модела у дужем временском периоду (што је само по себи услов који мало која држава испуњава). Оне би могле остати изван поретка из више разлога; на пример, могу сматрати да је космополитски модел ауторитаран, да ће укључивањем изгубити своју моћ или свој идентитет, да ће укључивањем неко други одлучивати уместо њих, затим, могу заступати тезу да су њихови ресурси само њихови и да им се удруживање не би исплатило, могу посматрати светску државу као претњу из историјских, религијских, економских и практичних разлога, такође, могу остати изван поретка јер сматрају да ће бити злоупотребљен, да је неодржив или немогућ, као и због других оправданих или неоправданих разлога. У овом случају, када велика сила остаје изван космополитског поретка, заједница би имала ривала у међународној арени. У том смислу, постојао би међународни систем који би чинили непотпуни космополитски поредак и велика сила или група држава формирана око ње. Такав систем би заправо био биполарни систем. Овакав развој догађаја је могућ, као што је могуће и да се космополитски поредак никада не успостави. Међутим, у том случају, наш став је да би човечанство трајно живело у недовршеном и ризичном

систему, уз сталну опасност од сукоба глобалних размера који желимо спречити (сукоб би могао бити између космополитског система и силе ван њега). Чак и да никада не дође до насилног сукоба између космополитског и другог "пола" у таквом систему, становништво те државе не би имало приступ предностима које из чланства у космополитској заједници проистичу. Осим тога, увек би постојала могућност да поступци становника држава изван поретка негативно утичу на животе оних који су у државама које су приступиле заједници (па и обратно). С обзиром на то да не постоји бољи начин да се таква питања решавају него споразумно и ненасилно, кроз институције „мировне инфраструктуре“, значајно праведнији систем представљао би онај у коме би се и државе изван поретка њему придружиле. Нема разлога да се верује да би стање у коме је једна сила са савезницима ван космополитске заједнице било могуће одржати у недоглед (бар у ситуацији постојања слободне штампе и Интернета), имајући у виду да би становништво државе нечланице или нечланица увидело предности космополитског поретка. У том смислу, постојање описаног стања ствари може бити посматрано као једна од фаза у настанку довршеног космополитског модела, односно, „укрупњавање“ и прихватање нових чланица у поредак, до ситуације када ван њега остане само један „пол“ моћи. Дакле, у нашем мисаоном експерименту долази се до закључка да је могуће али није вероватно да одређена држава свесно изабере да остане ван космополитског поретка (поготово *на неодређено време*), уколико он, макар и у непотпуном облику, буде успостављен.

Уколико, пак, замислимо да више великих сила, које су у стању да обликују поларност међународног система, остану ван космополитског поретка који се изграђује, онда заправо тог поретка и нема. Не може се рећи ни да је космополитски модел поретка на снази нити да је у процесу изградње, чак и у непотпуном облику, уколико више великих сила, или већина држава или становника са нивоом моћи довољним да поредак учини мултиполарним нема намеру да се њему прикључи. Зато ћемо ово питање подвести под питање успостављања поретка уопште, односно, оно нас враћа на дилему како уопште космополитски модел спречавања сукоба може настати у ситуацији међународне анархије. Друкчије речено, ова ситуација заправо се не разликује од постојеће ситуације, у којој постоје државе невољне да изграде поредак који би њима ускратио практиковање „национализма суверенитета“. У наставку ћемо укратко изложити назнаке начина уз помоћ којих би космополитски модел поретка могао бити изграђен. Подсећамо да је наш аргумент о настанку тог модела *нормативан*, дакле, сматрамо да би космополитски модел требало да настане, уколико желимо праведнији и ефикаснији поредак и уколико желимо да спречимо сукобе глобалних размера. У исто време, сасвим смо свесни да се то не мора десити, штавише, да је то тешко оствариво. Међутим, овде предлагемо како би то могло бити изведено (или који би правци развоја били вероватнији и исправнији), полазећи од актуелне ситуације у међународним односима.

Дакле, како би предложени модел уопште могао бити успостављен? Већ смо у више наврата сугерисали да је активно деловање друштвених покрета неопходан услов за кретање ка космополитском поретку. У том смислу, синхронизовано и систематско деловање транснационалних друштвених покрета, како у виртуелном, тако и у стварном простору, подразумевамо првом претпоставком која треба да буде испуњена. Али, то није довољно, посебно из разлога што су, како смо раније навели, друштвени покрети недовољно снажни. Неопходно је формирати, било

привремене, било сталне, коалиције снага које раде у корист мира и правде, тј. „мировне коалиције“ или „коалиције отпора“ неолибералној глобализацији. Према томе, пуна подршка транснационалним покретима у њиховим демократским акцијама јесте први корак који заинтересовани појединци и групе треба да предузму. Сем тога, да би коалиције настале од користи могу бити и сарадња са синдикатима, удружењима грађана интернационалистичког и солидаристичког усмерења, па и социјално одговорним компанијама. Такође, поред деловања на транснационалном нивоу, неопходно је и деловање на унутарполитичком нивоу, кроз константан притисак на владе у демократским земљама да подрже или да се не одупиру променама које воде ка већем наднационалном умрежавању. То ће у бројним државама ићи тешко, али је важно одржавати групе за притисак на власти да се спроводи разоружање, поштује међународно право, штите екстензивна социјална политика и клима итд. Наде треба полагати у државе попут Канаде, Аустралије, Новог Зеланда, скандинавских земаља, као и у организације попут Уједињених нација, Европске уније, ОЕБС, међународних судова и слично, будући да оне најпре могу подржати сарадњу и разумети предности чвршћег повезивања. Разуме се, чак и притисак који се изнутра врши од свих заинтересованих актера на владе појединих држава и на службенике међународних организација не може у први мах резултирати толико радикалним захтевима које предложени модел садржи. Али, имајући у виду могућности фазног развоја модела, пре свега треба подржавати и инсистирати на реформи Уједињених нација, као и на поштовању постојећих међународних правила. Сходно томе, активизам „мировних коалиција“, као и академских, стручних удружења и медија мора бити усмерен на одбрану тековина УН, одржање и увећање њиховог финансирања, као и веће присуство наведене организације у јавној сфери у позитивном контексту. У наредним фазама процеса, били би постављани амбициознији циљеви, који би постепено приближавали светски поредак жељеном стању. Са амбициознијим циљевима, морају доћи и радикалније акције – попут различитих врста протеста, бојкота, штрајкова, коришћења судских механизма и слично. Политичке партије које су склоне међународном повезивању или чија је идеологија ускладивија са начелима на којима модел почива (нпр. социјалдемократе, Зелени, интернационалистички либерали, неомарксисти) сигурно могу дати допринос да би се промене покренуле на више фронтова истовремено. Међутим, активисти морају бити свесни да је циљ деловања политичких партија освајање власти у држави, те да стога треба бити опрезан у поистовећивању њихових намера и планова космополита и свих других актера који помажу надржавне демократске творевине.

Западне државе имају посебну улогу у успостављању космополитског поретка из најмање два разлога: прво, зато што су западне државе предвођене Сједињеним Америчким Државама и даље најмоћније државе на свету, и друго, зато што се на њихове власти може најлакше деловати јер се ради о (макар до одређене мере) демократским друштвима са развијеним невладиним сектором. Али, државе као што су Кина и Индија, као најмногољудније државе света и долазеће силе, у каснијим фазама развоја могу итекако бити заинтересоване за његову постепену имплементацију. Као најважнији аргумент у прилог тој тези може се навести чињеница да би оне, посматрано из националне перспективе, имале пропорционално највише моћи у новом поретку, због тога што је број становника најважнији критеријум утицаја у предложеном космополитском моделу. Стога није плаузибилно претпоставити да би од њих могао доћи најснажнији отпор у његовом

степенастом развоју. То би се, наша је претпоставка, пре могло очекивати од држава које најљубоморније чувају свој „национализам суверенитета“ као што су САД, Руска Федерација, Израел, као и од исламских држава или држава неуклопљених у актуелни поредак (нпр. Северна Кореја). У државама које су демократске, развој би текао по принципу који смо навели – што јачи и стални притисак на власт различитих покрета, партија, удружења које делују у корист мира. Што се тиче држава које нису секуларне (примери могу бити исламске државе Залива), укључење у космополитски систем може бити знатно успорено, иако модел по себи није супротстављен ниједној религији (штавише, стимулише различите религије), али, с друге стране, у зрелој фази не омогућава дискриминацију по основу религије нити дозвољава њено наметање од стране државе. Међутим, у почетним фазама државе би свакако могле остати званично несекуларне, тј. могле би поседовати државну религију и бити прокламоване као националне, тј. државе једног народа, онако како су данас дефинисане и учлањене у Уједињене нације. Према томе, тек у зрелијој фази успостављања космополитског модела дошло би до одређених размирица и недоумица кад су у питању државе са званичном религијом. Те недоумице и размирице могле би бити решаване и кроз деловање глобалних органа (ГС, ЦМД, МК), а њихов ток се у овом тренутку не може са сигурношћу претпоставити. С обзиром на то да нема много држава које би, претпоставка је, имале потешкоћа у овом погледу (јер већина официјелно несекуларних држава у свету јесу исламске државе и свега неколико будистичких и хришћанских), не сматрамо да би основ поретка могао суштински бити доведен у питање из наведених разлога.

Иако се можемо сложити да би „логика анархије“ по себи произвела светску државу (видети, Wendt, 2015), временски оквир за тако нешто, по Венту, може бити и до 200 година. Не сматрамо морално исправним нити генерално рационалним да се чека и пасивно посматра док се тај процес спонтано одвија, првенствено због тога што би он врло вероватно подразумевао и најмање један сукоб глобалних размера са непредвидивим страдањем. Сходно томе, свесна акција „мировне коалиције“, односно већег броја појединаца, организација и покрета нема алтернативу у успостављању нашег или било ког другог космополитског модела поретка. Истовремено покретање деловања у унутрашњеполитичкој и транснационалној арени од стране свих заинтересованих актера једино би могло представљати замајац који би водио у промене које иоле наликују на оне које проистичу из космополитске идеје. У супротном, оне би могле представљати или резултат сукоба глобалних размера, или резултат „освајања слободе“ од првобитно успостављене светске империје (мада је могућа и комбинација двеју ситуација). У нашем нормативном подухвату оба та случаја желимо избећи, па ћемо у наставку дати одређене препоруке за делање према остварењу нашег модела.

6.3. Актуелни сукоби и смернице за мировни рад

Пошто долажење до космополитског поретка подразумева радикалне промене и захтева дуже време, издељено на фазе, овде ћемо, ради лакшег и практичнијег разумевања тренутних опција које космополите треба да заступају, навести одређене препоруке које могу бити од користи у овом тренутку и у ближој будућности. Дакле, уколико се жели подржати космополитска идеја и промовисати космополитски приступ у спречавању сукоба, сви заинтересовани актери би требало да политички делују на основу следећих смерница:

1. Делегитимизација насиља као инструмента решавања сукоба;
2. Практично деловање „мировне коалиције“ у корист задовољења потреба, како својих сународника, тако и странаца;
3. Подржавање међународне сарадње (не само међудржавне, већ и транснационалне сарадње појединаца и група);
4. Аргументовани отпор „национализмима суверенитета“;
5. Снажење личних искустава у животу и раду са странцима.

Наравно, наведена листа није коначна нити исцрпна.

Делегитимизација насиља као инструмента решавања сукоба значи да се у свим институцијама и у приватном животу, заступају ставови и формулишу и спроводе праксе које не смеју подразумевати насиље нити га оправдавати. Под насиљем се подразумева како физичко, директно насиље, тако и структурално насиље и културно насиље. Сви политички и друштвени актери који позивају на насиље (међуетничко, међуверско, идеолошко, међународно, класно итд.) не само да не могу очекивати подршку, већ могу очекивати и стални отпор космополитских снага. Тај отпор посебно треба да буде организован и упоран кад су у питању наоружање и коришћење силе у међународним односима. У том смислу, свака агресија, претња и употреба силе међу државама или унутар држава мора да наиђе на непокорвање и бунт, а кроз научни, уметнички, духовни, спортски и други рад космополите треба да промовишу мир и дијалог.

Практично деловање „мировне коалиције“ у корист задовољења потреба, како својих сународника, тако и странаца генерално подразумева да се даје подршка мерама и поступцима који доприносе задовољењу материјалних и нематеријалних потреба. Најпре, мора се формирати таква коалиција, која не мора имати формалну структуру, али њени чланови треба да поседују заједничку свест. Затим, та коалиција, пре свега, никад не може потпомагати актере чије залагање, ставови или последице тих ставова онемогућавају опстанак, безбедност и основну социјалну, здравствену и другу заштиту. То такође значи да космополите веома тешко могу бити десничари у класичном економском значењу термина. Практично деловање подразумева акције, протесте, законодавне иницијативе, медијске наступе, различите врсте притиска и сваке друге радње које промовишу прекограничну солидарност. Стога се не могу прихватати очигледно неправедне институције и праксе (у пословном окружењу, међународним односима, образовању и слично), већ је неопходно понудити алтернативу и снажно је заговарати.

Кад је у питању *подржавање међународне сарадње*, мислимо на активизам, гласање за политичке партије које заговарају виши степен интеграција и тешње везе са другим државама и народима (нпр. проевропске странке у Европи, антиизолационистичке у САД и слично), али и сарадњу друштвених група, приватних удружења, невладиних организација и покрета, стручних и професионалних удружења итд. Сарадња може бити у економској, политичкој, културној, спортској, уметничкој и свим другим сферама. Такође се овде мисли на отвореност ка споља у општем смислу, дакле, на став и праксу да се жели сарађивати са људима преко граница властите заједнице и државе.

Под *аргументованим отпором „национализмима суверенитета“* подразумевамо ненасилно супротстављање политичким и уопште друштвеним снагама које теже да одрже неку државу или групу као потпуно аутономну политичку заједницу,

поготово у погледу њеног ексклузивног права да ужива већа добра него они који јој не припадају. У том смислу, посебно треба космополитским аргументима оспоравати заговорнике једностраности и изузећа од једнаких правила, поготово код великих сила (нпр. код садашњих лидера Трампа, Путина, Ердогана, Џонсона). То значи и јавно заговарање и истицање предности мултилатералног решавања проблема. Разуме се, радикалније форме национализма, етничког, верског или културног су још мање прихватљиве.

Важна су и *лична искуства у животу и раду са странцима*, како би што већи број људи имао прилику да упозна удаљене крајеве или макар производе, традицију и културу тих крајева, али и да успостави познанства и одређене везе са људима из различитих држава и региона. Улога технологије је у том незаобилазна, не само технологије као омогућења комуникације, већ и саобраћаја. Космополитски поредак тешко може бити успостављен све док највећи број људи читав свој живот организује искључиво у локалној средини и сопственој заједници и држави.¹²⁰ Јер, на тај начин права солидарност са људима који не припадају сопственим народима или државама не може бити успостављена. С друге стране, контактима са иностранством, путовањима, миграцијама, трговином и свим другим разменама материјалног и нематеријалног карактера људска бића се навикавају једна на друге, лакше се стављају у улогу других народа и држава и уопште проширују видике и препознају исте потребе и обрасце живљења код других и другачијих.

6.3.1. Сукоби глобалних размера данашњице

Кад су у питању тренутни сукоби, пошто је истраживање посвећено пре свега решавању сукоба а не општим препорукама за политичко деловање, овде ваља навести њихове примере и у најкраћем начин на који би предложени модел одговарао на њих. Читаво следеће поглавље биће посвећено хипотетичком примеру Трећег светског рата као типичног глобалног сукоба, као и контрафактуалној анализи случаја Другог светског рата, кроз призму нашег космополитског модела поретка. Стога ћемо овде само укратко навести три примера актуелних сукоба, са основним одликама деловања његових институција на узроке и последице тих сукоба. Три примера сукоба која смо одабрали су сукоб НАТО и Руске Федерације, сукоб хришћанског Запада и ислама и глобални класни сукоб богатих и сиромашних. Одабрани су ови сукоби јер они представљају једне од највидљивијих и глобално најзапаљивијих сукоба,¹²¹ а притом покривају три главне врсте конфликта – политичко-војне, културолошке и економске, управо тим редом.

Сукоб НАТО и Руске Федерације садржи све елементе сукоба глобалних размера које смо навели приликом дефинисања појма, и он постоји као конфликтна формација још од времена Хладног рата (иако никад није директно озбиљен као насилни сукоб). Након 2014. године (анексија Крима) и 2019. године (престанак важења Споразума о нуклеарним ракетама средњег домета) он постаје све ближи

¹²⁰ Према подацима EUROSTAT, више од 190 милиона грађана Европске уније није никад путовало у иностранство (European Data Journalism Network, 2018), и поред прокламоване слободе кретања. Поуздане податке за афричке и азијске државе нисмо успели пронаћи, али засигурно су далеко лошији од података из развијених европских држава, које су притом део исте наднационалне организације.

¹²¹ Уместо сукоба Руске Федерације и НАТО, могао је бити одабран и сукоб САД и Кине, као и други сукоби, међутим, сматрамо да је потенцијал за настанак сукоба глобалних размера, посебно за коришћење разорног оружја, и даље највећи код наведеног сукоба на релацији Москва – Брисел (Вашингтон).

преласку у насилну фазу, тј. постаје „најгора ноћна мора Европе“ (Majumdar, 2019). У ситуацији каква је данас, избијање насиља у овом сукобу по свој прилици би донело разарање огромних размера, а ниједан међународни механизам то не би могао да спречи. Одређени инцидент у балтичким земљама, на пример, могао би увести две стране у спиралу насиља са неизвесним исходом и перпективом нуклеарне конфронтације. Међутим, успостављање Савеза човечанства би онемогућило да сукоб пређе у насилну фазу, а затим би довело и до његовог деконструисања као таквог, и то на следећи начин:

а) У Савету безбедности не би било могуће ветирање као што је случај данас, што значи да би резолуције о сукобу биле веома брзо усвојене и имплементиране;

б) Сукоб би се разрешавао најпре акцијама Мировне комисије, а у последњој инстанци уследило би размештање Сталних снага човечанства;

в) Експерти Мировне комисије били би упућени као медијатори, а уколико је потребно укључио би се и Стални суд правде, који не би могао да одбије надлежност и чије би одлуке биле обавезујуће;

г) Поред тога, ангажовањем Сталних снага и самим постојањем система колективне безбедности који укључује и земље НАТО и Руску Федерацију, смањио би се подстицај да се стране уопште војно супротстављају, нити би то могло произаћи из интереса војноиндустријског комплекса (будући да би трговина наоружањем била контролисана од глобалних органа).

Дакле, чак и да се не делује на дубље узроке сукоба, што би сам процес успостављања космополитског модела подразумевао, већ да се просто замисли његово постојање у односу на тренутни сукоб о коме говоримо, насиље би било обуздано од стране глобалних органа и две стране не би могли да увуку човечанство у „врзино коло“ насиља. Поред тога, сам процес изградње и одржавања војних савеза, као и конструкција Другог као непријатеља претрпео би драстичну трансформацију у космополитском поретку, па је питање да ли би се уопште могло говорити о сукобу НАТО и Руске Федерације уколико би космополитски поредак био успостављен. Али, и да тај сукоб постоји, његово решавање подразумевало би забрану употребе силе, док би се временом паралелно деловалао ка промени ставова и понашања страна. Према томе, чак и да се не делује на задовољење људских потреба (што би се свакако чинило самим карактером поретка), већ да се користе једино институционални механизми предложеног модела, јасна је његова предност у односу на данашњу ситуацију у којој геополитичке пројекције моћи, углавном на источноевропском тлу, не могу бити обуздане јер је наднационални ниво одлучивања у потпуности блокиран.

Сукоб хришћанског Запада и ислама јесте вероватно највише описан сукоб у погледу културе и вредности у 21. веку, посебно имајући у виду догађаје од 11. септембра 2001. године и ратове у Ираку, Авганистану и Сирији. Наслањајући се на општепознату тезу Семјуела Хантингтона, бројни аутори су говорили о „сукобу цивилизација“ који се најчешће приказивао у односу на исламски фактор у Европи и Северној Америци. Сукоб Запада и ислама (у смислу целине тог сукоба) се примарно не карактерише, попут претходно поменутог сукоба НАТО и Руске Федерације, јасно дефинисаним странама и спремним редовним војним капацитетима, већ је дифузан, распршен, „тињајући“ и повремено подразумева насилна понашања, најчешће од стране екстремиста и радикалних елемената са обе

стране. Иако је Запад заправо у политичким вредностима много сличнији исламској цивилизацији него што се обично претпоставља (Norris, Inglehart, 2002: 14-15), праве размере вредносног сукоба читавају се у односу према породици, полу и родним улогама (Norris, Inglehart, 2002: 14-15). Овај вредносни јаз се у екстремним варијантама и код радикалних појединаца и група манифестује и кроз директну насилну акцију. Тренутно, међутим, има веома мало инструмената на међународном, а посебно на глобалном нивоу, који могу на релативно утицајан начин да се користе за решавање наведених питања, као и да очувају разлике и гаје односе засноване на ненасиљу и проналажењу сличности, уместо инсистирању на разликама. Уколико би се применио предложени космополитски модел, значајну улогу у спречавању насиља би имао Центар за међуверски дијалог, као форум у коме би хришћанство и ислам засигурно били међу доминантним религијама. Затим, космополитско право и механизми заштите идентитета заједница допринели би да све мањи број људи осећа незадовољство у погледу задовољења потреба за припадањем и идентитетом, која се огледа у практиковању верских начела и обреда. Уједно, социјализација у складу са космополитским правом учинила би да се боље разумеју и прихватају разлике у верском и културном погледу. Такође, насиље већих размера било би онемогућено по моделу којем би било спречавано и у било ком другом већем оружаном сукобом, тј. деловањем Савета безбедности и потчињених тела. Поред наведеног, слободно кретање људи (које координира СМПС) помогло би упознавању културе и смањило могућност проблематичних миграција и реакционарних одговора на њих. Разуме се, појединачни случајеви насиља, терористички чинови, екстремистички и радикални појединци не би нестали, али би била смањена могућност да поједине државе злоупотребљавају постојеће разлике у вредностима зарад унутарполитичких циљева или из националистичких интереса. Уједно, сама противречност у корену сукоба и ставови страна били би у немалој мери превладани уколико би постојали органи (не рачунајући данашњи неефикасан систем УН) у којима би и хришћанске и исламске земље биле представљене, а још у већој мери појединци који их чине.

Класни сукоб богатих и сиромашних (друкчије се може дефинисати као сукоб богатог Севера и сиромашног Југа)¹²² је најзначајнији економски сукоб, не само данас већ у последњих неколико векова. Раније је овај сукоб био суштински карактерисан колонијализмом, док су одлике данашњице да је он уклопљен у противречности савременог капиталистичког система. У првом поглављу говорили смо о неолибералном поретку и његовим последицама по неједнакост и степен благостања. Драстичне разлике у приходима, економском расту и материјалном стању сиромашних делова света у односу на богате државе, превасходно Европе и Северне Америке, доносе да се читави народи, па и континенти с правом осећају запостављено. На тај начин се освешћује и „класа глобално обесправљених“, која тек тим освешћивањем (што марксисти јасно назначавају) постаје класа у правом смислу речи, и постаје актер у сукобу о коме говоримо. Тај сукоб за сада није директно оружан ни насилан, поготово не у глобалним размерама, али се поједини оружани сукоби, како на међународном плану, тако и унутар држава свакако могу повезати са њим. Кључни проблем у сукобу Север-Југ је однос *зависности* (Dupont, 1993: 6).

¹²² Веома добар приказ карактеристика овог сукоба, у најкраћем облику, доступан је на следећој страници: <https://www.rgs.org/CMSPages/GetFile.aspx?nodeguid=9c1ce781-9117-4741-af0a-a6a8b75f32b4&lang=en-GB>, приступ 22.09.2019. године

Заправо, овај сукоб има потенцијал да буде највећи сукоб глобалних размера, уколико би се као конфликтна формација јасно артикулисао (уколико би били видљиви актери, ставови, понашања и противречности у корену сукоба). Међутим, на срећу или на жалост, други идентитети (а не класни идентитет схваћен као показатељ положаја у глобализованој економији) онемогућавају да се наведена оса сукоба успостави као доминантна. Разуме се, класни сукоб није само идентитетски проблем, већ проблем задовољења реалних материјалних потреба. Из обиља разлога (од којих је важан разлог методолошки и практични национализам), међутим, интернационална класа обесправљених не перципира исто такву класу богатих као страну у сукобу, или бар то не чини довољан број њених припадника у довољној мери како би се конфликтна формација артикулисала. Ипак, ако се данашњи поредак не промени, постоји ризик да први следећи сукоб глобалних размера не буде сукоб између држава и војних савеза, него између класе сиромашних и класе богатих, како унутар држава, тако и на међународном плану. Међутим, у случају да се предложени модел успостави, основне материјалне потребе би биле задовољене у знатно већој мери него сада, пре свега испуњењем обавеза из Глобалне социјалне повеље. На тај начин би основна противречност у сукобу била постепено превладавана. Такође, активност Економско-социјалног савета, а поготово Савета за благостање као његовог потчињеног тела и пракса универзалног минималног дохотка учиниле би насилну акцију за основном економском независношћу излишном. Поред тога, правила космополитског права о трговини, финансијским трансакцијама и другим економским делањима још више би учврстиле немогућност одржања очигледно неправедног система, који би онда морао да се трансформише или у другачији капитализам, или (делимично или у потпуности) у неки сасвим други економски систем.

7. ТЕСТИРАЊЕ КОСМОПОЛИТСКОГ МОДЕЛА - A PRIORI И A POSTERIORI

У седмом поглављу ћемо тестирати предложени космополитски модел на два примера – примеру Другог светског рата (применом противчињеничке анализе) и на хипотетичком Трећем светском рату (са објашњењем како би модел онемогућио да до њега дође). Дакле, не само што ћемо настојати да покажемо да Трећег светског рата неће бити уколико би се космополитски модел спречавања сукоба доследно спроводио,¹²³ већ и да, указивањем на могућности алтернативног приступа догађајима, ни Други светски рат не би могао да се деси. Сходно томе, не само оно што се десило, већ и оно што није, постају неопходни чиниоци у разумевању глобалне конфликтне динамике и узрока који су водили до нежељених последица. На овај начин мировне студије потврђују своју креативну и неконвенционалну природу која не сме остати везана само за разумевање света, већ мора и понудити моделе за његово преуређење.

7.1. Други светски рат - како се глобални сукоб могао спречити?

Већ је готово опште место да је Други светски рат у великој мери само поновљени Први светски рат (Taylor, 1961: 18). Стога се узроци Другог светског рата могу тражити, као и узроци Првог светског рата, у насилним структурама (превасходно империјализму и колонијализму) које су велики број људи, па и читаве народе, држали у перманентном стању незадовољених потреба. У време пре Првог светског рата нису постојали међународни механизми који би могли да утичу на државе и да спрече њихове сукобе. Штавише, управо је сам Велики рат у правој мери свет учинио глобалним, тиме што је незапамћена патња натерала државе и народе да се боље повежу и да проналазе начине спречавања даљег крвопролића. Због тога је и настало Друштво народа (енг. League of Nations), као прва организација чланства близу универзалног (од држава које су у то време биле независне) са циљем одржања међународног мира.¹²⁴ Друштво народа, међутим, имало је аномалију од самог почетка – није поседовало инструменте да државама наметне своје одлуке. Није било утемељења за наметање мира чак ни у Повелји Друштва народа. Пошто политичка наука, по Рејмону Арону, у основи мора да буде један „пробабилистички наратив“ (Kjeldahl, 2000: 4), сматрамо легитимним да се (кроз коришћење мањег или већег степена вероватноће) контекстуално разматрају фактори који су могли утицати на одређени развој догађаја. У том смислу, контрафактуална анализа, или идеалтипски „пробабилистички историчар“ најпре изолује део емпиријске стварности, затим реконструише мноштво узрока који су могли довести до одређеног догађаја, и на крају се пита да ли би се догађај десио уколико би неки од узрока изостао (Kjeldahl, 2000: 4). На тај начин се идентификују прави узроци догађаја, тј. они који нису случајни или споредни, већ одређујући. Користећи контрафактуалну анализу на описани начин, закључујемо да се узроци Другог светског рата морају тражити у

¹²³ То не имплицира да ће да ће се он нужно десити уколико модел не буде успостављен, мада имамо разлога да верујемо да је то потпуно могуће.

¹²⁴ За кратак приказ настанка и функционисања Друштва народа, погледати: UNOG Library, Registry, Records and Archives Unit, *History of the League of Nations (1919-1946)*, доступно на Интернету: [https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/36BC4F83BD9E4443C1257AF3004FC0AE/%24file/Historical overview of the League of Nations.pdf](https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/36BC4F83BD9E4443C1257AF3004FC0AE/%24file/Historical%20overview%20of%20the%20League%20of%20Nations.pdf), приступ: 05.10.2019. године

изостанку механизма да се спречи једнострано деловање великих сила. Дубљи узроци њиховог једностраног деловања јесу сложени и не претендујемо да их идентификујемо у потпуности. Они се крију, по нашој претпоставци, у незадовољеним потребама народа, а затим и у сплету историјских околности, економске кризе, милитаризма и војне технологије итд. Међутим, директни узроци избијања Другог светског рата као насилног сукоба глобалних размера, најједноставније речено, могу се свести на непостојање инструмената да се обузда унилатерализам европских колонијалних сила.

Сједињене Америчке Државе никад нису постале чланице Друштва народа (иако је председник Вилсон био практично утемељивач идеје), што је у великој мери угрожавало не само практичну моћ, већ и престиж организације (Taylor, 1961: 31). Амерички изолационизам је однео победу, Конгрес је одбио прикључење САД Друштву народа, а председник Вилсон је доживео срчани удар (History.com, 2018). Члан није био ни Совјетски Савез све до 1934. године, док је Немачка примљена тек 1926. године, а убрзо се (1933. године) повукла из организације. Правило једногласности је у великој мери онемогућавало ефикасан рад, што је критиковао и Рејмон Арон (Словић, Зарковић, 2016: 261). Осим тога, као што је био случај касније и са Саветом безбедности УН, Савет Друштва народа имао је сталне чланице (у то време су то биле Француска, Италија, Јапан и Велика Британија) које су могле да блокирају одлуке које им нису биле у интересу (UNOG: 4). Због тога је Друштво народа играло само на „сигурну карту“ (History.com, 2018), односно могло је да се бави само сукобима који нису обухватили велике силе или нису били суштински опасни по међународну безбедност (нпр. сукоб Шведске и Финске око Оландских острва, Грчке и Бугарске око града Петрича). С друге стране, на пример, сукоби Совјетске Русије и Персије 1920. године, као и Италије и Грчке из 1923. године, нису могли ни на који начин бити третирани од стране Друштва народа, јер се у првом случају радило о сукобу са државом нечланицом, и то моћном, док је у другом случају Мусолини просто одбио да се то питање разматра на састанцима Друштва народа. Треба рећи да је, све до доношења Повеље УН, рат по међународном праву формално био дозвољен; држава је могла објавити рат другој држави чак и кад то није у самоодбрани. Обавеза по Повељи Друштва народа била је само да се најпре потражи решење путем суда или арбитраже. Међутим, уколико се оно не нађе у разумном року (чак се експлицитно помиње временски период од шест месеци), могао је бити објављен рат.

У тренутку напада Јапана на Кину и отимања Манџурије, иако су донете препоруке Друштва народа, Јапан их није поштовао и није доживео санкције због тога. Коначан доказ јаловости Друштва народа да заштити слабију чланицу од јаче био је рат Италије и Етиопије (1935-1936. године), који је показао сву срамоту тадашњег међународног поретка (UNOG: 6). Када је етиопски цар Хајле Селасије одржао говор у Женеви, апелујући на Друштво народа, између осталог, рекао је: „Мислио сам да је немогуће да се један једини агресор може успешно супротставити педесет државама, укључујући оне најмоћније у свету“ (Sellassie, 1936, превод М.С.). Све наведено показује да је државоцентрични свет, упркос 15 милиона мртвих и 20 милиона рањених, милијардама долара штете и катастрофалних општих друштвених последица Првог светског рата, и даље држао да држави неку одлуку не могу да наметну било какве наднационалне инстанце. Једна Италија, Јапан или Немачка могле су и даље неометано да парчају друге независне државе, јер су својим

положајем у међународном систему блокирале сваки покушај да се ти нелегитимни поступци осуде, а камоли зауставе. Иако је својеврстан систем колективне безбедности био предвиђен Повељом Друштва народа (посебно члановима од 10. до 16.), кључни чинилац који је онемогућавао њену примену јесте тај да је држава могла сама да тумачи које су то акције које захтевају санкције и реакцију Друштва народа, а то није чинио Савет (Kolb, 2007: 223). Према томе, *квалификација* дела није била пренесена на наддржавну раван. Члан 16. који је предвиђао акцију свих чланица уколико нека од држава прекрши одредбе Повеље и нападне другу државу, дакле, у пракси се свео на то да је свака чланица могла да просто одлучи да не означи одређено делање као прекршај, и то је било довољно да се она не сматра одговорном да учествује у санкцијама према држави-починиоцу. Осим тога, занимљиво је да је Скупштина Друштва врло рано, практично на другом заседању, била сведок да је неколико држава релативизовало члан 16. и унапред се оградilo да он неће аутоматски доводити до војне акције (Kolb, 2007: 223). Према томе, систем колективне безбедности се урушио још и пре него што је било прилике да буде тестиран у пракси. Укратко, нико није могао да се поузда у то да ће га чланство у Друштву народа спасти агресије.

У економском смислу, Друштво народа је такође било неуспешно, поготово после 1930. године. У периоду од 1927. до 1933. године, и поред чињенице да су сазиване конференције са намером да се смање царине и олакша међународна трговина, економски национализам онемогућио је да се одредбе постигнутих уговора спроводе (UNOG: 10). Сходно томе, пошто државе нису желеле да се одрекну својих ситних економских добитака а није било механизма да се на то натерају, избила је велика економска криза која је добрим делом представљала увод у Други светски рат. Колико су и сами економски службеници Друштва народа били фрустрирани сталним блокадама и бледим резултатима узрокованим начином одлучивања, показује и чињеница да су они желели да се Друштво народа угледа на Међународну организацију рада, која је била релативно независна и није била директно подређена Савету (Clavin, Wessels, 2005: 492). То показује колико је и економска димензија сарадње, налик политичкој, била обележена немогућношћу било каквог значајнијег искорака из поретка у коме су велике државе могле да чине шта им је воља. И поред ужаса Великог рата, дакле, човечанство није изградило систем који би спречио не само дубинске узроке глобалних сукоба (које треба тражити у незадовољеним потребама) већ није изградило ни механизме да се спрече јасне агресије и примена пукe силе. Тешко је рећи шта би се десило да је Друштво народа било устројено макар као Уједињене нације, односно, да је обухватало Савет који може да користи силу и доноси одлуке већином гласова (уз макар уздржавање сталних чланица). Сва је прилика да би бар нека од страдања могла бити избегнута. Ништа од овога што смо рекли није усмерено на дискредитацију Друштва народа. Напротив, Друштво народа је изузетно значајна организација и први истински покушај увођења система колективне безбедности у историји. Оно је утрло пут Уједињеним нацијама у готово свим областима деловања – хуманитарној, економској, социјалној, правној, допринело је усвајању кључних конвенција из области радног права, заштите мањина, помогло међународном саобраћају и везама итд. Наша критика усмерена је, међутим, на основну неефикасност Друштва народа да сачува мир због чега је оно и основано. Како смо показали у првом поглављу, сада се налазимо у ситуацији у којој ризик од новог глобалног сукоба није мањи, а могло би се аргументовати и да је већи него током Хладног рата. Не сматрамо исправним

да се чека нови глобални сукоб како би се поредак приближио праведном и тиме тај сукоб спречио.

Кад говоримо о Друштву народа, не треба заобићи ни питање колонија и територија „под старатељством.“¹²⁵ Будући да процес деколонизације није био спроведен све до педесетих и шездестих година 20. века, велики део света још увек није био независан и било је знатно мање држава у свету него што их има данас. Колоније па и делови територије поражених царстава - немачког и османског, дате су у мандат Друштву народа до даљег решења њиховог статуса. Тридесетих година (са успоном фашизма и нацизма) почиње криза легитимитета Друштва народа (Pedersen, 2015: 296-299), а може се рећи и европске цивилизације генерално. Та криза легитимитета је великим делом припремила ослободилачке покрете афричких и азијских земаља. Међутим, показало се да време још увек није сазрело да се највећи део колонија ослободи туторства пре другог великог глобалног крвопролића. Друштво народа је успоставило „систем старатељства“ или мандатни систем који је представљао изванредан компромис између отворене империјалистичке агенде из периода пре Великог рата, и стидљивог пробоја идеја о самоопредељењу. Оно није могло да натера колонијалне силе да се понашају хуманије према територијама над којима су имале мандат (штавише, опресија се понедге и повећала), али је својим дипломатским речником, притиском јавности, сталним извештавањем, редовним седницама, указивањем на стање на тим територијама заиста трансформисало колонијални поредак. Како истиче Сузан Педерсен, *„надзор Друштва [народа] није могао да принуди колонијалне силе да управљају додељеним територијама другачије; уместо тога, обавезивао их је да причају да њима управљају другачије“* (Pedersen, 2015: 4, превод М.С). Стога треба још једном признати значај оснивања Друштва народа, као једног од (намерних или ненамерних) корака у укидању колонијализма и успостављању праведнијег међународног система. Кад више није било могуће бранити начин на који се поступа са зависним територијама, читав европоцентрични свет озбиљно је уздрман, не само буквално, већ и фигуративно. То поступање не би било тако јавно видљиво, па тада ни заслуживало оштру осуду да пре тога Друштво народа није поставило одређене критеријуме прихватљивости, макар они били и рудиментарни.

Не би требало посебно објашњавати да би Други светски рат могао бити спречен да је после Првог успостављен космополитски модел, било неки налик оном који смо ми предложили, били какав други космополитски модел поретка.¹²⁶ Међутим, у том тренутку је било веома тешко размишљати о таквом једном поретку, јер ни глобализација није била напредовала у мери у којој је данас, технологија је

¹²⁵ Видети сјајну студију о питању улоге Друштва народа у управљању бившим немачким и османским колонијама: Pedersen, Susan, *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire*, Oxford University Press, New York, 2015.

¹²⁶ У најмању руку, могућност Савета Друштва да војно наметне одлуке, у случају потребе, и против своје сталне чланице, затим укључивање Немачке и Турске у организацију и поред пораза у рату, као и приступање САД, представљале би довољан скуп мера који би знатно поправио међународни поредак након Првог светског рата. Дакле, чак и мере далеко мање радикалне од оних које смо ми предложили у великој мери би смањиле шансу да дође до Другог светског рата у размерама какав се десио. Суштина идеје јесте да је требало онемогућити велике силе (које су биле сталне чланице Друштва народа) да квалификују своје поступке како оне желе, и увести могућност њиховог санкционисања одлуком осталих. Паралелно, морале су се придобити преостале силе које нису чланице да се прикључе организацији.

била примитивнија, а није било ни академске припреме таквог процеса¹²⁷ јер су идеје космополитизма, космополитске демократије и сличне идеје са већим правом него данас сматране утопијским. Дакле, може се рећи да је разумљиво што космополитске идеје, чак и данас сматране радикалним, нису могле бити прихваћене у том тренутку. Али, то не значи да бар неки корисни елементи нису могли бити осмишљени и примењени у пракси. На пример, претпоставимо да је председник Вилсон убедио изолационисте и да су се САД прикључиле Друштву народа (што је сасвим лако замислити, јер се умало десило). Претпоставимо, такође, да је Савету Друштва народа дато у мандат да силом (својих чланица појединачно, ако не заједничким војним снагама) спречи агресију, макар и једногласном одлуком (ако не већинском), без, разуме се, гласа државе агресора. Ово је нешто теже замислити, али се може сматрати могућим да је било нешто мало снажније друштвене утемељености не нужно космополитских, већ и либерално-интернационалистичких идеја. У том случају, Италија не би могла неометано да пушта бојне отрове на абисинијска племена наоружана само копљима. Читав поредак би показао да такво насиље једноставно не би могло да прође несанкционисано. На исти начин, систем би реаговао на милитаризам Хитлерове Немачке још 1933. или 1935. године (код освајања Сарске области). У лошијем сценарију реаговало би се приликом припајања суверене Аустрије 1938. године, а у најлошијем приликом напада на Чехословачку. У сваком случају, Европа и свет би се боље прилагодили реваншистичким амбицијама поражених из Првог светског рата, Италија и Немачка би биле заустављене у ранијој фази припреме за нови рат,¹²⁸ а вероватно би и његов глобални карактер у другачијим околностима изостао. И то само уколико би у устројству Друштва народа био измењен састав и начин гласања сталних чланица Савета, а да не говоримо о правој наднационалности коју космополитизам носи са собом. Таква би наднационалност, разуме се, агресије Италије, Немачке и Јапана неутралисала акцијама других држава чланица Друштва народа (заједничком и истовременом војном акцијом према агресорима), поред тога што би омогућила социо-економске претпоставке да многи од легитимних интереса појединих народа буду намирени.

Повеља Друштва народа је могла да се побољша на много начина, од којих Арон издваја три која су неопходна како би систем колективне безбедности функционисао: 1) арбитража је морала да буде обавезна (што би се обезбедило одговарајућим одредбама Повеље и у крајњем случају приморавањем држава да је користе) ; 2) правило једногласности је морало да буде напуштено и 3) морало се оспорити право појединачних држава да слободно утврде кад је дошло до кршења одредби Повеље (Словић, Зарковић, 2016: 261). Да су само та правила усвојена, са великом вероватноћом се може рећи да Други светски рат у облику у коме га познајемо не би био могућ. Државе које су оснивале Друштво народа, у тренутку кад

¹²⁷ Овде треба поменути да је итекако било заступника ако не космополитских, онда свакако интернационалистичких, па и трансационалистичких идеја у међуратном периоду, а од утицајнијих људи то се посебно односи на Аристиду Бријана, француског министра у више влада. Његова паневропска идеја и данас заокупља пажњу, а заједно са Густавом Штреземаном пресудно је утицао на склапање Локарнског пакта 1925. године. Но, након смрти Штреземана и Бријана и велике економске кризе из 1929. године, остало је мало моћних политичара који су иоле могли да се одупру „национализмима суверенитета“.

¹²⁸ Биле би заустављене најпре економским санкцијама, затим дипломатском изолацијом, а, уколико мере не би дале резултате, онда и војном силом држава чланица Савета, и то пре него што би се у потпуности припремили за ратна дејства.

су га оснивале, нису хтеле да оваква правила буду усвојена.¹²⁹ Наиме, већина њих је и даље сматрала да држава треба да буде потпуно суверена да прихвати или не прихвати арбитражу, да се одлуке не могу доносити уколико се све државе не сложе, као и да свака од њих може да квалификује дело као агресију или изостанак агресије. На тај начин, државе су себе осудиле на још један сукоб глобалних размера, свега двадесетак година касније. Ми смо данас у лагоднијој позицији него истраживачи у доба Друштва народа, јер имамо јасну слику шта је резултат оваквог поступања, како после Првог, тако и после Другог светског рата. Из тог разлога, може се повући јасна аналогија да је неопходна значајна промена правила међународног система, уколико не желимо да се догоди нови глобални сукоб. Након тог сукоба, по нашем мишљењу, многе мере које предлажемо кроз космополитски модел спречавања сукоба биле би уведене, на сличан начин на који су недостаци Друштва народа делимично исправљени у систему УН. Међутим, циљ мировних студија управо треба да буде да понуди алтернативну визију поретка пре избијања насиља и да га предупреди. Зато смо се одлучили да понудимо модел спречавања сукоба у моменту док је још увек могуће избећи сукоб глобалних размера.

Још повољнији би био случај у коме би Савет Друштва народа, по угледу на модел који смо предложили, обухватао и појединце, а не само државе. Засигурно је да би тада сукоб глобалних размера био спречен акцијом Савета. Но, да државе не желе да се подреде неком врховном арбитру, приметили би реалисти, то је јасно и неупитно, па према томе, по њима, нема много смисла говорити о томе шта би било да је било другачије. Међутим, управо подређивање држава таквом ауторитету и идентификовање и подржавање актера који то подређивање могу издејствовати мора да буде задатак нормативне науке и мировних студија као њеног дела. У супротном, остајемо у сталној сенци будућег сукоба глобалних размера и показујемо да као човечанство ништа нисмо научили из оних претходних. Пошто ефикасност идеје показује њена судбина (Арон, наведено према: Kjeldahl, 2000: 4), тек ћемо у будућности моћи да оценимо колико космополитизам може бити успешан у спречавању нових сукоба глобалних размера.

7.2. Хипотетички случај Трећег светског рата

Остављајући по страни контрафактуалну анализу, пажњу ћемо преусмерити на питање због којег смо и излагали наш модел, а то је питање спречавања могућег Трећег светског рата. Тек када се предложени модел покаже као користан у том погледу, усмереност мировних студија *на будућност* може бити и практично примењена. Модел се може показати корисним, сем очигледног начина да се заиста

¹²⁹ Једно од питања које се логично поставља, такође, јесте како би било могуће да оне то у том моменту прихвате. Ми овде нећемо детаљно одговарати на то питање, јер сматрамо да се ради о задатку историчара да опсежно опишу и објасне ставове и понашања у одређеном моменту у прошлости. Али, можемо сугерисати да би дефинитивно било неопходно подржати мировне покрете и организације које су, још у време Великог рата или непосредно после њега, указивале на могуће правце спречавања будућег сукоба глобалних размера. У том смислу, издвајамо Женску међународну лигу за мир и слободу (WILPF), која је још 1915. године издала проглас у коме предлаже обликовање послератног поретка на начин који подразумева обавезну арбитражу, разоружање, заједничку акцију против агресора итд. (видети: Woman's International League for Peace and Freedom, 1915). Дакле, постојале су организације и друштвене снаге које су указивале на проблеме Друштва народа и које би, да су њихови предлози саслушани, допринели да не дође до Другог светског рата или бар да га не буде у размерама у којима се десио. Државе, међутим, из сопственог интереса нису обраћале пажњу на овакве предлоге, већ су наставиле са спровођењем тзв. реалполитике.

имплементира у реалности, и на начин да као идеалтип, односно слика алтернативног поретка може понудити одређене теоријске увиде уколико се као мисаони експеримент адекватно спроведе у оквирима мировних студија. На почетку овог експеримента треба дефинисати коју ситуацију заправо разматрамо. Дакле, под Трећим светским ратом подразумеваћемо сукоб глобалних размера (онако како смо га дефинисали у предмету истраживања) који има форму сличну Првом и Другом светском рату, дакле, превасходно форму рата држава против држава. С тим у вези, у нашем кратком мисаоном експерименту ограничићемо се на светски рат као подврсту сукоба глобалних размера. То не значи да остали сукоби глобалних размера (неке од њих смо помињали у претходном поглављу, нпр. сукоб глобалног Севера и Југа) не могу бити разматрани на овај начин; напротив, као што смо рекли, космополитски приступ у решавању сукоба и модели које он може изнедрити би управо требало да служе спречавању свих сукоба глобалних размера. Тачније, могуће је описати случајеве различитих хипотетичких сукоба глобалних размера и улогу космополитског приступа у њиховом спречавању, а не само „класичних“ светских ратова. Разлога због којих смо се одлучили да у овом поглављу детаљније размотримо питање Трећег светског рата (пре него неког другог сукоба глобалних размера) има неколико. Прво, сматрамо да је вероватноћа избијања Трећег светског рата већа него осталих потенцијалних сукоба глобалних размера, јер живимо у свету у коме највећом силом располажу државе. Стога је класични међудржавни рат највероватнији сукоб који може настати а да притом задобије глобалне размере. Класични рат држава (њиховим оружаним снагама) је вероватнији од сукоба појединаца или група које нису државе и због тога што се све друштвене снаге које чине део „ратне економије“ (нпр. војноиндустријски комплекс, медији, профитери) припремају најпре за овакву врсту сукоба. Затим, разлог зашто ћемо говорити о Трећем светском рату а не о неком другом сукобу глобалних размера је и тај што је захвалније (превасходно употребом аналогича са претходним светским ратовима) да се хипотетички случај на том примеру представи и изложи, као и да са више детаља и мање непознаница (ре)конструишемо како би он могао да изгледа. Такође, пошто смо објашњавали да су државе и даље кључни актери међународне политике, логично је да највише простора дамо сукобима глобалних размера које спровode државе (пре него цивилизације, идеологије, појединци или групе). Све ово не значи да наш космополитски модел не би био користан у спречавању других сукоба глобалних размера; међутим, највећи део овог поглавља посветићемо Трећем светском рату као примеру такве врсте сукоба.

Шта је заправо Трећи светски рат,¹³⁰ који аутори су га предвиђали и како су га замишљали? Најпре, треба рећи да се не ради само о далекој хипотетичкој могућности о којој размишљају само особењаци, научници и писци научне фантастике. Пентагон, на пример, редовно (преко корпорације RAND) наручује веома скупе и напредне компјутерске симулације сукоба ове врсте.¹³¹ Дакле,

¹³⁰ Треба напоменути да има и аутора који оно што ми овде називамо Трећим светским ратом именују Четвртим светским ратом, сматрајући да је Хладни рат заправо представљао Трећи светски рат (Marcos, 2001: 559-560).

¹³¹ Занимљиво је да, по резултатима последњих симулација супер-компјутера из 2019. године, у већини сценарија Трећег светског рата Русија и Кина у савезу могу победити САД, погледати, нпр: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-6797043/US-defeated-Russia-China-scenarios-World-War-III-simulations-analysts-warn.html>, датум приступа 09.11.2019. године. Податке, међутим, треба узети с резервом, имајући у виду да постоји интерес америчког војно-индустријског комплекса да се издаци за одбрану увећају, што је могло утицати на извештавање по овом питању.

најмоћнија земља света озбиљно приступа анализи таквог сценарија. У последњих неколико година, такође, у великом броју стратешких видео-игара (нпр. "Conflict of Nations") појављује се тема Трећег светског рата, где сложени алгоритми дају различите резултате хипотетичког сукоба, у зависности од потеза играча. Поред наведеног, аутори попут Монтија Маршала указују на велике жртве које су у периоду од 1945. до 1990. године произашле из локалних сукоба, из некоординисаних нереда, револуција, насиља различитих племенских и етничких милиција и слично (Marshall, 1999: 2). У том смислу, иако се Трећи светски рат обично замишља као оружани сукоб професионалних армија, он је заправо обухватао (код аутора који под Хладним ратом подразумевају Трећи светски рат) или обухвата (код аутора који мисле да је он у току) различите видове неинституционализованог политичког насиља, који се обично и не називају ратом (Marshall, 1999: 2). На сличан начин, папа Фрања је означио Трећи светски рат као „сукоб из парчића“ који је већ отпочео али се дешава део по део, а не као велики истовремени сукоб (Reuters, 2014). Међутим, када разматрамо Трећи светски рат, ми овде управо подразумевамо „класичан“ глобални оружани сукоб,¹³² пошто сматрамо да појам постаје сувише „растегљив“ уколико се Трећи светски рат схвати широко као у случају папе Фрање или код Монтија Маршала. Осим тога, предности космополитског модела се могу лакше увидети у класичној врсти сукоба.

Након кратког осврта на појам Трећег светског рата и појединих аутора и дела који су се њиме бавили, прелазимо на разматрање хипотетичке ситуације отпочињања Трећег светског рата, као и начина на који би предложени космополитски модел спречавао да он настане. Најпре, треба рећи да ћемо Трећи светски рат замислити на два главна фронта – европском и далекоисточном. То је најчешћа локација избијања Трећег светског рата која се и иначе предвиђа као могућност на основу садашњих тенденција. Наравно, постоје и различита друга гледишта и процене о томе где би Трећи светски рат могао да избије и због чега.¹³³

¹³² Овде нећемо говорити ни о Трећем светском рату као мотиву у креативном стваралаштву. Наиме, у уметности и популарној култури је мотив Трећег светског рата много присутнији него у науци. Ту треба издвојити књижевност и филм као уметничке врсте које су највише користиле поменути мотив. Овде треба издвојити роман „Трећи светски рат: Запашујућа прича о глобалном сукобу (*The Third World War: A Terrifying Novel of Global Conflict*)“ британског новинара Хамфрија Хокслија, објављен 2003. године, као и класична дела „Раст црвене олује (*Red Storm Rising*)“ Тома Кленсија и „Трећи светски рат: Неиспричана прича (*The Third World War: An Untold Story*)“ Џона Хакета (Farley, 2019). Од филмова после 2000. године треба поменути амерички трилер „Сви ваши страхови“ (*The Sum of all Fears*), мада има много других филмова који на један или други начин експлоатишу тему Трећег светског рата (нпр. корејски филм „Киша челика“ или норвешка серија „Окупирани“). Највећи број поменутих дела Трећи светски рат замишља као сукоб САД и Русије, уз различите друге укључене актере. Без обзира на све поменуто, генерално посматрано има мало студија које се баве Трећим светским ратом (што је великим делом и разумљиво јер се ради о хипотетичкој ситуацији), па чак и пропорционално мало дела у култури са том темом, имајући у виду њен значај.

¹³³ На пример, у занимљивој књизи написаној крајем седамдесетих година, Петерс мисли да, уколико Запад може да избегне сукоб са Кином, највероватнија локација за избијање Трећег светског рата јесте Индија, односно, сукоб Индије са неком другом државом (Peeters, 1979: 256-257). С друге стране, заменик председника Академије ратних наука Русије, пуковник Константин Сивков, као највероватнија жаришта за окидач будућег светског рата сматра курдско питање, затим унутрашње проблеме Турске, али и евентуални напад САД и Израела на Иран. С тим у вези, целокупна геополитичка динамика Трећег светског рата окреће се око доминације у региону Блиског истока, по оси Саудијска Арабија и САД с једне стране, и Кина и Иран с друге стране; видети: <https://www.espreso.rs/svet/planeta/467329/poceo-je-treci-svetски-rat-mozda-nije-zvanicno-ali-ovi-podaci-ce-vam-otvoriti-oci>, датум приступа 23.11.2019. године.

Претпоставићемо, такође, да Трећи светски рат неће бити тотални нуклеарни рат,¹³⁴ односно, рат до нуклеарног уништења, имајући у виду да рационални нуклеарни актери не би дозволили заједничко уништење. Дакле, претпостављаћемо конвенционални рат или комбинацију конвенционалног и ограниченог нуклеарног рата. Као могући облик Трећег светског рата узећемо рат између два војна савеза – НАТО и ОДКБ, односно алијанси окупљених око САД и Руске Федерације.¹³⁵ Обично се кинеске оружане снаге у оваквом сценарију посматрају као руски савезници, али у овом тренутку то није толико важно унапред дефинисати.

Овде је значајно напоменути да, када говоримо о спречавању сукоба глобалних размера, па тиме и будућих светских ратова, космополитски модел који смо предложили то чини на најмање два начина: 1) спречавањем дубинских узрока сукоба; и 2) спречавањем да сукоб (као оружани насилни сукоб) ескалира, прошири се и напредује. Сходно томе, у првом случају сукоб се спречава у фази у којој још није дошло до (директног) насиља, а у другом случају спречава се даље насиље у сукобу који је већ отпочео. У нашем моделу, спречавањем дубинских узрока сукоба баве се све институције Савеза човечанства, а поготово Економски и социјални савет, који има највећи утицај на задовољење људских потреба. Наравно, и други органи попут Генералне скупштине, Комитета за науку, уметност и технологију, Центра за међуверски дијалог итд. на један или други начин доприносе различитим потребама, односно њиховом задовољењу. За спречавање сукоба у ужем смислу речи, дато под редним бројем 2, задужен је Савет безбедности са својим потчињеним органима (Мировна комисија, Одбор за разоружање).

Што се тиче првог наведеног случаја, кад говоримо о *спречавању* сукоба, мислимо на спречавање да он пређе у фазу која насиље сматра легитимним. Дакле, сукоби глобалних размера, па и светски ратови, у нашем космополитском моделу били би спречавани најпре на начин да се сукоби не би ни обликовали као сукоби који укључују било какво насилно понашање. Деловањем на њихове узроке, сукоб се превазилази још док је у фази рађања. Овакво виђење спречавања сукоба одговара појму провенције код Џона Бартона (Burton, 1990: 18). Тако, на пример, грађани свих чланица Савеза човечанства имали би обезбеђен опстанак и основне материјалне потребе (што проистиче из Глобалне социјалне повеље), њихов идентитет био би заштићен без обзира на то у којој држави живе (укључујући мањинска права), избором својих делегата били би представљени у Генералној скупштини (где би могли покретати отворена питања), а деловањем Центра за међуверски дијалог била би решавана религијска питања. На примерима које смо помињали у прошлом поглављу, спречавање сукоба у овом смислу значило би да нпр. НАТО и ОДКБ не само да не ратују, већ и да не виде једно друго као непријатеља нити чине било шта

¹³⁴ Као што смо изнели приликом описа модела, нуклеарно оружје је у Савезу човечанства забрањено, о чему се стара Одбор за разоружање. Дакле, у тренутку када би предложени модел у својој целости био успостављен, нуклеарног оружја не би ни било, или би било под контролом. Међутим, за потребе овог мисаоног експеримента, можемо претпоставити да оно још увек у одређеним количинама постоји (дакле, да рат избија у првим фазама увођења модела). Засигурно је, с друге стране, да би тада и Сталне снаге човечанства располагале тактичким ракетама са нуклеарним пуњењем, све до момента док макар једна држава такво оружје поседује.

¹³⁵ Тај сценарио разматран је и на Интернет страници тзв. „Althistory Wiki“, која је својеврсна енциклопедија алтернативне историје, погледати одредницу „Трећи светски рат“ на наведеном Интернет сајту, доступно на: [https://althistory.fandom.com/wiki/World_War_III_\(Atlantic_Resolve\)](https://althistory.fandom.com/wiki/World_War_III_(Atlantic_Resolve)), датум приступа 10.11.2019. године. Интересантно је да се Србија у овој одредници сврстава у савез са Русијом. Међутим, савез око Русије на крају бива поражен од НАТО.

што ону другу страну угрожава. Да би се дошло до поменуте ситуације, било би неопходно спроводити и одредбе космополитског права које се тичу разоружања, строгог надзора трговине оружјем (која би учинила да се крупни капитал повуче из војне индустрије услед смањења потражње и профита), као и мировног образовања (чиме би се смањио утицај пропаганде и ратнохушкачких медија). Такође, системско деловање на дубинске узроке сукоба значило би да сукоб хришћанства и ислама као такав не постоји, сем у доктринарном погледу у коме ће увек постојати. Коначно, то би подразумевало да не постоји контрадикција између богатог Севера и сиромашног Југа, па да се никаква свест тих актера као супротстављених не би формирала. Да би ови услови били испуњени, морале би бити у великој мери задовољене људске потребе (пре свих, основне материјалне потребе, потреба за безбедношћу и за припадањем). Читав предложени модел је устројен тако да се то и чини (кроз економске подстицаје и гаранције, заштиту идентитета, подршку култури, непристрасне институције). Међутим, да би заиста то и био случај, са великом вероватноћом се може рећи да би било потребно да модел постоји у свом потпуном, зрелом облику, као и да *протекне одређено време*, пошто није могуће одједном деловати на суштинске узроке наведених сукоба.¹³⁶

Што се тиче другог описаног начина спречавања сукоба, односно, када говоримо о случају оружаног сукоба глобалних размера, претпоставићемо да Трећи светски рат избија руским нападом на источну Европу, посебно Пољску и балтичке републике. Практично, ради се о класичном сценарију који је добро познат свим хладноратовским стратезима. Овде нећемо улазити у поводе избијања тог сукоба, јер нису од важности за тестирање наше хипотезе. Рећи ћемо само да повод може бити и намерна провокација неке од држава Запада. Дакле, Русија напада, НАТО се позива на члан 5. Вашингтонског уговора и објављује рат Русији (и чланицама ОДКБ). У нашем предложеном космополитском моделу, Савет безбедности донео би резолуцију којом би агресију осудио, а у случају да државе не желе да се повинују прекиду дејстава, употребио би Сталне снаге човечанства. У том смислу, Трећи светски рат би био прекинут практично и пре него што би се проширио. Резолуција би свакако била донета, чак и у случају да САД, Русија, или били која друга укључена држава буде против те резолуције, јер појединци у Савету безбедности могли би прегласати државе у крајњој инстанци. Пре него што би била употребљена сила, наравно, стручњаци Мировне комисије били би упућени у престонице зараћених држава или савеза, на терен, или на било које друго место на коме је потребно њихово ангажовање. Они би представљали посреднике, чланови мисије за утврђивање чињеница, саветнике или би били у било којој другој неопходној улози. У зависности од темпа и начина на који би се сукоб манифестовао, Савет безбедности би деловао или преко Мировне комисије, или директно употребом Сталних снага човечанства. Такође, то деловање би обухватало како мере и поступке

¹³⁶ Напомињемо да овде нећемо говорити о начинима успостављања космополитског поретка, већ о начину на који би он спречио сукоб глобалних размера уколико би био успостављен. Начин успостављања самог поретка, већ је речено, представља посебно истраживачко питање. Ми смо дали одређене назнаке услова који морају да буду испуњени како би поредак настао – формирање „мировне коалиције“, изградња „глобалног цивилног друштва“, притисак на државе да се подреде међународним правилима и одбаце унилатерализам, подршка глобализацији уз отпор њеној неолибералној верзији итд. Међутим, у коначном решавању сложеног питања успостављања космополитског поретка потребан је дуготрајан интердисциплинаран рад, кога ми овде нећемо спроводити с обзиром на тему и обим дисертације. Са становишта мировних студија, сматрамо да је најважније понудити и заговарати алтернативну визију поретка који може да одговори на нормативне захтеве дисциплине, што и чинимо.

пре отпочињања светског рата (превентивне мере, укључујући оне непосредно пре његовог почетка, дакле, преемптивне мере), тако и оне кад је насиље већ почело. Према томе, деловање Савеза човечанства, као и других космополитских модела поретка, обухватало би како спречавање сукоба, тако и спречавање његовог ширења.

У ситуацији кад би међународни поредак већ био устројен као што је предложено у описаном космополитском моделу, Трећи светски рат као класичан оружани сукоб држава не би ни био могућ, или би вероватноћа за његово избијање била занемарљива. То је стога што, како смо објаснили, модел *per se* спречава глобални сукоб, тј. државе једноставно не би имале довољно моћи да врше агресију, или, оне које би и имале, не би могле замислити да у таквој врсти сукоба имају било какву шансу да победе остале. Поред наведеног, мотивација за било каквим сукобима би изостала, због природе поретка који би гарантовао материјалну обезбеђеност и „слободу од страха“, као и значајног рада на смањењу неједнакости и прихватању других култура и цивилизација. Из тог разлога, хипотетички случај Трећег светског рата разматрамо под претпоставком да модел није успостављен у целости, тј. да је он у некој од међуфаза до свог пуног озбиљења. Напомињемо да би исте или веома сличне последице имала ситуација у којој велика сила остаје ван модела и напада космополитски поредак. Такође, претпоставка је да су (постојеће) државе задржале војне снаге и да могу, без обзира на рад глобалних органа, производити насиље које може утицати на читаву планету. У том смислу, када спроводимо овај мисаони експеримент, не тежимо да опишемо како би Трећи светски рат заиста изгледао, па чак ни како би био могућ уколико се успостави космополитски поредак, већ да покажемо да, чак и када би се он десио, његов домашај не би могао да буде ни близу разоран као онај из претходних ратова. Друкчије речено, сврха нашег разматрања није да буде веродостојно предвиђање развоја догађаја, већ да покаже да, чак и када би државе и савези остали онакви какви су сада (што се не би десило у зрелој фази космополитског модела), и да се отпочне насиље глобалних размера, „мировна инфраструктура“ не би дозволила да се оно отргне контроли.

Навешћемо сада како би у пракси изгледало уколико Трећи светски рат заиста почне, горе наведеним нападом у Источној Европи, а да постоји Савез човечанства у облику не много различитом од изложеног. Одмах би био сазван Савет безбедности. Без обзира на то да ли су укључене државе у Савету или нису, резолуције о заштити космополитског права би биле донете, јер се доносе већином гласова. Обе стране се позивају на обуставу непријатељстава. Уколико се оглуше о позиве, Сталне снаге човечанства (ССЧ) бивају упућене у зону операције. Напомињемо да би, за случај да се војни капацитети држава укључених у рат повуку из ССН (што по дефиницији, као и начину кадрирања и школовања не би требало да се деси), у ССЧ би и даље било довољно војника да одлучујуће делују на евентуални конвенционални сукоб.¹³⁷ Успостављање линије раздвајања ствара услове за мировни рад – Мировне комисије организују своје чланство да на креативан начин трансформишу конфликтно подручје. Пописују се жртве, стварају музеји сећања, подржавају акције локалних организација које воде дијалогу. Осим тога, судски органи Савеза човечанства

¹³⁷ Чак и данас, државе које дају највећи број трупа за мисије Уједињених нација јесу државе које немају статус великих сила, нити припадају најзначајнијим војним савезима. Тренутно прве три позиције заузимају Етиопија, Бангладеш и Руанда; видети званичну статистику на Интернет страници УН: https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/2_country_ranking_14.pdf, датум приступа 16.11.2019. године.

покрећу поступке против руководства укључених држава, теретећи их за злочине против мира. Остали органи разматрају начине да подрже деловање Савета безбедности – развојем економије, растом инвестиција, подршком мировном образовању итд. Државе које нису биле укључене у рат, тј. не припадају зараћеним странама, посебан нагласак стављају на иницијативу за помирење, која садржи и психолошке, историјске, едукативне, уметничке и научне димензије. Дакле, Трећи светски рат је као *светски* рат спречен деловањем глобалних институција.

Ради разјашњења коју улогу тачно предвиђамо за прокосмополитске актере у случају претње избијањем новог светског рата, или његовог стварног почетка, наводимо најпре да би, без обзира на институционалне кораке које смо описали, „мировна коалиција“ могла и морала да спроведе организовану акцију како би допринела смањењу шанси да сукоб поприми глобалне размере. Дакле, сви или што већи број елемената „мировне коалиције“ (друштвени покрети, транснационалне организације, студенти, независни медији, академија, међународне и хуманитарне организације, радничка удружења, уметници итд.) би требало да се активно посвете указивањем на могућност избијања насиља, да понуде своје идеје и услуге (предлоге, посредовање) и да различитим акцијама потенцијално насиље јавно делегитимизују. Они то треба да чине не само ка међународној јавности, него и кроз притисак на сопствене државе, како би што већи број међународних актера био свестан да постоји транснационални друштвени фронт који се насиљу противи и који позива на ненасилно решавање сукоба. Према томе, непосредно по избијању насилног сукоба у источној Европи (у сценарију који разматрамо), чланови „мировне коалиције“ морали би координисаним протестима, скуповима подршке миру, петицијама, медијским наступима, понашањем на друштвеним мрежама, својим научним и уметничким стваралаштвом и слично, одлучно деловати да прикажу опасности, ризике и нерационалност, као и моралну проблематичност било којих даљих оружаних акција. У том погледу, њима би од велике помоћи било и функционисање статистичких станица и „система раног упозоравања“ које (за разлику од данашњег поретка) постоје у оквиру институција Савеза човечанства. Наиме, ове станице за упозоравање и извештавање би јавно објављивале податке који могу да укажу на непосредну опасност од насиља, а имале би и обавезу да те податке доставе надлежним органима Савеза човечанства. Мировна комисија би, с друге стране, путем својих публикација и канала вршила анализу и препознавање чињеничног стања, одвајајући факте од пропаганде и лажних вести, како би се јавно мњење објективно информисало и како би се избегла склоност сензационализму која може да буде додатни фактор распламсавања сукоба. Одбор за разоружање би, из домена својих надлежности, утврђивао стање коришћења оружја, и (у случају кршења космополитског права употребом оружја за масовно уништење или непропорционалне силе) указивао Савету безбедности на потребне мере.

У ситуацији оружаног инцидента који би могао представљати повод за избијање Трећег светског рата, а под претпоставком да космополитски поредак није формиран, или је у самом зачетку, чланови „мировне коалиције“ би такође требало да покушају да утичу на деескалацију и да подрже мировне напоре. У том случају, најмање што се може учинити је следеће: 1) осудити насиље и тражити од међународних организација (УН, ЕУ, ОЕБС) да учине исто; 2) транснационалним кампањама, петицијама и захтевима према властитим владама вршити притисак да се употребе сва дипломатска средства да се насиље заустави; 3) појединци треба да

користе средства комуникације (укључујући личне контакте, друштвене мреже, Интернет) да се организују у групе и супротстављају коришћењу насиља, како директног тако и културног; 4) стручњаци из области мировних студија, као и мировни активисти морају да буду присутнији у јавном информисању и да понуде предлоге и решења по спорним питањима; 5) преко политичких партија и невладиних организација ступити у коалицију са државама које се противе насиљу и подржати их да понуде услуге посредовања; 6) протестовати против сваке трговине оружјем властите државе или других држава уколико она може бити употребљена у надолazeћем сукобу; 7) донирати новац или на други начин подржати хуманитарне организације попут Црвеног крста, као и непристрасне друштвене покрете који заговарају престанак насиља; 8) обуставом рада и другим акцијама радника у војној индустрији или другим чиниоцима апарата силе (у државама које су непосредно укључене или могу бити непосредно укључене у насиље) смањити обим могућег разарања; 9) подржати специјализоване агенције УН у заштити жена, деце и других осетљивих категорија становништва итд. Ове кораке прокосмополитски покрети и организације треба да спроводе у сваком појединачном случају који може представљати окидач за евентуални сукоб глобалних размера. Међутим, мишљења смо да, уколико се државоцентрични поредак не промени, наведене мере неће бити довољна гаранција да неки од будућих инцидената не прерасте у глобални сукоб. Из тог разлога, мировне студије и мировни активизам не могу да се поуздају у своје способности да ће у пресудном тренутку моћи да преокрену „точак историје“, већ треба да стално, у редовним околностима делују на успостављању космополитског поретка. Дакле, кретање ка пожељном моделу и довољној „мировој инфраструктури“ није задатак за моменат у коме се сукоб глобалних размера јасно оцртава, већ је континуирани циљ на чијем испуњењу рад треба да отпочне одмах. У претходном поглављу смо навели опште смернице које, по нашем суду, треба следити да би се човечанство кретало ка космополитском моделу поретка.

Футуролог Петер Питерс је предвиђао да ће после 2020. године све земље постати индустријализоване, те да ће због тога нестати националистичка осећања и да ће доминација једне државе над другом постати бесмислена (Peeters, 1979: 257). За њега нема дилеме да ће се *„државе груписати у веће економске и политичке целине и, како се интереси буду уједначавали, међународне скупштине ће коначно контролисати и регулисати сукобе између свих држава* (Peeters, 1979: 258, превод М.С.).“ Тиме ће се отворити пут за изградњу јединствене светске заједнице. Док се то не деси, међутим, космополитска идеја мора да буде постепено имплементирана у међународни поредак. На тај начин ће ризик од избијања сукоба глобалних размера бити све мањи и мањи.¹³⁸ С друге стране, уколико то не буде случај, а државе наставе да се

¹³⁸ На питање како ће она бити имплементирана у међународни поредак, можемо одговорити да то подразумева окупљање и синергијско деловање свих друштвених снага које ради у корист мира. Дакле, први корак јесте формирање „мировне коалиције“ о којој смо већ говорили. Затим, та коалиција треба да, чак и када не постоје назнаке избијања сукоба глобалних размера, заговара поредак који ће онемогућити да до таквог сукоба уопште дође. Нажалост, не мислимо да се то дешава у озбиљнијем обиму. Из тог разлога, један од циљева овог рада јесте и да допринесе актуелизацији мировних студија као ангажоване научне дисциплине и њеном прилагођавању потребама за практичном политиком. Наиме, како би се извршила превенција насиља у сукобима глобалних размера, мора се ојачати практични друштвени ангажман великог броја појединаца и група. Тај ангажман мора добити подршку а у извесној мери и смернице из академских оквира. Мировне студије, по нашем мишљењу, треба да имају значајно место у том процесу. Због тога алтернативни модели поретка и предлози за превенцију сукоба треба да буду један од основних резултата дисциплине, а не да се она своди на анализу појединачних сукоба и локалне процесе и праксе.

понашају као и до сада, питање је времена када ће неко од жаришта распламсати сукоб глобалних размера, у облику Трећег светског рата или неком од других замисливих облика. Највећа препрека еманципаторској политици, по класичном виђењу, је непостојање светске владе и анархија између држава (Prichard, 2012: 96). Кључна одлика критичких теорија међународних односа је, стога, да полазе од претпоставке да *анархија може и мора бити превазиђена* (Prichard, 2012: 98), док доминантна реалистичка школа не мисли да је то могуће. У том смислу, космополитска теорија и космополитски модел који смо изнели управо нуди одговор на ситуацију анархије, на начин да се догађаји попут Трећег светског рата не би посматрали као увек присутна и блиска претња, већ само као далека теоријска могућност. Уколико се „мировна коалиција“ и, уопште, све друштвене снаге које се противе насиљу не буду активно заузеле у одбрани својих начела, став реалиста да је анархија несавладива показаће се као самоиспуњавајуће пророчанство.

8. ЗАКЉУЧАК

“Савез Народа признаје због тога човека појединца као праносиоца сваког етичког става и тиме такође као носиоца способности повезивања у савез из кога настаје од вајкада почетни мировни уговор и увек ће изнова настајати”

Херман Брох¹³⁹

У нашем истраживању доказивали смо да би мировне студије требало да користе космополитску идеју у већој мери, како би постале релевантније за свакодневно, практично деловање и како би се приближиле идеалу вредности које баштине. Сматрамо да смо понудили одређени број аргумената да би космополитски приступ, уколико би био усвојен, допринео да се ризик од сукоба глобалних размера у значајној мери умањи, ако не и потпуно отклони. Пре тога, дефинисали смо шта је уопште космополитски приступ у мировним студијама, онако како смо га ми замислили, што сматрамо релативно оригиналним научним доприносом. Космополитски приступ, дакле, подразумева најмање пет компоненти које смо описали, а које, на најмање три нивоа, дају нову димензију мировним студијама као дисциплини и мировном раду као пракси. Поменути космополитски приступ заснован је на теорији људских потреба (дакле, има своју идејну основу) и одговарајућој „мировној инфраструктури“ (има и своју институционалну надградњу). У оквирима космополитског приступа у мировним студијама могу се осмислити и следити многобројни космополитски модели поретка, па самим тим и модели спречавања сукоба. Један од њих смо скицирали, притом објашњавајући његове чиниоце и предности које би он имао у односу на постојеће механизме спречавања сукоба. Отуда и назив дисертације, који наглашава централну улогу *модела* космополитских мировних студија кога смо кандидовали као властити прилог великој дебати о будућности човечанства у 21. веку која тек треба да отпочне.

Међутим, многа питања остају отворена, и све њих није било могуће адекватно анализирати, а још мање понудити задовољавајуће одговоре у овом раду. Та се питања тичу, пре свега, изводљивости радикалне промене коју смо понудили у условима неолибералног капитализма као економског и „национализма суверенитета“ као политичког доминантног система у времену у коме се истраживање врши. Дакле, општи закључак до кога смо дошли после великог броја аутора које смо консултовали, као и након дугог промишљања, јесте *сложеност* теме којом се бавимо, као и неопходност да се признају границе до којих оваква и слична истраживања могу допрети. С тим у вези, ту свест о сложености друштвених појава у нашем добу, као и опасности симплификација, морамо чувати као велики наук нашег теоријског подухвата. Али, то не значи да конструисање модела, који су по дефиницији упрошћене слике стварности, не треба да заокупљују пажњу друштвених наука, а посебно дисциплина попут мировних студија. Наиме, на основу теоријских увида, као и појединих емпиријских чињеница које показују неправичност данашњег поретка, алтернативна визија начина спречавања сукоба,

¹³⁹ Апел непостојећем Савезу народа из 1937. године, наведено према: Брох, Херман, Мисли о политици, Филип Вишњић, Београд, 2000, стр. 45

као и успостављања правичнијег поретка, остаје значајан циљ који нормативно теоријско деловање треба да испуњава. Идеја о *алтернативи* једна је од темеља мировних студија као дисциплине, и, уколико је се оне одрекну, постаће само још један део доминантне академије која својим члановима нуди добру зараду и престиж, али у систему који почива на начелима супротстављеним начелима њихове дисциплине. Чини се да етичка надмоћ космополитског поретка генерално, а поготово космополитског поретка у погледу спречавања сукоба глобалних размера, није упитна; оно што представља већи проблем је пут којим би се та надмоћ реално оваплотила. Ово није никакав револуционарни закључак, штавише, већ у самом почетку истраживања било је јасно да је начин успостављања космополитског приступа у оквиру мировних студија, а још више у општеполитичком деловању, најслабија тачка нашег подухвата. Ипак, оцењујемо да смо навели макар неке разлоге због чега та радикална промена мора доћи од друштвених снага које нису државе, а које би на државе (као кључне актере међународне политике) вршиле притисак. Тај увид, заједно са одређеним примерима акција које показују космополитски потенцијал, представља извештај допринос објашњењу друштвене стварности. Критике које, нпр. реалистичка школа упућује заступницима космополитског приступа у друштвеној теорији, филозофији, међународним односима, а које се свode на утопијски карактер њихових предлога, стога никако нису довољан аргумент да се престане са развојем наведених идеја и осмишљавањем модела које би ти предлози обухватили.

Превладавање државоцентризма и анархије у међународним односима је кључна претпоставка спречавања сукоба глобалних размера, а космополитизам је по нашем мишљењу најпогоднији инструмент којим се то превладавање може спровести. Уједно, космополитизам је и брана тоталитаризму и коректив да се не пређе граница у централизацији моћи и њеном подвргавању елитама које нису демократски изабране. На тај начин, космополитски поредак само уколико је заиста демократски, општељудски и радикалан остаје самозаштићен од изазова да се претвори у своју негацију, тј. у бирократску љуску неједнакости, неоимперијализма и неоколонијализма. Космополитизам, уколико би се могао свести само на једну одлику, подразумева једнакост људских моралних достојанстава. Из тог разлога основна идеја-водиља мора бити да су људи, без обзира на нацију, веру, пол, расу, класу или сваки други идентитет *једнако вредни*, и то мора да има политичке последице. Зато сматрамо да је свака опасност од светске државе, „новог светског поретка“ и „владара из сенке“ који контролишу цео свет (па им зато одговара да се он унификује) заправо за космополитизам промашена врста критике. Разлог је тај што је доследни космополитизам управо све супротно од изнетог – он представља механизам прерасподеле моћи, а не његове концентрације. Глобализација и универзализација, коју космополитизам подразумева, нису дакле намењене томе да се одређеној групи омогући да стекне несразмеран утицај, већ да се створе услови да (кроз заједнички политички и правни поредак) свачији утицај *уопште може бити* сразмеран. А вредности које се мере, односно, у односу на које се сразмерност и рачуна, једино могу бити број људи који некој групи припадају, или број људи који нешто жели или не жели. Зато би практична последица увођења космополитског модела поретка била да (на кратак рок) државе које имају више становника морају добити и више утицаја у међународној политици (конкретно, у актуелном тренутку та прерасподела мора ићи у корист држава попут Кине и Индије), док би у зрелој фази утицај потпуно и престао да се посматра са државоцентричне равни, већ би

раван посматрања била на нивоу појединца. Верујемо да би аутори који споре потребу да се прерасподела моћи у међународном поретку врши ка многољуднијим државама имали проблема да теоријски одрже премису једнакости достојанстава.

Још треба нагласити да је закључено да космополитски модел спречавања сукоба не може бити одвојен од космополитског поретка генерално, из два разлога: 1) космополитски поредак неизоставно обухвата модел спречавања сукоба, као што уосталом и сваки поредак обухвата одређени модел путем кога се бави сукобима; и 2) космополитски модел спречавања сукоба без успостављеног општег космополитског поретка је немогућ, зато што би сваки други поредак онемогућавао космополитизам у спречавању сукоба као области која је најосетљивија по интересе кључних актера тог поретка. Из наведених разлога, космополитски модел спречавања сукоба глобалних размера, о коме смо говорили, саставни је део ширег космополитског поретка. И, рекли бисмо, не само саставни већ и кључни део, како за његово успостављање, тако и за његово одржавање. Због тога се испоставило да теза од које смо кренули, а која се тиче модела спречавања сукоба глобалних размера, са собом нужно повлачи и расправу о успостављању друкчијег политичког поретка.

Својеврсна „мировна коалиција“ предвођена друштвеним покретима и организацијама једина може да примора државе да се повинују процесима космополитизације, односно глобализације са „људским ликом“, а не неолибералној верзији глобализације која омета велики број људи да задовољи чак и своје основне потребе. Космополитска етика друштвених покрета, за разлику од државних интереса, представља значајну мотивацију да се крене у процес радикалне трансформације међународне политике. Ова теза је тешко доказива, и ми смо у том смислу изнели само одређене аргументе, с обзиром на спекулативност теме и ниску проверљивост поставке у пракси. Поред тога, развој догађаја, у коме би друштвени покрети извршили довољан притисак на државе да промене поредак у коме имају доминантно место је тешко остварив задатак. Међутим, не чини нам се могућим да се тражена промена у супротном икада деси. Дакле, избор који се нуди је следећи: или ће се остати у поретку у коме је следећи сукоб глобалних размера не само могућ, него и вероватан (притом, насилна средства која су доступна далеко превазилазе она из претходних глобалних сукоба), или ће до радикалне промене поретка доћи, и то деловањем недржавних актера (пошто у догледно време не видимо како другачије то може да се спроведе). Као и много пута до сад, тај избор није пуко рационалан, већ почива на одређеним вредностима. Вредности које баштине мировне студије јесу вредности ненасиља и једнакости, и ми смо их експлицитно навели као полазне тачке нашег истраживања. Немамо претензије да развијамо теорију политичке мотивације, односно да разматрамо да ли ће бити довољно воље да људи подржавају те вредности. Само ћемо још рећи да, шире посматрано, уколико бисмо теорију политичке мотивације и развијали, она би по нашем мишљењу морала да се изводи из теорије људских потреба. С тим у вези, будући да основне потребе великог дела светске популације нису задовољене, логична претпоставка би била да неће недостајати мотивације да се постојећи поредак промени. У ком правцу ће та промена тећи, међутим, тешко је рећи. Оно што смо ми покушавали доказати јесте да та промена, уколико би била ненасилна (тј. уколико и сама не обухвата сукоб глобалних размера) и уколико уважава вредности мировних студија, мора у обзир узети космополитску идеју.

Овде ваља поменути још један појам који је са мало разлога скрајнут у политичкој теорији, а то је појам *солидарности*. Она је неопходна како би се пружио отпор неолибералној верзији глобализације и „национализму суверенитета“, и то на више нивоа: солидарност према сиромашним појединцима и групама, затим солидарност према малим и слабијим државама, али и солидарност са онима који се ненасилно боре за своја права и против репресије и експлоатације. Посебно, заговарамо солидарност са члановима „мировне коалиције“ и подржавање напора друштвених покрета, појединаца и група који указују на путеве превенције сукоба, на методе задовољења материјалних потреба, могућности заштите климе и биодиверзитета, слободе Интернета итд. Једноставно речено, коалиција свих оних друштвених снага који заступају исте или сличне вредности нема наде да успе уколико се они међусобно се потпомажу. Мировне студије имају одговорност, као нормативна дисциплина, да све наведене врсте солидарности промовишу.

У нашем моделу, користили смо радове савремених космополита – понајвише Дејвида Хелда (за „мировну инфраструктуру“), Џилијен Брок (о начину гаранције задовољења материјалних потреба у форми универзалног основног дохотка), Томаса Погеа (у погледу филозофске основе о моралној једнакости, али и конкретних идеја, нпр. о универзалној здравственој заштити), Квамеа Апије (за прихватање значаја идентитета, што је отелотворено у Дому држава и Дому народа као трећем дому Генералне скупштине), Улриха Бека (за методолошки индивидуализам и идеје о новој, космополитској социологији). Тај модел, међутим, ни сам није довољно разрађен, а далеко од тога да је једини или најбољи који се може осмислити. Ради се само о једном могућем моделу у оквиру једног од могућих космополитских приступа спречавању сукоба, до кога смо дошли проучавањем литературе и размишљањем о недостацима актуелних механизма спречавања сукоба. И поред његове недовршености, сматрамо да представља одређени допринос расправи о алтернативним визијама светског поретка, из домена мировних студија као дисциплине чија релевантност мора бити обновљена. Највећи недостатак модела који смо понудили јесте нејасна динамика његовог успостављања и модификације кроз време, односно, сувише велики број непознатих у погледу његовог развоја. Сходно томе, убудуће би нарочита пажња требало да буде поклоњена проблему фазног развоја изложеног модела, који би се морао даље разрађивати. Наиме, веома је сложен задатак, из данашње перспективе, конструисати различите фазе кроз које би он прошао или морао да прође пре него што буде отелотворен као заокружен систем. С тим у вези, његов потпуни облик се може замислити, али тачан пут којим се до тог облика долази остаје нерасветљен, јер се свака могућа промена или направљен избор у раним фазама његове имплементације рефлектује на наредне кораке и правце његовог опстанка и учвршћивања. Чини се да овај хендикеп тешко може бити у целости превазиђен у садашњим оквирима. Међутим, то не значи да није могуће детаљније се фокусирати на то питање, што би се понајпре могло учинити алгоритамским представљањем могућих сценарија успостављања нашег космополитског модела, уз указивање на преломне тачке и „раскрснице“ на том путу. У концепцији овог рада није било довољно простора нити је у истраживању било времена и потребе да се то учини, али овај задатак свакако треба да буде на агенди даљих истраживања.

И поред проблема апстрактности који се пред истраживача постављају када он хипотетише о космополитским моделима поретка, мислимо да подухват

представљања једног таквог модела итекако има смисла, будући да само кроз понуду алтернативних верзија поретка све релевантне друштвене снаге могу имати *одређену идеју* о томе куда њихове акције треба да воде. Зато модели космополитске демократије (којих на срећу не мањка, али их опет по нашем мишљењу има мање него што је потребно) треба да буду допуњавани предлозима за спречавање сукоба и институционалним унапређењима који би то спречавање омогућили. Осим тога, једна од кључних претпоставки од којих смо кренули, а коју смо разрадили у аргументацији, јесте да мировне студије треба да обухвате и кандидовање нових модела поретка, футуристичких па чак и утопијских елемената, како се не би претвориле у „нормалну науку“ која губи своју критичку оштрицу и сукобима приступа само из тренутне позиције и из задатих оквира. Штавише, и чисто спекулативна наука, иако често на граници са филозофијом и методолошки упитна, када има одређена упоришта у реалности и добро аргументоване теоријске основе може довести до напретка, а коначно и до промена до којих ангажована наука треба да доведе. Дакле, када хиљаде аутора анализирају светски поредак и стратегијска сучељавања великих сила, њихову снагу, оружје, интересе и сфере утицаја, не може бити несувисло да се један број критичких аутора позабави и замишљањем и предлагањем другачијих врста поретка. Сматрамо да је управо то задатак аутора у области мировних студија, који су, природом своје дисциплине, окренути будућности и нису ограничени на приступ који потиче из доминантног погледа на свет базираног на моћи.

Становиште које бранимо може се нападати из више праваца. Најпре, може се критиковати јер већина изреченог једноставно није оповргљива, па се може довести у питање научни карактер наших разматрања. Не улазећи у расправе о филозофији науке, можемо рећи да је предмет истраживања од којег се кренуло таквог карактера да тезе по дефиницији нису оповргљиве. Чак и да тај приступ није у ужем смислу научни, значајно је да се њиме бавимо, било га назвали политичком филозофијом, друштвено-ангажованим радом или теоријским деловањем на који год начин. Наш приступ је нормативан, као што је и дисциплина мировних студија нормативна дисциплина, у смислу да се бави оним што треба да буде. У мери у којој мировне студије нису вредносно неутралне, то није случај ни са нашим радом. Сматрамо да је легитимно и важно следити нормативан приступ (који је отворено на страни ненасиља), да би се осветлиле могућности превазилажења очигледних мањкавости (како академије, тако и практичне политике) из прошлости, уз задржавање свести да теме о којима се расправља не подлежу експериментима и сличним аналитичким поступцима, нити дозвољавају откривање каузалности. Изложено истраживање у виду визије, односно конструкције модела спречавања сукоба представља један прилог изласку мировних студија из чисто конзервативних оквира и надилажењу анализе конкретних сукоба у корист расправе о њиховим глобалним узроцима. Као што смо настојали показати у другом поглављу, мировне студије су у суштини космополитски подухват, али је потребно вратити их тој суштини будући да су у међувремену код многих аутора изгубиле из фокуса „ширу слику“ и концентрисале се на периферне и географски и идејно уско постављене феномене.

Од препорука за практично деловање које смо желели да формулишемо на основу истраживања, као незаобилазна тачка издваја се супротстављање ономе што смо назвали „национализам суверенитета“. Ова врста национализма представља најмоћнијег противника успостављању космополитског поретка, а тиме и

успостављању одговарајуће архитектуре за спречавање сукоба глобалних размера. У мери у којој мировни покрети и мировни радници успеју да усмере социјалне капацитете у појединачним државама да се тој идеологији и пракси одупру зависиће и степен ризика од глобалних сукоба. Ако се у томе не успе, што је сасвим могући развој догађаја, онда се таква „мировна коалиција“ мора помирити са чињеницом да ће реалан ризик за насиље глобалних размера са неизвесним последицама не само увек постојати, већ и да се (с обзиром на постојеће трендове) лако може увећати. Тада би постало јасно, чак и онима код којих то сада није случај, да је (шире посматрано) дисциплина мировних студија у практичном смислу постала непоправљиво ирелевантна. За скептике, она је то увек и била, али се ипак могу навести њена хладноратовска достигнућа (бартоновска парадигма „решавања проблема“, галтунговско „структурално насиље“ и друге идеје које су подривале неједнакости и неправде блоковског система), док постхладноратовски резултат није вредан помена.

У последњој фази израде дисертације, свет је задесила пандемија болести коју изазива корона вирус (COVID-19). У ситуацији анархије, државе су почеле да се такмиче за ретке ресурсе (респираторе, медицинску опрему, заштитне маске), и хаотично и нерационално понашање становништва али и многих руководства постало је више него видљиво. Показало се да у ситуацији кризе, многе од успостављених међународних организација не могу да помогну, јер немају начина да приморају државе на одређени поступак, па се популација у бројним земљама окретала искључиво својој држави; дошло је до извесне ренесансе државне моћи што је одговарало очекивањима и надама десничарских и суверенистичких покрета. Међутим, управо су међународна солидарност и међународна сарадња спасле бројне нације од потпуног здравственог и социјалног колапса. Билатерална сарадња се одвијала, и то хитно у и великим количинама, јер је било евидентно да ниједна држава није сасвим самостална у одговору на кризу. Да није било помоћи Кине, нпр. власти Србије би имале огромних потешкоћа да обезбеде основна медицинска средства. Било да се ради о производњи апарата за механичко дисање, антивирусних супстанци или обичних хируршких рукавица, чак ни највеће државе нису могле да правовремено и у довољним количинама обезбеде све што је потребно да се на пандемију адекватно одговори, већ су морале да траже подршку у иностранству, да моле, купују, зајме, превозе, примају и донирају неопходну робу. Најмоћнија држава света претрпела је и највеће људске губитке – то је крунски показатељ да државе нису спремне да се носе са иоле значајнијим проблемом који би их задесио. Можемо се само питати шта би се десило да дође до сукоба глобалних размера, или просто до пандемије вируса са већом смртношћу. Хиљаде, а вероватно и милиони недужних би страдали само због тога што власти њихове државе нису способне да нешто набаве или немају на располагању неку робу, услугу или стручни кадар. Ситуација би и у актуелној пандемији била још трагичнија да не постоји Светска здравствена организација, као и да не постоје технолошке могућности да се размере пандемије синхронизовано прате уз помоћ нових технологија (Интернет и базе података, које у великој мери подсећају на статистичке станице које су предвиђене у нашем моделу). Дакле, човечанство је на примеру једне глобалне пандемије вируса (релативно ниске смртности) практично доказало да не поседује међународне механизме који би према потребама и приоритетима расподелили оскудне ресурсе, већ су становништва препуштена својим властима. На тај начин, да ли ће појединци и групе преживети или не одлучује само случајност њиховог рођења, где је само питање коинциденције да ли сте у Немачкој, Мексику,

Канади, Индији, Кини или на Новом Зеланду. Зато одговор на неке будуће кризе не лежи у враћању надлежности и фокуса на појединачне државе (јер ће већина светског становништва на тај начин остати неправедно запостављена, поред тога што ни оне снажније државе неће моћи да се побрину за све своје грађане), већ у чвршћем повезивању и јачању надржавних институција, које ће моћи да непристрасно и ефикасно одговоре на будуће природне и социјалне изазове.

О историји космополитске идеје писали су и пишу многи, и део који је у раду био њој посвећен стога не представља оригиналан допринос. Али, довођење у везу космополитске идеје са мировним студијама знатно је рећи предмет истраживања. У том смислу, начин на који је историја идеје изложена, а који кулминира савременим заступницима чија учења могу бити од користи за превладавање кризе дисциплине, контекстуално добија на важности. То је нарочито случај уколико се прихвати теза о потреби за утемељењем “пете генерације теоретичара решавања сукоба”, која би (по Миалу, Вудхаусу и Рамсботаму) требало да развија космополитски приступ сукобу као друштвеном феномену. Овај рад се у одређеној мери дотакао поменуте теме, и представља допринос мапирању простора који би рад поменуте пете генерације теоретичара требало да заузима. Треба истаћи да се ради о појму пете генерације онакве каквом смо је ми разумели и препознали, што не мора нужно да одговара начину на који је она замишљена код поменутих аутора или код других аутора унутар дисциплине. Међутим, будући да се у литератури за сада препознају тек обриси садржаја пете генерације решавања сукоба, сматрамо да је заснивање једне космополитске теорије спречавања сукоба глобалних размера користан прилог уз репозиционирање и освежавање мировних студија. Према томе, померање жиже интересовања дисциплине, које су предложили неки од њених најрелевантнијих аутора, захтева различите теоријске доприносе од којих један може бити истраживање које смо спровели. Имајући у виду да на српском говорном подручју и у истраживачким оквирима наше, па и неких од суседних земаља, готово и да нема других радова на ту тему, чак и оваква недовршена теоријска скица показује своју вредност и уврштава домаћу академску заједницу у оквиру ширег академског подухвата осмишљавања даљег развоја мировних студија.

Претпостављамо да ће критичари најснажније замерке упутити делу рада који се тиче светске државе, односно чињеници да смо бранили становиште да космополитски модел спречавања сукоба најбоље функционише под окриљем једне државе. У том погледу, не само реалисти, националисти и суверенисти свих врста, већ и мислиоци десне провенијенције (који ће у томе засигурно видети елементе „новог светског поретка“), мултикултуралисти, религијски или традиционални аутори (који би могли препознати „долазак Антихриста“, екуменизацију и губљење идентитета) могу веома брзо одбацити понуђени модел. С друге стране, и поједини левичари (нпр. сви који су колективисти или подржавају државоцентризам), класични либерали и анархисти (који инсистирају на „минималној држави“ или на потпуном одсуству државе) и бројни други теоретичари недвосмислено би се противили изнетим закључцима. И поред тога, након увида у литературу из различитих области и вишегодишње размишљање о предусловима за спречавање сукоба глобалних размера, нисмо пронашли убедљиве аргументе да би изградња светске државе по себи била погрешна са становишта мировних студија. Ова хипотеза, као ни супротна, се не може тестирати. Али, иако се космополитски приступ може спроводити и без постојања светске државе (што можемо поздравити,

пошто би резултати тих напора свакако представљали напредак у односу на постојећи поредак), аргументи у корист њеног успостављања изгледају убедљивији. Наиме, тек у ситуацији кад би постојала јединствена светска држава (која је у основи ништа друго него монопол организоване силе), могло би се са сигурношћу тврдити да појединачне државе не би могле злоупотребљавати свој положај у међународном систему и чињеницу да не постоји надржавна власт која их може приморати на одређено понашање. Разуме се, могуће је да светска држава злоупотреби свој доминантан положај (чему се са правом треба супротстављати), али то ће зависити управо од карактера те државе, модуса њеног успостављања и механизма контроле које обухвата. Не постоји никаква нужност у томе да би се светска држава понашала неправедно или прерасла у тоталитарни, ауторитарни или било који други „лош“ поредак. Али постоји извесност у томе да, док је међународни поредак заснован на фикцији апсолутног државног суверенитета, ризик од сукоба глобалних размера остаје константа. И не само то, већ, као што смо у првом поглављу нагласили, постојећи поредак очигледно је неправедан према великом проценту светске популације чак и без обзира на то да ли ће до сукоба глобалних размера доћи или не. Сходно томе, љубоморно чувати актуелни угњетавачки поредак од неког будућег, зато што он *може* бити још опаснији (а притом су аргументи за то често ништа друго до циљане аналогije) није рационална стратегија.

Мировне студије, као дисциплина изворне једнакости људских бића, географску јединственост планете у крајњој инстанци морају прихватити као базу за своје деловање, као што то чини и космополитизам по себи. Та чињеница географске јединствености има логично исходиште у изградњи јединственог поретка. У супротном, постојали би велики теоријски проблеми да се одбрани основна претпоставка о истој вредности људских достојанстава, а, ако она није одбрањена, онда говоримо о идеологијама неједнакости, из чијих редова потичу и фашистичке, расистичке, колонијалне идеологије. Стога сви сукоби, па и сукоби глобалних размера – без обзира на њихов обим и значај, са становишта човечанства представљају *унутрашње* сукобе. Да би се они спречили или обуздали, морају постојати механизми који то својство „унутрашњости“ третирају и који на њега одговарају. Како би ти механизми били демократски, а не империјални, они треба да садрже космополитске елементе. Зато мировне студије, као дисциплина основана да се бави решавањем сукоба и претпоставкама мира, треба много већи нагласак да стави на идеју космополитизма и теоријско увезивање са космополитском традицијом. У противном, бављење конкретним сукобима без критике општег контекста и без нуђења алтернативних визија поретка мировне студије претвара у „обичну науку“ коју мало ко познаје и која има веома ограничен утицај, тј. у науку неспособну да идентификује, охрабри и подржи реалне социјалне снаге које би требало да изнесу жељену политичку промену.

На примерима Другог светског рата, као и на хипотетичком примеру Трећег светског рата, у мери у којој то дозвољавају противчињеничка анализа и хипотетички конструкт, изнесени су аргументи у прилог тези да би космополитски модел спречио сукоб глобалних размера, како у смислу да се он као глобалан не би ни десио, тако и у смислу да би страдања била умањена. Овде су закључци толико јасни да готово постају очигледни па и готово тривијални; зато је већи проблем објаснити како би тај модел могао бити успостављен него да ли би представљао побољшање у односу на постојеће стање. Ми смо дали одређене назнаке модуса

успостављања таквог модела, али то није ни приближно довољно. Из наведеног разлога, неопходно је посебно детаљна и дуготрајна истраживања посветити овом питању, које, међутим, није било у главном фокусу овог истраживања. Тај је фокус био посвећен дефинисању појма космополитског модела спречавања сукоба и његовим „смештањем“ у одговарајуће оквире мировних студија.

Космополитска теорија правде је још један незаобилазан чинилац космополитског модела спречавања сукоба, и ми смо настојали да одређене ауторе који се њоме баве уврстимо у наша разматрања, пре свега из разлога што под спречавањем сукоба у ширем смислу подразумевамо деловање на њихове узроке. Увођењем категорије правде, као „прве врлине друштвених установа“ (Ролс) мировне студије позајмљују налазе политичке филозофије (у којој данас различите теорије правде заузимају релативно значајно место) и оснажују своју нормативну основу. Поред неинституционалног, тј. нормативног значаја, увођење космополитске теорије правде корисно је и у институционалној димензији модела спречавања сукоба, јер практичне политике изведене из теорије правде морају наћи своје место у „мировој инфраструктури“ космополитског модела поретка. На тај начин, не само да мировне студије бивају увезане са традицијом космополитског мишљења, већ и са теоријама правде као подоблашћу политичке филозофије, што је до сада ретко био случај. Наравно, обимнија и озбиљнија истраживања у овом правцу би тек требало да уследе. Уједно, попут теорије правде, и одговарајућа теорија права мора добити своје место у расправама о моделима спречавања сукоба. Иако смо се, као и већина аутора унутар дисциплине, приклонили схватању да се сукоби решавају ослањањем на потребе а не на права, сматрамо да модел поретка мора обухватати и властиту правну конструкцију. Због тога смо поставили обресе космополитског права, које, пак, управо почива на гаранцији задовољења људских потреба. Космополитско право, превасходно као право изнад држава и својеврсно „глобално уставно право“ (па и много више од тога, тј. кроз различите одлуке глобалних тела) основни је инструмент за превазилажење државоцентричности као хендикепа постојећег поретка. Но, праву у предложеном моделу, а и у нашем разумевању друштвене стварности, претходи политика, која треба да створи услове да би оно могло да буде формулисано и примењивано. Стога циљ практичног деловања мировних радника, покрета и организација остаје политички, а то је циљ да се поредак обликује на начин да онемогући или бар умањи насиље, по препорукама мировних студија али и мимо њих.

Космополитски модел спречавања сукоба (у предложеној форми Савеза човечанства, па ни у некој другој сличној форми) можда никада неће бити устројен. Ипак, било да то буде случај или не, оцењујемо да је важно да се спроводе теоријска истраживања у том смеру. Такође, не постоји погоднија дисциплина кроз коју би таква истраживања требало да буду спровођена (овде изузимамо књижевност или филозофију које нису науке), а да то нису мировне студије. Наравно, читава палета друштвених наука мора и треба да буду укључена у тако сложен интердисциплинарни подухват као што је спречавање сукоба, али, имајући у виду да су се мировне студије етаблирале као научна дисциплина која се бави претпоставкама мира, потпуно је логично да се управо у тој области, или макар делом у тој области поменути интердисциплинарни подухват реализује. Намеравали смо да овај рад буде скроман допринос том циљу и читаоца упућујемо на даље студије и анализе.

ЛИТЕРАТУРА

Штампани извори

- Achcar, Gilbert, *Marxism, Orientalism, Cosmopolitanism*, Saqi Books, 2013;
- Anderson-Gold, Šeron, Kosmopolitizam: globalno upravljanje bez globalne države, u: *Svetska vlast*, urednici Petar Bojanić i Jovan Babić, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 247-259;
- Anheier, Helmut, Glasius, Marlies and Kaldor, Mary, editors, *Global Civil Society 2001*, Oxford University Press, 2001;
- Appiah, Kwame Anthony, Cosmopolitan Patriots, *Critical Inquiry*, Vol. 23, No. 3, Front Lines/Border Posts (Spring 1997);
- Appiah, Kwame Anthony, *The Ethics of Identity*, Princeton University Press, 2005;
- Archibugi, Daniele, Immanuel Kant, Cosmopolitan Law and Peace, *European Journal of International Relations*, Vol. 1, No 4, 1995;
- Attack, Iain, Peace Studies and Social Change: The Role of Ethics and Human Agency, Policy&Practice, *A Development Education Review*, Issue 9, Autumn 2009;
- Avruch, Kevin, Black, W. Peter, A Generic Theory of Conflict Resolution: A Critique, *Negotiation Journal*, Vol. 3, Issue 1, Plenum Publishing Corporation, Wiley-Blackwell, Malden, MA, USA, January 1987, pp. 87-96;
- Avruch, Kevin and Black, Peter, Conflict Resolution in Intercultural Settings: Problems and Prospects, in: Sandole D. and Van der Merwe, H. (eds.), *Conflict Resolution Theory and Practice - Integration and Application*, Manchester University Press, Manchester, 1993, pp. 131-145.
- Avruch, Kevin, Type I and Type II Errors in Culturally Sensitive Conflict Resolution Practice, *Conflict Resolution Quarterly*, Vol. 20, N° 3, Wiley Periodicals Inc., Wilmington, DE, USA, Spring 2003;
- Baban, Feyzi, *Cosmopolitanism, Modernity and Political Community*, TIPEC Working Paper 03/8, Trent International Political Economy Centre, Trent University, Peterborough, Canada, 2003;
- Babić, Jovan, Svetska vlast: da li nam je potrebna, da li je moguća, i šta sve može da znači?, u: *Svetska vlast*, urednici Petar Bojanić i Jovan Babić, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 11-23;
- Baur, Philipp, The Peace Movement and the Second Cold War: European and Transatlantic Perspectives, Conference Report, *Bulletin of German Historical Institute*, Vol. 47, 2010, pp. 113-118;
- Beck, Ulrich, Critical Theory of World Risk Society: A Cosmopolitan Vision, *Constellations*, Vol. 16, No 1, 2009;

- Beck, Ulrich, *The Cosmopolitan Condition: Why Methodological Nationalism Fails*, *Theory, Culture and Society*, Vol. 24, No 7-8, 2007, pp. 286-290;
- Beck, Ulrich, *The Cosmopolitan Manifesto*, *New Statesman*, Vol. 127, Issue 4377, 20.03.1998;
- Beck, Ulrich, *The Cosmopolitan Society and Its Enemies*, *Theory, Culture & Society*, Vol. 19, No 1-2, 2002;
- Beck, Ulrich and Sznaider, Natan, *Unpacking cosmopolitanism for the social sciences: A research agenda*, *The British Journal of Sociology*, Vol. 61, Issue Supplement S1, London School of Economics and Political Science, Blackwell Publishing Ltd., Malden, MA, 2010, pp. 381-403;
- Beitz, Charles, *Political Theory and International Relations*, Princeton University Press, NJ, 1999;
- Bell, Wendell, *The Clash of Civilization and Universal Human Values*, *Journal of Future Studies*, Vol. 6(3):1, February 2002, pp. 1-20;
- Birnbaum, Simon, *Radical liberalism, Rawls and the welfare state: justifying the politics of basic income*, *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, Vol. 13, No 4, 2010, pp. 495-516;
- Botes, Johannes, *Graduate Peace and Conflict Studies Programs: Reconsidering Their Problems and Prospects*, *Conflict Management in Higher Education Report*, Vol. 5, No 1, 2004;
- Boulding, Kenneth, *Future Directions in Peace and Conflict Studies*, In: Burton J., Dukes F. (eds), *Conflict: Readings in Management and Resolution*, The Conflict Series. Palgrave Macmillan, London, 1990;
- Брох, Херман, *Мисли о политици*, Филип Вишњић, Београд, 2000;
- Bunić, Dragan, *Svetska federacija*, Izdavačka kuća „Prometej“, Novi Sad, 2016;
- Burton, W. John, *Conflict: Resolution and Provention*, St. Martin's Press, New York, 1990;
- Burton, John W. and Sandole, J.D. Dennis, *Expanding the Debate on Generic Theory of Conflict Resolution: A Response to a Critique*, *Negotiation Journal*, Vol. 87, No 3, January 1987, pp. 87-96;
- Brock, Gillian, *Global Justice: A Cosmopolitan Account*, Oxford, UK: Oxford University Press, 2009;
- Brown, Wallace Garrett and Held, David, eds, *Cosmopolitanism Reader*, Polity Press, 2010;
- Cabrera, Luis, *Political Theory of Global Justice, A Cosmopolitan Case for the World State*, Routledge, London, New York, 2004;
- Cai, Congyan, *New Great Powers and International Law in the 21st Century*, *The European Journal of International Law* Vol. 24 no. 3 EJIL, Published by Oxford University Press on behalf of EJIL Ltd, 2013: 755-795;

- Castells, Manuel, Informationalism, Networks and Network Society: A Theoretical Blueprint, in: Castells, Manuel, editor, *The Network Society: A Cross-Cultural Perspective*, Edvard Edgar Publishing Inc, 2004, pp. 3-48;
- Cavallar, Georg, Cosmopolitanism in Kant's Philosophy, *Ethics & Global Politics*, Vol. 5, No 2, 2012;
- Chadwick, Andrew, Web 2.0: New Challenges for the Study of E-Democracy in an Era of Informational Exuberance, *I/S: A Journal of Law and Policy for the Information Society*, Vol. 5, No 1, 2009, pp. 9-41;
- Chandler, David, New Rights for Old? Cosmopolitan Citizenship and the Critique of State Sovereignty, in: *Political Studies*, Vol. 51, 2003, pp. 332-349;
- Chayes, Abram, Handler Chayes Antonia, *The New Sovereignty: Compliance with International Regulatory Agreements*, Harvard University Press, 1995;
- Chen, Xunwu, Introduction: the boundary of our nation can only be measured by the sun: cosmopolitanism and humanity, *Journal of East-West Thought*, Open Internet Journal, Vol. 4, No 2, 2012, pp. 1-8;
- Chernilo, Daniel, A Quest for Universalism: Re-Assessing the Nature of Classical Social Theory's Cosmopolitanism, *European Journal of Social Theory*, Vol. 10, N° 1, Sage Publications, 2007, pp. 17-35;
- Chernilo, Daniel, Cosmopolitanism and Social Theory, Chaper 27 in: Turner, Bryan, (ed.), *The New Blackwell Companion to Social Theory*, Blackwell Publishing Ltd., Malden, MA, 2009, pp. 533-551;
- Chimni, B.S, International Institutions Today: An Imperial Global State in the Making, *European Journal of International Law*, Vol. 15, No 1, 2004, pp. 1-37;
- Cincotta, Richard, Engelman, Robert, Anastasion, Daniele, *The Security Demographic: Population and Civil Conflict after the Cold War*, Population Action International, 2003;
- Clavin, Patricia, and Wessels, Jens-Wilhelm, Transnationalism and the League of Nations: Understanding the Work of Its Economic and Financial Organisation, *Contemporary European History*, Vol. 14, No 4, 2005, pp. 465-492;
- Cohen, Jean, *Globalization and Sovereignty: Rethinking Legality, Legitimacy and Constitutionalism*, Cambridge University Press, 2012;
- Cohen, Robin, *Transnational Social Movements: An Assessment*, WPTC-98-10, Paper to the Transnational Communities Programme Seminar held at the School of Geography, University of Oxford, 1998;
- Couton, Philippe, Lopez, Julian Jose, Movement as Utopia, *History of the Human Sciences*, Vol. 22, Issue 4, 2009, pp. 93-121;
- Cremin, Hilary, Peace Education Research in Twenty.First Century: Three Concepts Facing Crisis or Opportunity, *Journal of Peace Education*, Version Online, 2015;
- Dallmayr, Fred, Cosmopolitanism: In Search of Cosmos, *Ethics & Global Politics*, Vol. 5, No. 3, 2012;
- Davenport, Christian, *How Social Movements Die: Repression and Demobilization of the Republic of New Africa*, Cambridge University Press, 2015;

- Delanty, Gerard, *The Cosmopolitan Imagination: The Renewal of Critical Social Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 2009;
- Della Porta, Donatella and Tarrow, Sidney, Transnational Processes and Social Activism: An Introduction, in: Della Porta, Donatella and Tarrow, Sidney, editors, *Transnational Protest and Global Activism*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc, Oxford, UK, 2005, pp. 1-21;
- De Waal, Alex and Omaar, Rakiya, Can Military Intervention Be Humanitarian?, in: *Middle East Report* No 187, Vol. 24, 1994;
- Douzinas, Costas, *Human Rights and Empire: The Political Philosophy of Cosmopolitanism*, Routledge-Cavendish, Abingdon, UK, 2007;
- Downing, John, Social Movements Theories and Alternative Media: An Evaluation and Critique, *Communication, Culture and Critique*, Issue 1, 2008, pp. 40-50;
- Dress, Tobi, *Designing a Peacebuilding Architecture: Taking a Systems Approach to the Prevention of Deadly Conflict*, NGLS Development Dossier, United Nations, Geneva and New York, 2005;
- Dube, Donwel, and Makwerere, David, Zimbabwe: Towards a Comprehensive Peace Infrastructure, *International Social Journal of Humanities and Sciences*, Vol. 2, No 18, Centre for Promoting Ideas (CPI), New York, 2012, pp. 297-307;
- Duerr, Glen, Huntington vs. Mearsheimer vs. Fukuyama: Which Post-Cold War Thesis is Most Accurate?, in: *The Clash of Civilizations - 25 years on: A multidisciplinary appraisal*, edited by Orsi, Davide, E-International Relations, Bristol, England, 2018, pp. 76-86;
- Dufek, Pavel, Why strong moral cosmopolitanism requires a world state, *International Theory*, Vol. 5, No 2, 2013, pp. 177-212;
- Dupont, Martin, *The North-South Conflict and Its Implications for U.S. National Security*, Executive Research Project S91, The Industrial College of the Armed Forces, National Defence University, Fort McNair, Washington, 1993;
- Džuverović, N, Stojadinović, M. i Tepšić, G, *Studije mira*, u: M. Lipovac i D. Živojinović, urednici, *Međunarodna bezbednost - Teorijski pristupi*, Fakultet bezbednosti i Centar za proučavanje bezbednosti, Beograd, 2014;
- Eleftheriadis, Pavlos, Cosmopolitan law, *European Law Journal*, Vol. 9, No 2, April 2003, Oxford, United Kingdom, pp. 241-263;
- Faulconbridge, J & Beaverstock, J, Globalization: interconnected worlds, in: Holloway, S, SP Rice, Valentine & Clifford, N (eds), *Key concepts in Geography (2nd edition)*, Sage, London, 2009: 331-343;
- Feldman, Noah, Cosmopolitan Law, *The Yale Law Journal*, Volume 116, 2007;
- Gabay, Clive, Anarcho-cosmopolitanism: the universalisation of the equal exchange, *Global Society*, Vol. 22, No 22, 2008, pp. 197-216;
- Гајић, Александар, Светска криза и светска држава у концепцији Жака Аталија, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, бр. 153, 2015, стр. 699-710;

- Galtung, Johan, *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*, PRIO, SAGE Publications, London, 1996;
- Gasper, Des, Needs and Human Rights, in: C. Smith & C. Van den Anker (eds.), *The Essentials of Human Rights*, Hodder & Stoughton, London, 2005, pp. 269-272;
- Gentry, Caron, Religion: Peace through Non-Violence in Four Religious Traditions, in: Oliver Richmond, Sandra Pogodda, Jasmin Ramović (eds.), *The Palgrave Handbook of Disciplinary and Regional Approaches to Peace*, Palgrave&MacMillan, 2016;
- Giugni, Marco, Peace Movements, *International Encyclopedia of the Social & Behavioural Sciences*, Second Edition, Vol. 17, Oxford, Elsevier, 2015, pp. 643-647;
- Giugni, Marco, *Social Protest and Policy Change: Ecology, Antinuclear and Peace Movements in Comparative Perspective*, Rowman and Littlefield Publishers, Inc, Oxford, UK, 2004;
- Glassman, Jim, Park Bae-Gyoon, Choi, Young-Jin, Failed Internationalism and Social Movement Decline: The Cases of South Korea and Thailand, *Critical Asian Studies*, Vol. 40, No 3, 2008, p. 339-372;
- Goldstone, Jack, Population and Security: How Demographic Change Can Lead to Violent Conflict, *Journal of International Affairs*, Vol. 56, No 1, 2002, pp 3-22;
- Gourevitch, Alex, Stanczyk, Lucas, The Basic Income Illusion, *Catalyst*, Vol. 1, Issue 4, 2018;
- Groff, Linda, Smoker, Paul, Spirituality, Religion, Culture and Peace: Exploring the Foundations for Inner/Outer Peace in the Twenty-First Century, *The International Journal of Peace Studies*, Vol 1, No 1, January 1996;
- Guttmann, Amy, Democratic citizenship, u: Nussbaum Martha C. & Cohen J. (editors), *For love of country: Debating the limits of patriotism*, Beacon Press, Boston, 1996, pp. 66-71;
- Habermas, Jirgen, *Postnacionalna konstelacija - politički eseji*, Otkrovenje, Beograd, 2002;
- Hadil, Mohamed, Moosa, Elayah, Lau, Schuplen, *Yemen between the Impact of the Climate Change and the Ongoing Saudi-Yemen War: A Real Tragedy*, GPBC and CIDIN, Radboud University Sana'a , November 2017;
- Hamilton, Lawrence, *The political philosophy of needs*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2003;
- Hardt, Michael and Negri, Antonio, *Empire*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, UK, 2000;
- Harvey, David, *The Condition of Postmodernity: An Enquiry into the Origins of Cultural Change*, Blackwell Publishers, USA, 1990;
- Held, David, *Democracy and the World Order: From the Modern State to Cosmopolitan Governance*, Stanford University Press, 1995;
- Held, Dejvid, *Demokratija i globalni poredak: od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*, Filip Višnjić, Beograd, 1997;
- Held, David, *Cosmopolitanism: Ideals and Realities*, Polity Press, 2010;

- Hobson, John, M, *The State and International Relations*, Cambridge University press, 2000;
- Hofmann, Frank, G, *Conflict in the 21st century: The rise of Hybrid wars*, Potomac Institute for Policy Studies, Arlington, Virginia, 2007;
- Hofman, Stenli, Svetska vlast: prevazilaženje utopije, u: *Svetska vlast*, urednici Petar Bojanić i Jovan Babić, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 41-50;
- Hopp-Nishanka, Ulrike, Giving Peace an Address? Reflections on the Potential and Challenges of Creating Peace Infrastructure, in: Barbara Unger, Stina Lindström, Katrin Planta and Beatrix Austin (eds.), *Peace Infrastructures – Assessing Concept and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, No. 10, Berghof Foundation, Berlin, 2012;
- International Peace Academy, *The Infrastructure for Peace in Africa. Assessing the Peacebuilding Capacity of African Institutions*, A Report Submitted by the Africa Program of the International Peace Academy to the Ford Foundation, coordinated by Monica Juma, International Peace Academy, New York, 2002;
- Јованов, Илија, Повратак ка изворном значењу појма суверенитета, *Žurnal za kriminalistiku i pravo*, 2015, стр. 149-161;
- Kahler, Miles, Lake, David, *Economic Integration and Global Governance: Why so little Supranationalism?*, Paper prepared for the Workshop on Explaining Global Regulation, University College, Oxford, UK, 2006;
- Kaldor, Mary, In Defence of New Wars, *Stability*, 2(1): 4, 2013: 1-16;
- Kaldor, Mary, *The Idea of Global Civil Society*, International Affairs, Vol. 79, No 3, 2003, pp. 583-593;
- Kamminga, Menno, Cosmopolitan Europe? Cosmopolitan justice against EU-centredness, *Ethics&Global Politics*, Vol. 10, No 1, 2017, pp. 1-18;
- Kant, Imanuel, *Um i sloboda* (spisi iz filozofije istorije, prava i države), Velika edicija ideja, Beograd, 1978;
- Kapstein, Ethan & Milanović, Branko, Odgovor na globalizaciju – Socijalna politika u novim tržišnim ekonomijama, *Revija za socijalnu politiku* (Online), Svezak 9, Broj 1, 2002;
- Karacasulu, Nilüfer, Karakir, İrem Aşkar, Cosmopolitan-Communitarian Dichotomy: Towards a Third Way?, *İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 2, 2015, pp. 21-48;
- Kavada, Anastasia, Collective Action and the Social Web: Comparing the Architecture of Avaaz.org and Opensf.net, in: Carpentier, Nico, Pruulman-Vengerfeldt, Pille, Kilborn, Richard, Olsson, Tobias, Nieminen, Hannu, Sundin, Ebba and Nordenstreng, Kaarle, editors, *Communicative Approaches to Politics and Ethics in Europe*, Tartu University Press, 2009, pp. 129-141;
- Kavada, Anastasia, Engagement, Bonding and Identity Across Multiple Platforms: Avaaz on Facebook, YouTube and MySpace, *MedieKultur - Journal of Media and Communication Research*, Vol. 52, 2012, pp. 28-48;

- Kaufmann, Eric, The rise of cosmopolitanism in the 20th century West: A comparative-historical perspective on the United States and European Union, *Global Society*, Vol. 17, No 4, 2003;
- Kegli, Čarls, Jr & Vitkof, Judžin, *Svetska politika – trend i transformacija*, Centar za studije jugoistočne Evrope, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Diplomatska akademija Ministarstva spoljnih poslova Srbije i Crne Gore, Beograd, 2004;
- Kenrick, Douglas, Griskevicius, Vladas, Neuberg, Steven, Schaller, Mark, Renovating the Pyramid of Needs: Contemporary Extensions Built Upon Ancient Foundations, *Perspect Psychol Sci*, Vol. 5, No 3, May 2010, pp. 292-314;
- Khatun, Nadira, Citizen Activism and Internet Campaigns: A Study of Mediation, *International Journal of Interdisciplinary and Multidisciplinary Studies (IJIMS)*, Vol. 3, No 1, 2015, pp. 10-17;
- Kjeldahl, M. Trine, *Prudential Theory, Visionary Praxis: Raymond Aron, Advisor of the Prince and Enlightened Philosopher*, Paper presented at the workshop "International Relations in Europe: Concepts, Schools and Institutions", 28th Joint Session of Workshops of the European Consortium for Political Research, Copenhagen, Denmark, April, 2000;
- Kleingeld, Pauline, *Kant and Cosmopolitanism: The Philosophical Idea of World Citizenship*, Cambridge University Press, 2012;
- Kloos, Julia, Gebert, Niklas, Rosenfeld, Therese and Renaud, Fabrice, *Climate Change, Water Conflicts and Human Security: Regional Assessment and Policy Guidelines for the Mediterranean, Middle East and Sahel*, United Nations University – Institute for Environment and Human Security, Report No 10, August 2013;
- Kolb, Robert, Geneva values and the search for peace: the eternal problem of collective security - from the League of Nations to the United Nations, *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 26, No. 4, 2007, pp. 220-225;
- Konstantakos, Leonidas, On Stoic Cosmopolitanism: A Response to Nussbaum's Patriotism and Cosmopolitanism, *Prometheus-Filosofia*, Volume 8, No 17, January-June 2015;
- Krebs, Ronald, Levy, Jack, Demographic Change and Sources of International Conflict, Chapter 3 in: *Demography and National Security*, edited by Weiner, Myron, Russell, Sharon Stanton, Berghahn Books, 2001;
- Krejg, Kembel, Svetska vlast, u: *Svetska vlast*, urednici Petar Bojanić i Jovan Babić, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str. 71-80;
- Kumar, Chetan, and De la Haye, Jos, Hybrid Peacemaking: Building National „Infrastructures for Peace“, *Global Governance*, Vol. 18, Issue 1, Lynne Rienner Publishers, Boulder, CO, 2011, pp. 13-20;
- Kumar, Chetan, Building National „Infrastructures for Peace“: UN Assistance for Internally Negotiated Solutions to Violent Conflicts, Chapter 24 in: Bartoli, Andrea and Susan Allen Nan (ed.): *Peacemaking: A comprehensive theory and practice reference*, Praeger Security International, Santa Barbara, CA, 2011, pp. 384-399;

- Kun, Tomas, *Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd, 1974;
- Kyrou, Christos, Peace Ecology: An Emerging Paradigm in Peace Studies, *International Journal of Peace Studies*, Vol. 12, No 1, Spring/Summer 2007;
- Lachapelle, Erick, Morality, Ethics, and Globalization: Lessons from Kant, Hegel, Rawls and Habermas, in: *Globalization and Political Ethics*, edited by Richard B. Day & Joseph Masciulli, Brill, Leiden, Boston, 2007;
- Lacher, Hannes, Putting the State in Its Place: The Critique of State-Centrism and Its Limits, *Review of International Studies*, Vol. 29, No 4, 2003;
- Lawson, George, A Realistic Utopia, Nancy Fraser, Cosmopolitanism and the Making of a Just World Order, *Political Studies*, Vol. 56, 2008, pp. 881-906;
- Lettevall R, Cosmopolitanism as Utopia, in: Hemer O., Povrzanović Frykman M., Ristilampi PM. (eds.), *Conviviality at the Crossroads*, Palgrave Macmillan, Cham, 2020, pp. 89-103;
- Leung, Gilbert, A Critical History of Cosmopolitanism, *Law, Culture and Humanities*, Vol. 5, 2009;
- Levy, Daniel and Sznaider, Natan, Memories of Europe: Cosmopolitanism and Its Others, Chapter 10 in: Rumford, Chris (ed.), *Cosmopolitanism and Europe*, Chicago University Press, Chicago, 2007, pp. 157-177;
- MacGinty, Roger, Hybrid Peace: The Interaction Between Top-Down and Bottom-Up Peace, *Security Dialogue*, Vol. 41, No 4, 2010, pp. 391-412;
- MacGinty, Roger, Everyday Peace: Bottom-up and Local Agency in Conflict-Affected Societies, *Security Dialogue*, Vol. 45, Issue 6, 2014, pp. 1-17;
- Marchetti, Raffaele, Models of Global Democracy: In Defence of Cosmo-Federalism, in: Daniele Archibugi, Mathias Koenig-Archibugi and Raffaele Marchetti (eds.), *Global Democracy: Normative and Empirical Perspectives*, Cambridge University Press, 2012, pp. 22-46;
- Marcos, Subcomandante, The Fourth World War has begun, *Nepantla: Views from the South*, Volume 2, Issue 3, 2001, pp. 559-572;
- Marshal, Monty, *Third World War – System, Process and Conflict Dynamics*, Roman & Littlefield Publishers Inc, Lanham, Maryland, US, 1999;
- Martinez-Zarzoso, Inmaculada, Nowak-Lehmann, Felicitas and Klasen, Stephan, *The Economic Benefits of Giving Aid in Terms of Donor's Exports*, Discussion Paper No 202, Georg-August Universität Göttingen, March 2010;
- Marullo, Sam, Meyer, David, Anti-War and Peace Movements, in: *The Blackwell Companion to Social Movements*, edited by Snow, David, Soule, Sarah and Kriesi, Hanspeter, Blackwell Publishing, 2004, pp. 641-665;
- Maus, Ingeborg, *Ljudska prava, demokratija i mir: Perspektive globalne organizacije*, Albatros plus, Beograd, 2017;

- Max-Neef, M, Elizalde, A. and Hopenhayn, M, Development and human needs, in: Paul Ekins, Manfred Max-Neef (eds.), *Real-life economics: Understanding wealth creation*, Routledge, 1992, pp. 197-213;
- Mayall, James, Sovereignty, Nationalism, and Self-Determination, *Political Studies*, XLVII, 1999: 474-502;
- Mendieta, Eduardo, From Imperial to Dialogical Cosmopolitanism, *Ethics & Global Politics*, Vol. 2, No 3, 2009;
- Miall, Hugh, Ramsbotham, Oliver and Woodhouse, Tom, *Contemporary Conflict Resolution*, Cambridge, Polity Press, Second Edition, 2005;
- Miall, Hugh, Ramsbotham, Oliver and Woodhouse, Tom, *Contemporary Conflict Resolution*, Cambridge, Polity Press, Third Edition, 2011;
- Mignolo, Walter D., The Many Faces of Cosmo-Polis: Border-Thinking and Critical Cosmopolitanism, *Public Culture*, Vol. 12, No 3, 2000;
- Miladinović, Snežana, Proces harmonizacije i unifikacije prava kao etape na putu ostvarenja Kantove ideje „kosmopolitskog prava“, *Glasnik prava*, Pravni fakultet u Kragujevcu, Godina III, Broj 1, 2012, str. 1-13;
- Milanovic, Branko, *Changes in the global income distribution and their political consequences*, presentation, Oslo, August 2018,
- Milanovic, Branko, *Global Inequality, A new approach to the Age of Globalization*, The Belknap Press of Harvard University Press, 2016;
- Mishra, Pankaj, *Age of Anger: A history of the present*, Farrar, Straus and Giroux, New York, 2017;
- Mosca, Lorenzo, *A Double-Faced Medium? The Challenges and Opportunities of the Internet for Social Movements*, European University Institute Working Papers, Max Weber Programme - MWP, No 2007/23, Florence, 2007, pp. 1-23;
- Mouffe, Chantal, Which world order: Cosmopolitan or Multipolar?, *Ethical Perspectives*, Vol. 15, No 4, December 2008, p. 453-467;
- Musschenga, Albert, Intrinsic Value as a Reason for the Preservation of Minority Cultures, *Ethical Theory and Moral Practice*, Vol. 1, 1998, pp. 211-223;
- Nadarajah, Suthaharan, Rampton, David, The Limits of Hybridity and the Crisis of Liberal Peace, *Review of International Studies*, Vol. 41, No 1, 2015, pp. 49-72;
- Nagel, Thomas, The Problem of Global Justice, *Philosophy & Public Affairs*, Vol. 33, No 2, 2005, pp. 113-147;
- Nakarada, Radmila, Neizvesnost savremene demokratije, pogovor u: *Demokratija i globalni poredak: od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*, Dejid Held, Filip Višnjić, Beograd, 1997;
- Nakarada, Radmila, *Shvatanje ljudskih potreba u projektu jugoslovenskog socijalizma*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Beograd, 1987;
- National Steering Committee on Peacebuilding and Conflict Management, *Standard Guidelines and Terms of Reference for Peace Structures in Kenya*, Republic of Kenya, The Government Printer, Nairobi, 2009;

- Naseem, Ayaz M. and Hyslop-Margison, Emery J., Nussbaum's Concept of Cosmopolitanism: Practical Possibility or Academic Delusion?, *Paideusis*, Vol. 15, No 2, 2006;
- Naughton, John, Contested Space: The Internet and Global Civil Society, in: Anheier, Helmut, Glasius, Marlies and Kaldor, Mary, editors, *Global Civil Society 2001*, Oxford University Press, 2001, pp. 147-168;
- Nikolaidis, Kalypso, Shaffer, Gregory, Transnational Mutual Recognition Regimes: Governance Without Global Government, *Law and Contemporary Problems*, Vol. 63, University of Wisconsin Law School, Summer/Autumn 2005, pp. 263-317;
- Nordås, Ragnhild, Gleditsch, Nils Petter, Climate change and conflict, *Political Geography*, Vol. 26, 2007, pp. 627-638;
- Norris, Pippa, Inglehart, Ronald, *Islam & the West: Testing the Clash of Civilizations Thesis*, Faculty Research Working Paper Series, John F. Kennedy School of Government, Harvard University, April 2002;
- Nussbaum, C. Martha, Capabilities and Human Rights, *Fordham Law Review*, Vol. 66, Issue 2, 1997;
- Nussbaum, C. Martha, Patriotism and Cosmopolitanism, Chapter 1 in: *For Love of Country*, Martha C. Nussbaum, edited by Joshua Cohen, Beacon Press, Boston, 1996;
- Odendaal, Andreas, *An Architecture for Building Peace at the Local Level: A Comparative Study of Local Peace Committees*, Discussion Paper, UNDP, New York, 2010;
- Ong, Aihwa, *Neoliberalism as Exception: Mutations in Citizenship and Sovereignty*, Duke University Press, Durham and London, 2006;
- Onyenemezu, E.C, Olumati, E.S, The Imperativeness of Felt-Needs in Community Development, *Journal of Education and Practice*, Vol. 4, No 2, 2013, pp. 156-159;
- Orlović, S, Država u procesu globalizacije, u: Pavlović V. i Stojiljković Z. (ur.), *Savremena država*, Konrad Adenauer Stiftung i Fakultet političkih nauka, Beograd, 2008: 103-123;
- Oza, Rupal, *The making of neoliberal India: nationalism, gender, and the paradoxes of globalization*, Routledge, 2012;
- Paladini Adell, Borja, From Peacebuilding and Human Development Coalitions to Peace Infrastructures in Colombia, in: Barbara Unger, Stina Lindström, Katrin Planta and Beatrix Austin (eds.), *Peace Infrastructures – Assessing Concept and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, No. 10, Berghof Foundation, Berlin, 2012;
- Paris, Roland, *At War's End: Building Peace After Civil Conflict*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2004;
- Paris, Roland and Sisk, Timothy, Understanding the Contradictions of Postwar Statebuilding, in: *The Dilemmas of Statebuilding: Confronting the Contradictions of Postwar Peace Operations*, edited by Roland Paris and Timothy D. Sisk, Routledge, London and New York, 2009;

- Pavlović, Vukašin, *Civilno društvo i demokratija*, Udruženje za političke nauke Srbije i Crne Gore, Čigoja štampa, Beograd, 2004;
- Pedersen, Susan, *The Guardians: The League of Nations and the Crisis of Empire*, Oxford University Press, New York, 2015;
- Peeters, Peter, *Can we avoid a Third World War around 2010? The Political, Social, Economic Past and Future of Humanity*, The MacMillan Press Ltd, London and Basingstoke, 1979;
- Peulić, Duško, Pacifism as an Ethical Response to War and Political Violence, *Facta Universitatis – Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History*, Vol. 16, No 1, 2017;
- Petrović, Dalibor, Od društvenih mreža do umreženog društva: Jedan osvrt na makro mrežni pristup u sociologiji, *Sociologija*, Vol. XLIX, No 2, 2007, str. 161-182;
- Pickerill, Jenny, Environmental Internet Activism in Britain, *Peace Review*, Vol. 13, No 3, 2001, pp. 365-370;
- Pierik, Ronald and Werner, Wouter, Cosmopolitanism in Context: An Introduction, Chapter 1 in: Pierik, Ronald and Werner, Wouter, (eds.), *Cosmopolitanism in Context: Perspectives from International Law and Political Theory*, Cambridge University Press, UK, 2010;
- Pogge, Thomas, Cosmopolitanism and Sovereignty, *Ethics*, Vol. 103, No 1, 1992;
- Pogge, Thomas, World Poverty and Human Rights, *Ethics & International Affairs*, Vol. 19, No 1, 2005;
- Pollack, Mark A, Who supports international law, and why? The United States, the European Union, and the international legal order, *International Journal of Constitutional Law*, Volume 13, Issue 4, 1 October 2015: 873-900, <https://doi.org/10.1093/icon/mov053>;
- Popović, Tatjana, Šarengaća, Dragana, Obrazovanje za mir – Istorijat i koncept, u: *Obrazovanje za mir: Iskustva iz prakse*, urednici Tatjana Popović i Dragana Šarengaća, Nansen Dijalog Centar Srbija, Beograd, 2013;
- Poulsen, Frank Ejby, Anacharsis Cloots and the Birth of Modern Cosmopolitanism, in: *Critique of Cosmopolitan Reason: Timing and Spacing the Concept of World Citizenship*, edited by Rebecka Lettevall and Kristian Petrov, Peter Lang Press, 2014;
- Prelević, Duško, Ideja klasičnog kosmopolitizma: Argumenti u prilog svetske vlade, *Filozofija i društvo*, Vol. 2, 2008;
- Prichard, Alex, Anarchy, Anarchism and International Relations, Chapter 6 in: Kinna, Ruth (ed.), *The Continuum Companion to Anarchism*, Continuum International Publishing Group, New York, 2012, pp. 96-108;
- Richmond, Oliver, *A post-liberal peace*, Routledge, London, 2011;
- Richmond, Oliver, Missing Links: Peace Infrastructure and Peace Formation, in: Barbara Unger, Stina Lindström, Katrin Planta and Beatrix Austin (eds.), *Peace Infrastructures – Assessing Concept and Practice*, Berghof Handbook Dialogue Series, No. 10, Berghof Foundation, Berlin, 2012;
- Robinson, I. Vilijam, *Podsticanje poliarhije: Globalizacija, intervencija SAD i hegemonija*, Albatros plus, 2012;

- Rubenstein, E. Richard, Basic Human Needs: The Next Steps in Theory Development, *The International Journal of Peace Studies*, Vol. 6, No 1, 2001;
- Rudall, Jason, A Cartography of Cosmopolitanism: Particularising the Universal, *Cambridge Journal of International and Comparative Law*, Vol. 3, No 3, 2014;
- Samardžić, Obrad, Hrišćansko poimanje vremena i istorije, *Sociološka luča*, Godina 3, broj 2, 2009;
- Schaar, Johan, *The relationship between climate change and violent conflict*, SIDA Working Paper, Stockholm, 2018;
- Schabas, William, *An Introduction to the International Criminal Court, Second Edition*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2004;
- Schellings, Edith, *A Cosmopolitan Public Sphere: Jürgen Habermas' Public Sphere, Mutual Human Obligations and Online Movement*, MA Thesis in Cultural History, University of Utrecht, 2011;
- Schmitt, Carl, *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*, translated by George Schwab, The MIT Press, 1985;
- Scholte, Jan Aart, *Globalization and Governance: From Statism to Polycentrism*, CSGR, Working Paper No 130, 2004;
- Shiva, Vandana, *Water Wars: Privatization, Pollution and Profit*, Pluto Press, 2002;
- Словић, Срђан, Зарковић, Весна, Друштво народа - организација проистекла из Првог светског рата и вододелница нове ере дипломатије, *Српска политичка мисао*, Бр. 2/2016, Година 23, Издање 52, 2016, стр. 247-264;
- Smith, Jackie, Globalization and Transnational Social Movement Organizations, in: Davis, F. Gerald, McAdam, Doug, Scott, W. Richard, and Zald, N. Mayer, editors, *Social Movements and Organization Theory*, Cambridge University Press, 2005, pp. 226-248;
- Smith, Jackie, Transnational Social Movements, in: Snow, David, della Porta Donatella, Klandermans, Bert and McAdam, Doug, editors, *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*, Blackwell Publishing, 2013, pp. 1-5;
- Smith, Tony, Globalization and Capital Property Relations: A Critical Assessment of David Held's Cosmopolitan Theory, *Historical Materialism*, Vol. 11, No 2, 2003;
- Stade, Ronald, *A Cosmopolitan Outlook on Peace and Conflict Studies*, Presentation for the lecture given at Malmo University, 2007;
- Stern, Jessica, The Dangers and Demands of Cosmopolitan Law, *The Yale Law Journal Pocket Part*, Vol. 116, 2007, pp. 322-326;
- Stojadinović, Mladen, Pojam, značaj i funkcije infrastructure za mir – zašto je neophodan (ne)institucionalni oslonac transformacije sukoba, *Međunarodna politika*, Godina LXIV, broj 1151, 2013;
- Стојадиновић, Младен, Појам и историја идеје космополитизма од антике до XX века, *Политичка ревија*, Vol. 49, Број 3/2016, стр. 79-98;
- Stojadinović, Mladen, *Saglasnost normi kosmopolitskog prava sa načelom humanitarne intervencije*, diplomski rad, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2009;

- Stojadinović, Mladen, *Teorije rešavanja sukoba Džona Bartona i Edvarda Azara: Ljudske potrebe i mir, master rad*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2011;
- Stojadinović, Mladen, Transnacionalni društveni pokreti u eri Interneta: slučaj "Avaaz", *Sociologija*, Godina 59, broj 4, 2017, str. 497-517;
- Stojadinović, Mladen, Universalism Revived: Needs-Based Cosmopolitanism as a Foundation of Global Democracy, *Facta Universitatis – Series: Philosophy, Sociology, Psychology and History*, Vol. 13, No 2, 2014, pp. 77-93;
- Straehle, Christine, Lenard, Patti Tamara and Ypi, Lea, Global Solidarity, *Contemporary Political Theory*, Vol. 9, 2010, pp. 99-130;
- Tay, Louis, Diener, Ed, Needs and Subjective Well-Being Around the World, *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 101, No 2, 2011, pp. 354-365;
- Taylor, A.J.P, *The Origins of the Second World War*, Simon & Schuster Paperbacks, New York, 1961;
- Thompson, F. Dennis, Representing future generations: political presentism and democratic trusteeship, *Critical Review of International and Political Philosophy*, 13(1), 2010;
- Tilly, Charles, War Making and State Making as Organized Crime, in: Evans, Peter, Rueschemeyer, Dietrich and Skocpol, Theda (editors), *Bringing the State Back In*, Cambridge University Press, 1985, pp. 169-187;
- Tomić, Đorđe, Društveni pokreti: pitanja, pojmovi, teorije, metode, u: Tomić, Đorđe, Atanacković, Petar, urednici, *Društvo u pokretu: Novi društveni pokreti u Jugoslaviji od 1968. do danas*, Cenzura, Novi Sad, 2009, str. 12-27;
- Trepanier, Lee and Habib, M. Khalil, eds, *Cosmopolitanism in the Age of Globalization: Citizens Without States*, The University Press of Kentucky, 2011;
- Uitermark, Justus, Nicholls, Walter, From Politicization to Policing: The Rise and Decline of New Social Movements in Amsterdam and Paris, *Antipode*, Vol. 46, No 4, 2014, pp. 970-991;
- Urdal, Henrik, *Demography and Armed Conflict: Assessing the Role of Population Growth and Youth Bulges*, CRPD Working Paper No 2, University of Leuven, Belgium, 2011;
- Van Aelts, Peter and Walgrave, Stefaan, New Media, New Movements? The Role of the Internet in Shaping the "Anti-Globalization" Movement, in: De Donk, V. Wim, Loader, D. Brian, Nixon, G. Paul and Rucht, Dieter, editors, *Cyberprotest: New media, citizens and social movements*, Routledge, London and New York, 2004, pp. 87-107;
- Van Bentem van den Berg, G, Kosmopolitizam, u: *Svetska enciklopedija mira*, Tom 1, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Centar za demokratiju, Gutenbergova galaksija, Beograd, 1998;
- Van den Anker, Christien, Institutional Implications of Global Justice as Impartiality: Cosmopolitan Democracy, *Global Society*, Vol. 20, No 3, London, Routledge, July 2006, pp. 267-285;
- Van Laer, Jeroen and Van Aelts, Peter, Cyber Protest and Civil Society: The Internet and Action Repertoires in Social Movements, in: Jewkes, Yvonne and Yar, Majod,

- editors, *Handbook of Internet Crime*, Routledge, London and New York, 2010, pp. 230-255;
- Van Parijs, Philippe, Basic Income: A Simple and Powerful Idea for the Twenty-First Century, *Politics&Society*, Vol. 32, No 1, March 2004, pp. 7-39;
 - Van Tongeren, Paul, *Infrastructures for Peace*, Chapter 25 in: Bartoli, Andrea and Susan Allen Nan (ed.): *Peacemaking: a comprehensive theory and practice reference*, Santa Barbara, CA: Praeger Security International, 2011a, pp. 400-419;
 - Väyrynen, Tarja, *Culture and International Conflict Resolution: A Critical Analysis of the Work of John Burton*, Manchester University Press, Manchester, UK, 2001;
 - Virten, Per, Oslobodite naciju, kosmopolitizam odmah, *Reč*, No 68/14, decembar 2002;
 - Wallerstein, Immanuel, *Evropski univerzalizam – retorika moći*, OKF Cetinje, 2007;
 - Wendt, Alexander, Why a World State is Inevitable, *European Journal of International Relations*, Vol. 9, No 4, 2003, pp. 491-542;
 - Wheeler, Nicholas J, Bellamy, J. Alex, Humanitarian Intervention in World Politics, in: *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, ed. John Baylis and Steve Smith, Oxford, Oxford University Press, 2008, 522-539;
 - Wonicki, Rafal, Cosmopolitanism and Liberalism: Kant and Contemporary Liberal Cosmopolitanism, *Synthesis Philosophica*, Vol. 2, 2009;
 - Xirogianni, Panagiota, Cosmopolitanism and Equality According to the Stoics, in: *Phronimon*, North America, Vol. 10, No 2, September 2011;
 - Zolo, Danilo, A Cosmopolitan Philosophy of International Law? A realist approach, *Ratio Iuris*, Vol. 12, No 4, December 1999, Blackwell Publishers, Oxford, UK, pp. 429-444;
 - Zürn, Michael, de Wilde, Pieter, Debating Globalization: Cosmopolitanism and Communitarianism as Political Ideologies, *Journal od Political Ideologies*, Vol. 21, No 3, 2016, pp. 1-22.

Интернет извори

- Althistory, *Third World War*, доступно на: [https://althistory.fandom.com/wiki/World_War_III_\(Atlantic_Resolve\)](https://althistory.fandom.com/wiki/World_War_III_(Atlantic_Resolve)), датум приступа 10.11.2019. године;
- Amnesty International, *The World's Refugees in Numbers*, 2019, доступно на Интернету: <https://www.amnesty.org/en/what-we-do/refugees-asylum-seekers-and-migrants/global-refugee-crisis-statistics-and-facts/>, датум приступа 05.01.2020;
- Avaaz, www.secure.avaaz.org, датум приступа 28.07.2017;
- Barratt, Sam, *The Island of Tears*, The Huffington Post Blog, 2015, Интернет: http://www.huffingtonpost.co.uk/entry/refugees-syria-europe_b_7703464.html, датум приступа 18.06.2019;

- Battiston, Giuliano, Interview with Ulrich Beck, *Ulrich Beck: The Necessity of A Cosmopolitan Outlook*, 2010, доступно на Интернету, <https://euroalter.com/2015/ulrich-beck-the-necessity-of-a-cosmopolitan-outlook>, датум приступа 15.02.2019;
- BBC News, *Europe and right-wing nationalism: A country-by-country guide*, 2019, доступно на Интернету: <https://www.bbc.com/news/world-europe-36130006>, датум приступа 04.01.2020. године;
- Benhabib, Seyla, *Cosmopolitan Norms, Human Rights and Democratic Iterations*, Lecture at Stanford Humanities Center, Written version, 2008, доступно на: <http://www.brown.edu/Research/ppw/files/cosmopolitan%20norms,%20human%20rights%20and%20democratic%20iterations2.doc>, датум приступа 06.07.2019. године;
- Benning, F. Joseph, *Cosmopolitanism*, Encyclopaedia Britannica, 2007, доступно на Интернету: <http://www.britannica.com/topic/cosmopolitanism-international-relations>, датум приступа 15.02.2019;
- Bernasconi, Robert, *Will the real Kant please stand up?*, *Radical Philosophy*, No 117, 2003, Интернет, доступно на: <https://www.radicalphilosophy.com/article/will-the-real-kant-please-stand-up#fn35>, датум приступа 01.03.2020;
- Bird, Graham and Rajan, S. Ramkishen, *Time to reconsider the Tobin tax proposal*, March 1999, Интернет, доступно на: <https://pdfs.semanticscholar.org/5e27/30b0e3f3f614debf31e88c0eeb98b8f7ae34.pdf>, датум приступа 05.08.2019;
- Black, W. Peter, Avruch, Kevin, *Cultural Relativism, Conflict Resolution, Social Justice*, 1999, чланак доступан на Интернету, адреса: www.gmu.edu/programs/icar/pcs/BlackAvruch61PCS.html, датум приступа 06.07.2019;
- Botros, Sophie, *Cosmopolitanism: Ethics in a World of Strangers* by Kwame Anthony Appiah, Book Review, 2006, доступно на Интернету, <https://www.theguardian.com/books/2006/aug/26/highereducation.news3>, датум приступа 16.02.2019;
- Broomfield, Matt, *One map that shows every nuclear explosion in history*, 2016, Интернет, <https://www.independent.co.uk/news/science/this-map-shows-every-nuclear-explosion-in-history-a6914056.html>, датум приступа 04.01.2020. године;
- Butler, Robert, The Man behind Avaaz, *The Economist* – 1843 Magazine, May/June 2013, доступно на: <https://www.1843magazine.com/content/features/robert-butler/man-behind-avaaz>, датум приступа 18.06.2019. године;
- Chugthai, Alia, Syria's war: Who controls what, *Al Jazeera*, March 2019, доступно на Интернету: <https://www.aljazeera.com/indepth/interactive/2015/05/syria-country-divided-150529144229467.html>, датум приступа: 05.01.2020;
- Clifford, Catherine, *This free cash plan would pay you \$1,320 per month and wouldn't cost the government a cent*, доступно на: <https://www.cnn.com/2020/01/14/budget->

- neutral-universal-basic-income-plan-would-pay-1320-per-month.html, датум приступа 06.04.2019. године;
- Copeland, Joshua, *Universal Basic Income: More Empirical Studies*, May 2018, доступно на: <https://sevenpillarsinstitute.org/universal-basic-income-more-empirical-studies/>, датум приступа 06.04.2019. године;
 - De Waal, Alex, *No Such Thing as Humanitarian Intervention: Why We Need to Rethink How to Realize the "Responsibility to Protect" in Wartime*, Harvard International Review, March 21, 2007, доступно на Интернету: <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/154/26062.html>, датум приступа 11.01.2020. године;
 - Elliot, Larry, World's eight richest people have same wealth as poorest 50 percent, *The Guardian*, доступно на Интернету: <https://www.theguardian.com/global-development/2017/jan/16/worlds-eight-richest-people-have-same-wealth-as-poorest-50>, датум приступа 24.12.2018;
 - Espresso, <https://www.espreso.rs/svet/planeta/467329/poceo-je-treci-svetski-rat-mozda-nije-zvanicno-ali-ovi-podaci-ce-vam-otvoriti-oci>, датум приступа 23.11.2019;
 - European Data Journalism Network, *190 million Europeans have never been abroad*, 21 June 2018, author Lorenzo Ferrari, доступно на Интернету: <https://www.europeandatajournalism.eu/eng/News/Data-news/190-million-Europeans-have-never-been-abroad>, датум приступа 16.08.2020;
 - Ezrati, Milton, *Universal Basic Income: A Thoroughly Wrongheaded Idea*, доступно на: <https://www.forbes.com/sites/miltonezrati/2019/01/15/universal-basic-income-a-thoroughly-wrongheaded-idea/#4147a79345e1>, датум приступа 25.06.2020;
 - Farley, Robert, *In 1988, Military Experts 'Fought' a Simulated World War III in Asia. Millions Died*, 2019, доступно на: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/1988-military-experts-fought-simulated-world-war-iii-asia-millions-died-72821>, датум приступа 09.11.2019. године;
 - Global Challenges Foundation, <https://globalchallenges.org/>, датум приступа 09.03.2019;
 - Goldblatt, David; Held, David; McGrew, Anthony; Perreton, Jonathan, *International law to cosmopolitan law*, Keytext, Official site of Centre for Law and Globalization, http://clg.portalxm.com/library/keytext.cfm?keytext_id=39, датум приступа 14.04.2016;
 - Hakimi, Monica, *International Law in the Age of Trump*, 2017, доступно на Интернету: <https://www.ejiltalk.org/international-law-in-the-age-of-trump>, датум приступа 05.01.2019;
 - Health Impact Fund, <http://healthimpactfund.org>, датум приступа 16.02.2019;
 - History.com, *League of Nations*, 2018, доступно на Интернету: <https://www.history.com/topics/world-war-i/league-of-nations>, датум приступа 06.10.2019;

- Horne, Katie, *Maslow's Hierarchy of Needs, Why it Still Matters in 2020*, доступно на Интернету: <https://digital.com/blog/maslows-hierarchy/>, 2019, датум приступа 20.06.2020;
- Human Rights Watch, *China: Ratify key international human rights treaty*, доступно на Интернету: <https://www.hrw.org/news/2013/10/08/china-ratify-key-international-human-rights-treaty>, датум приступа 25.12.2018;
- International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The responsibility to protect*, 2001, Интернет - www.iciss.ca/pdf/commission-report.pdf, датум приступа 18.02.2019;
- Kaldor, Mary, *Cosmopolitan law enforcement*, *Politologiske studier* - Årg. 4, Nr. 2, *Kosmopolitisme*, København, May 2001, - www.politologiske.dk/artikel07-ps10.htm, датум приступа 11.10.2018;
- Kaldor, Mary, *Cosmopolitanism and Organized Violence*, Paper prepared for "Conference on Conceiving Cosmopolitanism", Warwick, 2000, доступно на: <file:///C:/Users/FSC/Desktop/Trece%20poglavlje/Mary%20Kaldor%20%20sobre%20violencia.pdf>, датум приступа 12.04.2019;
- Kampmark, Binoy, *The Politics of Funding: Cash Crisis at the United Nations*, 2019, доступно на: <https://intpolicydigest.org/2019/10/12/the-politics-of-funding-cash-crisis-at-the-united-nations/>, датум приступа: 01.02.2020. године;
- Kara, Zaheed, *Considering a World State I: The Necessity of a World State*, 2018, Интернет, <https://mjps.ssmu.ca/2018/10/24/considering-a-world-state-i/>, датум приступа 21.08.2019;
- Ковачев, Душан, „Суверенизам“ уместо суверености, 2018, доступно на Интернету: <https://patriot.rs/dusan-kovacev-suverenizam-umesto-suverenosti-2>, датум приступа 05.01.2019;
- Langman, Lauren and Morris, Douglas, *Internet Mediation: A Theory of Alternative Globalization Movements*, 2006, доступно на Интернету: <https://www.csudh.edu/dearhabermas/langmanbk01.htm>, датум приступа 18.06.2019. године;
- Lind, Michael, *America vs. Russia and China: Welcome to the Cold War II*, <https://nationalinterest.org/feature/america-vs-russia-china-welcome-cold-war-ii-25382>, датум приступа 10.02.2019;
- List, Christian and Koenig-Archibugi, Mathias, *Can there be a global demos? An agency based approach*, *Philosophy and public affairs*, Vol. 38, No 1, 2010, [http://eprints.lse.ac.uk/28949/1/Can_there_be_a_global_demos_\(LSERO_version\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/28949/1/Can_there_be_a_global_demos_(LSERO_version).pdf), датум приступа 21.04.2019. године;
- Majumdar, Dave, *Europe's Worst Nightmare: Here's What a NATO-Russia War Would Look Like*, 31 March 2019, доступно на Интернету: <https://nationalinterest.org/blog/buzz/europes-worst-nightmare-heres-what-nato-russia-war-would-look-50047>, датум приступа 21.09.2019;
- Malik, Kenan, *As a system, foreign aid is a fraud and does nothing for inequality*, *The Guardian*, 2018, доступно на Интернету:

- <https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/sep/02/as-a-system-foreign-aid-is-a-fraud-and-does-nothing-for-inequality>, датум приступа 05.01.2019;
- Malo, Sebastien, *UNICEF finds dramatic inequality among world's poorest, richest children*, Reuters, доступно на Интернету: <https://www.reuters.com/article/us-un-unicef-children-idUSKCN0ZE00E>, датум приступа 24.12.2019. године;
 - Mason, Garrick Ian, *Cosmopolitanism Then and Now*, 1999, доступно на Интернету: <http://www.stlawrenceinstitute.org/vol14mas.html>, датум приступа 15.02.2019;
 - Masterstudies, *80 Master Studies in Peace and Conflict Studies*, 2020, доступно на Интернету: <https://www.masterstudies.com/Masters-Degree/Peace-and-Conflict-Studies/>, датум приступа 20.06.2020. године;
 - Mercy Corps, *Quick facts: What you need to know about global hunger*, доступно на Интернету: <https://www.mercycorps.org/articles/quick-facts-what-you-need-know-about-global-hunger>, приступ 04.01.2020. године;
 - Mishra, Pankaj, *Now entering the Age of Anger*, доступно на Интернету: <https://032c.com/age-of-anger-pankaj-mishra/>, датум приступа 08.01.2019. године;
 - Morningstar, Cory, September 2012, *Imperialist Pimps of Militarism, Protectors of the Oligarchy, Trusted Facilitators of War, Part IV*, доступно на Интернету: <http://www.wrongkindofgreen.org/2012/09/24/imperialist-pimps-of-militarism-protectors-of-the-oligarchy-trusted-facilitators-of-war-part-ii-section-i/>, датум приступа 18.06.2019. године;
 - Nadarajah, Suthaharan and Rampton, David, *The limits of hybridity and the crisis of liberal peace*, 2015, доступно на Интернету: http://eprints.lse.ac.uk/81044/1/Rampton_Limits%20of%20hybridity_2015.pdf, датум приступа 08.03.2020. године;
 - Nestmann, Mark, *A world without nation-states*, 2017, доступно на Интернету: <https://www.nestmann.com/a-world-without-nation-states>, датум приступа: 04.01.2019;
 - Pureza, Jose Manuel and Cravo, Teresa, *Critical Edge and Legitimation in Peace Studies*, 2009, доступно на Интернету: <https://journals.openedition.org/rccsar/77>, датум приступа 08.03.2020;
 - Oxfam, *Five shocking facts about extreme global inequality*, 2018, доступно на Интернету: <https://www.oxfam.org/en/even-it/5-shocking-facts-about-extreme-global-inequality-and-how-even-it-davos>, датум приступа 23.12.2018. године;
 - Quinn, Philip, *Cosmopolitanism and Christianity*, 1995, доступно на Интернету: <http://bostonreview.net/archives/BR20.1/quinn.html>, датум приступа 15.02.2019;
 - Reif, Kingston, *Trump to withdraw U.S. from INF Treaty*, 2018, доступно на Интернету: <https://www.armscontrol.org/act/2018-11/news/trump-withdraw-us-inf-treaty>, датум приступа: 23.12.2018;
 - Reuters, *Pope Francis Warns "Piecemeal" World War III Has Begun*, 2014, <https://www.cnbc.com/2014/09/13/pope-francis-warns-piecemeal-world-war-iii-has-begun.html>, датум приступа 19.08.2020;

- Rittman, Paul, *Stoicism and Cosmopolitanism*, доступно на Интернету, <http://www.paulrittman.com/Stoicism.pdf>, датум приступа 15.02.2019;
- Roser, Max, *War and Peace, Our world in data*, 2018, доступно на Интернету: <https://ourworldindata.org/war-and-peace>, датум приступа: 25.12.2018. године;
- Royal Geographic Society, *A 60 Second Guide to the Global North-South Divide*, Интернет, <https://www.rgs.org/CMSPages/GetFile.aspx?nodeguid=9c1ce781-9117-4741-af0a-a6a8b75f32b4&lang=en-GB>, датум приступа 22.09.2019. године;
- Santens, Scott, *What is to there to learn from Finland's Basic Income Experiment? Did it succeed or fail?*, 2019, доступно на: <https://medium.com/basic-income/what-is-there-to-learn-from-finlands-basic-income-experiment-did-it-succeed-or-fail-54b8e5051f60>, датум приступа 06.04.2019. године;
- Sellasie, Haile, *Appeal to the League of Nations*, 1936, доступно на: <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/sellassie.htm>, приступ 06.10.2019;
- Sheets, Megan, America gets its 'ass handed to it' in WW3 simulations: U.S. forces are defeated by Russia and China in almost all scenarios, analysts warn, *Daily Mail*, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-6797043/US-defeated-Russia-China-scenarios-World-War-III-simulations-analysts-warn.html>, датум приступа 09.11.2019. године;
- SIPRI, *Global Military Spending remains high at 1.7 trillion*, 2018, доступно на Интернету: <https://www.sipri.org/media/press-release/2018/global-military-spending-remains-high-17-trillion>, датум приступа: 23.12.2018;
- SIPRI, *World military expenditure grows to \$1.8 trillion in 2018*, 2019, Интернет, <https://www.sipri.org/media/press-release/2019/world-military-expenditure-grows-18-trillion-2018>, датум приступа 15.08.2019;
- Stanford Encyclopedia of Philosophy, *Cosmopolitanism*, 2013, доступно на Интернету: <http://plato.stanford.edu/entries/cosmopolitanism/#1>, датум приступа 16.02.2019;
- Transnational Foundation for Peace and Future research, TFF, доступно на Интернету: <http://www.transnational.org/>, датум приступа 06.01.2019;
- *Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima Generalne skupštine Ujedinjenih nacija* (1948), доступно на Интернету, адреса странице: <http://www.sostelefon.org.rs/zakoni/12.%20Univerzalna%20deklaracija%20o%20ljudskim%20pravima.pdf>, датум приступа 31.03.2019. године;
- United Nations Peacekeeping, *Troop and police contributors*, September 2019, Rankings by country, доступно на Интернету, https://peacekeeping.un.org/sites/default/files/2_country_ranking_14.pdf, датум приступа 16.11.2019. године;
- UNOHCHR, *Status of Ratification – Interactive Dashboard*, доступно на Интернету: <http://indicators.ohchr.org>, датум приступа: 25.12.2018. године;
- UNOG Library, Registry, Records and Archives Unit, *History of the League of Nations (1919-1946)*, у целини доступно на Интернету: [https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/\(httpAssets\)/36BC4F83BD9E4443C1257](https://www.unog.ch/80256EDD006B8954/(httpAssets)/36BC4F83BD9E4443C1257)

[AF3004FC0AE/%24file/Historical overview of the League of Nations.pdf](#),

датум приступа: 05.10.2019. године;

- Valentini, Laura, No global demos, no global democracy? A systematization and critique, *Perspectives on Politics*, Vol. 12, No 4, 2014, доступно на Интернету: http://eprints.lse.ac.uk/64950/1/_lse.ac.uk_storage_LIBRARY_Secondary_libfile_shared_repository_Content_Valentini,%20LM_No%20global%20demos_Valentini_No%20global%20demos_2016.pdf, датум приступа 21.04.2019. године;
- Van Zanten, Susan, *Christian Cosmopolitanism, Reading in the Global Age*, 2011, доступно на Интернету, адреса: <https://www.cardus.ca/comment/article/2826/christian-cosmopolitanism-reading-in-the-global-age>, датум приступа 15.02.2019;
- Wendt, Alexander, *Why a World State is Democratically Necessary*, 2015, Интернет, <http://wgresearch.org/why-a-world-state-is-democratically-necessary/>, датум приступа 22.08.2019;
- Woman's International League for Peace and Freedom, *WILPF Resolutions, 1st Congress*, The Hague, Netherlands, 1915, Интернет: https://wilpf.org/wp-content/uploads/2012/08/WILPF_triennial_congress_1915.pdf, датум приступа 18.08.2020;
- World Bank, *Net Official Development Assistance and Official Aid Received (current US dollars) – Data for 2016*, доступно на Интернету: <https://data.worldbank.org/indicator/DT.ODA.ALLD.CD?end=2016&start=2016&view=map>, датум приступа 26.12.2018;
- World Economic Forum, *This is how we can prevent one of the biggest killers of children worldwide*, 2019, доступно на Интернету: <https://www.weforum.org/agenda/2019/08/how-stop-more-half-million-children-dying-diarrhea-this-year/>, датум приступа 04.01.2020. године;
- Worldometers, *Информације о вредности светске трговине дрогом*, Интернет, <https://www.worldometers.info/drugs/>, приступ 15.08.2019;
- World Poverty, *People living in Extreme Poverty Around the World*, https://worldpoverty.io/?utm_source=google&utm_medium=search&utm_campaign=WorldpovertyData&campaignid=1695797724&adgroupid=67866496684&adid=329359366977&gclid=EAIaIQobChMI0d2Q4v6S6gIVQ_hRCh21LgUVEAAYASAAEgIHDfD_BwE, датум приступа 21.06.2020. године;
- Zelizer, Craig, *Peace Commissioners and Secretariats for Peace: The Role of Government Sponsored "Peace Institutions"* in: *Reducing Violent Conflict*, Paper presented at the 49th Annual meeting of the International Studies Association, Annual Convention - "Bridging Multiple Divides", 2008, Интернет: http://citation.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/2/5/1/2/7/pages_251278/p251278-1.php, pristup - 02.03.2013, датум приступа 05.07.2020. године.

Биографија аутора

Младен Стојадиновић рођен је 13. јануара 1986. године у Ћуприји. Основну школу и гимназију завршио у Параћину, обе као носилац Вукове дипломе. Дипломирао је 2009. године на Факултету политичких наука у Београду, на смеру за Међународне односе, просечном оценом 9,74. Тема дипломског рада била „Сагласност норми космополитског права са начелом хуманитарне интервенције“. На истом факултету је 2011. године завршио дипломске академске – мастер студије, на модулу Студије мира, просечном оценом 10, одбранивши мастер рад „Теорије решавања сукоба Џона Бартона и Едварда Азара – Људске потребе и мир“. Докторске студије уписао је октобра 2015. године, а све испите предвиђене програмом студија који су се оцењивали положио је највишом оценом. Од јула 2013. године запослен је у Министарству одбране Републике Србије, у својству војног службеника у Управи за међународну војну сарадњу. Говори енглески језик и поседује основно знање француског језика. Током школовања и свих нивоа студија, добитник је више стипендија (Министарства просвете, Фонда за таленте Министарства омладине и спорта, општине Параћин, амбасаде Краљевине Норвешке, ОЕБС). До сада је објавио осам научних радова у категоризованим часописима/зборницима (од којих један као коаутор) и два приказа књиге. Аутор је и две збирке песама.

Изјава о ауторству

Име и презиме аутора Младен Стојадиновић

Број индекса 29/2015

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

КОСМОПОЛИТСКИ МОДЕЛ СПРЕЧАВАЊА СУКОБА ГЛОБАЛНИХ РАЗМЕРА

- резултат сопственог истраживачког рада;
- да дисертација у целини ни у деловима није била предложена за стицање друге дипломе према студијским програмима других високошколских установа
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио/интелектуалну својину других лица.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора _____ Младен Стојадиновић

Број индекса _____ 29/2015

Студијски програм _____ Међународне и европске студије

Наслов рада _____ Космополитски модел спречавања сукоба глобалних размера

Ментор _____ проф. др Радмила Накарада

Изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла ради похрањивања у **Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског назива доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис аутора

У Београду, _____

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:

КОСМОПОЛИТСКИ МОДЕЛ СПРЕЧАВАЊА СУКОБА ГЛОБАЛНИХ РАЗМЕРА

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

Моју докторску дисертацију похрањену у Дигиталном репозиторијуму Универзитета у Београду и доступну у отвореном приступу могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство (CC BY)
2. Ауторство – некомерцијално (CC BY-NC)
- 3. Ауторство – некомерцијално – без прерада (CC BY-NC-ND)**
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима (CC BY-NC-SA)
5. Ауторство – без прерада (CC BY-ND)
6. Ауторство – делити под истим условима (CC BY-SA)

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци.
Кратак опис лиценци је саставни део ове изјаве).

Потпис аутора

У Београду, _____

1. **Ауторство.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце, чак и у комерцијалне сврхе. Ово је најслободнија од свих лиценци.
2. **Ауторство – некомерцијално.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела.
3. **Ауторство – некомерцијално – без прерада.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела. У односу на све остале лиценце, овом лиценцом се ограничава највећи обим права коришћења дела.
4. **Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца не дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада.
5. **Ауторство – без прерада.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, без промена, преобликовања или употребе дела у свом делу, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела.
6. **Ауторство – делити под истим условима.** Дозвољавање умножавање, дистрибуцију и јавно саопштавање дела, и прераде, ако се наведе име аутора на начин одређен од стране аутора или даваоца лиценце и ако се прерада дистрибуира под истом или сличном лиценцом. Ова лиценца дозвољава комерцијалну употребу дела и прерада. Слична је софтверским лиценцама, односно лиценцама отвореног кода.